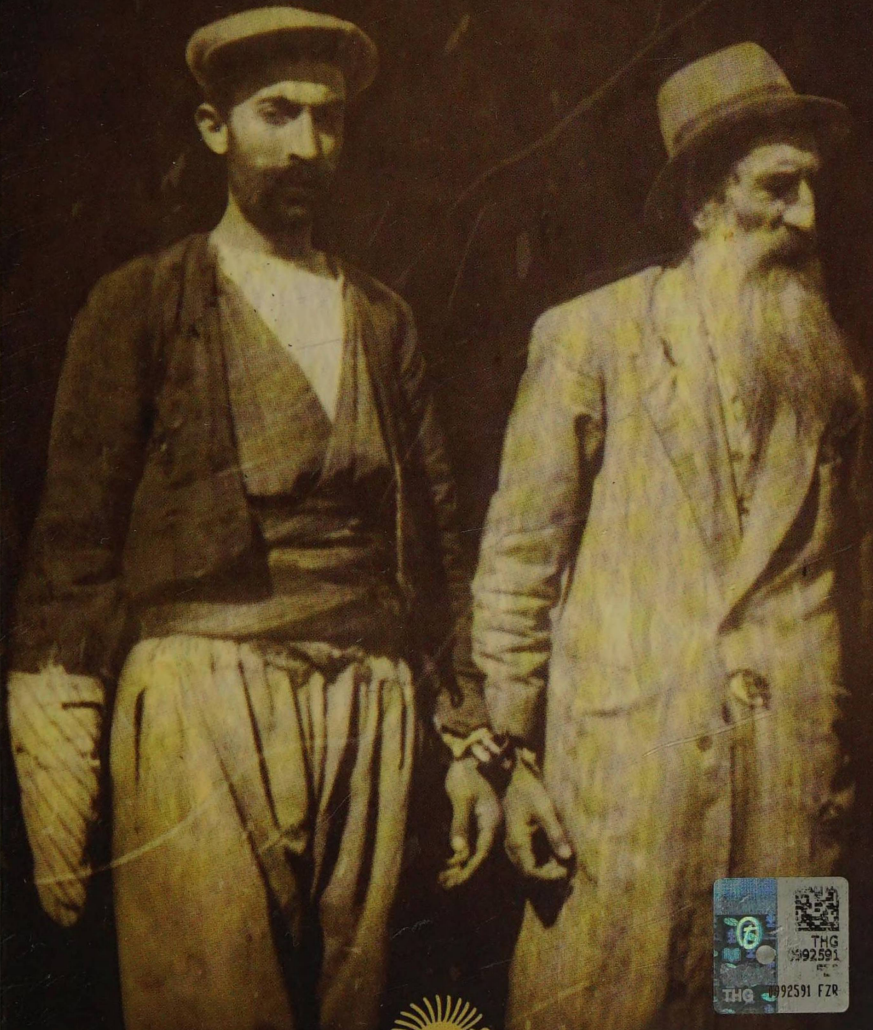
CEMAL TAŞ

DAĞLARIN KAYIP ANAHTARI

DERSİM 1938 ANLATILARI



THG
0092591
THG 0092591 FZR

İletişim

"Bu dünyada nice dert, bela varsa biz onu gördük, kardeşim. Açlık mı dersin, susuzluk mu? Kış kıyamet günleri dağlarda aç üryan dolaştık. Askerlerin içinde esir kaldık. Çocuklarımızın acısını da gördük, kardeş acısı, koca acısı, her bir derdi kederi yaşadık, kurban olayım kardeş, daha nesini sorarsın?"

Dersim'de 1938 yılında yaşananlar uzun yıllar boyunca Cumhuriyet tarihinin açılmamış "kara kutu"larından biri olarak kaldı, üzerine neredeyse sessizlik perdesi çekildi. Türkiye tarihinin bu karanlık noktası, son yıllarda ortaya çıkan bilgi ve belgelerle gitgide aydınlanıyor. *Dağların Kayıp Anahtarı*'yla Cemal Taş da 1938'de Dersim'de yaşananlar üzerindeki toz bulutunun aralanmasına yardımcı oluyor.

Taş, Dersim'de olan bitenin yürek burkucu, göz yaşartıcı, insanın boğazını düğümleyen yanlarını bizzat olayları yaşayanlarla, dönemin önde gelen isimlerinin yanında bulunmuş kişilerle görüşerek ortaya koyuyor.

"Sözlü tarih çalışması" niteliği taşıyan *Dağların Kayıp Anahtarı*, zengin malzemesiyle Dersim olayları ve Cumhuriyet tarihi ile ilgili yeni değerlendirmelere kapı açacak, sahici insan öykülerinden/dramlarından oluşan, sarsıcı bir kitap.

İLETİŞİM 1538
TARİH DİZİSİ 64
ISBN-13: 978-975-05-0829-5
9 789750 508295

CEMAL TAŞ

Dağların Kayıp Anahtarı

CEMAL TAŞ 1960 yılında Dersim'de doğdu. 1974 yılında İstanbul'a yerleşti. Yaklaşık yirmi yıldır Dersim'de sözlü tarih çalışmaları yapıyor. Bu süre içinde ana dili olan Kırmancki ile yazım hayatına başladı. Çeşitli dergilerde yayımlanmış makaleleri ile iki kitabı bulunuyor.

İletişim Yayınları 1538 • Tarih Dizisi 64
ISBN-13: 978-975-05-0829-5
© 2010 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1-3. BASKI 2010-2011, İstanbul
4. BASKI 2016, İstanbul

EDİTÖR Kıvanç Koçak
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Seyit Rıza ile oğlu Hüseyin idama götürülürken (Arşiv: Kalan)
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Oben Üçke
BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3 Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63
CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935
Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak, Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

CEMAL TAŞ

Dağların Kayıp Anahtarı

Dersim 1938 Anlatıları

KIRMANCKİ'DEN (ZAZACA) ÇEVİREN
Emirali Yağan

iletişim

İÇİNDEKİLER

SUNU • EMIRALI YAĞAN *7*

ÖNSÖZ *11*

Ali Boğazı
ANLATICI Kazımê Şıxheseni *16*

Dağların kayıp anahtarı
ANLATICI Hemo Sur *44*

Kırmancların kurdu: Bedbahtlık
ANLATICI Fatosa Khekıli *62*

Parola: Kurtlar geldi
ANLATICI Mustafa Altun *98*

Dağ, şahan ve bir atın gözyaşları
ANLATICI Seyd Xıdıro Khuresıc *112*

Halvoriye
ANLATICI Fêcira Çêna Delali *136*

"Toprak bize küstü"
ANLATICI Khêkê İsmayilê Khekıli *170*

Zel Dağı hengâmeleri
ANLATICI Xıdırê Heseni *218*

"Süngüden kurtuldum ama sürgünden kurtulamadım"
ANLATICI Cêmila Çêna Şıxheseni *234*

Dağ ve yalnızlık
ANLATICI Begê Heseni *252*

Günahsızlar ve insafsız Yaradan
ANLATICI Gewera Maçi *266*

"Atlar tepişir eşekler ayak altına gider"
ANLATICI Usênê Borê Sereni / Hüseyin Gül *298*

Sunu

Emirali Yağan

Elinizdeki kitabın derleyicisi Cemal Taş, Dersim özelinde sözlü tarih çalışmalarına öncülük eden isimlerden biri. 1990'lı yılların ortalarında Dersim köylerinin insansızlaştırılması operasyonlarına karşı yürütülen kampanyalara öncülük eden İstanbul Tuncelililer Derneği'nin o dönemdeki yöneticilerinden Hüseyin Ayrılmaz ile birlikte o yıllardan başlayarak, (bir kez daha sürgün yollarına düşürülen ve yaşlılıkları nedeniyle birbirleri ardına göçüp giden) Dersim '38 tanıklarını kayda almayı görev edinir. Başlangıçta derneğin yayın organı *Dersim* dergisine ana dilinde yazılar yazmak amacıyla başlattığı sözlü tarih çalışmalarını, derneğin 2000 yılında kapatılmasından sonra da kişisel çabalarla sürdürür. Geçen zamanda bölgenin sözlü tarihi, folklor araştırmaları alanında kayda değer hacimde bir arşiv çalışması oluşturur. Kayıt altına aldığı anlatılardan birinden kitaplaştırdığı *Roê Kırmanciyê* ilgililerinin tanıdığı çalışmalarından biri. Kırmancki (Zazaca) dilinde yayımladığı bu kitabının yanı sıra *Külden Evler* adlı bir kitabın da derleyicisi olan Cemal Taş'ın, Nazimiyeli Abdullah Gündüz'ün anlatılarından kay-

da aldığı bir diğer derlemesi *Fecir, Alacakaranlık ve Ömrüm* adıyla tarafımdan Türkçe'ye çevrilen çalışmalarından bir diğeri... Değişik basın yayım organlarında araştırmalarıyla yer alan Cemal Taş'ın kayda alıp, orijinal dilde yazıya döktüğü Dersim 1938 tanıklarının anlatılarından yaptığımız bir seçkiyle çerçevelenen *Dağların Kayıp Anahtarı,* onun sözlü tarih derlemelerinden yaptığım diğer çevirileri yayım sırasıyla önceliyor.

Bu seçkide yer verilen "Ali Boğazı" başlıklı Kazımê Şıxheseni'ye ait tanıklığın anlatı dili ağırlıklı olarak Kırmancki'ydi. Bu kısımların çevrisini Cemal Taş kendisi yaptı. Anlatıcının diline, meramına dokunulmaksızın metin üzerinde bazı kısaltmalar yapılmış, tekrarlar elenmiştir.

"Günahsızlar ve insafsız Yaradan" başlığını taşıyan Gewera Maçi'ye ait tanıklığın çevrisi Cemal Taş'a, redaksiyonu Özgün Enver Bulut'a ait. Orijinal anlatı metniyle karşılaştırmalı gözden geçirilerek seçkiye eklendi.

Kitapta yer alan diğer tanıklıkların tümü, orijinal anlatı dilleri olan Kırmancki'den (Zazaca) Türkçe'ye tarafımdan çevrildi. Kimi kez aynı tanıkla değişik zamanlarda yapılmış kayıtlardaki bilgilerin çözümlenerek aynı metin üzerinde üst üste bindirilmelerinden doğan karışıklıklar tarafımdan giderilmeye çalışılmıştır. Kimi ham taslaklar içinde görülen askıda bırakılmış detaylar, yanıtsız kalmış sorular, bağlantısız yanıtlar ayıklanmış, okurun takılı kalacağı teknik sorunlar en aza indirmeye gayret edilmiştir. Zaman, mekân ve olay örgüsü sorunlu anlatıların asli meramlarına dokunmaksızın bazı biçimsel müdahaleler yapılmakla birlikte, anlatıcının kelamına helal getirecek eklentilerden özenle kaçınılmıştır. Zira böylesi ne derleyicinin ne de çevirmenin hakkı da değil.

Her dilin morfolojik, sentaktik, yapısal özgünlükleri olduğu gerçeğinden hareketle, orijinalden versiyona aktarımda kimi kez mealden ifadelere başvurduğum oldu. Bunu ya-

parken "teşbihte hatalar" da mümkün... Ancak dönemin birbirinden trajik, dramatik, anlamlandırılması, dile getirilmesi zor insan halleriyle yüklü tanıklıklarını kayda almak, sözlü aktarılanları yazıya dökmek; kaybolmaya yüz tutan bir dilin sınırlarına hapsolmuş gerçekliklerini, tarihin tozu dumanıyla küllenip, bulandırılmış hikâyelerini oldu olduğunca gün yüzüne çıkarmak, bu kitaba emeği geçenlerin amaçladığı tek şeydi.

Ezcümle, bu seçkide tanıklıklarına yer verilen yaşlılar, Dersim'in değişik bölgelerden seçilmiş 1938 tanıklarıdır. Her birinin kendi tanıklıkları dâhilinde dile gelenler, öteki bölgelerden seçilmiş tanıkların anlatılarıyla bütünlüklü bir çerçeve oluşturmaktadır.

Yerelde "Son Büyük Tertele" (toplu kırım hareketi) olarak anılan Dersim 1938 felaketini yaşamış tanıkların birinci ağızdan anlatılarını kapsayan *Dağların Kayıp Anahtarı*, şimdiye kadar ortaya çıkmış tanık anlatılarına dayalı benzer kitaplardan farkını içerdiği coğrafî kapsamla ortaya koyuyor.

Seçilmiş tanıkların anlatılarında dile gelen 1938, öncesi ve sonrası durumlarla bağlantıları, belli başlı tarihsel kişilikler etrafında dönen hikâyeleriyle şekillenen bu şeçkinin ortaya çıkmasına Şükrü Aslan ve Tanıl Bora hocalar vesile oldular. İki hocamın bu isteği olmasaydı, yayımlama hazırlığı içinde olduğum diğer dosyalarımı askıya alarak, iki ay gibi kısa bir sürede ortaya çıkardığım bu çeviriyi fi tarihine ertelemiş olacaktım.

Tamamı yaşanmış olaylardan derlenen *Dağların Kayıp Anahtarı*'nın içeriğine ilişkin final bir cümle istenecekse, kısasadan diyeceğim şu olur: Bu kitabı çocuklarınızın erişebileceği yerlerden uzak tutunuz!

ÖNSÖZ

"Qese, tholê piyajio."[1]

Dersim'in Hozat ilçesine bağlı, gayri resmî adıyla Rengule, resmî adıyla Buzlupınar mezrasında doğmuşum. Annemin söylemiyle, doğumum, Cemal adında bir devlet adamının idareyi zorla ele aldığı günlere denk geldiğinden, Cemal adını vermişler bana.

Çocukluk yıllarım Rengule'de geçti. Babam rençperdi, işlediği toprak bize hiç yetmezdi. Keçi ve sığır beslerdik. Beslenme kaynağımız olan bu hayvanları iç içe karıştırıp, her gün bir ev olmak üzere nöbetleşe otlatmaya götürürdük. Nöbet günümüzde babama eşlik ederdim. Babam yüksek tepelere çıktığında ana dilimiz Kırmancki ile yanık ağıtlar yakardı. Bazı günlerin akşamında ise odamızın duvarına asılı üç telli sazın eşliğinde yakardı ağıtları. Annem sessizce gözyaşı dökerek eşlik ederdi babama. Arada hıçkırıkları olmasa ağladığı anlaşılmazdı... Böyle zamanlarda, yaşlılarımız aralarındaki sohbetlerde 1938'de askerlerin eziyetlerinden söz ederlerdi. Konuştuklarını duyduğumuzu fark ettiklerinde ise konuyu değiştirirlerdi...

1 "Söz soğan kabuğu misalidir.": Kırmanciye'de bir atasözü.

Çocukluğumun bu yıllarında jandarmalar, köye ara sıra gelen çerçiler, bir de güz mevsiminde katırlara yükledikleri sandıklar dolusu üzümü bizim cevizlerle takasa gelen simsarlar dışında yabancı bir sima görmemiştim. Celp dönemlerinde köye gelen jandarmaların dilinden anlamazdık. Onlar da bizim dilimizi bilmezlerdi. Annem jandarmalara çarçabuk sofra hazırlar, ellerini göğsünde birleştirip için için yaş dökerek, "Yazık bu gariplere, kim bilir anneleri ne çok özlemiştir yavrularını," derdi.

Beş-altı yaşıma geldiğimde oğlak sürüsü bana teslim edilmişti artık. Oğlak otlatma işi bu yaşlardaki çocukların işiydi. Buzağılar önce sürüye katılmaz, çayırda otlamaları için uzun bir iple kazığa bağlanırlardı. Sürüye katılma zamanı geldiğinde buzağıların kulağına şöyle fısıldanırdı: "Sürüden ayrılma, kurt var, ayı var. Seni yerler! Kulağına küpe olsun."

Çocukluk hayatımın ilk dönüm noktalarından biri, babamın "Seni Hozat'a götürüp, okul kaydı için resmini çektirmem lazım" dediği gündü. O gece heyecandan sabaha kadar uyuyamadım. Zira ilk defa köy dışında bir yer ile çamurdan yaptığımız arabaların aslını görecektim... Sabaha karşı Hozat'a doğru yola koyulduğumuzda hep birkaç adım önde yürüdüm. Babam yıldızlara bakarak şafağın söktüğü müjdesini verdiğinde yolu yarılamıştık. Her yer aydınlandığında bir caddeye yaklaşmıştık. Çok merak ettiğim bu araba yoluna bir an önce ulaşmak için koştum. Ulaştım ancak hayal kırıklığına uğradım. Zira ben düzgün ve pürüzsüz bir yol beklerken ayak bastığım yol çukur çukurdu. Dağların arasındaki bu kıvrımlı yolda yaklaşık iki saat yürüdükten sonra aniden bir gürültü duymaya başladım. Ürkütücü ses her saniye bize yaklaşıyor, yaklaştıkça gürültü artıyordu. Yamaç bir yerdeydik ve ses iyice yaklaşınca ben yukarıya tırmanıp, dağların üzerimize çökeceğini sanarak yüzüstü yere kapaklandım. Yerde öylece beklerken ses yanımdan geçip gitti. Neden son-

ra başımı yerden kaldırdığımda gözlerim babamı aradı. Şükür ki, babam ayaktaydı ve bana bakıyordu. Babamdan, dağları yaran o gürültüyü çıkaran şeyin bir kamyon olduğunu öğrendiğim an tam karşımda duran dağın yamacında gözüme bir şekil takıldı. Kızıl toprak üzerine beyaz çizgilerle çizilmiş şekilde, elinde tüfek olan bir asker, bir haritanın yanında heybetle duruyordu. İlkokula başladığımda öğrendim ki, o harita Türkiye haritasıydı. O harita ile o asker halen Hozat'ın karşısındaki dağda öylece duruyor. Bir de, babamın elimden tutup, "Gel oğul gel, o adam vatanı bekleyen jandarma," sözü kulağımda öylece çınlıyor.

Kaydım yapıldığında, okulumuzun üçüncü kuruluş yılıydı. Kırk beş dakika gidiş, kırk beş dakika eve dönüş olmak üzere beş yıl boyunca günde bir buçuk saat okul yolunda yürüdüm. Bezden bir çantam, yıl sonuna kadar idare etmem gereken bir defter, bir kurşun kalem, bir silgi ve ağabeyimden emanet, kullanılmış kitaplarım vardı. Beş yıl boyunca yaz-kış sadece önlükle gittim okula. Hiç ceketim ya da parkam olmadı. Annem öğle yemeği olarak çantama bir sac ekmeği koyardı. Ancak o ekmek midemden daha çok, okula gittiğimiz köyün köpeklerine nasip olurdu. Çünkü okula giderken sürü halinde havlayarak bize saldırırlardı. Ben ve arkadaşlarım da ekmekleri küçük parçalara ayırır, okula varıncaya kadar çoğunu köpeklere atardık, böylece ısırılmaktan kurtulurduk.

Türkçeyle ilkokulda tanıştım. Ana dilim Kırmancki'ydi ve köyde on beş yaş üzerindeki hiç kimse ana dili dışında bir dili konuşamıyordu. Yaşlılardan birkaçı, askerde öğrendikleri birkaç Türkçe kelimeden başka bu dili konuşamıyordu. Öğretmenimiz, Türkçeden başka bir dilde konuşmamamızı öğütledi. Gerek okul içinde gerek okul dışında herhangi bir yerde ana dilimizi konuştuğumuzu öğrendiğinde döverdi bizi.

İlkokul yıllarımda Amerika'yı çok sevmiştim. Bize süt tozu, Vita yağı ve birinci sınıf un gönderiyordu. Bu malzemeyle her gün bir arkadaşımızın annesi gömbe ve yoğurt yapıp öğlen yemeği için okula getirirdi. Ancak ben, bir baklava dilimi büyüklüğündeki payımı yemez eve götürüp kız kardeşlerimle bölüşürdüm.

Beş yıl sonra ortaokul için büyük şehre gitme vakti gelip çatmıştı. İlk defa ailemden ayrı kalacaktım. Bavulumla evden çıktığımda annem ve babam beni yolculamak üzere birkaç adım atmışlardı ki, annem iki gözü iki çeşme ağlamaya başladı, babam ise titrek bir sesle buzağının kulağına fısıldadığımız öğütün benzerini bana fısıldadı: "Soran olursa nerelisin diye, sakın Tunceli deme, Elazığlı'yım de. İkincisi, Alevi olduğunu söyleme." Öyle de yaptım. Ancak buna rağmen arkadaşlarımın şaka yollu da olsa "Kuyruklu Kürt" diye sataşmalarından kurtulamadım.

Kimliğimde "doğum yeri" hanesine yazılı olan Tunceli'nin sakıncalı bir yer olma nedenini büyüdükçe öğrendim. Bu neden atalarımızın ve dedelerimizin tarih boyunca hükümranlıklara karşı çıkışlarıydı. Son karşı çıkış "Dersim" ve "Tunceli" adını "sakıncalı" yapmış, bura insanını bazı toplum kesimlerine "düşman" veya "tehlikeli" olarak belletmişti. Lise yıllarımın sonunda bir gün köye döndüm. Amcamın gelini Kırmancki'den başka dil bilmiyordu. Hatırımı sordu. Ona ana dilimle cevap veremediğimi fark ettim. Bu, ulus-devlet mantığının bana giydirdiği ilk asimilasyon gömleğiydi. Bu gömlek, geçmişimle, içinde bulunduğum durumla ve geleceğimle ilgili gerçeklerle yüzleşmemin temel nedenlerinden biri oldu. Nitekim yaklaşık yirmi yıldır Dersim sözlü tarih çalışması yapıyorum.

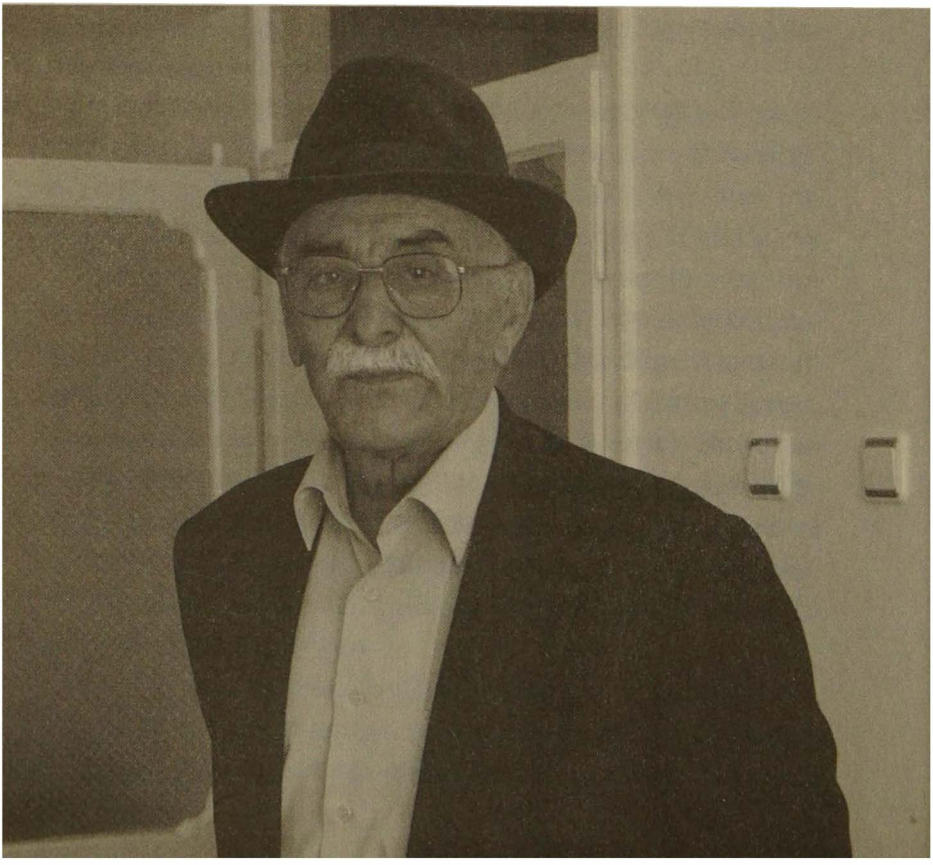
Bu çalışmayı yapmaya başladığımdan beri mülakat yaptığım katliam mağdurlarının çeşitli telkinleriyle karşılaştım. Telkinlerin ortak noktası, anlattıklarından ötürü çocukları-

nın zarar görme tehlikesi. Elbette ki, böyle bir tehlike yok! Ancak bu ortak telkin noktası bize 1938 yılında Dersim'de yaşanan katliam ve zulmün boyutlarının vardığı nokta hakkında ipuçları veriyor. İşte bu kitabın da, bu ipuçlarını okurlara ulaştırarak bu konuda fikir sahibi olmalarını sağlayacağına inanıyorum.

Ali Boğazı

ANLATICI Kazımê Şıxheseni

Kayıt yeri, tarihi: Malatya, 27 Nisan 2008
(Cemal Taş, Hüseyin Ayrılmaz)



Adım Kazım. Baba tarafından Semkanlı, anne tarafından Koçanlı'yım. Babamın adı Şıxhesen, dedemin adı Süleyman Ağa, büyük dedemin adı Kheki Ağa, Kheki'nin babası Yusuf Ağa, Yusuf'un babası Zeker Ağa'ymış. Dersim aşiret liderlerinin yanında büyüdüm. Her biri bir filozoftu. İdare İbrahim Ağa, bizim zamanın Koçan aşiretinin lideriydi. Efsane bir adamdı. Anne tarafından da dedem olur. Adı İdare'dir, İdare İbrahim olarak tanınır. Qoçu (Koçan) aşiretin büyüğü Qoç Ağa'ymış.

Bizim zamanımızda Koçanlıların ileri gelenleri Yado, Lılo, Cemşi, Sêrxan, İdare İbrahim ağalardı. İdare İbrahim Ağa, Mexsud'un oğludur. Mexsud, İsmail'in oğludur. İsmail, Sêrxan Ağa'nın oğlu; Sêrxan, Mexsud'un oğlu; Mexsud, Sêrxan'ın oğludur.

Koçanlıların birkaç kabilesi var. Sêrxanoğluların ileri gelenleri İbrahim Ağa, Cemşi Ağa, Lılo. İsmailoğluların büyüğü Seyitxan Ağa, Kerıkoğluların büyüğü Baki Ağa, Mustafa Ağagillerin büyüğü Mısto'dur. Ezizlerin büyüğü Qopo'dur. Qopo lakabıdır, esas adı Usên Ağa'dır. Qopo, "Biz İbrahim

Ağa'nın elini öperiz" derdi. Nenikoğulları da, Koçanlarının üzerine sayılırlar.

Dersim'in on iki aşireti var denir. Dêsım kolu ayrı, Şıxhesen kolu ayrıdır. Şıxhesen kolu da Seyit ve Şıxhesen olarak ikiye ayrılır. Şıxhesenliler; Ferato (Ferhatan), Qerebaliyo (Karaballı), Abaso (Abasan), Qırğo, (Kırganlar). Seydanlılar (Seydanlar, Khal-Khewler olarak da anılırlar); Aslano (Aslanuşağı), Mesto (Mestuşağı), Beyito (Beytuşağı), Keçelio (Keçeluşağı), Bolio (Baluşağı), Lolio (Laluşağı).

1938'den evvel Thanze ve Bılges diye iki köyümüz vardı. Kışın Thanze'de, yazın Bılges'e çıkardık. Thanze Hozat'a, Bılges Ovacık'a bağlıdır.

1907 yılında Osmanlı ordusu Neşet Paşa komutanlığında Dersim'e sefer düzenliyor. Diğer aşiretler karışmıyor. Koçan ve Semuşakları aşiretleri toplanıp Kalan ve Keçelan aşiretlerinin köylerine doğru, yani daha kuzeydeki köylere çekiliyorlar. Dedem İdare Ağa, Semko aşiret reisi olarak, Osmanlı kuvvetlerine karşı savaşıyor.

Neşet Paşa, o dönemde Dizdaş köyünde çadır açıyor, karargâhını oraya kuruyor. Dört ay kadar dedem İdare Ağa'nın izini sürüyor. "Acaba kim İdare Ağa'yı kandırıp benimle görüşmeye ikna edebilir" diye fikir yürütüyor. Babamın babası Süleyman Ağa'nın bu iş için uygun adam olduğunu düşünüyorlar. Süleyman dedem de hastaymış o aralar. Sedye ile Borgit'ten Aktaş'a götürüyorlar. Neşet Paşa, orada dedeme diyor ki, "Ne edersen et, İdare Ağa'yı benimle görüşmeye ikna et." Dedem, paşaya diyor: "Paşam, elimden geldiğince isteklerinizi iletirim."

Dedem gidip İdare Ağa ile görüşünce, İdare Ağa diyor ki:

– Teslim olduğumda bana ne yapacaklar, Süleyman Ağa?

– Seni tevkif ederler.

İdare İbrahim düşünüyor:

– İyisi mi teslim olayım. Mevsim kışa döndü. Ben teslim

olmadıkça da, bu fakir fukara beni bu dağlarda yalnız bırakmaz, benim yüzümden bu dağlarda telef olacaklar. İyisi mi ben teslim olayım ki, bu insanlarda perişan olmaktan kurtulsunlar.

Neşet Paşa'ya dedem İdare Ağa'nın teslim olacağı haberi ulaşıyor. İdare Ağa, Neşet Paşa'ya, "Seyit Rıza'nın Ağdad köyündeki ceddimizin kabristanında teslim olacağım" diye haber salıyor.

O kabristan Pirbab olarak anılır. Bab, ata, ced anlamına gelir. Büyük dedemizin kabristanı oradadır. İdare Ağa, Seyit Kemallı bir arkadaşıyla o kabristan yerine gidiyor teslim olmaya. Neşet Paşa da Sıncıke Dağı'nda karargâh kurmuş. İdare Ağa'yı alıp Neşet Paşa'nın yanına götürüyorlar fakat kelepçe falan vurmuyorlar. Tornova'ya vardıklarında, Seyit Kemallı bir arkadaşı İdare Ağa'ya, "İbarim Ağa ben kaçacam!" diyor.

Dedem, "Yahu Allahtan kork, nasıl kaçarsın?" diyor. Biraz sonra aniden "Kaçtı, kaçtı" diye bağrışmalar arasında, Seyit Kemallı adam kaçıyor. Ancak şişman biriymiş, yol çıkaramayınca askerler sıkıyorlar, öldürüyorlar. Gidip kellesini kesiyorlar, İdare Ağa ile beraber götürüp Neşet Paşa'ya teslim ediyorlar. Orada Neşet Paşa gömleğinin kol uçlarını dedeme göstererek, "Bana bak İdare Ağa, senin yüzünden, elbiselerimiz bile eskidi. Koca bir paşayım, şu halime bak!" diyor. Hemen emir veriyor askerlere: "Borazanı çalın, askerler geri dönsün. 32 yıldan beri Osmanlı ordusunu meşgul eden Dersim ağalarından İdare İbrahim Ağa şu anda benim yanımdadır."

Üç gün boyunca askerler Sultan Baba Dağı ve çevresinden Neşet Paşa'nın bulunduğu karargâha doğru çekiliyorlar. Dedem İdare Ağa'yı bir bölük asker nezaretinde Hozat'a, Hozat'tan Elazığ'a gönderiyorlar. Diyap Ağa dahil, tüm ağalar Elazığ'dan tevkif ediliyor. Dersim'in Hozat ve Ovacık

bölgesinden otuz iki ileri geleni Diyarbekir'e gönderiyorlar. İdare Ağa, Diyap Ağa, Keçeluşağı'ndan Munzur Ağa'nın dedesi, Kevuçanlı Hüseyin Ağa, Ormancı Muzaffer'in dedesi bildiklerim. Tevkif edilen ağalardan hiçbiri suçu üstüne almıyor. Herkes bütün suçu İdare İbrahim Ağa'nın üstüne yıkmaya çalışıyor. İbrahim Ağa da, bütün suçu üstüne alıyor. Ancak o zaman da adaleti temsil eden kadıdır, müftüdür. Yasaya göre mahkemeye çıkan herkes "Ben kadının adaletine teslimim" demediği sürece, hâkimlik görevi yapan kadı ceza veremiyormuş. İdare Ağa, her mahkemede kadıyı reddetmiş. Yıllar geçince bir ara On İki İmam Orucu gelmiş. Bütün ağalar Alevi, On İki İmam onlar için kutsal gün. Diyap Ağa ile birkaç kişi İdare Ağa'yı ziyaret etmişler, kendisine demişler ki: "İdare Ağa, gel bu kutsal günde inadını bırak. Bizim içimizde ceza alamayacak insanlar var. Çocuklarının arasına dönenler çıkabilir. Onların hayatına sebep olma bari. Kadının adaletine teslim olursan, en azından cezamız belli olur."

Tekrar mahkeme günü gelip celse başlayınca Kadı, İdare Ağa'ya sormuş:

– İdare Ağa, kadının adaletine teslim oluyor musun?

– Oldum!

– Herkese beraat, sana 101 sene ceza verdim.

– Sayın Kadı, benim 101 sene ömrüm yok. Hiç olmazsa 45 yıl ver, zaten 15 yıldır buradayım, 30 yıl da ömrüm olur-olmaz, onu da Allah bilir.

Tabii karar kesin, diğer ağalar hapisten salınıyorlar, dedem İdare Ağa hapiste kalıyor. Hapishane Diyarbakır surlarının içindeymiş. Dedemin biri Viranşehirli, diğeri Mazgirtli bir Ermeni olmak üzere iki sır arkadaşı varmış. Bir gün arkadaşlarına sırrını açıklamış, "Buradan kaçalım" demiş. Arkadaşları da: "Kaçmasına kaçalım ama nasıl kaçacağız İda-

re Ağa, sen onu söyle?" diye sormuşlar. Dedem, "Surdan atlayalım," demiş.

Ermeni olan bentlerin yolunu iyi biliyormuş. Bir akşam voltasında, Ermeni önden, dedem ve Viranşehirli arkasından Urfa kapısına varmışlar, nöbetçi askerler fark edip ateş etmeye başlayınca, dedem arkadaşlarına "Durun önce ben surlardan atlayayım!" demiş. Önce dedem atlamış, ardından Ermeni. Ermeni'nin beli kırılmış. Viranşehirli atlayınca, cansız yere yığılmış.

Dedem kaçıyor. İki gün boyunca gece gitmiş, gündüz saklanmış. Üçüncü günde yolda ihtiyarın birine rastlamış, ona demiş ki, "Harput hangi taraftadır?" Adam demiş, "Kardeşim sen ters tarafa yürüyorsun!" Tekrar geri dönüyor, Dicle Suyu'nu geçmek için elbiselerini çıkarıp çıkına koymuş, çıkını omzuna alıp suya girmiş. Elbise çıkını suda gitmiş, elbisesiz karşı kıyıya çıkmış. Çıplak yürüyemeyince kuma girmiş. Oradan bir kadın geçmiş, kadına seslenmiş, "N'olur, varsa hayrına bana bir-iki parça elbise getir, örtüneyim!" Kadın gitmiş kocasını çağırmış, demiş, "Nehir kenarında, kumun içinde çıplak bir adam oturuyor, benden elbise istiyor!"

Adam bir-iki parça eski elbise alıp atmış dedeme. Dedem elbiseleri giyince adam sormuş:

– Ne bu halin?

– Suya girdim, elbisemi su götürdü!

– Nereye gidiyorsun peki?

– Harput'a!

Harput'un hangi tarafta olduğunu da bilmiyormuş. O adam dedemi altı saatlik yaya mesafede bulunan yayladaki hayvanlarının yanına götürmüş. Artık yollarda nerede kalmış, nerede saklanmış bilmem ama bir ay sonra Mazgirt'in altında akan Peri Suyu'na varmış. Peri Suyu'ndan karşıya geçmiş, Konrat köyüne varmış. Ekin biçme zamanı, bakmış

o köyde üç kişi ekin biçiyor. Onların yanına varmış, çökmüş yanlarına. Adamlar sormuş dedeme, demişler:

– Nereden geliyorsun?"

– Harput'tan!

– Bu ne perişanlık?

– Elbiselerimi su götürdü ondan.

Yemeğe davet etmişler, teşekkür etmiş. O arada da adamları tanımaya çalışmış, kimlerdenler, neciler diye. Dünya âlem de duymuş İdare Ağa'nın Diyarbakır zindanından kaçtığını. Dedem sormuş onlara:

– Peki adamın biri hapisten kaçmış diyorlar. Acaba o adam yakalandı mı, yakalanmadı mı, hiç duydunuz mu?

– Yakalandı mı, yakalanmadı mı, bilmiyoruz. Haberimiz yok ondan!

Sonra dedem onlara Kürtçe sormuş:

– Pirleriniz kim?

– Babamansurlular!

Onlar öyle cevap verince, dedem İdare demiş:

– Ben İdare Ağa'yım. Benim de pirlerim Babamansurlu. İsterseniz gidin beni şikâyet edin, "Hapisten kaçan İdare Ağa burada" diye!

Adamlar hemen dedeme sahip çıkmışlar. Bapir adında bir mezraları var, orada altı-yedi gün boyunca saklamışlar. Jandarmalar köylerde İdare Ağa'yı arıyormuş. Dedem de ev sahiplerine demiş ki, "Beni kendi köyüme götürün!"

Dedemi saklayanlar üç kardeşlermiş. Biri müjdeci olarak hemen Hozat'a, Thanze'deki yaylaların yolunu tutmuş. Diğer iki kardeş, dedeme banyo yaptırmış, yeni elbiseler giydirmişler. Dedeme sormuşlar:

– Seni hangi yoldan götürelim, önce nereye varmak istiyorsun?

– Pakıra köyüne, Wêli Beg'in evine götürün.

Üç gün sonra Bahtiyar köylerinden Pakıra'ye varıyorlar. Müjdeci olarak bizim yaylaya giden adam hızlı adımlarla yürüyünce bizimkiler hemen heyecanlanmışlar, adamı karşılamaya ayaklanıp demişler: "Hayırdır, bu acelen ne? Kimi arıyorsun?" Müjdeci cevap vermiş, "İdare İbrahim Ağa'nın çadırı hangisi?" Onlar hemen anlıyorlar tabii. Toplanıyorlar adamın etrafına, müjdeci bizimkilere, "İdare Ağa'yı iki kardeşim Pakıra köyünde Wêli Beg'in evine getiriyorlar. Ben de müjdeci olarak size geldim," diyor.

Cumhuriyet kurulmuş tabii, silahlar saklı. Şemuşaklılarla Koçuşaklılar silahlarını sakladıkları yerlerden çıkarıyorlar, Masum o Pak'dan doğru Pakıra yolunu tutuyorlar. Gidip İdare Ağa'ya kavuşuyorlar. Yer yerinden oynuyor. Haber yayılıyor anında. "İdare Ağa aşiretine kavuşmuş" diye. Hozat kaymakamı ve yüzbaşısı Hozat'ı terk edip kaçıyorlar, korkudan. Ne nahiye müdürleri ne devlet memurları kalıyor, hepsi Hozat'ı terk edip kaçıyorlar. Dedem Hozat'a yakın bir yere vardığında etrafındakilere, "Hozat'ın içinden geçmeyelim, Ahmet Paşa'nın köprüsünden geçelim," diyor.

Köprüye vardıklarında Salih Tuncer'in dedesi Hemıl Ağa, hanımıyla, dedemin yoluna çıkıyor, diyor ki, "İdare Ağa, beni çiğneyip geçme, bak namusumu almış gelmişim ayağına. Bugün bana misafir ol, yarın hayırlısıyla gidersin." Dedem diyor: "Ahmet Ağa, Hozat'ta üç kişi var. Bunlar yaşadığı sürece Hozat'a asla ayak basmam!"

Kastettiği üç adamdan biri, Şükrü'nün dedesi. Biri Boynukaralar'dan Süleyman Ağa'nın kardeşi. Kaçan Hozat kaymakamının yerine Çemişgezek'ten Sarısaltıklı Ahmet Bey'in torunu askerî kaymakam olan Xıdır Bey'i tayin ediyorlar. Hıdır Bey, derhal dedeme elçi yolluyor, "gelsin söyleyeceklerim var" diye. Dedem soruyor:

– Xıdır Bey, diyeceğin ne ise söyle?

Kaymakam Hıdır:

– Gazi Mustafa Kemal'in elçisiyim. Dersim milletvekili olarak seni ve Seyit Rıza'yı vekil olarak Ankara'ya istiyor!

– Otuz yıl boyunca Osmanlı'ya karşı direndim, on beş yıl da hapis yattım. Osmanlı'nın çeşmesinden asla su içmem!

Hıdır Bey, dedemin ardından Seyit Rıza'ya gidiyor:

– Seyit Rıza, İdare İbrahim Ağa'nın yanına gittim, vekillik teklif ettim İbrahim Ağa'ya. "Osmanlının çeşmesinden su içmem" dedi. Sen ne diyorsun?

Seyit Rıza:

– İbrahim Ağa öyle dediyse, bir bildiği var. Ben de kabul etmiyorum.

Seyit Rıza'nın yerine Abasan aşiretinden Mıçê Zeyne (Mıçi Ağa); dedem İdare Ağa'nın yerine Feratan aşiretinden Diyap Ağa; Bahtiyaran aşiretinden Hasan Hayri, bu üç kişi Cumhuriyetin ilk yıllarında Dersim mebusu olarak Ankara'ya gidiyorlar.

Atatürk, Diyap Ağa'yı seviyor, ona "baba" diyor. Mıçê Zeyne'yi Lozan'a gönderiyor. Hasan Hayri, yüzbaşı rütbesindeymiş ama Atatürk ile arası daima bozukmuş. Sonradan da idam ettiler zaten. Söylediklerine göre Şeyh Sait meselesinde evraklarla yakalanıyor. Dersim'e kaçınca milletvekilliğini düşürüyorlar. Mehmet Ali onlar, Hasan Hayri'ye diyorlar: "Biz seni milletvekili olarak Ankara'ya gönderdik ama sen gittin kazıyla uğraştın." Sonra işte Hasan Hayri'yi Şeyh Sait'lerle beraber Diyarbakır'da idam ettiler.

Çemişgezek Ermenileri

Dedem İdare Ağa, Çemişgezek Ermenilerini Osmanlı kırımından kurtarmak için himaye ediyor. Çemişgezek'e gidi-

yor, hepsini toplayıp Amutka'ya getiriyor. Yarıcılık yapıyorlar dedeme. Günün birinde o Ermenilerden biri eskimiş yorganını dışarı atıyor. Annem genç kızmış o zamanlar, gidip yorganı alıp bakmış ki yorgan arasında gizli bölmeler ve saklama keseleri var. Yorganı alıp babasına götürüp gösteriyor. Dedem anneme, "Kızım para onların, saklarlar da, harcarlar da, kime ne?" diyor.

Aradan bir zaman geçiyor, Ermeniler toplanıp dedemin yanına geliyorlar. Diyorlar: "İdare Ağa, biz buradan göç etmeye karar verdik. Yalnız Çemişgezek'te saklı kentimiz var. Yer altında binalar yapmışız, içine hazinelerimizi saklamışız. Değerli eşyalarımız orada. Gelin beraber gidelim, onları çıkarıp size verelim. Aşiretiniz kullansın."

Ermeniler dedemi ve aşiret adamlarını alıp Çemişgezek'in üzerindeki Üsbeg mahallesine gidiyorlar. Orada dedem bakıyor ki, Ermeniler tereddüt ediyor, elleri varmıyor hazine yerlerini göstermeye. Kendilerine diyor ki: "Ben sizi zorlamadım, siz kendiniz beni getirdiniz. Hak sizin, karar sizin. İsterseniz dönüp gidelim!"

O ara Ermeniler bir kapak kaldırıyorlar, merdiven ortaya çıkıyor. O merdivenden aşağı iniyorlar. O mahzenden üç küp alıp yukarı çıkıyorlar. Ermeniler o küpleri biraz kuytu yere götürünce, bizimkiler kendi aralarında fikir yürütüyorlar, herkes para zannediyor. Dedem de, "Paraysa da kendi paraları. Kim ne diyebilir?" diyor.

Birkaç dakika sonra dedem yanlarına varıyor bakıyor ki, küplerin ağzını çözmüşler. Biri tereyağı, biri bal, öteki ekmek ile dolu. Dedem soruyor onlara, diyor: "Oğul bu ne böyle? Biz de hazine sandık." Ermeni diyor: "İdare Ağa, bize lazım olan budur. Biz yolcuyuz."

Ermeniler sakladıkları değerli mallarını çıkarıp bizim aşirete bağışlıyorlar. Aşiret o eşyaları kendi aralarında pay ediyor. Dedem öncülüğünde Koçuşaklılar o Ermenileri Ova-

cık üzerinden Erzincan'a ulaştırıyor. Hepsini sağ salim Dikam Paşa adındaki Ermeni komutana teslim ediyorlar. Sonraki yıllarda o Ermenilerin dedeme mektup gönderdiklerine şahit oldum. Dedem ve dayılarım adına Sibirya'dan geliyordu mektuplar. Hatta biz Bolu'da sürgündeyken dayım Sêrxan Ağa'nın evi jandarmalarca arandı. Ermenilerle mektuplaşıyor diye.

Ermeni bir kadın vardı, bizim Xıralilerden Uskekli muhtar Usên ile evlenmişti. Bir sohbetimizde dertlendi, bana dedi ki: "Babam ekin ekmiş, hasat zamanı Diyap Ağa harmana geldi. Çıkan mahsulü ölçtü, çuvallara doldurdu, götürecek. Babam Diyap Ağa'ya, 'Ağam bu 'menceki' buğdaydan bir yük de bana ver de, götürüp bulgur yapayım,' demiş. Diyap Ağa öyle bir laf söyledi ki, çok incindik. Babama, 'Bunu yiyecek ağız var mı sende?' demişti."

Dedem İdare Ağa 1924'te ölüyor. Ben o yıl doğmuş olmalıyım, söylediğine göre annem beni kucağında götürüyor ölüm döşeğindeki dedem İdare Ağa'nın yanına. O yıl yayladan dönüyorlar; dedem eceliyle ölüyor, götürüp Amutka'ya gömüyorlar.

Halit Paşa, 1915 yılında Ovacık'taymış. Dedem İdare Ağa ve beraberindekiler paşanın yanına varıyorlar. Aralarında Pulurlu Mamud Ağa da var. Oradan Munzur Dağı'na çıkıyorlar. Mıla Dağı'nın zirvesine çıktıklarında bakıyorlar ki, Rus askeri Munzur Dağı'na kadar ilerlemiş, oralarda çadır açmışlar. Ruslar, bulundukları tepelerden üzerlerine top atıyorlar, Halit Paşa kaçmamış. Halit Paşa toptan kaçmaz da, İdare Ağa mı kaçar? Rusların attığı top gülleleri havada gelirken ses veriyormuş, o uğultuda kaçabiliyormuşsun yani. Gülle havadan gelirken Halit Paşa kaçmayınca, dedem İdare Ağa, amcam Lıl Ağa, Hanoğlu'nun kardeşi Hasan Ağa –Saycan Ağa'nın babası olur, o daha gençmiş, onlar da oradaymışlar– onlar da kaçmamışlar. Gülle geliyor, bunların

yakınına düşüyor. Şarapnel parçaları Hasan Ağa'nın bağırsaklarını deşiyor. İdare Ağa, Hasan Ağa'nın o halini görünce çok etkileniyor, Halit Paşa'nın üstüne yürüyor, diyor ki: "Sana Deli Halit diyorlar ama sen deli değil, zırdelisin! Sen, ne benden ne de bu genç adamdan üstünsün. Sen kimsin ki? Bombalar geliyor, senin için biz sipere girmiyoruz. Gurundan o genç adam da kaçmadı, bak, bu gencin hayatına sen sebep oldun!"

Halit Paşa yerinde geziyor, geziyor, yerdeki dikenli geveni tutuyor, kökten çekip atıyor sinirinden. İbrahim Ağa'ya bir şey diyemiyor, sinirini yolduğu gevenden çıkarıyor. Mamud Ağa, daima babama anlatırdı bu meseleyi. Babam o zaman yüzbaşı, amcam Lıl Ağa binbaşı rütbesi almışlar. O dönemde dedem İdare Ağa Erzincan'a kadar gidiyor. Ancak Seyit Rıza, Karabekir Paşa ile Kars'a kadar gidiyor. Sonra Erzincan'da kalıyor bir seneden fazla. Bese, sonradan oraya götürüldü. Kazım Karabekir, Seyit Rıza ile Bese'nin nikâhını kendisi kıyıyor.

1926 seferi

1926 yılında da Cumhuriyet ordusu tekrar Koçanlıların üzerine geliyor. Dersimli aşiretler doğrudan doğruya cumhuriyet hükümeti tarafında saf tutuyor. 1926 Harekâtı'nda Seyit Rıza önce devletin yanında yer alıyor. Hatta oğlu Şıxhesen'le beraber milis kuvvetlerine üç gün destek veriyor. Ancak Koçanlılara zulüm yapılmasına gönlü razı gelmiyor, kararından vazgeçip, tarafsız kalıyor.

Memê Bali'nin torunu Yusuf Ağa'nın bir kömü (yayla evi) varmış. Asker ve milis kuvvetleri oraya hücum ediyormuş, köme yüz-iki yüz metre mesafe kala, Yusuf Ağa ve arkadaşları askeri yine geri püskürtüyorlarmış. Bir türlü alamamışlar o kömü. Seyit Rıza ve oğlu oraya geldiği gün asker, o kö-

me yine saldırmış, askerin ön saflarında milisler yer alıyorlarmış. Koçanlılar, Seyit Rıza ve beraberindeki milis kuvvetlerine çağırıyorlar, diyorlar: "Sultan Baba aşkına, siz aradan çıkın, bizi zaar (asker) ile iki saatliğine baş başa bırakın!"

Seyit Rıza, etrafındaki adamlarına diyor: "Sakın silah kullanmayın. Bundan sonra Koçanlılara kurşun atanı, ceddime kurşun atmış sayarım."

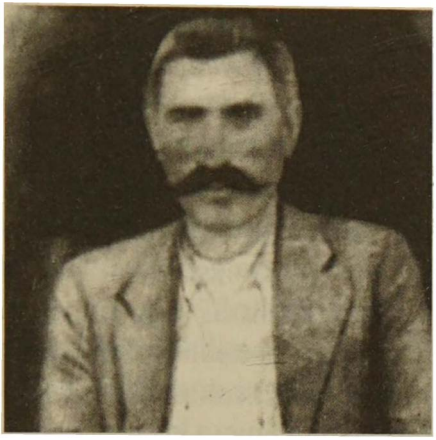
Asker ve milis kuvvetleri o günü Değirmendere Köyü'nden o mezraya doğru hücuma geçiyor. Tam o mezraya yaklaşıyorlar, direnişle karşılaşıyorlar. Geri püskürtülüyorlar. Askerler geri kaçmaya başlıyor, vurulanlar oluyor tabii. O günün sabahı Seyit Rıza, babama diyor: "Şıxhesen Ağa, ben adamlarımı alıp geri dönmeye karar verdim. Biz bu kavgada yokuz."

Harekâtın komutanı Amutka'nın üzerindeki tepede karargâh kurmuş. Seyit Rıza, oğluna babamı işaret ederek, diyor: "Sen Şıxhesen Ağa ile paşanın yanına git, görüş gel."

Babam ile Seyit Rıza'nın oğlu gidiyorlar paşa ile görüşüyorlar. Katırlara biniyorlar, Amutka'dan çıkıyorlar, Samoşi'ye gidecekler. Meğer Memê Bali'nin torunu Yusuf Ağa yolu kesmiş. Kozluca tarlalarına hayvan sırtında giriyorlar. Babam at sırtında, Seyit Rıza'nın oğlu katır sırtında. Karşıdan ateş ediyorlar, hem atı hem katırı vurarak yere yığıyorlar. Laçinanların bir ağası vardı, ona topal Yusuf Ağa diyorlardı. O da varmış orada, ayağından vuruluyor, topallığı da oradan kalma. Sonraki yıllarda babam Memê Bali'nin torunu Yusuf'a sormuştu:

– O gün neden yolumuzu kesip bize ateş ettiniz, sebep ne?

– Elimizden gelse hepinizi öldürecektik. Sizin devletin yanında yer almanız yeterli neden değil mi? Siz milis olmasaydınız, Cumhuriyet orduları değil Kurt Tepesi'ne çıkmak, karargâhtan kafalarını çıkaramazdı.



Qopo (Usen Ağa).

Yusuf Ağa Resıkanlı'ydı, çok cesur bir adamdı. Tornê Memê Bali olarak nam salmıştı. Sivas'ın Gıniye tarafından gelmişler Koçuşaklıların içine. Karısı amcamın kızıydı. Yusuf Ağa, Qopo, bir de Kımıl Aziz, bunların üçü yan yana geldiğinde önünde kimse yol çıkaramazdı. 1926 direnişinin savaşçıları onlardı. Kımıl Aziz Koçgirili'ydi. Sivas'ın Zara kazasındandı. Evvela Pezgevranlıların içine geldi. Koçuşaklıları da sonradan Kımıl'ı himaye ettiler. Kımıl Aziz de, Koçuşaklılarının yanında saf tuttu. Sonra Karataş denen yerde bir çatışmada vuruldu. Askerlerin yanında yerli milislerde varmış, kurşun milislerin mi, askerlerin mi, anlaşılmamış. İki oğlu vardı, Semkanlıların enişteşiydi. Bozo İbrahim'in bacısını almıştı. Kımıl Aziz öldükten sonra, o kadını Seyit Ağa aldı. Ben, o yılların cesur adamlarından Kımıl Aziz dışında hepsini gördüm. Herkesin bir yıldızı vardır ancak tanrının Qopo'ya bahşettiği yıldız kimseye nasip olmamıştır. Çok değerli bir insandı. Düşmanının yanında oturduğu zaman düşman bile ona saygı duyardı.

1926 harekâtında harekâtın komutanı Mustafa Muğlalı'dır. Diyap Ağa ile beraber cepheye çıkıyor. Diyap Ağa'nın evini de karargâh gibi kullanıyor. Her sabah ikisi evden Bozan'a çıkıyorlar, akşam Ekreg'e dönüyorlar. Bozan, dayım Sêrxan Ağa'nın köyü. Bozan'ın Ali Boğaz'a bakan tarafında bir tepe var, oraya Kurt Tepesi diyorlar. Koçuşaklılar da, Kurt Tepesi'ne mevzilenmişler. Askerler her Allah'ın günü

sabah karargâhtan çıkıyorlarmış, Kurt Tepesi'ne dayanıyorlarmış, her defasında da Koçuşaklılar onları geri püskürtüyormuşlar. 40 gün böyle geçiyor, Kurt Tepe'yi bir türlü ele geçiremiyorlar. Askerler her hücum ettiğinde, Koçuşaklılar tarafından kovalanıyormuşlar. Muğlalı, Diyap Ağa'ya diyor ki, "Diyap Ağa, sen Atatürk'e dedin ki, 'Bir ayda Koçuşaklıları hizaya getiririm.' Biz kırk gündür Kurt Tepe'yi bile almış değiliz."

Ali Boğazı tarafında da Kup isminde bir yayla var. Seyit Rıza oraya doğru dürbün ile bakmış. Yaylada kadının birinin bir taraftan koyun keçi otarırken, bir taraftan da elindeki ipi eğirdiğini görmüş. O arada babam da o yöne bakarken Seyit Rıza babama sormuş:

– Sence bu kadın kimlerden olabilir, Şıxhesen Ağa?

– Kim olabilir, ya Reskanlıdır ya da Koçuşaklı.

Ertesi gün Ali Boğazı'na bir uçak dalış yapıp çıkıyorken Seyit Rıza uçağın manevralarına hayran kalmış. Babama dönmüş, demiş, "Ah be Şıxhesen Ağa, Kup Yaylası'ndaki kadının canında bir tüy olmayı yeğlerdim!"

1926 yılı harekâtının sonlarında Nuro, Seyit Ağa ve birçok Koçuşaklı yakalanıyor, Elazığ İstiklal Mahkemesi'nde yargılanıyorlar. Nuro, Qopo'nun kardeşi. Yargılama sonunda mahkeme heyeti yedi kişiye idam cezası veriyor. İdam cezası alanların içinde Nuro elebaşı sayılıyor. Mahkeme salonunda dinleyiciler arasında Diyap Ağa'nın oğlu Veli Ağa da varmış. Nuro ve arkadaşları salondan çıkarılırken Veli Ağa, Nuro'ya, "Yedin mi?" diye laf atıyor. Nuro yüksek sesle, "Sen o Qopo'nun anasını ....sin," diye cevap veriyor.

Veli Ağa, Elazığ'dan dönmeden, bu laf Qopo'nun kulağına gidiyor. Artık herkes biliyor ki, Qopo, Veli Ağa'yı affetmeyecek. Veli Ağa Çemişgezek'e dönüyor ancak kasabadan dışarı çıkmıyor asla. Qopo da o sıralar artık nam salmaya başla-

mış biri. Çemişgezekli Türk bir adam, keklik avına çıkar gibi civarda adam vurmaya çıkıyormuş. Bir gün Qopo ile karşılaşmayı çok istemiş. Yolda karşılaşmışlar, Qopo dizüstü yere çömelmiş, mavzerini koynuna yatay koymuş. Adam pervazsız davranınca, Qopo'nun eli tetikteymiş, oturduğu yerde namluyu çevirmiş adama, basmış tetiğe. Bu olay üzerine Qopo ünlendi.

Koçuşaklı Fazlı vardı, onunla bir gün Çemişgezek çarşısında yan yana yürüyoruz, balkonlu bir kahveyi işaret etti Fazlı. Veli Ağa ile Qopo'nun hesaplaşmasını anlattı bana, dedi ki:

"Nuro ve arkadaşları idam edildikten sonra Qopo kardeşi Heydo'yu alıp yanıma geldi. Dedi ki: 'İkiniz gidin, Veli Ağa'nın işini bitirin. Yalnız sen göz kulak ol, Heydo sıkacak. Eğer Heydo tereddüt ederse, Veli Ağa'dan önce Heydo'ya sıkacaksın!' İkimiz bu sokağa geldik, baktık Veli Ağa bu kahvehanenin balkonunda oturmuş, armut soyup yiyor. Ben silahı Heydo'ya, Heydo da Veli Ağa'ya doğrulttu. Heydo, Veli Ağa ile Nuro'nun meselesinde beklenen sonuca burada noktayı koydu."

Veli Ağa'nın cenazesini Ekreg'e götürüyorlar. Babası Diyap Ağa oğlunun mezarı başında ağlayarak diyor ki: "Sen de yedin mi? Ağzın durmuyordu. Ağzına sahip çıkmamanın bedeli budur oğul?"

Qopo'ya Qop Ağa derlerdi, ancak esas adı Usên Ağa'dır. Cesurdu, gözü pekti, bir o kadar da yufka yürekliydi. Sohbetlerinde herkese "Bılêm" (Kardeşim) diye hitap ederdi. Herkese hayran kurbandı. Dili çok tatlıydı. Bir çocuk kadar kimseye gölge yapmazdı.

Qopo 1938 harekâtında üç arkadaşıyla teslim olmaya karar veriyor. Qopo, amcamın oğlu İbrahim Yıldız (Tornê Ebılı), Sêy Cafer, Qopo'nun amcasının oğlu Yusuf Ağa. Ovacık'ta Sırrı Yüzbaşı'ya teslim olmaya karar veriyorlar. Haber yollu-

yorlar Sırrı'ya, Arel'de karşılansınlar diye. Sırrı da, karşılanmaları için dört tane at hazırlıyor. Ancak Sırrı'nın kır bir atı var ki, çok değerli bir at. Kendi atını Qopo için hazırlıyor. Günü gelince önce atlar yollanıyor Arel'e. Ardından Ovacık kaymakamı, askerî erkân, diğer memurlar kim varsa Pulur'un o zamanki tahta köprüsünü geçerek, Qopo ve arkadaşlarıyla karşılaşıyorlar. Amcam oğlu İbrahim anlattı bana, o gün yaşananları:

> Silahımız, dürbünümüz boynumuzda asılı, at sırtındayız. Qopo, Sırrı Yüzbaşı'nın atına binmiş. Qopo attan inmeden Ovacık'tan gelen herkesi selamladı, dedi: "Ben gidiyorum, arkamdan gelin, Ovacık'ta görüşürüz!" Atı dörtnala Ovacık'a doğru koşturdu, biz de peşinde koşturduk. Hükümet Konağı'nın önünde durdurdu atı. Konağın etrafı açık alan, o zamanlar bina falan da yok etrafında. Qopo, Hükümet Konağı'nın önünde Sırrı'nın atıyla üç tur attı. O ara peşimizdekiler de geldi, yetiştiler. Hepimiz atlardan indik, Sırrı Yüzbaşı ve diğerleri gelip bizimle tokalaştılar. Hükümet Konağı'nın kapısına yöneldik. Silahlar elimizde, dürbünler boynumuzda asılı. O ara peş peşe birikmiş askerlerden biri elini uzattı Qopo'ya doğru. Qopo:
>
> – Ne var oğlum, ne istiyorsun?
>
> – Efendim tüfeğinizi verin!
>
> – Sen o tüfeği alacak kadar cesur olsaydın, gelip Yılan Dağı'nda elimden alırdın. Onu kimse elimden alamaz, onu ancak ben kendi elimle duvara asacam.
>
> İçeri girdik, Qopo önce dürbününü astı duvara, sonra mermiliği asınca tüfeğini eline aldı son bir kez baktı, ana diliyle, "Havalê'm, helaliya xo jübini ra bıcime!" (Arkadaşım, helalleşelim seninle) deyip astı silahını. Oturduk, iki-üç dakikalık hoşbeş derken birden telefon çaldı. Sırrı Yüz-

başı aldı ahizeyi, kiminle konuşuyor önce anlamadık tabii. Ancak baktık "Paşam, Hüseyin Ağa (Qopo) ve arkadaşları şu an yanımızdalar" dedi. Karşıdaki ne diyorsa, telefonu Qopo'ya uzattı Sırrı Yüzbaşı. Qopo aldı telefonu, meğer arayan Abdullah Alpdoğan paşaymış. Qopo'ya demiş: "Sana Erkânı Harp'tan Neşet Bey'i Hozat'a gönderiyorum. Oraya gelin, sizi Hozat'tan aldıracağız." Biz atlarla yine yola koyulduk, Hozat'a gidiyoruz. Sırrı da bizimle beraber. Xoşan Düzü'ne vardığımızda, Hozat süvarileri karşıladı bizi. Hozat'a vardık, baktık Neşet Bey bizden evvel gelmiş oraya. Biz atlardan inince Neşet Bey elimizi sıktı, "Hoş geldiniz!" dedi. O arada Tacettin adında bir yüzbaşı geldi, sarhoştu adam. Meğer biz ona teslim olmadık diye kızmış. Sırrı Yüzbaşı'ya teslim olduğumuzdan Sırrı terfi alacakmış. Tacettin Yüzbaşı yaklaştı, Qopo'ya dedi ki: "Hani sen dağda ölecektin?" Qopo, Tacettin'in suratına bir baktı, sonra Neşet Bey'e döndü dedi ki: "Siz bu memlekete adamakıllı bir adam yollamadınız, nerede o... çocuğu varsa onu gönderdiniz. Ben Kemah'a, Eğin'e vurup kelepir getiriyordum, bu pezevenk de, el altından benden para alıyordu." Neşet Bey de bağırdı Tacettin'e, dedi: "Gel Hüseyin Ağa'nın elini öp!" Qopo elini vermedi. Elazığ'dan getirilen arabaya tam binecektik ki, küçük bir çocuk bize doğru bağırmaya başladı, dedi ki: "Qopo, Qopo, senin ananı ....yim!" Qopo dedi ki: "Ulan oğlum, o seni gönderip anama sövdüren her kimse, onun anasını ben ....yim. Ben nereye gitsem de bir gün döner bu toprağa gelirim." Arabaya binip Elazığ'a gittik ki, çarşı insan seli, herkes duymuş ki, Qopo geliyor, meraktan görmeye gelmişler. Elazığ'da da Abdullah Paşa karşıladı bizi. Bize, "Otelde rahat edeceksiniz" dedi ve ekledi: "Bir isteğin var mı?" "Oğlumu görmek istiyorum," dedi. O gün otele götürdüler bizi. Ertesi gün bir subay nezaretinde Qopo'yu Manisa'ya gönderdiler. Qopo git-

tikten sonra, bir gün arkadaşlarla Elazığ'da çarşıda geziyoruz, içlerinden en genci de benim. Biri beni işaret etti, "Qopo işte budur, ne babayiğit adamdır" deyince güldüm, dedim: "Yok kardeşim Qopo ben değilim. O, Anadolu'ya oğlunu görmeye gitti." Ben öyle deyince beni babayiğitlikle öven adam bana dönerek, "Bu kedi niye Qopo olsun" dedi, gülmeye başladık.

Qopo'nun Kazım adında bir oğlu vardı, yakalanmış Manisa Salihli'ye sürgün edilmişti. Abdullah Paşa'ya onun için oğlumu göreyim demiş. Qopo oğlunu görüp Elazığ'a döndü. Abdullah Paşa onu Kayseri Develi'ye verdi. Biz de Develi'ye sürgün edilmiştik. Qopo, Develi'de bir buçuk sene kaldı, kaçtı Ali Boğaz'a döndü. Ali Boğaz'da ihanetle vuruldu. İki kızı ile karısı da öldürüldüler. Oğlu Zabit ile yeğeni Hüseyin de oradaymışlar, onlar kurtuldular.

Alişer Efendi

1926 yılında asker Koçanlıların üzerine geldiği tarihte Alişer Efendi ile Zarife de Dersim'e geldiler.

Sene 1937. Hüseyin Abdullah Alpdoğan köylere okul yaptı. Okullara öğretmen verdi. Amutka'da dayım Lılo'nun evini okul yaptılar. Yado, Şıxhesen, ben ve birkaç kişi orada okula başladık. Bir eğitmen vermişlerdi, Çemişgezekli'ydi. Biz, dayım Cemşi Ağa'nın evindeydik. Dediler ki: "Abdullah Paşa gelecek."

Paşa gelecek diye, hazırlık yapsın diye dayım Sêrxan Ağa, Hozat'tan Aşçı Seferi, bir haftalığına oraya getirtti. Elçi çıktı geldi, dedi ki: "Paşa geliyor." Biz okul çocukları ve babam karşıladık paşayı. Paşa atından indi, babamların elini tuttu, sıktı, bize döndü, "Nasılsınız?" dedi. Bize de tembih etmişler "Sağol deyin" diye. Biz de, "Sağol!" dedik.

Eğitmene döndü dedi ki:
– Bunlar okula geldiklerinde Türkçe biliyor muydu?
– Hayır.
– Nereden öğrendiler?
– Ben öğrettim.
– Sen nesin?
– Eğitmenim.
– Sen başöğretmensin.

Paşa yetkili, Büyük Millet Meclisi'nden yetki verilmiş kendisine. Paşa yedi gün boyunca Amutka'da dayım Sêrxan Ağagil'de kaldı. Bütün ağalar geldi oraya. Ferhatanlardan Cemşi Ağa, Memedali Ağa, Qoç Ağa. Diyap Ağa'nın oğlu hepsi orada toplandı. O yedi gün boyunca epey de tüfek getirip, teslim ettiler paşaya. Son gün Alişer Efendi'den bahsetti. O ara Qopo dedi ki: "Paşam, Alişer Efendi'yi Şıxhesen Ağa'dan sor! Onun yanındadır."

Paşa babama döndü:
– Öyle mi?
Babam:
– Öyle! Alişer Efendi yedi yıldır yanımızda.
– Alişer'i getir göreyim!
Babam, şakayla karışık:
– Teminat ne oluyor?
– Namus sözü!

İki adam gönderdiler Thanze'ye. Yaklaşık iki saat sonra Alişer Efendi ile karısı Zarife Hanım çıktı geldi. Paşa döşekten kalktı, karşıladı onları. Zarife gelip paşanın elini öpmek istedi, paşa, "Yok benim bacım!" dedi.

İkisi de güzel Türkçe konuşuyorlardı. Karşılıklı hal hatır sordular. Abdullah Paşa Alişer'e dedi:
– Sen neden benden kaçıyorsun? Senin ne kusurun var ki?

Sen yüz elliliklere[1] dahilsin. Aha seni burada af ettim. Yetki elimde, darağacından adam indiririm. Ne desem o olur. İmzam kanundur benim. Verdiğim her karar Ankara hükümetinin kararıdır, gel bu fırsatı kaçırma.

Devlet bir aslandır, aslandan kim korkmaz?

Yok, yok, seni af ettim, geleceksin!

Abdullah Paşa gittikten sonra, götürüp teslim edeceklerdi yani. Biz yayladaydık o zaman. Bir gece Alişer Efendi yataklarını yüklüyor; kardeşiyle, çocuklarıyla, davarıyla, malıyla beraber doğru Sultan Baba Dağı'nın oraya gidiyor. Ağdad'ın karşısında mağaralar var, oraya yerleşiyor. Sonrası bilindiği gibi, Zeynel gitti öldürdü. Orada karısı diyor: "Alişer bunların niyeti kötü?" Alişer diyor: "Hanım biz onların gölgesindeyiz."

Alişer mağaraya gidenleri karşılarken, Zarife mağaradan çıkmıyor. Onlar Alişer'e sıkıyorlar, Zarife de onlara sıkıyor, Vanklı Efendi vuruluyor. Diğerleri ateş ediyor, öldürüyorlar hepsini, Alişer ile Zarife'nin kellesini kesip askere teslim ediyorlar.

Baytar Nuri

Baytar Nuri, Colig'in oğludur. Doğru bir insan değildi. Halka çok zararı vardı. Ortalığı karıştırıp, durmaktan başka bir iş yapamadı. Onun çok zararını çekti millet. Bir halt da yemedi. Elazığ'da Holvenk köyü var, orada arazi aldı. Abdullah Paşa onu daima takip ediyor. Bir gün Alpdoğan çağırıyor onu:

– Nuri, üç gün evvel falan köyde bir Ermeni vuruldu, haberin var mı?

– Evet paşam.

---

1 Yüz ellilikler: Kurtuluş Savaşı sonrası Türkiye'den sürgün edilen ve düşman işbirlikçisi olarak görülen, hepsi üst düzey makamlarda yer alan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına verilen isim.

– Duydun mu?
– Duydum!
– Baytar, attığın her adımı izliyorum, ayağını denk al.

Baytar'ın da Hükümet Konağı'nda bir adamı varmış. Paşa'nın kendisine söylediklerini o adamına anlatıyor. O da, Baytar Nuri'ye, "Seni öldürecekler!" diyor.

Baytar aynı günün gecesi gidip hazırlık yapıyor. Karısı da Şemuşağı'ndan, Ğezık Uşaklı Yıbıl vardı, onlardandı. Sonunda kaçtı Suriye'ye gitti. Suriye'de öldü. Nuri Dersimi, Alişer Bey gibi değildi. Nuri, nereye gittiyse, orayı karıştırdı. Koçgiri'ye gitti orayı karıştırdı. Dersim'e geldi hangi aşirete gittiyse onları kışkırttı. Onun zararını millet '38'de çok çekti.

Seyit Rıza ailesi

Seyit Rıza ailesiyle köyünden göçüp Semkan ile Laçinan'ın bölgesine geldi. Kakper'e yakın bir mezra var orada ormanlık alana sığındılar. Bir gün baktım, iki süvari çıktı geldi. Babamın amcaoğlu Dıl Ağa, sordu o askerlere:

– Niye geldiniz?

– Efendim, Seyit Rıza'nın ihbarı yapıldı, Albay bir tabur asker ile geçip Bılges'e gitti. Seyit Rıza orada saklanıyormuş, onları kuşatmaya gitti. Ancak asker aç dönecek, onlara yemek hazırlamanız gerek.

Amcam kardeşlerimi çağırdı dedi ki: "İki kuzu kesin, kapama olarak hazırlayıp getirin!" Süvarilerin oradan ayrılması yarım saat olmuştu ki, silah sesleri geldi. Sabah gün doğmadan gitmişler sarmışlar etrafını. Babamlar gidiyorlar, bakıyorlar ki, hepsi kırılmış. Bırdo'da kalıyorlardı. Seyit Rıza o gün tesadüfen erken çıkmış aralarından. Aileden Seyit Rıza, Şıxhesen'in kızlarından Nare ile Cemila ve Teslim'in oğlu

sağ kurtuldular. Teslim, Rayber Qop'un kardeşidir. Diğerleri otuza yakın kadın ve çocuktu, hepsi öldürüldüler. Seyit Rıza'nın büyük oğlu Şıxhesen'in kellesini kesip bizim köye getirdiler. Bir gün sonra da kızları ve Teslim'in oğlunu yakalayıp getirdiler. Bütün Laçinanlıları topladı oraya binbaşı. Babam ona sordu:

– Sen bu fakir fukarayı ne diye toplamışsın buraya?

– Bu taze yağı, bu çökeleği, bu ekmeği kim getirdi oraya?

– Sözünü ettiğin Seyit Rıza'dır. Götürülmüş ekmek ise ben götürdüm, ne istiyorsun sen? Buraya bedeninden koparılmış bir kelle getirmişsin, bu bir insanın kesik başı. Bu Seyit Rıza'nın oğlu Şıxhesen'in başı. Bu adamın kafasını nereye götüreceksin? Bundaki amacın, şan şöhret mi elde etmek? Bu adam bizim rayberimiz. Bu bize hakarettir. Müsaade et bu kafayı tekrar vücudunun yanına götürelim, inançlarımıza göre gömelim o cesetleri.

Yüzbaşı Abdullah Paşa'ya tel çekti, "Şıxhesen'in kellesi ile cesetleri buradaki köylülere teslim ettim, haberin olsun!" dedi. Babam o kesik başı aldı gitti, Şıxhesen'in cesedinin yanına koymuş, onu ayrı, diğer cesetleri bir kuyu kazıp toplu gömmüş.

Oradan sağ kurtulan çocuklar da yaralıydı. Babam binbaşıdan aldı çocukları. Amcam Dıl Ağa'nın evine götürdü. Amcam kızı Gezer Hatun çocuklara banyo yaptırdı, kanlı üst başlarını yıkadı, götürüp tekrar teslim etti. Bir gün sonra da Rayber geldi, dedi: "Kız kardeşimin cesedini götürecem."

Şıxhesen'in eşi Rayber'in kız kardeşiydi. Rayber gitti, kız kardeşinin cesedini alıp, Pıxamiye köyüne nakletti. Çocukları da Rayber'e teslim etmiş binbaşı. Rayber, benim kayınbabam oldu sonra, onun kızı ile evlendim. Üç kızı vardı zaten. Birini ben aldım, birini Polat. Diğeri Pıxamili Hasan Efendi ile evlendi. Ben garpten dönünce o ilk eşim öldü, ben

ikinci evliliğimi dayımın kızı ile yaptım. Babam Rayber'i sevmezdi, çünkü Rayber, Seyit Rıza'ya haksızlık yapıyordu.

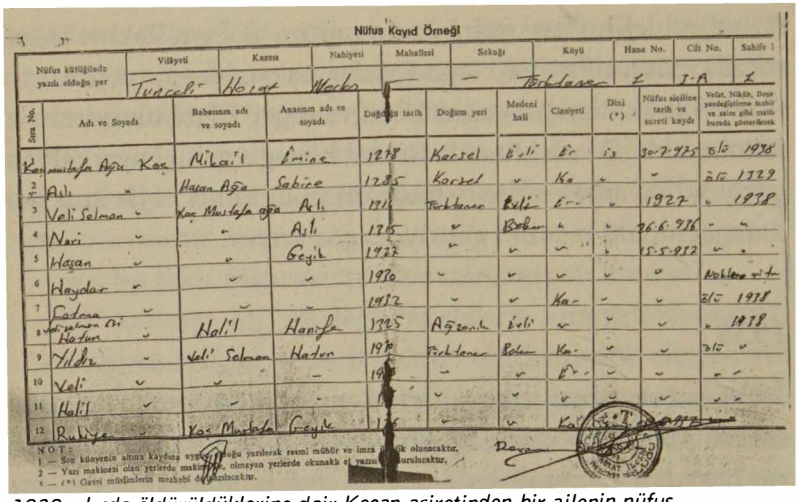
Seyit Rıza Elazığ'da oğlu Usên ve diğer Dersimli liderlerle idam edildi. O sıra Mustafa Kemal Elazığ'a gelip Diyarbakır'a geçiyor. Diyarbakır dönüşünde bir polis amiri Seyit Rıza'nın darağacındaki resmini getiriyor, gösteriyor.

1938

1938 harekâtının son günleri Pezgewru tarafındayız. Hep saklanıyoruz bir yerde. O gün akşamüstü konuşuldu, "Yarın buradan çıkalım" dediler. Gün doğumuna yakın gözlerimi açtım. Başım babamın dizi üzerinde, şöyle yukarıya doğru bir baktım, üstümüzde bir tepe var. Baktım askerler orada mevzi kazıyor, taş diziyorlar etraflarına. Babamı dürttüm, dedim: "Baba asker!" Babam da gördü askerleri. Meğer milisler önüne düşmüş askerin, etrafımızı sarmışlar haberimiz yok. Kırk-elli tane çocuk var. Babam dedi: "Hiç korkmayın, asker geçip gidecek."

On dakika gibi aradan bir zaman geçti, aşağımızdan bir dere var Kızılveran. O dereden on-on beş nefer çıktı. Çıkar çıkmaz bizi görmeleriyle bize sıkmaları bir oldu. Kardeşim karşılık verdi. O ara zaten her taraftan kuşatıldık, herkes bir yerlere kaçıştı. Babam ve kardeşim orada vuruldular. Ben kurtuldum. Beni Bozukuşağı'nda Hasan Hüseyin Dizi'nin babası yedi gün sakladı. Sonra gidip ölülerimizi defnettik. Babam ile kardeşimin kellesini kesip Abdullah Paşa'ya götürmüşler.

Sağ kalanlarımızla Kalanların bölgesine çekildik. Keçelanların içinde kaldık, kış mevsimiydi. Dayım Seyfi Ağa'nın karısı Diyap Ağa'nın torunuydu. O orada kendini astı. Kendini asmasının sebebi de, millet gelmiş aşağıdan, onlardan ailesinin akıbetini soruyor. Birisinin ağzından çıkıveriyor: "Ha-



Nüfus Kayıd Örneği

Nüfus kütüğünde yazılı olduğu yer	Vilâyeti	Kazası	Nahiyesi	Mahallesi	Sokağı	Köyü	Hane No.	Cilt No.	Sahife No.
	Tunceli	Hozat	Merko	—	—	Tekdere	1	I-A	1

Sıra No.	Adı ve Soyadı	Babasının adı ve soyadı	Anasının adı ve soyadı	Doğduğu tarih	Doğum yeri	Medeni hali	Cinsiyeti	Dini (*)	Nüfus sicilline tarih ve sureti kaydı	Vefat, Nikâh, Boşanma gibi sonra tahsil ve saire gibi mahiyetteki beyanlar
Ko	mustafa Ağa Koç	Nikah	Emine	1278	Karsel	Evli	Er	is	30-7-925	8/5 1938
2	Asli "	Hasan Ağa	Sabiye	1285	Karsel	"	Ka	"	"	8/5 1729
3	Veli Selman "	Koç Mustafa ağa	Asli	1911	Tekdere	Evli	Er	"	1927	" 1938
4	Naci "	"	Asli	1915	"	Bekâr	"	"	26.6.926	" "
5	Hasan "	"	Gejik	1922	"	"	"	"	15.5.932	" "
6	Haydar "	"	"	1930	"	"	"	"	"	Nakledeceğ
7	Fatma "	"	"	1932	"	"	Ka	"	"	8/5 1938
8	Selman Evli Hatun "	Halil	Hanife	1905	Ağzenik	Evli	"	"	"	" 1938
9	Yıldız "	Veli Selman	Hatun	1930	Tekdere	Bekâr	"	"	"	8/5 "
10	Veli "	"	"	1934	"	"	Er	"	"	" "
11	Halil "	"	"	[illegible]	"	"	"	"	"	" "
12	Rukiye "	Koç Mustafa	Gejik	1936	"	"	"	Ka	[illegible]	

NOT:
1 — Son kütüğün altına kaydına uygun olduğu yazılarak resmi mühür ve imza [illegible] olunacaktır.
2 — Yazı makinesi olan yerlerde makine[illegible] olmayan yerlerde okunaklı el yazısı [illegible] olunacaktır.
3 — (*) Gayri müslimlerin mezhebi de [illegible] olunacaktır.

1938 yılında öldürüldüklerine dair Koçan aşiretinden bir ailenin nüfus kayıt örneği.

tun, sizin soyunuzu kırdılar!" Kadın gidip kendisini asıyor. Qopo da aşağıdan tembih etmiş dayılarıma, "Millet durmuyor gelin," diye.

Şubat ayı, Yado ile yaşıtız, o günlerde on bir-on iki yaşındayız. Yado ile Bodig'ten çıktık, Mankirege'ye geldik. Gece orada kaldık. Ertesi gün Nenıkan tarafına geçtik, onlar da Koçanlı olurlar. Oradan Koçan'daki köylerimize geçeceğiz. Gece vakti Balıkan Dağı'na vardık. Kureşanlıların toprağı. Seyithan Ağa dedi ki: "Karda izlerimiz belli oluyor. Asker izlerimizi takip eder, gelip köye girdiğimizi anlar, bu fukara köylüleri kırar. Ölümü göze alalım, köyün içine girmeyelim."

O kar kışta dışarıda kaldık. Gece ayazı. Söğüt ağaçları yaktık, sabaha kadar karın içinde kaldık. Çoğumuzun ayakları dondu. Parmaklarım halen oranın yaralarını taşıyor. O günün sabahı Elqajiye tarafına yöneldik, güzergâhta karakol var, tam yolun üzeri. Halıtpınar'dan vurduk, Kakber ve Thanze'ye doğru, Derê Emırxani'ye indik. Oralarda ayakla-



Cemşiê İdare Ağay.

rımızın buzu çözülmüş demek ki, ayaklarımızdan çorapları çıkardık, benim ve Yado'nun dışında herkesin ayakları mosmordu. Hepsi donmuş. O an itibariyle 24 saatte 3 saatlik bir mesafeyi zor aldık. Çoğu diz üzeri yürüyor. Sêrxan dayım hariç, kardeşim Halit'in, dayım Cemşi Ağa'nın, dayım Lılo

Ağa'nın hepsinin ayakları yanmıştı. Değirmen Dere'ye vardık, orada amcamın oğlu İbrahim vardı, ben orada on beş gün kaldım.

Teslim olma ve sürgün hayatı

Devlet elçileri teslim olalım diye gelip gidiyordu. Sonunda Abdullah Paşa'ya teslim olmaya karar verdik. Beni Ovacık'a Sırrı Yüzbaşı'ya gönderdiler. Nurali onlar orada bana yardımcı oldular. Dayım Lılo Ağa'nın oğlu Yado ile beni Elazığ'da Abdullah Paşa'ya gönderdiler. Babamı öldürmüşler, ben öksüz kalmışım. Erkânı Harpten Neşet Bey bana sordu, dedi: "Öksüz mü kaldın? Senin sebebin annendir. Baban beni dinledi. Babana dedim ki, 'Gel sana köy verecem', o razı oldu, annen kabul etmedi!"

Paşa, bize yeni elbise giydirdi. Bir otele götürdü, yemek yedirdi. Üç gün kaldık, bir kâğıt verdi bize. Dayım Sêrxan Ağa'ya gönderdi bizi. Hozat'a geldik, Hozat'a kadar sedye ile getirdiler dayımları. Hozat'tan Elazığ'a gönderdiler. Elazığ'da bir müddet kaldık. Paşa bize sordu, "Nereyi istiyorsanız oraya göndereyim," dedi. Kimi Bursa, kimi Bolu dedi. Dayım Cemşi Ağa, Konya-Beyşehir'i istedi. Onun ayakları kangren oldu, bir ayağını diz üstünden kestiler. Bizi de Kayseri'ye gönderdi devlet. On sene kaldık sürgünde. On sene sonra geri döndük.

Sürgüne gönderildiğimde daha çocuktum. Beni Bolu'ya verdiler, annemi Kayseri'ye. Adamın biri, kaldığımız otele geldi bana sordu:

– Dersim'in neresindensin?

– Ovacık!

Bana cebinden çıkardığı bir saati gösterdi, sordu:

– Bu saati tanıdın mı?

– Tanımadım!

Meğer daha evvel bizim memlekette görev yapmış. Babam ona bir altın saat hediye etmiş. Xıdo Qol adında biri vardı, Amerika'dan gelmiş, o saati babama hediye olarak getirmişti ama aklımda kalmamış.

Adamın da çocuğu yokmuş, beni evlat edinmek istiyormuş. Karısı da Ovacık'ta kalmış, bizim aileyi tanıyor. Onların evinde kalmaya başladım.

Bir gün İsmet Paşa geldi Bolu'ya, reisicumhur. Karısı, kızı da beraber... İsmet Paşa, Vali Konağı'ndan çıktı, önce sivil memurlarla hasbıhalde bulundu. Tam askerî kıtaya geçerken, dilekçeyi aldım, koştum. Koşuşumla polisler beni tuttu. Polislere, "Bırakın beni, reisicumhura müracaatım var!" dedim. Elini kaldırdı, gittim yanına, evvela okşadı beni, dedi: "Ne istiyorsun?" Dedim: "Efendim ben Tunceli muhaciriyim. Öksüzüm. Babam yok. Annem ve kardeşlerim var, onları Kayseri'nin Ürgüp kazasına vermişler, beni buraya. Burada yalnız başımayım. Annem ve kardeşlerimin yanına gitmek istiyorum, beni göndermiyorlar."

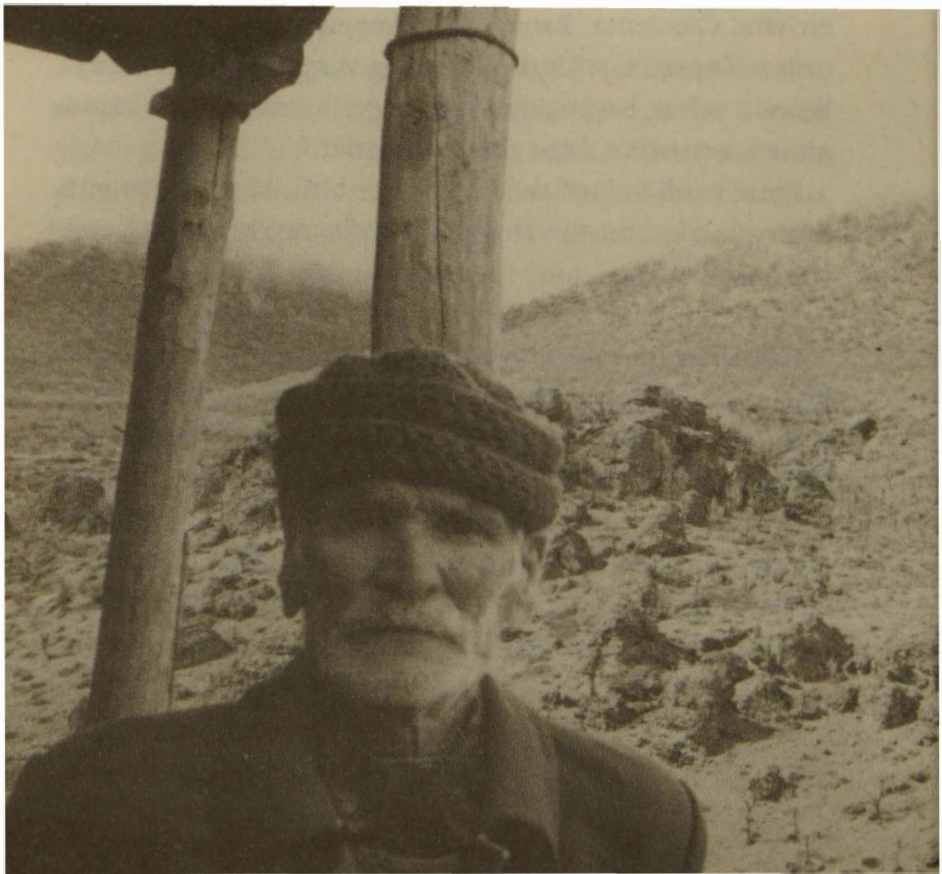
Emir verdi yanındakilere, ziyaret bitti, hareket etti gitti. Aynı gün akşamüstü vali polisleri yollamış, beni alıp Kayseri'ye gönderdiler.

Celal Bayar, Tunceli'ye geldiği zaman Pertek'te iki bin kişi vardı. Başbakan Şükrü Saracoğlu. Ona da dilekçe vermek istedim. Hıdır Aydın bana, "Burada yanına gitme, heyet olarak gideceğiz," dedi. Gittik yanına, dayım Seyitxan Ağa da var. Ayakta konuşuyorum, ellerim Celal Bayar'ın elinde. Elleri de nasıl biliyor musun? Elleri pisti yani, Celal Bayar'ın...

Dağların kayıp anahtarı

ANLATICI Hemo Sur

Kayıt yeri, tarihi: Qutudere (Kutudere), 1996
(Cemal Taş, Hüseyin Ayrılmaz)



Adım Hemed, Kutuderesi köyündenim. Hükümet köyümüzün adını değiştirip Göksu adını vermiş. Bizim hane Jêle Dağı'nın arka taraflarında yaylaya çıkardı, ben yayla evimizde dünyaya gelmişim. Yaşım sekseni aşkındır. Ben daha kundağında masum bir bebekken yağmur yağmış, annem yayla evimizde ateş yakmış, beşiğimi ateşin yakınına çekmiş, beni bırakıp nereye gitmişse, o arada ocaktaki ateşin alazı başıma vurmuş. Annem gittiği yerde epey oyalanmış, geri döndüğünde ne görsün, ateş kafa derimi yakıp, kafatasımı eritip, beynimi açığa çıkarmış. Babam getirip teke kesmiş, tekenin kafatasından beynini, yürek zarını çıkarmış. Beyni, yürek zarı üzerine bir güzelce sermiş, başımı onunla sarmış. İki ay meme bile emememişim. Öyle yatakta hareketsiz, yarı ölü kalakalmışım. Sonunda yaram iyileşmiş ama kafatasımın eridiği yer öyle çukur kalmış...

Bize Demenanlılar diyorlar. Aşiret büyüğümüz Usênê Xırancıkegiller sayılıyordu. Qemerê Boli, Usênê Xırancıke, Cıvrail Ağa aynı hanedendiler: Dede, baba ve oğul... Cıvrail Ağa, Usênê Xırancıke'nin oğluydu, Qemerê Boli'nin de toru-

nu. Ben onu gördüm, aşiretimizin en yaşlılarındandı, uzun, ak sakallıydı. Üç oğlu vardı: Oğlu Hasan Ağa'yı götürüp Elazığ'da idam ettiler. Diğer oğlu Ali Ağa ise dağa çıkmıştı, sonraları gelip teslim oldu, köyünde eceliyle öldü. Köyünün adı Arekiye. Bu köyün yukarılarında Qamer Ağa ve Qemê Khezê Molilerin köyü bulunuyordu. Daha yukarısındaki köy ise Cıvrail Ağa'nındı.

Rus askeri, Soa Tholi (Acı Elma) dolaylarına kadar geldi. Aşiretler önlerini kesmek için silahlandırıldılar. Ben daha çocuktum, çocukluk zamanlarının hadiseleri insanın aklından gitmiyor. Hükümet, silahlandırdığı aşiret adamlarını aylığa bağladı. Aşiretler Ruslara baskınlar verip epey zayiatlar verdirdi. En sonunda Rusları geri çevirdiler. Erzincan taraflarında Saheyder vuruldu, üzerine yakılan bir ağıtta denir ki:

> Sevdin, Sevdin dedikleri o kara yere, Şah Haydarım
> Dersim'in şanı ve iffeti uğruna varıp
> defleyin de Rusları...
> Şu Osmanlının mükâfatı da, bala karılmış zehirdir, yenilmez.

Aşiret milisleri ve hükümet kuvvetleri

Rüya gibi anımsıyorum. Bizim Demenan aşireti silahşorları Oxiye köyüne baskın verdiler. Ali Ağaê Heşi vardı, ona Heso Khul derlerdi, oğlu Mustafa ile o çatışmada vuruldular. Ölüleri, düştükleri yerden kaldırıp getiremediler. Ölüler, orada yerde kaldı. Şimdi Mustafa Altun dedikleri orada vurulan Mustafa'nın adını taşıyor.

Buna misilleme olarak Demenanlılar, yine Palu taraflarında Kırziye'ye baskın verdiler. Yüz seksen kişiyi bu baskında öldürdüler; Ali Ağaê Heşi ve oğlu Mustafa'nın intikamını çok kötü aldılar. Daha sonraları Demenanlılar, Gaxmut üzerinde Yusufanlılarla kavgaya tutuştular. Her iki taraf-

tan on beşer adam vurulduktan sonra aralarında barış sağlanabildi.

Zaman geldi, hükümet kuvvetleriyle birlikte aşiretlerden devşirilen milisler bizim aşiret köylerinin etrafını sardı, hanelerimizi yakıp yıktılar. Demenanlılar dağa çekildiler. Ama Cıvrailê Khêji henüz evini terk etmemişti; evinin çevresinde dört adamın leşini yere serdi. Babası çok yaşlıydı, gözleri görmüyordu. Adı Khezê Qemê Moli idi. Babasını götürüp ormanda sakladılar. Cıvrail, babasının yanına gidiyor. Babası diyor:

– Cıvo!

– Diyeceğin nedir, baba?

– Evimizi kuşatmaya alanlardan kimseyi vurabildin mi?

– Meraklanma, ben ikisini evin arkasında kışlık ot yığınımızın dibinde, ikisini de evin yolağında yere serdim.

"'38 Tertelesi" gelip çattı

Çok geçmeden "'38 Tertelesi"[1] gelip çattı. Bu ayağım o vakit sakat kaldı. Ben dağda asker kurşunuyla yaralandım. Silahsızdım. Bu zamanki gibi yoksul biriydim. Hükümete direnen silahşorların silahlarını taşıyordum. Onlar hatır bilir insanlardı. Bana çok dostane davranıyorlardı. En çok Hemê Cıvê Khêji ile dolaşıyordum. Bir de Sılê Phıti ve Hemê Mırzê Sıli'nin grubuyla epeyce dolaştım. Mırzê Sılê Hemi ile de dolaştım. Dağda iki yıl kaldım. İkinci yılın yaz ortası askerler biz Demenanlıları kuşatmaya aldılar. İki kadını öldürdüler, o sırada ben de yaralı düştüm. Jêle Dağı'nın ardında bir dere var, o derede yaralandım. Demenanlılar düştüğüm yerde beni bırakıp çatışmadan çekildiler. Ben o derede tam yirmi beş gün yaralı halimle tek başıma kaldım. O yirmi beş gün boyunca bir dirhem ekmek kursağımdan geçmedi. Sa-

1 Tertele: Zazaki (Kırmanki), büyük karışıklık, yığınsal kırım, felaket.

dece su içerek hayatta kaldım. Sel gelmiş derenin yamacını dipten sıyırıp götürmüş, altında bir boşluk oluşturmuş, o saçak altı boşlukta, yaralı ayağımla serili kaldım. Askerler aralıklarla dereye inip, birkaç adım ötede, beride mataralarını dolduruyorlardı ama beni saklandığım o yerde görmüyorlardı. Karıncalar gibi çevremde hareket ediyorlardı. Tam bir alay asker gece gündüz demeden çevremde dolanıp durdu ama beni gören olmadı. Benim bu sağ ayağım yaralıydı. Kurşun değdiği yerden kemiğimi kırmış, ayağımı ters yüz etmişti. Arkaya dönmüş ayağımı ardım sıra sürükleyerek bir halle kendimi derenin yamacındaki saçağın altına çekmiş, boylu boyunca suyun üzerine uzanmıştım, oradan baş uzatmama askerler aman vermiyordu. Jêle Dağı'na yüz çevirip dua ediyordum. Dağın ulusuna yakarıp diyordum ki, "Ya Jêle, eğer kerametin varsa, beni bu zalimlerin eline düşürme!"

Nihayet iki gün bir gecenin sonunda askerler dereyi terk edip çekildiler. Askerler çekildikten sonra Hemê Cıvê Khêji, Qemê Sılê Bazari ve kardeşi çıkıp geldiler. Onlar, oradan beni sırtlayıp Mirê Çorsu'ya götürüp bıraktılar. Bana dediler ki: "Biz açız, senin ormanda bir yerlerde hiç mi saklı ekmeğin yok?"

Üç ölçek unu daha önce ormanda saklamıştım. Yerini onlara tarif ettim. Onlar gidip unu sakladığım yerden bulup getirdiler, pişirip bir güzel yediler. Beni alıp derenin yakınlarında yolun kıyısına bıraktılar. Yanıma bir bakraç su bıraktılar, unun kalanını alıp kendileriyle götürdüler. Ben orada toprağın üzerinde serili kaldım. Bugünkü gibi doktor yok, hap, merhem yoktu. Ayağımdaki yarayla yazı yabanda bir başıma gün saymaya başladım. Bacağımın sızısı yüreğime vurmuş, ciğerlerim yarılıyor sanki... Kımıldayamıyorum, ancak yanıma bıraktıkları bakraçta ılıyan sudan dudaklarımı ıslatıyorum. Her tarafım ateş içinde yanıyor. Yaz sıcağı; ağustos güneşi canımı yakıyor. Ağrı, sızı, sıcak bir yana açlık ve susuzluk iflahımı kesmiş; dayanılır gibi değil...

Bir gün, canımı dişime taktım, yüzükoyun yerde sürüne sürüne yüz metre kadar aşağılarda bulunan dere kıyısına indim. Başımı suya daldırdım, içimi ıslatmaya birkaç yudum su içtim. Kemerê Şêrti dedikleri, melekesi ayan beyan görünen bir taşın yakınındaydım. Taşın çevresinde otlar boy atmış, ben yuvarlanıp gidip o otların arasına serildim. Orada yirmi beş gün geçirdim. İçtiğim sudan gayri boğazımdan bir şey geçmedi. Bir gece Hemê Cıvê Khêji, Sılê Bazari, Mırzali, Sılê Phıti çıkıp geldiler. Yine beni sırtlayıp başka bir yere taşıdılar. Kendi aralarında konuşuyorlar, diyorlar: "Bu burada acından ölür, biz buna yiyecek ne verelim?" Mustafa gelip yanıma oturdu, onun da kolu sakattı. Yanıma çömelen Mustafa, bana dönüp dedi: "Khalıkê İsanê Nazegillerde bir keçi saklı kalmış, gidip o keçiyi sana getireyim." Khalıkê İsanê Nazegiller dediği, yakın akrabamız sayılırlardı. Herhalde durumumu öğrenirlerse keçiyi verirler diye düşündüm. Yanılmışım. Mustafa, keçiyi almaya gitti ama keçiyi vermemişler, demişler ki: "Parasını verin, keçiyi alıp götürün!"

Demenanlılar korulukta bir mağaradalar. Eşkıyalar, firariler ormanda, mağaralarda saklanıyorlardı. Onlar gidip köylere baskın verir, mal davar vurup kelepir getiriyorlardı. Bir keçi, kendi aralarındaki alışverişte iki buçuk mecidiyeye satılıyordu. Benim cebimde bir buçuk mecidiye vardı. Paraları çıkarıp adamın kardeşine verdim, o gidip keçiyi satın alıp bana getirdi. Hemê Cıvê Khêji, yaprak kesip altıma serdi. Dereden uzanan bir ark kazıdı, suya yanımdan bir akar verdi. Kendisi de sırtını sırtıma verip, yanıma uyumaya uzandı. Uyur uyanık bir halde, yanındaki adamlara dedi: "Hepinizin sağlığı yerinde, bu keçiyi kesip yüzün, etlerini parça parça dallarda kurumaya bırakın. Güneşte etler kurur, kemikli etleri pişirip yiyin, yumuşak etleri de bu adamcağıza bırakın, acıktıkça el uzatıp daldan bir parça alır ağzına atar, yazıktır!"

Ben üç ay öyle yerde kaldım. Yapamıyordum ki, kendi kendimi yana çevireyim. Öyle sersefil günler, aylar geçti. Şifalı otlar, taze yağ, kuyruk yağı karıştırıp bana bir merhem yaptılar. Hazırladıkları o merhemi kendi kendime yaralarıma sürüyordum.

Bir gün duydum ki, asker Demenanlıların davarlarını ele geçirip kelepir götürmüş. O gün sabah güneş doğduğunda, yüzümü güneşe dönüp yakardım: "Yüceler yücesi ya Mıhemmed[2], ya canımı al, beni bu azabından kurtar ya da hayırlı bir kapı arala bana. Ben burada canımdan bizar oldum, bu ne bitimsiz ezadır!"

O sabah, gün güneşi yeryüzünü ılıtmaya başladığında, karşımda kocaman bir kayalık var, oradan bir meleme sesi geldi. Meleme sesini geldiği yöne dönüp baktım ki, bir keçi. Usulünce seslenip keçiyi yanıma çağırdım. Benim gibi yazı yabanda tek başına kalmış keçi, yanıma kadar geldi, eğilip arktan su içti, yanı başımda yere çöküp geviş getirmeye durdu. Keçi yanımda yere serildiğinde fark ettim ki, o da benim gibi ayağının birinden sakat. O keçi gidip çevrede otluyor, akşam karanlıkları çöktüğünde gelip yakınıma uzanıyordu. Ormanda çalıya budağa takıla, dolana keçinin kılları dökülmüş, kelleşmişti. Benim bu keçiyle hikâyemi duyanlar, şimdi bana takılıyorlar; "Keçi gidip otlayıp yanına geliyormuş, sütüyle seni besliyormuş ama sen iyileşip sana can veren o keçiyi kesip yemişsin," diyerek ben fukarayla dalgalarını geçiyorlar. Anlamıyorum, bu insanlar o vakit benimle değildiler, nereden uyduruyorlar tevatürün böylesini. İnsan, böyle şaka yapar mı? Ben orada aylarca aç susuz neler çektim? Kardeşime söyleyeyim, ahiri ben, Cıvê Khêji Hemedi'nin oğlu sayesinde hayatta kaldım.

2 Dersim'de Güneş kültü, Mıhemmed adıyla anılır. Hitit ve Eski Mısır gibi kadim zaman inanışlarının bir türevi olarak, Yüceler Yücesi, Baştanrı niteliği taşır.

Demenanlıların Çarkbaşı Hemedê Cıvê Khêji

Demenanlılar gözüpek insanlardı. Silahşorların sevk ve idaresini Demenanlılarda Hemedê Cıvê Khêji yapıyordu. Hemedê Cıvê Khêji, bu yakada çatışmaya girmişse, bilin ki cephanesini, erzakını karşı yakada saklamıştır. Bir yerde çatışmaya girdiğinde, metrisi, mevzisi etrafında askerlerin eline geçecek bir şey bırakmazdı. Çatışmaya girecek yeri de, belli bir tertip düzen içinde hep kendisi belirlerdi. Bugün burada yarın başka bir yerde kavgaya girerdi. Hep hareket halindeydi. Gece yürüyüşlerinde, adamlarını birbirlerinden aralıklı, mesafeli yürütürdü. Tedbirini elden bırakmazdı. Yerde karınca yürüse, o ayak seslerini duyardı. Askeri, milisi ayak seslerinden tanırdı.

Hükümet o sıra aşiretlerden bazılarına silah dağıtmıştı. Aşiretlerden milisler, firarileri arıyorlardı. Yusufanlılar, Kureşanlılar, Alanlar, Areylilerden pek çok insan, hükümet silahıyla milisliğe soyunmuştu. Sılê Phıti, Qemê Sılê Pasay, Hemê Cıvê Khêji ve kardeşi Qemer Ağa birlikte milislerin önünü kestiler, dördünü öldürüp sekizini esir aldılar ama hepsini serbest bıraktılar. Hemê Cıvê Khêji milislere seslendi, Sule Ağa'nın başına yemin edip kendilerine dokunmayacağını, söyledi. Gelip teslim oldular. O milisler, askerlerin önü sıra dolaşıyorlardı. Askerler, onlara diyorlarmış, "Gidip firarileri bulun, başlarını kesip getirin, mükâfatınızı alın!" Milisler ellerine geçirdiklerinin başlarını kesip karakollara götürüyorlardı. Kelle başına iki buçuk kâğıt para alıyorlardı.

Ağalar verdikleri kavilde durmadılar

Köprüyü yaktıkları sıra, aşiretler sözbirliği yapmışlardı. Aşiret büyükleri dediler: "Hükümet kuvvetlerine elbirliğiyle vurup, geri çeviririz, planlarını suya düşürürüz."

Cıvrail Ağa ve adamları Seyit Rıza ve Usênê Seyiti'nin yanına gittiler. Birlikte direneceklerine söz veriyorlar, kendilerine "Seyit Rıza, silahınla bizim yanımızda dur!" diyorlar.

Seyit Rıza, Usênê Seyiti'ye diyor:

– Yaramazın teki senin peşine düşer, yakanı bırakmazsa, ondan nasıl kurtulursun?

– Ondan kaçıp kurtulmaya çalışırım.

– Peki ya bela peşini bırakmıyorsa, yakandan düşmüyorsa?

– Döner alnının ortasına çakar, gözlerini alnının kanıyla karartırım!

Bunun üzerine, Demenanlılar direnişe durdu, finalde hükümet hepsini Laç Deresi'ndeki Büyük Mağara'da kıstırıp kırımdan geçirdi. Seyit Rıza, Seyit Rıza'nın oğlu Usên, Usênê Seydi, Yusufanlı Qemer Ağa'nın oğlu Fındıq, Cıvrail Ağa'nın yeğeni ve Mırzê Hemê Sılı'nin kardeşini götürüp Elazığ'da astılar. Öbürlerinden bazılarını cezaevlerine tıktılar, kimilerini sürgün ettiler. Hapistekileri, hükümet iğne, ilaçla birer birer bertaraf etti.

Dağların kayıp anahtarı

Hemê Mırzê Sılı'nin oğlu dağda vuruldu. Adı Ali'ydi. (Kırımdan sonraki yıllarda) Mameki'ye (Tunceli'ne) bir paşa geliyor. Yusufanlı Xıdır Ağa, dağda olan Hemê Mırzê Sılı'ye öneriyor:

– Hemed Ağa haydi gidelim, arzu halini paşaya anlat!

– Hıdır Ağa, benim Türkçem yoktur, paşaya ne deyip, meramımı nasıl anlatayım?

– Sen gel gidelim, ben dediklerini paşaya tercüme ederim.

Birlikte gidiyorlar. Paşa, Hemê Mırzê Sılı'ye soruyor:

– Sen neden dağa çıktın? Neden hükümete karşı gelip askerine silah sıktın?

– Hıdır Ağa, buna söyle biz dağa çıktık, orada oyun oy-

namak için değil. Biz dövüştük orada, siz bizden vurdunuz, biz sizden.

– Hıdır Ağa! Kendisine sor: öyleyse, neden gelip teslim olmuş?

– Anahtarım dağlarda kaldı. Ben, dağların anahtarını kaybettim.

– Anahtarla neyi kastediyor?

Hıdır Ağa:

– Umudunu dağlarda kaybetmiş!

Bir gün ben ve kardeşim mağaradaydık, askerler çevremizi sardı. Yakınlarımızdan Savêrdi, iki kardeşi ve bacısı da bizimleydiler, beraber mağarada mahsur kaldık. Hemedê Cıvrail bizim için adamlarına diyor: "Onları durumunu görmeye gidin. Ölmüşler mi? Hayatta kalan kalmış mı? Bir göz atmaya gidin."

Demenanlılar geldi, yerlerini bize söylemediler, beni sedyeye koyup başka bir yere taşıdılar. Grup, kardeşimi de kendileriyle dolaştırıyordu, aş ekmek kim ne verdiyse onunla idare ediyordu. Hemed, benim payımı da kardeşime verip bana yolluyordu.

Teslim oluşum

Demenanlılar, benim için karar kılmışlar ki: "O yaralıdır, yürüyemez durumdadır, gidip teslim olsun!" Kardeşim beni sırtlayıp Pax'a getirdi. Suranlar Paxı karakoluna teslim olduk. Sadece ben ve kardeşim gidip teslim olduk. Diğer firariler teslim olmaya çekindiler, dediler: "Bizi öldürürler." Niye ki? Hükümetin icraatını görmüşlerdi, bu yüzden korkuyorlardı. Gidip teslim olduğumuzda, müdür beni işaret ederek: "Şu yaralı olana sorun!" dedi. Ben dedim: "Türkçe bilmiyorum, dilinizi anlamıyorum."

Bir tercüman bulup getirdiler. Tercüman bana sordu:

– Dağda size kim yardım etti? Kimlerin evlerine uğruyordunuz? Size kimler ekmek verdi?

– Müdür bey, ben kimin günahını alayım. Ben zaten belamı bulmuşum. Bakın ayağımda hükümetin demir ökçesinin izi var! Ben dağdaydım ama silahsızdım. Evet, doğrudur ben dağda firarilerle dolaştım, silahlarını taşıdım, onlar bir parça ekmek veriyorlardı bana, ben yiyordum. Kimse de gönüllü olarak dağdakilere ekmek vermiyordu. Kimse kapıyı kendilerine açmıyordu, kendi elleriyle ekmek vermiyordu.

Üç kez muhtar beni alıp karakola tekrarla ifade vermeye götürdü. Her defasında aynı sorulara, aynı cevapları verdim: "Hayır, ben kimsenin adını bilmiyorum..." Kimsenin adını vermedim. Eğer filanca eve gittik, onlar bize ekmek verdiler deseydim, hükümet o hane halkını sağ bırakmaz ya da evini ocağını yıkar sürgün ederdi. Benden önce başkaları gelip teslim olmuşlardı. Hesê Khuri ve Sılê Phıtigiller teslim olmuşlardı ama Mırzê Sıli ve Cıvê Khêjigiller hâlâ teslim olmamışlardı.

Pertek Suyu'ndan bu yana...

Hükümet Laç Deresi'ndekileri kırımdan geçirdikten sonra, dağlarda ve köylerden ele geçirdiklerini Marçik'te bir araya getirdi. Yukarıdan Marçik tarlarına inen yolun kıyısında taş, çakıl yığını var; orada hepsini bir araya getirdiler. Kadın, erkek, çoluk çocuk hepsini yan yana sıralar halinde dizdiler, ağır makinelilerle biçtiler hepsini. Daha sonraları ölülerin kemiklerini toplayıp toplu bir çukura doldurdular, üzerini o taş çakıl yığınıyla örttüler.

Bizimkiler kırımdan geçirildikten sonra, hükümet bu kez Jêle Dağı civarlarına zorunu verdi. Oralarda Kureşanlılar-

dan epey insanı öldürdüler. Alanlar, Abasanlar, Keçelanlardan öldürdükleri insanların sayısı hesaba gelmez. Pertek Suyu'ndan bu yana ferman çıkardılar, ellerine geçen herkesi öldürdüler. Babam, annem ve dedem kendi ecelleriyle öldüler. Bizden sürgüne gönderilen de olmadı. Ben teslim olduğumda, af çıkarılmıştı. Kırımın sonrasında bazıları hâlâ dağlardaydı. Onlar gelip teslim olmadılar. Hemê Cıvê Khêji, daha sonraki yıllarda dağda vuruldu. Daha insanların çoğu dağlardayken, bu Marçik tarafında karakol vardı. O karakolun askerleri, Hemê Cıvê Khêji, Sılê Phıti'nin nasıl adamlar olduklarını merak ediyorlarmış. Kırmanc bir askerle haber yollamışlar, "Bir kez görünür yere gelsinler, bir görelim şunları, nasıl adamlarmış," diye.

Demenanlılardan bir-iki düzine adam gelip karakolun çevresini çepeçevre sardılar. Korumasını alıp Sılê Phıti'yi karakola saldılar. Sılê Phıti, silahlarını arkadaşlarına teslim etti, Kırmanc kıyafetlerini giyindi, hançerini kuşağına taktı, askerlerin arasına gitmeye yol aldı. Askerler karşıdan karşılamaya geldiler. Selamlaşıp tokalaştılar. Sılê Phıti aralarında, karakolun kapısına kadar gittiler. Karakol düzlük bir yerde, eski bir tarla üzerinde kurulmuştu. Orada karakolun önünde kendisine sofra kurdular; dönüp karakolu kuşatanlara seslendiler: "Hemo Cıvo Khezo ve Mirza oğlu Heso da yemek yemeye gelsinler!"

Seslenilenler de Sılê Phıti 'in yanına gittiler. Sılê Phıti hançerini çekip oyun oynadı. Hançerini kâh sağa sola sallayıp kâh bacak arasından geçirerek, çevresindekilerin hayranlıkla izledikleri bir oyun oynadı. Askerler, gülüp eğlenerek oyununu seyrettiler. Bir hayli raks etti, bıçağını bir çavuşa, bir jandarmaya doğrultarak onları oyuna davet etti. Onlar da çevresinde oyuna durdular. Sonra işte askerler kendilerine izzet ikramda bulundular. Akşam gölgeleri uzadığında bahçede yeniden sofra kuruldu, yenildi içildi, kahveler, sigara-

lar ikram edildi kendilerine. Sonunda askerler firarilerle tokalaşıp, adamlarının yanına uğurladılar. Aradan bir hayli zaman geçti, yeniden haber saldılar, dediler: "Sılê Phıti, gelip bizi görsün."

Sılê Phıti, birkaç adamıyla karakolun üzerindeki düzlükte hükümetin askerleriyle bir kez daha bir araya geliyor. Birbirlerine hal hatır soruyorlar. Sılê Phıtigil'e teslim olmalarını salık verip, diyorlar: "Gelip teslim olun, korkmayın, hükümet bir şey yapmaz."

Sılê Phıti, Türkçeyi bülbül gibi konuşuyordu. Karşılıklı Türkçe konuşuyorlar. O diyor: "Ben neden korkayım ki; annemi, babamı, çoluk-çocuğumu öldürdüler... Korkacak neyim kaldı ki? Devlete ne minnetim olabilir ki?"

Birbirlerinden ayrılıyorlar, askerler karakollarına dönüyor, Sılê Phıti dağa çekiliyor yeniden. Birkaç ay sonra asker dağa hafiyeler yolladı. Hafiyeleri de Usê Sılê Lali idi. Çocukları Şêğank'ta oturuyorlar, birinin adı Süleyman, diğeri Khekıl... Kureşanlı'ydı, Demenanlıların içinde oturuyordu. O dağa gelip, Demenanlılara dedi: "Gelip teslim olun!" Diğer Demenanlılar ona da teslim olmayacaklarını söylediler. Sılê Phıti, gidip Harput'ta teslim oldu. Teslim olduktan sonra, karakol yılda bir kez kendisini görmeye çağırıyordu. O dağdayken hep ağır makineliyle dolaşırdı, küçük silah taşımazdı.

Paşa Demenanlıların eline yaralı düştü

O vakit biri yaralı düştüğünde, Mıstê Sılızi'nin yanına götürüyorlardı. O hekimdi. Yaralılarla ilgilendiği için sonraları hükümete onu şikâyet ettiler. Hükümet onu istetip Mazgirt'e götürüyor, marifetlerini sorup soruşturuyor, bakıyorlar ki, onun ilaçları kendi ellerinde yok.

Laç Deresi'nde askerden ikisi Demenanlıların eline sağ geçiyor. Askerlerden biri yaralıymış. Sılê Phıti gidip Sılızo kö-

yünden Mıstê Sılızi'yi alıp getiriyor, o askerin yaralarına baktırıyor. Yarasına baktırdığı asker büyük rütbelilerden biriydi, alay komutanıydı.[3] Yaralı komutan iyileştiğinde, Mameki (Tunceli) yakınlarına götürülüp serbest bırakılıyor, adam gidip karargâhına ulaşıyor. Sılê Phıti, teslim olduktan sonra Turuşmege'de ikamet ediyordu. O kumandan sonraki yıllarda gelip Sılê Phıti'nin izini sürdü, Turuşmege'deki evini bulup ziyaret etti. Bu son yıllara kadar bir-iki yılda bir Sılê Phıti'nin evini ziyaret etmeyi de sürdürdü. Hal hatırını sorup, kendisine hediyeler getiriyordu, diyordu ki, "Ben, ona can borçluyum."

* * *

Ben zalimlerin eline düşmedim. Bir sel geldi, insanları önüne katıp olancasını silip süpürdü. Bir zulümdü geldi kapımıza dayandı. Olanlar oldu, ölenler öldü. Sonra af çıktı, olup bitenleriyle o tarih geçip gitti. Biz çektiklerimizle arta kaldık. Şimdi siz gezip dolaşıyorsunuz, bu yaşadıklarımızı anlatın.

Demenanlılar yiğitçe dövüştü, kendi intikamlarını aldı, yiğitçe de öldüler. Ben onların hakikatini inkâr edersem, ahrette yerim olmaz. Ve lakin Ulu Divan zalimleri bir kez daha neslimize musallat etmesin, o günler gitsin bir daha da geri gelmesin.

Şimdi şu Tunceli'ne bakıyorum, evvellerimizin ne adabı var, ne töresi... Eskilerin şahsiyetleri, melekeleri vardı. Yol, töre bilirleri, kılavuzları başkaydı. Şimdi onların izini süren kimseler yok.

Bir Kureşanlı vardı, Hakkın sedası onunlaydı, diyordu, "Bak, bu kaştır, bu göz, bu burun... İşte Hakkın kalemi senin cemalinde gezinmiş! Sen kurbanlar kesersin, niyaz dağı-

3 Sözü edilen kumandan Ragıp Gümüşpala'dır. Sonrasında generalliğe kadar yükselir, emeklilik yıllarında Adalet Partisi'nden senatör seçilir.

tırsın, Hakkın lokmasını verirsin ama bunları yaparken hiç gözlerinden yaş dökülüyor mu? Sen hiç 'ya Hak' diyor musun? Gözlerinden yaş döküldüğünde, tarlandaki ekine su verir gibi bir şey yapmış oluyorsun! Hakla hakikatli durman gerekiyor ki, ondan karşılık bulasın..."

Çuxur Ağaları

Çuxur Ağalarını kendi adamları öldürttü. Cedleri zamanında kendi adamlarını öldürüp, götürüp kuyulara atmışlar. İçlerinden biri kurtuluyor, dört yıl dolaşıp geliyor kapılarına ve diyor: "Bizi öldürdünüz bari ölülerimizi ailelerimize teslim etseydiniz. Biz akrabaydık, bizi öldürdünüz öldürmesine ya ölülerimizi neden vermediniz?"

Ağalar, kendi kendilerine fikir yürütmüşler, adamın cürümlerini ifşa edeceklerini düşünüp, demişler: "Kapımıza gelip bunları dillendiren adam, yarın başka yerde de bu marifetimizi dile getirir, başımızı belaya sokar, eni sonu intikamını da bizden almış olur. Bunu da Muhammet Divanı'na havale etmek lazım!"[4]

Çuxur Ağaları'nın zorbalığı, fenalığı az buz değildi. Fakir fukaralara haksızlıkları çok oluyordu. '38 Tertelesi geldiğinde, Alanlardan birkaç kişi gidip ağalarını devlete ihbar edip, dediler: "Delikanlılar evleniyor, gerdek gecesi gelinlerinin yanlarına bırakmıyorlar. Önce ağaların kendileri taze gelinlerle ilgileniyorlar! Zor zorbalıkla kadınları kocalarının elinden alıyorlar, çok haksızlıklar ediyorlar, insanları öldürüp, hakaretler ediyorlar."

Çuxur Ağaları dedikleri Alanların ekâbirleri sayılıyordu. Sule Ağa, Hasan Ağa, Mehmet Ağa... Her birinin birer konağı vardı, on yedi köyün sahipleriydiler.

4 Bu mealde mecazi ifade, "punduna getirip adamın işini bitirmek" anlamında dile getiriliyor – ç.n.

Evveli zamanlarda Yusufanlılarla Kudanlar kavgaya tutuşuyorlar. Yusufanlar, önce Demenanlıların yanına gidip kendilerine arka çıkmalarını istiyorlar, Demenanlılar kabul etmiyorlar. Bu kez Yusufanlılar, Alanlardan destek istemeye gidiyorlar.

Köprüden öte yakaya geçtiklerinde Alan köylerinden İbrahimê Mıstefay'ın yanına gidiyorlar. İbrahimê Mıstefay, köyünün ileri geleni imiş. Gelen Yusufanlılardan biri aşiretlerinin büyüğü Hıdır Ağa'nın yakınıymış, diğeri kimmiş bilmiyorum ancak ikisi de güçlü kuvvetli adamlarmış. İbrahim, kendilerine neden geldiklerini soruyor. Diyorlar: "Biz Kudanlarla husumete düştük, bize elvermenizi istiyoruz sizden." O da diyor ki, "Çuxur'a gidin, Hasan Ağa'nın, Usênê İbrahim'in evlerine gidin, bizim asıl büyüklerimiz onlar sayılıyor. Onlar 'Evet, biz sizinle beraber vuruşuruz onlarla' derlerse, biz de size aşiretimizin kararı olarak el veririz." Ev sahibine, "Öyleyse sen de bizimle gel!" diyorlar.

Kendilerine yemek hazırlıyorlar. O arada adam karısını tembihliyor: "Ben bu adamlarla yola düşeceğim, sen bir bahane uydur, beni yoldan geri çağır..." Neyse, ev sahibiyle yola düşüyorlar, bir süre yol gittikten sonra kadın geriden seslenip, çocuğunun damdan düştüğünü, bacağını kırdığını haber veriyor kocasına! Adam dönüp kılavuzluk yaptığı Yusufanlılara, "Siz gidin!" diyor, "benim geri dönmem gerek!" O dönüp evine geliyor, Yusufanlılar işaret edilen yönde yola devam ediyorlar.

Baba İbrahim'in yakınlarından iki kişi Yusufanlılar tarafından öldürülmüş. İki Yusufanlı Çuxure köyüne doğru yol alırken, geride bu olayın intikamını almayı planlıyorlar. Bir adamlarına bir kese altın verip bir başka yoldan Çuxur Ağası Hasan Ağa'ya yolluyorlar; gelecek Yusufanlıları faka basıp öldürmelerini istiyorlar. Yusufanlı iki adam, Hasan Ağa'nın evine varıyorlar, evde karnı burnunda iki canlı bir kadın

varmış. Hasan Ağa'nın evinde adamları öldürmeye kalkıştıklarında, Yusufanlılardan biri iki canlı kadının arkasına sığınıyor, onu yakalayıp diğeriyle yan yana getiriyor ve ikisini de öldürüyorlar.

Evvelde olup biten tüm bu olaylar olanca detaylarıyla hükümete rapor ediliyor. Bunun üzerine Çuxur Ağalarını büyüğü, küçüğüyle toplayıp götürdüler. Mehmet Ağa'nın evlilik çağında bir kızı varmış, çok çok güzel bir genç kızmış. Bunların kafilesini Mazgirt Gediği'ne doğru sürdüklerinde askerlerin başındaki komutan kızın babasına, "Bu kızını bana verirsen sizi salacağım," diyor. Babası teklifi kabul etmiyor: "Ben kızımı vermem, hakkımızda verilen hüküm her neyse hükümet kararıdır; bizi ya kırar ya da sürgün eder. Kızımı sana verirsem yarın öbür gün insanlar duyacak, diyecekler ki, 'Usênê İbrahimi'nin torunu kızını verip, canını kurtarmış.' Ben ailemle canımdan olmaya razı gelirim ama kızımı benden almanı kabul edemem."

Çuxur Ağalarını birbirlerine bağlayıp Mazgirt Gediği'ne sürüyorlar. Orada düz bir tarla var; Korta Hero diyorlar. Düzlükte kurulu bekleyen ağır makinelilerin önünde kafileyi dizdiklerinde, başlarına geleceklerden emin oluyorlar. Sule Ağa diyor: "Çocuklarımızı ve kadınlarımızı bizden önce öldürün!"

Hükümet onların yol yolaklarını, konaklarının kapılarını mühürleyip, girişe çıkışa yasaklamış. Ailelerin yanlarına aldıkları kıymetli eşya, altın, ipek halı ne varsa ellerinden alıyorlar. Çünkü artık hiçbir varlıkları onlara gerekli değilmiş!

Not:
Anlatıcı Hemo Sur'un kızı, bu anlatının kayda alındığı sırada yanımızda bulunuyordu. Anlatının finale bağlandığı bu yerde, söze karıştı. 1990'lı yıllarda yaşadıkları bir olayı hatırlattı:

"Bir gün köye operasyon oldu. Özel Tim evimize baskın verdi. Babamın ayağındaki sakatlık dikkatlerini çekti. Babama sordular: "Amca bu bacağına ne oldu?"

Biz Kırmancki (Zazaca) babamıza, "Sakın '38'de dağda yaralandığını söyleme!" dedik. Nereden bilebilirdik ki, Özel Tim'e anadilimizi öğretmişler. Babam yarım yamalak Türkçesi'yle cevap verdi: "*Ben dağda, teq, teq ko ra...*"

Kırmancların kurdu: Bedbahtlık

ANLATICI Fatosa Khekıli[1]

Kayıt yeri, tarihi: Hêgao Pil (Uzuntarla),
Temmuz 2001 - 27 Temmuz 2002
(Cemal Taş, Hıdır Çiçek)



Ben, Hesenê Boliê Khırti'nin torunuyum. Demenan köylerinden Bor'da dünyaya gelmişim. Fındıq Ağa, Ağdad'tan gelip halamı gelin götürmüş. Annem ve babam birlikte Ağdad'a halamı ziyarete gitmişler. O vakit annem beni karnında taşıyormuş. Annemin çok güzel bir kızı varmış. Orada, kapı önünde otururlarken, içeride oynayan kızlarının sesinin kesildiğini fark ediyorlar. Babam içeri koşup bakıyor ki, kızları su dolu leğenin içene düşüp boğulmuş. O kız kardeşimin adı Fatose imiş. Dedem Hesenê Boliê Khırti, ölmeden önce vasiyet ediyor: "Eğer ben ölürsem, benden sonra gelinim doğum yapar da, doğacak çocuk kız olursa, ona benim rahmetli masum torunumun adını vermezseniz size hakkımı helal etmem." Ben doğduğumda, dedemin vasiyetini hatırlayıp, bana Fatose adını veriyorlar.

Seyit Rıza gelip dedem ve yeğenini, aşiretinin Qırganlarla olan husumeti konusunda yapılacak cemaate[2] katılmaya götürüyor. Dedem ve yeğeni arabulucu olarak gittikleri cema-

1 Demenan aşiretinden Hemê Cıvê Khêji'nin eşi.

2 Ekâbirler divanı, toplantı.

at toplantısından sağ dönemiyorlar. Qırgan ve Abasan köylerinden gelen taraflar bir araya geliyor. Cemaat toplanıp dağılıyor, herkes geldiği yöne giderken, dönüş yolunda Qırgan köyü Zağge yakınlarında, Cırno dedikleri bir yerde dedem ve yeğenine pusu kurup ikisini de öldürüyorlar.

Babamın adı Kekil'di. Asker dağları sarmaya başladığı sırada vuruldu. On-on beş gün çekti, aldığı yarayla öldü. Asker, Kırmızı Dağı aldığı sırada, babamın cenazesini kaldırdılar.

Alay komutanı, Xozmerage köyüne gelip, kamçısını kendi boynuna geçirmiş ve demiş ki, "Günahınız, aha böyle boynuma halka olsun ki, hükümet size bir fenalık yapmayacak. Evladınız, kiminiz varsa onun günahı benim boynuma. Gelin! Sizi götürüp köy köy dolaştıracağım, hangi köyü beğenirseniz orayı size vereceğim. Dağda durmayın, gelin, hükümet sizi besler!"

Kimileri dedi, "Biz gideriz"; kimileri dedi, "Biz gitmeyiz. Bizi kandırıyorlar. Götürüp bizi kıracaklar!"Bizden kimse gidip teslim olmadı.

Annem, Bor köyünden Usênê Heseni'nin kızıydı; Kherrengu kabilesinden...

Süleyman adında bir dayımı Alanlar öldürmüştü. Annem, dayımın adını kardeşime vermişti. Kardeşim, kendisine verilen adla doğru dürüst ünlenmeden, kendisine Bego lakabı verilmiş o lakapla çağrılıyordu. Bu lakap onun göbek adı oldu, kendisine verilen Süleyman adını da unutturdu. Daha dört- beş yaşlarındaydı. Öyle bir çocuktu ki, karşıdan göründüğünde, diyorlardı ki, "Ya Rabbim! Bu çocuk benim olaydı, hiçbir şeyim olmayaydı." Asker gelip köyde ellerine düşenleri öldürdü. Kardeşim Bego'yu da, kafileyle birlikte götürüyorlar. Ben ve kız kardeşim olanları duyduk, ağlayıp paralanmaya başladık. Bir adam çıkıp geldi, dedi: "Ağlamayın bacı, bacı! Ağlamayın! Kardeşiniz Beg kurtulmuş. Si-

ze yemin ediyorum ki, daha sağdır. Aha budur evinizin arkalarına kadar gelmiş, ben gözlerimle gördüm."

Bu haberi vermişti ki, askerler adamın işaret ettiği o yeri sardı. Dal, fidan yığınla askerin postalları altında ezildi. Asker çekildiğinde biz yine ağlamaya durduk. Sabah oldu biz kalkıp kapıya çıktık ki, kardeşim evimizin eşiğine kadar gelmiş, eşiğe baş koyup orada uyuya kalmış. Ben kardeşime sarılıp, kendisine sordum:

– Beg'im, milletimize ne oldu? Onları nereye götürdüler? Ne yaptılar onlara?

– Hepsini öldürdüler!

– Peki, sen nasıl kurtuldun?"

– Yüzbaşı, beni evladı yaptı. Bana çanta verdi. Bir kâğıt yazıp içine koydu, yanımda duruyor. Bu kâğıtla ben serbestim, asker beni öldürmez! Askerler bizi bu tarafa getirdiklerinde ben yüzbaşıya yalvardım, dedim: "Ağdad'ta iki ablam var, biri evli, diğeri daha bekâr, evli ablamla birlikte kalıyor. Ben enîştemin evine gidip ablalarımı göreyim." Yüzbaşı dedi: "Git gör ama orada kalma, tekrar yanıma gel."

Bacım, kardeşim Beg'e yumurta kırdı, ekmeği yumurtayı yemesi için getirip önüne oydu. Ben ve bacım, oğlakları saldık. Bizim ve ablamların oğlaklarını birlikte güdüyorduk. Biz oğlakları alıp, Hira Gewre, dedikleri bir mera var orada otarmaya durduk. Öğle vakti eve döndüğümüzde gördük ki, kardeşimin önüne koyduğumuz yağlı yumurtalar, ekmeğiyle birlikte öylece duruyor. Kardeşimin son lokması olacak ekmek dilimi, tasın içine bandırılmış vaziyette bırakılmış. Biz yine çığlığı bastık, ağlaşmaya başladık: "Nereye kayboldu bu çocuk, yine nereye götürdüler?" Dediler: "Tulik'e götürdüler."

Biz oğlakları gütmeye evden uzaklaştığımız sırada, Murtê Sılê Perray'ın muhtarlık yapan oğlu, dam başında bir öteye

bir beriye volta atıyordu. Meğer bizim evi gözlüyor, evden ayrılmamızı bekliyormuş. Biz gözden kaybolduğumuzda, muhtar vakit kaybetmeden eve dalıyor, kardeşimin boğazında lokmasını bırakıyor, çocuğu kaptığı gibi Tulik'e götürüp karakola teslim ediyor. Yüzbaşı, çocuğu gördüğünde kendisini tanıyor, dönüp muhtarı azarlıyor: "Bu çocuk serbesttir, ben serbestçe dolaşması için kâğıt yazıp kendisine verdim. Yok yere bu çocuğu neden getirdin?"

Orada Yüzbaşı, bir kez daha çocuğa kâğıt yazıp veriyor, kendisine diyor ki, "Git çocuklarla oyna, sonra yanıma gel!" Çocuk gidip bir kenarda oynuyor. Khırtu kabilesinden Hesen Aliyê Wêyidi vardı, kendi hanelerinden hayatta kalan tek kişiydi; kimi kimsesi, yeryüzünde tek bir yakını, hiçbir şeyciği yoktu. Pilvenkliler onu yakalayıp elini kolunu bağlamış getirip teslim etmişler. Yusufanlılar da kardeşimi gizlice alıp götürmüş, ağır makinelilerin arkasında hazır bekleyen askerlere teslim etmişler. Askerler ikisini de oracıkta öldürmüşler.

Kardeşim üzerine yakılmış bir ağıtta denir ki:

"Kardeş gelip bacıya sormuş
bacım kardeşimiz nerede?
Kardeş, ben kapıya çıkıp döndüm ki,
nadanlar Beg'imi çalmış can evimden!"

Ağıtın bir yerinde de deniyor ki:

"Şu yıkılası Kerrogu yazı-yabandır
Kırmızı Dağ'ın karşı yamacından
haykırıp soruyor dayısı:
Xeleko Geçidi'nin oradan yükselen bu ne şivandır?"

Asker, kardeşim Hasan'ı, Pilvenk üzerinden dağa çıkmaya yol alırken yakalıyor. Orada ahaliyi toplayıp önlerine kat-



1938 Tunceli Harekâtı'nda (Demenan) aşiret reisleri ve avenesi sığındıkları mağaradan çıkarıldıktan sonra (Arşiv: Kalan & Hasan Saltık).

mış askerlere kardeşim Hasan da denk geliyor. Onu da önlerine katıp Marçik'e getiriyorlar beraberindekilerle. Marçik'te suyun kenarında şimdi bir kır kahvesi var, o kahvenin yakınında bir ev var, o zaman orada ev yokmuş. O evin yakınında yolun alt tarafında dere kenarında bulunan korulukta kafileyi kırıyorlar. Onları Marçik'teki dere kıyısına götürdüklerinde, her birinin elini kolunu sicimlerle birbirlerine bağlıyorlar. Çevrelerini saran askerler, dört bir yandan süngü çalıp kafileyi üst üste yığıyorlar. Kardeşim Hasan'ı yüzükoyun yere yatırıp sırtından süngülüyorlar. Belden yukarı on beş süngü yarası taşıyordu. O yaralarla ölülerin altından sağ çıkıyor. Kendi başına Marçik'ten ayaklanıp, düşe kalka Ağdad'ı yön tutuyor. Ağdad yakınlarına vardığında çoban bir kıza rast geliyor, o kıza soruyor:

– Bacım, Ağdad'ta iki bacım vardı, onları götürüp öldürdüler mi? Yaşıyorlar mı?

– Kardeşin Beg'i öldürmüşler, bacılarınsa enişte nin yanındalar, ikisi de sağ...

Amcamın oğlu Qemer de dağdaydı, o da ablalarımdan biriyle evliydi. Amcamın oğlu Qemer gelip kardeşim Hasan'ı alıp dağa götürüyor, yaralarını sarıp bakımını yapıyor. Kardeşim iyileşiyor.

Asker köylere dağıldı, kırdıklarını kırdı, sıra Yusufanlılara geldi. Yusufan Ağdad'ında oturan enişte mgili de toplayıp topluca öldürmeye hazırlandılar. Ben de enişte m, ablam ve yeğenlerimle aynı kafile içindeydim. Askerler, köyün kalabalığından Hesê Alê Murtigiller'i ve Sılê Usıvi ailesinden on iki kişiyi ayırıp Sımelıku'ya götürdüler. Ayırıp götürdüklerini, Sımelıku'da kelepir mal davarın doldurulduğu ahırlarda tutuyorlar onları bir süre. Bir hafta yiyip içmelerine izin veriyorlar. Sekizinci gün, yakınlarından birileri gelip ailelerinin akıbetini soruyor, aldığı cevapla, ahırlarda saklı tutulan her iki ailenin de kurban verildiklerini öğreniyor. Bu haberi alan adam, "vay anam" diyor, orada cansız gidiyor.

Biz diğerlerine de kırım kararı verilmişti, bizi evlere doldurup topluca yakmaya niyetlenmişlerdi ki, bir çift süvari karşı diyardan dörtnala geldi. Bizleri öldürmeye hazırlanan askerlere uzaktan seslenip, "Emir geldi, Yusufanlıları salın," dediler. Yusufanlılar, böylelikle kurtuldu, ancak içindeki on beş Demenanlı'yı ayırıp askere teslim ettiler, askerler vakit kaybetmeden hazır bekleyen ağır makinelilerin önüne dizdiler...

Yusufanlılar milletin kökünü getirdi, ne sorarsın! Teslim ettiklerinin içinde akrabam olan bir kız vardı; Arekiyeli Qemer Ağa'yla evli olan halamın kızıydı. Bize sık gelip giderdi. Yola düşürüldüklerinde halamın kızı, son kez dönüp baktı bana, bakışındaki o ifadeyi unutamıyorum.

Yusufan kızlarıyla askerler keyiflerince oynadılar, kimilerini aşağılara sürüp batıya götürdüler, götürdüklerinin çoğu geri gelmedi.

Kırmızı Dağ'da aramızdan on beş kızı seçip, asker çadırlarına götürdüler! İki asker gelip kolumdan çekip sürükleye-

rek, beni de götürüp çadırlara kapattılar. Henüz ergenlik yaşıma gelmemiştim. Genç, güzel kızları seçiyorlardı, kimileriyle oynayıp bıraktılar, kimilerini bilinmezlere götürdüler. Benim enişte Yusufanlı'ydı, adı, Veliyê Hesê Khali'ydi. O gün eve geldiğinde, ablamın ağladığını görüyor. Kocası, ablama soruyor:

– Ne oldu, neden ağlıyorsun?

– Kızları toplayıp askere veriyorlar, diyorlar ki, askerler önlerine kattıkları kızları batıya götürüyorlar!

Enişte, gelip, çadırlara kapatılmış kızların arasında beni bulup kucağına aldı. Kumandana dedi:

– Bu benim bacımdır, ya ikimizi öldür ya da bu çocuğu serbest bırak, ben sağken bacımı götürmenizi kabul edemem!

– Bu kız nereden senin bacın oluyor?

– Babam öldürülmüş, annem Demenan tarafında gidip evlenmiş. O vakit annem bu kız kardeşimi karnında taşıyormuş. Demenan bölgesinde dünyaya gelmiş ama anneden bacımdır.

– Git şahitlerini getir!

Enişte gidip Ağdad'tan Yusufanlı Qemer Ağa'nın iki oğlu ile bir de halamın oğlunu şahit olarak getirdi. Onlar gelip dediler: "Biz komşuyuz, birbirimizi tanıyoruz, bu kız Veli'nin bacısıdır." Enişte beni Kırmızı Dağ'daki asker çadırlarından alıp eve götürdü. Kardeşim gelip enişteme, beni yanlarına almak istediklerini söyledi. Enişte izin vermeyip, dedi: "Bu çocuğu dağda nasıl gezdireceksiniz? Onu size vermem, ölecekse de bizimle ölsün!"

O yıl ben biraz boy attım. Bir gün kadının biri gelip, dedi: "Sığırlar tarlanızı harap etti!" Ben gittim ki, tarlada ne inek ne dana... Ekin yerli yerinde duruyor. Adamın biri gelip beni yakaladı, karga tulumba edip götürdü. Meğer kadın beni kan-

dırmış, adamın beni kaçırmasına fırsat yaratmış. Beni kaçırmaya gelen adam, Murtê Ajigillerden'di. Kardeşim gidip kapılarına dayanıyor, üç-beş el ateş ediyor. Bunun haberini adama getirdiler. O arada enişte de, karakola gidip adamın hakkında şikâyetçi olmuş. "Bacımız daha küçük bir çocuktur, zorla kaçırılmış, evlilik için yaşı reşit değil," diye ifade vermiş.

Beni Tulik karakoluna götürdüler. Oradan Mazgirt'e havale ettiler. Orada amcam Qemer ve halamın oğlunun künyelerini okudular. Bu iki yakınımın dağda kaçak olduklarını söylediler. Dönüp bana sordular, "Sen bu çocuk yaşta neden kocaya kaçtın? Hükümetin elinden kurtulurum diye mi?" Ben dedim: "Hayır! Ben zorla kaçırıldım." Bunun üzerine, Murtê Aji'ye dönüp, sordular: "Demek ki, Qemer Oğlu Hasan dağda kaçak, bu kız kardeşi de kimsesiz kalmış, sen de kızı sahipsiz bulup kaçırdın, öyle mi? Sen kendi kendine dedin, ne de olsa sahipsiz bir kız, öyle mi?"

Mazgirt'te bir halam vardı, o geldi beni karakoldan aldı. Daha sonra beni tekrar enişte'min yanına götürdüler. O yılın güz aylarında, köy halkı kırıma uğrayınca, daha önceki bir kırımda cesetlerin altından kurtulan kardeşim Hasan ve birkaç Demenanlı beni alıp dağa götürdüler. Dağda, ayıptır söylemesi, bazen biri, bazen bir öteki peşi sıra sürükleyip bir yana götürüyordu. O zaman dağdakiler kadınlardan yana zorbaydılar. Kocasız kalan dul kadınları eş olarak alanda, bir hafta on gün sonra kendisine yük sayıp yüzüstü bırakan da oluyordu.

"Demenanlılardan askerin eline düşenin kurtuluşu yoktu"

Pilvenk taraflarına dağılmış Demenanlıları bulundukları yerlerden toplayıp, bir kısmını Marçik'te, bir kısmını da Çala Heru'da kırımdan geçirdiler. Gaxmut'tan, Khırtu'dan,

Harşiye'den, bizim köyden, Xuluz'dan topladıkları büyük bir kafileyi Hegaê Pili'de öldürdüler. Bizim aileden bazılarını Ağdad yakınlarında Nusıti Deresi'nde öldürdüler.

Bizden üç-dört kişi kurtulabildi. Cıvrail Çiçek, Usên Ağaê Arekiye'nin oğlu, Welê Alê Dewrêşi, Qemê Alê Dewrêşi, bir de Ağaê Sılê Kırti'nin torunu kurtuldu. Bunların hepsi de şans eseri ölülerin altından kurtuldular. Karşı yakada Xozmerage tarafına geçecek olursanız orada, Pasêporti lakabıyla anılan birileri var. Mılê Pasêporti'nin karısı, ölülerin altından kurtulan bu çocukları kendi ahırında on gün kadar saklıyor. Daha sonra kadın, birkaç adam ayarlayıp çocuklara eşlik ettiriyor, çocukları getirip dağda bize kavuşturdular. Biz bu çocukları dağda taşta kendimizle dolaştırıp, o halle büyüttük. Çocukları saklayıp bize kavuşturan o kadının fedakârlığını da unutamam.

Biz İksore tarafında iki kapılı bir deliğe girdik. Orada bir ay kaldık. İksore Vadisi'nde, bizden kimse vurulmadı. Geceleri gidip dereden su getiriyorduk. Usênê İsmaili'nin kızı; bu İsmail Sandık'ın bacısı da, orada bizimleydi. Ona dedik, "Gidip dereyi kontrol eden yok! Suyun başında birileri var mı, yok mu, bilmiyoruz. Bu gece karanlığında dereye inme!"

O kadıncağız sabahın er vaktinde Zağge Deresi'ne iniyor ki, su getire, karşı yakadan askerin biri nişan alıyor, su başında vuruyor onu. Cesedi suya düşüyor. Silah sesi üzerine biz anladık ki, askerler yerimizi tespit etmiş, çevremizi sarmaya niyetliler. Yerimizi değiştirmeye hareketlendik. Zağge Deresi'nden uzaklaşmadan yaylım ateşi altında kaldık. Asker çevremizi sardı. Amcamın oğlu derede köprübaşında vuruldu, onun da cesedi suya düştü. Amcamın oğlu bilmiyor ki, köprübaşında milisler pusuya yatmış! Grubumuzdan Aliyê Qıci, diğerlerine seslendi, "Kadınlardan eksik var mı?" Baktılar ki, Mırzê Sılê Hemi'nin karısı içlerinde yok. Dedi-

ler: "Kadın milislerin eline geçmiş; Aziz Avdel Dağı'na götürüyorlar."

Hemedler gidiyorlar ki, askerin önünü kessinler... Zağge Köprüsü altında askerin pusuya yattıklarını biliyor Hemed. Köprünün diğer yakasında birileri davarı sürüp getiriyor o sırada. Hemed ona işaret veriyor, sürünün çobanı davarı alıp geri dönüyor. Kardeşimse köprüye ihtiyatsız iniyor, orada askerlerin geceden gelip köprünün ayağında pusuya yattıklarını düşünemiyor, köprübaşına vardığında vuruluyor.

Anneler ve çocuklar

Kadınlar çocuklarının ellerinden tutup kendilerini suya attılar...

Laç Deresi'nde askerler çok zayiat verdiler fakat dalga dalga üzerimize gelmekten de geri durmadılar. Gün geçmiyordu ki, derenin bir yerinde silahlar uğuldamasın. Amcamın oğlu Qemer, ablam Beser'le evliydi. İki oğlu, üç kızı vardı. Yine bir gün Laç Deresi'nde askerlerin ateşi altında kaldığımızda ablam, kocasına, "Çocuklarımızdan erkekleri sen al, ben de kızları alayım yanıma. Bari bir yarımız öldürülürse, diğer yarımız kurtulur belki de... Sen oğlanları tepede deliğe sakla, eğer ki, biz askerlerin elinden kurtulamayacak olursak kızlarımın ellerinden tutup kendimizi suya atarız. Altınlarımı, belimin kemerini, gerdanlığımı, gümüş alınlığımı şalımın içine koyar, filanca taşın altına saklarım," diyor.

Ablam ve birkaç kadın birlikte Zağge tarafına Roji Deresi'ne geçiyorlar. Orada askerler dereyi sarıyor, kadın ve çocuklar çıkışa yol bulamıyorlar. Büsbütün çareleri kesildiklerinde, "Zalimlerin eline geçeceğimize kendimizi öldürelim," diyorlar. Kadınlar, çocuklarının elinden tutuyorlar hep birlikte kendilerini suya atıyorlar. O vakit çaylar, dereler cesetler taşıyordu. O yüzden ağıtlarda söyleniyor hani:

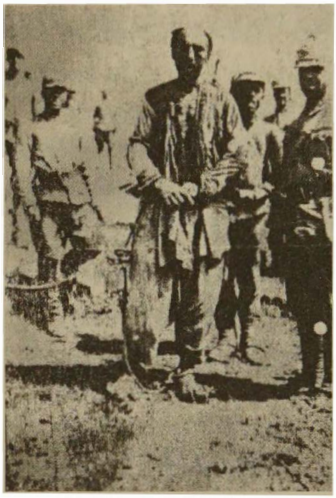
"Munzur Suyu yukarıdan cesetler taşıyor; sade kan ve ceset..."

Yıvıs, orada, dereyi tutan askerlerle kavgaya tutuşuyor, Pırxatune tarafından gelen askerleri fark edemiyor. Geriden gelen askerler tarafından vuruluyor. Amcamın oğlu gidiyor, yeğenlerimden ikisini toprağa veriyor. Dönüş yolunda görüyor ki, Yıvıs de kadınların çocuklarıyla kendilerini suya attıkları o dere kıyısında vurulmuş. Orada Qemer amcam da vuruluyor. Yıvıs, Demenanlıların en yiğit silahşorlarından biriydi. Dağda kuşatma ortamında bile kemane çalıp, türküler söylüyordu. Öldükten sonra üzerine destanlar söylendi:

"Dört alay askere karşılık
Silahlı tek nefer Yıvısê Sêy Khali
Hem dövüşüyor, hem şarkı söylüyor!"

İbiş'in annesi Laç Deresi'nde vurulmuştu. Pirxatune'de İbiş'in kardeşi Usênê Sêy Khali de vurulduktan sonra, karısını sağ ele geçirdiler. Kadın, askerlerin elinde çektiği eziyete dayanamıyor, amcam Qemer Ağagil'in bulundukları mağarayı gösteriyor.

Mağaranın karşısına topu kuruyorlar. Amcam Qemer Ağa, orada Laç Mağarası'nda vuruluyor. Öldürülen öldürülüyor, orada sağ, yaralı ele geçirdiklerini toplayıp götürüyorlar. O gruptakilerden de, çocuklarının ellerinden tutup kendilerini suya atan kadınlar oluyor. Ellerinde sağ kalabilenleri Aziz Avdel Dağı'na götürüyorlar. Kalanlı Baê Seyit Ağay da, o kafilenin içinde bulunuyor; altın yüklü bir heybesi varmış yanında. Pırxatune yakınlarına vardıklarında Baê Seyit Ağay, heybeyi bir askere veriyor. "Artık bu altın yüküne benim ihtiyacım kalmadı, al bu altınlar senin olsun," deyip heybesi-



Hesê Gêwa Qeri.

ni askere uzattıktan sonra sırtüstü yere uzanıyor, ellerini göğsünde kavuşturuyor ve öylece cansız gidiyor.

Hesê Gêwa Qeri ve beraberindekileri, Aziz Avdel Dağı'na çıkarıyorlar, orada hepsini öldürüyorlar.

Bir gün ben amcamın oğlu enişteme dedim: "Gel birlikte gidelim, ablamın altınlarını saklayacağını söylediği sal taşının altına bakalım!" Amcamın oğlu, küsüp benden yüz çevirdi, "Vay! O nasıl sözdür, ben bu saatten sonra altınları ne yapayım! Can yoldaşım, iki kızımla kendisini suya atmışken, ben o altınların derdine mi düşeyim şimdi?"

Daha sonraları Yasak Mıntıka'nın giriş çıkışı serbest olduğunda, Bor köyünden Qemê Hêşi'nin oğlu gidip o altınları ablamın sakladığı yerden bulup getirdi.

* * *

Laç Deresi'nden sürüldükten sonra, Muti Köprüsü dolaylarında kaldık bir süre, oradan Horrane'ye geçtik. Horrane taraflarında askerler bizi mağarada kıstırdı. Orada büyükçe bir mağaranın birine sığınmışız. Mağaranın tavanından sular damlayıp şarıldıyor, birikip mağaranın çıkışında bir şelaleye dönüşüyor. Kardeşim mağaradan çıkıp bir yerlerde mevzilenmişti. O arada herkes dışarıya kaçışmış, ben bir kız çocuğuyla mağaranın önünde bir taşın arkasına saklanmıştım. Derviş, adında birine kardeşim bulunduğu yerden seslendi, "Dewrês, Dewrês!"

Derviş:

– Ne var? Ne diyorsun Hasan?
– Herkes bir yana kaçıştı, bacım nerede?

Kardeşime, ben kendim cevap verdim, "Korkma kardeş!" dedim, "Ben buradayım." Kardeşim bir kez daha Derviş'e seslendi:
– Dêwro! Sırtına, kucağına al; ne yap yap bacımı yanıma getir! Karanlık çökmek üzere, bacım yol çıkaramaz, onsuz çıkıp gelirsen seni öldürürüm!

Karşıdan üzerimize öylesine yağdırıyorlar ki, üzerimize dağ taş yıkılacak sanırsın! Fukara Derviş ne yapsın? Adam can telaşında! Alacakaranlık çökmüş, üzerimde bembeyaz bir entari var, karanlıkta belli oluyor. Taşın arkasından kafamı kaldıramıyorum. Entarim bembeyaz, alınlığım kıpkırmızı ve siyah poşum kenarlarından altı renk çizgiler taşıyor. Entarimin üzerine giyindiğim bir de yeşil bir ceket var üzerimde. Derviş bana dedi:
– Sırtıma gel!
– Kardeş, kardeş ben niye senin sırtına binip sana yük olayım, sen git başının çaresine bak, kardeşim gelip beni buradan alır.
– Sırtıma binmeyi de kabul etmiyorsun. Ben şimdi ne halt edeyim? Bilmiyorum ki!

Sonunda beni sürükleyerek bulunduğum o yerden yanımdaki çocukla çekip götürdü. Biz oradan kurtulduk. Kesxırani Deresi'ne geçtik bu sefer de. Oraya asker top savurdu, Qemê Memê Kheki'nin nenesi vuruldu. Kalan dağlarıdır, Demenan dağları değil! Hemê Mırzê Sılı'nin yeğenlerinden Mirzali de orada vuruldu. Cesedini, Qarasaqal'da ormanın içinde defnettiler. Asker ormanı ateşe verdi, dört bir yanı alevler sardı, millet ormandan yabaniler gibi boşaldı, ölü-

lerin pek çoğu ormanda açıkta kaldı, kavrulan ormanla kül oldu. Hayatta kalanlarımızla aç susuz, öyle bir perişanlık içindeyiz ki, hallimize dağ taş dile geliyor! Açlıktan ağaç kabuklarını kemirenler oluyor. Ben de bir heybe ekmek yapmış, omzumda taşıyorum. Heybeyi Hemê Suri'ye verip, dedim: "Şimdi yanımıza, insanlar aç perişan gelirlerse, birer dilim onlara verelim." Hemê Suri, ekmek heybesiyle ortalıktan kaybolup gitti, ne kendi geri geldi, ne de ekmek! Sonra duyduk ki, Hemê Suri de gidip yaralı düşmüş. O gece sabah oldu, silah sesi duyuldu, kardeşim seslendi: "Gelin, gelin ben bir dağ keçisi vurdum, götürüp kendinize ziyafet çekin!" O dağ keçisini kesip yüzdüler ama ateş yakmaya çekiniyorlar, duman çıkar diye. Seyit Rıza'nın konağı karşısına düşen bir yamaçtayız. Orada etleri öyle çiğ çiğ yedi insanlar.

Sılêmanê Sandıqe, bana da bir parça et getirdi:

– Bacı, bacı! Qemer Ağa'nın başı için bu etten bir parça ye, sen acından öleceksin!

– Hayır, hayır! Kardeşimin aldığı günah bana gelsin ama ben dağ keçisinin etini yemem, günahtır! Ne rahmetli amcamın adını an, ne de başka birinin! Ben çiğ et yemem, hele de o mübarek keçinin etine hiç el sürmem.

Kardeşim mahcup bir şekilde yanıma gelip, "Ben yanında tekesiyle bir dağ keçisi gördüm. Nişan aldığımda yanındaki teke, gözümde aksakallı bir adama dönüştü. Keçi de, üç renge bürünmüş bir kadın olarak göründü, başında beyaz bir tülbenti vardı. Ben tövbe ettim, bir daha dağ keçilerini vurmayacağım," dediğinde, kendisine kızdım. "Bacı," dedi, "sana yemin ediyorum, ben tövbe ettim, bir daha mübarek hayvanları vurmayacağım!"

Babamız da vaktinde dağ keçileri avlamaya tutkuluymuş. Babamın aldığı günah, büyük kardeşimden çıkıyor! Ayıptır söylemesi, kardeşimin prostatı şişiyor, işeyemez duruma dü-

şüyor. Suqi, diye biri kendisine derman getirip diyor: "Bu dermanı sana Sule Ağa gönderdi! İçersen bir şeyin kalmaz!" Kardeşim amcalarına soruyor: "Bu dermanı alayım mı? Almayayım mı?" "Ne diyelim, bilemiyoruz" diyorlar, "belki de iyi gelir, bir dene, kendin istiyorsan. Biz mesuliyetini almayalım!"

Dermanı önce onu getirene yedirmek istiyorlar, adam ilacı içmeyi kabul etmiyor. Kardeşim yarım kaşık alıp içiyor, derman diye yuttuğu zehirle anında can veriyor. Zehirlenerek öldürülen benim en büyük kardeşimmiş. Sılê Suri ayarında bir silahşormuş! Babam, en büyük oğlunu kaybedince av sevdasından vazgeçmiş.

Biz Munzur Irmağı kıyısında ormanın içindeydik. Abasan ve Qırgan taraflarına düşen Horrane yakasında bulunuyorduk. Oradan baktık ki, ırmak yarıldı, Vank tarafından bu yakaya bir inek geçecek oldu. Hemen urganlar hazırladılar, kement yapıp karşı yakada ineğin boynuna geçirdiler, çekip beri yakaya aldılar. Dev kadar büyük bir inekti, karnında yavrusunu taşıyormuş. Hayvanı yere yatırıp boynuna bıçağı çaldılar, yine öyle çiğ çiğ yemeye durdular o kestiklerini de. Ateş yakmaya çekiniyorlardı. Ateş yakıldığında üzerine perdeler gerip öyle yakıyorlardı. Yine de, yakılan ateşin dumanı fark ediliyordu. Tam bir esaretti! Ateş yakmaya kalktığımızda izin vermiyorlardı, yerimizi tespit ederler, diyorlardı. Biz o ormanda on gün kadar kaldık. Bizi, Seyit Rıza'nın harabe konağının aşağılarında bir yere bıraktılar. Erkekler toplanıp, "Biz gidip ormanda kalan ölülerin üzerine toprak atalım," dediler.

Aliyê Qıci, Hemê Cıvê Khêji, Sılê Phıtê Gaxi, Xıdê Memê Khêki'in de aralarında bulunduğu bir düzine adam yola koyulup gittiler. Akşam oldu, karşı yamaçtan Aliyê Qıci seslendi, dedi: "Mirzali'nin cesedi yanmamış, onu götürüp gömeceğiz!"

Meğer yangın gelip cesedin ayakucuna varmadan kendi

kendine sönmüş, ceset yanmadan saklı kalmış. Mirzali'nin cenazesini, Haydaran Salsvank bölgesinden, dünya kadar yol taşıyorlar. Sılê Demenıci[3] cesedi çoğu yerde sırtında tek başına taşıyor.

Ablam, orada cesedi kaldırmaya hazırlandıkları sırada kendilerine rastlıyor. Ölünün yıkanmasında hizmet ediyor. Ölüyü taşıyanların elbiselerini yıkıyor.

Ablam, onlarla nasıl karşılaşıyor onu anlatayım. Ablam, Mameki'ye (Tunceli) gidip iki çocuğuyla teslim oluyor. Vali, iki çocuğunu elinden evlatlık alıyor, kendisine de elbiseler veriyor, diyor: "Git geride sizin aileden kim kalmışsa, getirip teslim et!" O da valinin kendisine verdiği söz üzerine yola düşüp geliyor ki, oğlunu, beni, kardeşim Hasan'ı teslim etmeye götürsün. Geldiğinde orada cenaze töreniyle karşılaşıyor. Yapması gereken hizmeti yapıyor.

Demenanlılar kendi yaptıklarının cezasını çekti! Kimileri gerçekten zalimdi. Bu Mırzê Sılê Hemi, yakınımızdı, boynundaki altı altın için ablamı öldürüyor. Biz henüz ablamın öldürüldüğünü bilmiyorduk. Biz o yoldan yürüyorduk. Baktık ki, yolun üzerinde saçılmış kadın elbiseleri var, beyaz bir tülbent duruyor yerde, tülbentin ablama ait olduğunu anladık. Çünkü ablamın tülbenti kenarından yanıktı önceden, ablam o yanık yeri, siyah bir iplikte toplamıştı, o izden tanıdık. Ben göğsüme vurdum, dedim: "Vay! Bu benim bacımın tülbendidir!" Öteye, beriye baktık, ölüsünü bulamadık.

Bu Mirzali hastalanıp yatağa düştüğünde getirip üzerinde kitaba baktılar; kitabı okuyan dedi ki: "Senin amel defterinde, yakana yapışmış bir kadın görünüyor! Zamanında yolunun üstüne çıkan bir kadın, ayaklarının dibine tülbendini seriyor, sana yalvar yakar oluyor; 'ben senin kızın, sen benim babamsın' diyor ama sen umursamamışsın. Sen o kadını neden öldürdün?"

3 Sılê Phıtê Gaxi.

Mirzali öldüğünde ölüsü davul gibi şişti, patlayacak oldu. Onun bacısı, Hemê Sılı'nin kızı da milis olmuştu, hafiyelik yapıyordu. Kardeşim Hasan niyetlendi ki, gidip onu öldürsün, ablamızın intikamını alsın, kocam Hemê Cıvê Khêji bunu yapmasına izin vermedi. Hemed, dedi: "Birader bekle hele! Günü, zamanı gelsin, olayın cemaati kurulsun, sonra ne yapacaksan yap! Biz burada birlikte hayatta kalırsak, eğer bu dedikleri doğruysa, bunu yapanın hakkından birlikte geliriz. Bedelini ödetiriz ona!"

Aradan üç ay geçti, Hemo Sur çıkageldi. Asker kuşatmasında mahsur kalmış, çok eziyetler görmüş. O da bizler gibi günlerini aç susuz geçirmiş. Demenanlılar gidip onu yaralı bulmuşlar, kaldırıp bir yerde saklamışlar. Daha sonra yanına başıboş bir keçi gelmiş, o keçinin sütünü emerek hayatta kalmış. İyileştiğinde bir mağaraya gidiyor, orada Memê Kheki'nin karısı vurulmuş. Kadının başına gidiyor yanı başında kör bir bıçak buluyor, o bıçakla keçiyi kesiyor. Tike tike doğrayıp bir güzel yiyor!

Dağda, asker bizi gördüğü yerde top, tüfek yağdırıyordu üzerimize. Bir gün, Gewreke ormanında on-on beş kadın ve çocuk grubumuzla, erkekler önde biz arkada yürüyorduk. Birden askerler karşımıza çıktı, biz kendimizi kavaklıkların içine attık. Erkekler çatışmaya girdi, asker baskın gelince, bizimkiler oradan çekildi, bizden de tesellilerini kestiler. Hemo Dund[4] yanımızda kaldı. On gün bir mağarada geçirdik. Hemo, gidip bize kenger topluyordu, getirdiği kengerlerle açlığımızı gidermeye çalışıyorduk.

Gewreke ormanında asker üzerimize geldiğinde, Haydaranlı Xıdê Alê İsme de bizimleydi. Karısı, kucağında Ali Paşa adında bir bebek taşıyordu. On beş kadar Demenanlı, Haydaranlıların içinde vurulmuştu. Hemê Mırzê Sılı dedi: "Xıdır Ağa'yı götürüp Haydaranlılara teslim edelim. Yarın öbür

4 Hemo Sur, bu lakapla da anılıyor.

gün olur da aramızdayken vurulur, sorumluluğu üzerimize kalır!"

Aynı bölgede, Vılê Miri taraflarındayız... Omzumda tüfek var, amcamın oğlunun tüfeğini taşıyorum, ben kadınların önü sıra yürüyorum. Amcamın oğlu da en arkada azığımızı taşıyor. Vılê Miri'yi aştığımızda gördük ki, yolumuzun üstüne asker yığılmış. Geridekiler çekildi, biz askerin arasında kaldık. Hemê Dundi, bizi oradan alıp uzaklaştırdı. Adamlarımız, dağda arayıp izimizi buldular. Bulunduğumuz yerden bizi alıp, Kemerê Khalxero'ya götürdüler.

Dağda, erkekler bazen çok uzaklara kol atmaya gidiyorlardı. Bazen mal, davar vurup yiyecek getirmeye bizden ayrılıyorlardı. Bazen de eş, dost, tanıdıkların yanına gidiyorlardı, durumu bize yardım etmeye elverenler oluyordu. Gittikleri evlerde hayır için yiyecek verenler oluyordu, getirdiklerini yemeye paylaşıyorduk.

Hemê Cıvê Khêji ile beraberliğim

'38'in üzerinden dört yıl geçti. Ben dağda büyüdüm. Hemê Cıvê Khêji, beni götürdü. Hemed, beni kendisine eş olarak almaya niyetlendiğinde, ben önceki bazı meseleleri hatırladım. Büyük kardeşim Harşiye'ye gidiyor; önünü kesip elinden silahını alıyor çok zaman önceleri... Hemed, bir gün davara gidiyor, davarı Gewreke ormanına götürüyor, babam da gidip onun omzundan tüfeğini çekip alıp eve getiriyor yaptığına karşılık. Bu olayı kendisine hatırlattım:

– Sen kardeşimin tüfeğini elinden almışsın, babam da buna karşılık gelip senin tüfeğini elinden almış.

– Sen o vakit çok küçüktün, sen nereden biliyorsun?

– Evet, ben çocuktum ama bana anlatıldı. Sen ailemize düşmanca davranmışsın, ben seninle nasıl geleyim?

Böyle dedim ama biraz naz, çok da zorla kendisine eş olmayı kabul ettim sonunda. Saçımdan tutup, yamaçtan beni dereye kadar sürükledi, "Nasıl benimle gelmezsin?" diye. Benden önce amcası Qemê Khêji'nin kızıyla evlenmişti; kadını önceden bırakmıştı. Fakat Cıvê Khêji'nin oğlu basit bir adam da değildi. Ben onun yanında bir buçuk yıl kaldım. Hemed'ten bir kızım dünyaya geldi. Kızımıza Yemose adını verdik. Kız altı aylık olduğunda, babası vuruldu, yetim kaldı.

Memê Ağagil'i, Hagu'da öldürüldükleri sırada, ben orada doğum yaptım. Abasanlı Seyiteseni dedi: "Kadına iyi bakın! Sakın yalnız bırakmayın. Bırakırsanız, Hemê Cıvê Khêji sizi askerlerin ortasında kendi kaderinize terk eder. Korumasız kalırsanız, asker, ormanda sizi keklik gibi avlar."

Seyiteseni, bir keçi bulup kesti, kanını getirip alnıma sürdü. Kızımın dünyaya gözlerini açtığı o gece, kardeşim, Gema Ali'de yanımda kaldı. Yanıma uzandı, elini başımın altına koydu. Diğerleri kelepir mal vurmaya gidip geldiler. Getirdiklerini kendi aralarında pay etmeye dururken, Hemedê Cıvrail, arkadaşlarına dönüp dedi: "Bakın biz gittik, getirdiğimiz mallar içinde altın bir tas çıktı, yün yastığın içinde çıkan bu iki altından başka da, kimseden aldığımız bir şey yok."

Hesê Khalê Gonji, yerinden fırladı, Cıvrail Ağa'nın oğlu Ali'nin annesine küfretti. O gece ben rüya gördüm. Rüyada bir adam çıkıp geldi, karalara bürünmüştü, yüzünü döndü Aziz Avdel Dağı'na ağladı. Gördüğüm bu rüyadan uyanıp kardeşime dedim: "Sakın yanımdan ayrılma! Bu gece ben kötü bir rüya gördüm, Hesê Khalê Gonji vurulacak! Rüyamda gördüğüm adam işaret parmağını uzatıp, 'İşte' dedi, 'altın tas işte orada; çocukların, kadınların yanında. Hesê Khalê Gonji'nin bir günü kalmış!' Uykumda gördüğüm adam Ali Ağa'ydı, karalar giyinmiş Aziz Avdel'e karşı intizar ediyordu.

O sabah Hesê Khalê Gonji uyanıp kardeşimin tüfeğini de alıp gitti ki, kardeşim de peşinden gitsin, kardeşim dedi: "Ona beddualar edildi! Ben onunla gitmem!"

Hesê Khalê Gonji, o gün gidip vuruldu.

Çobansız sürü

Ben, dağda altı yıl kaldım. Arada sırada dağa bir-iki teneke un geliyordu, onunla idare ediyorduk. Hemê Cıvê Khêjilgil'le beraberliğimde açlık çekmedim; ne ben ne kardeşim ne de amcamın oğlu. Hemed öldürüldükten sonra, çok esaret gördük. Size hangi derdimi anlatayım.

Hemê Cıvê Khêji, Qemê Cıvê Khêji, Usênê Cıvê Khêji kardeştiler. Kardeşlerin üçü de Quti'deydiler. Quti bölgesi dağlık ve ormanlıktı, biz askerin önünden kaçıp oraya gittik. Davarımız dağa çobansız yayılıyor, akşam olduğunda sürü kendiliğinden yayla evleri kurduğumuz yere geliyordu. Dağların tepeleri çıplaktı ama etekleri gür ormanlarla çevriliydi. Kavak gibi yükselen ağaçların gölgelerinde gün boyu oturarak geçiriyorduk. Quti'nin Haydaran tarafı türlü türlü otların, çiçeklerin kokularını taşıyordu. Her tarafta şarıl şarıl dereler akıyordu. Bir yüksekliğe çıkıp baktığında, gördüğü manzaranın seyrine insan doyamıyordu.

Quti taraflarındayken, otuz beş keçimiz, bir düzine koyunumuz vardı. Bir düzine keçi ile iki koyun, ağabeyinin yanında bulunan Usênê Cıvê Khêji'ye aitti. Kayınbiraderim Hüseyin'in karısı çok önceden öldürülmüş, kendisi gelip yanımıza yerleşmişti. Qemer Ağa ise Haydaranlı bir kadınla evlenmiş bizden ayrı kalıyordu.

Bir gün Usênê Cıvê Khêji, kardeşim Hasan ve Usênê Sılê Khalê Soy birlikte gidip tanıdıkları dolaşıyorlar, birinden bir ölçek un bulup getirmek için. İki Hüseyin çıkıp geldiler ki, kardeşim Hasan beraberlerinde değil! Bunlar gittikleri köye

girmeye cesaret edemiyorlar. Geri döndüklerinde üç gün dağın başında sis dumanın içinde kalıyorlar. Gece olunca açıklık bir yerde uyumaya duruyorlar. İki Hüseyin uyurlarken, kardeşim nöbet bekliyor. Ötekilerden biri uyanıp nöbet tutmaya duruyor bu seferde kardeşim uyuyor. Nöbetçi, kardeşimin cebini bıçağıyla kesip paraları çalıyor. Kardeşim uyandığında, cepkeninin kesilip parasının alındığın fark ediyor. Buna sinirlenip, "Ben gidip teslim olacağım," diyor.

Hasan'ın neden dönmediğini soruyorlar, arkadaşları böyle bir mesele anlatıyor. Duydum ki, bu mesele yüzünden kardeşim teslim olmaya gitmiş, ben ağlamaya başladım. Hemed, kardeşi Usênê'ye seslendi:

– Bre kardeşim, sen bu şivanı neden getirip kapıma bıraktın? Kadın, üç gündür ağlıyor, kulaklarımızı götürdü. Bak! Siz sırayla nöbet tutmuşsunuz, senin sıranda para çalınmış. Ayıptır, parayı çaldınsa götür ver şu paralarını. Şimdi bu mesele kanuna gitseydi sizi öldürürlerdi. Siz birlikteyken adamın cebine bıçak vurulup kesilmiş, cüzdanı cebiyle birlikte alınmış. Bunu yapan, siz ikinizden biri! Bu adam benim kayınbiraderim. Dağda, zorda birlikte dolaşıyoruz, Hesenê Boliê Khırti'nin oğluna bu yaptığınız reva mı? Bari adamı öldürüp paralarını üzerinden öyle alsaydınız!"

– Hayır! Ben para mara almamışım.

– Peki, öyleyse! Ben ne dersem, sen 'amin' de!

– Tamam, amin derim!

– Ulan, bizim annemizin hane kapısı gece gündüz kutsal Jêle Dağı'na bakardı. Anne babamız gece gündüz Jêle Dağı'na minnete dururlardı! De ki, benim ve senin çocuklarının canı, elimizin kiriyle zalimlere yem olsun!

Usên bedduanın böylesine "amin" deyince, Hemed tüfeğini kapıp bana çevirdi:

– Ağlama! Bir daha ağlarsan seni öldürürüm! Anneme, ba-

bama sövemem ama seni öldürebilirim. Sakın! Sakın! Gidip teslim olmuşsa olmuş, sen şimdi bizden ne istiyorsun? Bu ne haldir, sizin yüzünüzden düştüğüm?

Kardeşim, o paralarını yola çıkmadan önce bana vermeye niyetlenmişti, sonra vazgeçti, dedi: "Bacım, bu paralarımı sana bırakırım ama siz ele geçerseniz, ben boşta kalırım! Varsın bende kalsın, ben ölürsem de canımdan da kıymetli değil, para giderse gitsin, ne yapayım!"

Kardeşim bana diyordu: "Sen git teslim ol, bir kaydın, aranma ilanın yok; şu amcamızın oğlu Qemer'i al yanına, gidip teslim ol, diyorum sana ama sen gidip teslim olmuyorsun." Ben teslim olmayı kabul etmiyordum, diyordum, "Kardeş sen git Harşiye'ye yerleş, ben gelip seninle kalırım, Salsvank'a git, ben peşinden gelirim, Qutiye'de dur, seninle kalırım." O diyordu: "Sen beni kandırıyorsun, sen benimle gelmezsin."

O lanet olasıca para yüzünden aile düzenim bozuldu. Hemed altınlarını, paralarını topladı, obamızı bir araya çağırdı. Aileden kim varsa herkese dedi: "Bugün varız, yarın yokuz, sonumuz belli değil. Hakkın işi bu, ne olur ne olmaz; yarın gidip bir yerlerde vuruluruz. Bu paralarımızı saklayalım, yarın öbür gün kimse gelip benim bu Khırtızlı karımın yakasına yapışmasın. Bu iki altını kadına kefen parası olarak bırakacağım. Gerisini götürüp saklayın, onca parayı neden üzerimizde dolaştıralım."

Altınların ikisini bana verdi, diğerlerini kardeşi Usên'e verip dedi: "Götürüp bir yerde bunları sakla, bizde para var diye birileri de bize oyun oynamasın!" Usên, üç gün üç gece dolaştı, paraları saklamak için uygun bir yer bulamadı. Bize yemin içti, uygun bir yer bulamadığı için paraları üzerinde taşıdığını söyledi. O paralara haram karışmadığına dair yemin etmişti ya hani! Toprak ona yer açmamış paraları saklamak için. Akşama doğru gelinimiz geldi, bana seslendi,

"Odur kardeşin gelmiş, seni görmeye çağırıyor." Gittim ki, sahiden kardeşim gelmiş, onu görünce ağladım! O da bana kızdı, "Neden ağlıyorsun ağlama..." dedi.

O günün akşamında davar ağılına dönmedi. Sadece Usên'in bir düzine keçisi geri geldi, diğerleri kayıp. Gelenleri sağdım, sütlerini kaynatıp, mayalamaya bıraktım. Gece uykuya çekildik, seher vakti ben uyandım, ağaçların üzerinde kurduğu sekide uyuyordu Usên. Ben yayık sallamaya durdum, daha gökyüzü tam ağarmamış. Usên, uyuduğu sekinin üzerinden birden fırladı:

– Yenge! Yenge!

– Ne var, ne diyorsun, bana yenge diye ad mı takıyorsun?

– Hani davar nerede? Geldi mi?

– İşte gözlerinle görüyorsun ki, davar olması gereken yerde değil! Ne soruyorsun? Akşam alacasında geri dönmeyen davar, seher vakti mi çıkıp gelecek?

Öyle dediğimde dala asılı tüfeğini kaptı, ağaçtan aşağı atladı. Boruzlu, Murtê Hemedi adında bir adamımız vardı. Kayınbiraderim Usên, onun kızına aşıktı, kızı kendisine gelin getirmek istiyordu. Usên, gönülünü kaptırdığı kızın babası Murto'yu da yanına aldı, ikisi silahlı bir şekilde davarı aramaya gittiler. Ben sesimi çıkarmadım. İçeriye sabah güneşi düştüğünde, Hemed uykudan uyandı. Başını çevirip kardeşinin yattığı sekiye doğru baktığında onun yerinde olmadığını gördü. Dönüp, sinirle bana sordu:

– Kız, bu Usên yatağında yok, nereye gitti?

– Davar gece dönmedi, davarı aramaya gitti.

Hemed, dizlerine vurup dedi:

– Vay başıma! O gitti, üzerine yemin içtiği elinin kirine kurban olmaya gitti! O gitti, onun dönüşü yok! Kardeşim gidip vuruldu! İşte şimdiki evime ateş düştü!

Daha Hemed, sözünü bitirmemişti ki, üç el silah sesi geldi: "Tak, tak, tak!" Kimileri dedi: "Bu silah sesi askerin olmalı, çabuk kadınları, çocukları ormandan çıkaralım, askerler gelip burada çocuklarımızın kökünü getirirler!" Biz göçümüzü kaldırıp Vartnik'i yön tuttuk. Süleyman amcanın oğlu Mirzali, bu son yıllarda bize anlattı. Meğerki Versağê Qutiye üzerinde kurduğumuz yayla evlerimizin öte yakasına milisler gelmiş, davarlarımıza el koyup beri yakadan götürmek istiyorlar. Kasten görünür yakadan davarı götürüyorlar ki, davarların sahipleri peşlerine düşsünler! Zira davarın peşine düşeceklere pusu kurmuşlar beride önceden.

Yerimizi önceden tespit etmişler, biliyorlar ki çobansız yayılan davar Demenanlılarındır. Kendi kendilerine hesap etmişler: "El koyduğumuz davarı için nasıl olsa Demenanlılar peşimize düşecekler; peşimize düşecek olanı da avlar, onun da mükâfatını alırız!"

Adamlarımız bilmiyor ki, davar hırsızları sonrası için de plan kurarak gelmiş... Eğer bilselerdi milisler arkalarında asker desteği olmadan kendi başlarına böyle bir işe kalkışmış, biz kadınların, çocukların derdine düşüp, yerimizi değiştirmeye vakit kaybetmez, topluca milislerin peşlerine düşer, bir tekini sağ bırakmazlardı.

Biz sandık ki, alaylar çevremizi sarmış yine, ne bilelim üçbeş milis... Sabah mahmurluğunda aniden silahlar patlayınca Demenanlılar çocuklarının, kadınlarının can derdine düştü. Oysaki gelenler Alan, Yusufan ve Kureşanlı milisleriydi. Onlarla başa gelmek işten bile değildi. Bu Xozmerage'den Mırzê Sılê Hemi, Usênê Cıvê Khêji'nin musahibi (sağdıcı) idi. Mırzê Sılê Hemi de gidip teslim olmuş, milisler onu da birlikte getirmişler. Hem bize verilmiş musahiplik gibi bir kardeşlik akdi var, hem üzerimize milis kaldırıp yerimizi göstermiş adam. Usên ve Boruzlu, pusu atılmış yere yaklaştıklarında, Mırzali diyor: "Bu gelen musahibimdir!" "Mirzali, vur onu!"

diyorlar. Mirzali, "O benim musahibimdir diyorum, ben ona ateş edemem, çok isterseniz kendiniz vurun!" diyor.

İtirazı üzerine Memê Phıtê Mıle, çekip Usên'e ateş ediyor... Bu dediğim adam da, Mırzê Sılê Hemi'nin kayınbıraderiydi. Gomê Mışi'de oturuyordu, Alanlı'ydı, Mirzali'nin bacısıyla evliydi. Neyse, Usên vurulduğu yerde cansız gidiyor. Murtê Borıci'yi vuramıyorlar. Geridekiler ölünün başına gidiyorlar. Bakıyorlar ki, Usên'in yanında gezdirdiği aileye ait altınlar da üzerinde yok. Memê Phıtê cesedin üzerine atlıyor, üzerinde ne var ne yok alıp götürüyor. Davarı da götürüyorlar tabii. Onunla, on dört gümüş para vardı, altın paralar ne kadardı, bilmiyorum. Hemed, önceden iki altını kefen param olarak bana vermişti, gerisi onunla gitti... Ama Usênê Cıvê Khêji de kolay bir adam değildi. Ağabeyi Hemed kadar cesurdu.

Kırmancların birbirlerine düşmanlığı, bedbahtlığı evvelden beri vardı. Demenanlılar ve Alanlar arasında eskiden aşiret kavgaları oluyordu. Biz ve Sılê Surigiller amca çocuklarıydık. Önce Alanlar, bizden Hesê Mırzê Sıli'yi öldürdüler. Demenanlılar buna karşılık gidip Hesê Seyiti'nin torunu Yusuf'u öldürdüler.

Bir gün, dağda İbê Sılê Hêmi'nin oğlu İbrahim, Sılê Suri'nin oğlu İsmail, gelip bana dediler:

– Bize darı ekmeği pişir, biz Alanların üzerine kol atmaya gideceğiz!

– Onlarla derdiniz nedir? Neden Alanların üzerine gidiyorsunuz?

– Yok, yok meraklanma, şöyle bir dolaşıp geleceğiz!

Bu Kalanlılardan Usê Sılê Lali vardı, o önceden Alanlara haber verip, diyor: "İsmail Sılê Suri ile İbrahim Sılê Hemi, sizin yakaya geçmişler, niyetleri kötü!"

Alanlardan bir grup onlar varmadan Pulê Dewrêso üzerinde pusuya yatıyor! Avlanmaya gidenleri orada avlıyorlar;

ikisini de cansız yere seriyorlar. Cesetlerini su götürüyor. Sılê Suri'nin oğlunun cesedi kıyıya vuruyor. Asker bir sal taşı üzerinde cesedi buluyor. Bakıyorlar ki göğsünde Halep işi çapraz bir fişeklik var. Yüzbaşı soruyor, "Siz, ne için bu adamı öldürdünüz? Bu delikanlı öldürülecek bir adam değil, suçu vardıysa yakalayıp adalete teslim etseydiniz? Artık af da çıkmış, yok yere adamı öldürüp neden suya atmışsınız?"

Kırmanclar birbirlerine yaptı yapacağını babacım! Kırmanclar, kendi kendilerine hafiyelik, milislik yapmasaydı, askerler bize ulaşamaz, bunca insanlarımız da ölmezdi.

* * *

Sürekli hareket halindeydik. Bir yere yerleşiyorduk, bir zaman sonra orası açığa çıkıyordu. Zağge Deresi'nde yaklaşık iki yıl geçirdik. Kış aylarıydı, bir gün İksor tarafında asker ve milisler yaylım ateş ederek, bulunduğumuz mağarada bizi mahsur tutmaya niyetlendiler. Hemedê Cıvrail, Aliyê Qıci, Usên amcamın oğlu Qemer, kardeşim Hesen, kayınbiraderim Qemer Ağa ve Sılê Phıti silahlarını kapıp mağaradan dışarı çıktılar. Havgi, dedikleri yerde mevziye yatıp bakıyorlar ki, milisler askere kılavuzluk ediyorlar. O kış günü askerin önüne düşüp gelen milisleri, yanlarındaki askerlerin tamamıyla birlikte kırdılar. Çatışma sırasında çığ düştü, çığ dalgasının önü sıra kaçan milis ve askerleri tek tek avlıyorlar, hiçbiri ellerinden kurtulmaya yol bulamıyor. Havgi üzerinden önlerine katıp Demenan Dağı tarafında Kheurpane'ye kadar kovaladıklarını da orada saf dışı ediyorlar. Topladıkları silahlardan dört-beş takımı bulunduğumuz mağaraya getirdiler, diğerlerini bir yerlerde saklıyorlar.

Bir gün yine Zağge mağaralarındayız, '38'in üzerinden dört yıl geçmiş. Güz aylarıdır. Torağı don tutmuş. Kardeşim arkadaşlarıyla mağarada "sert"[5] oyunu oynuyorlar.

5 Bir çeşit zeka oyunu.

Aralarında eğlenip birbirlerine takılıyorlar. Kardeşim, eğlenceyi seven biriydi. Bazen arkadaşlarını halaya kaldırıyor, birlikte oyunlar oynatıp, şarkılar söylettiriyor, meseleler anlattırıyor, şakalarla grubu eğlendiriyor. Öyle bir eğlence ortamında kardeşim dönüp, demişti, "Gökte ayışlığı var. Şimdi biz böyle mağarada eğlenceye dalmışken, askerler etrafımızı sarmış olsa, asıl o zaman biz gülmekten kırılırız değil mi?"

O arada kardeşimin gelini, gelip benden bir tas kavurma istedi. Bizde üç teneke kadar kavurma vardı. Gelinimiz dedi:

– Senden kim kavurma istiyorsa veriyorsun. Bir tas da bana verirsen, Süleyman'ın[6] başı için, kardeşine dünyanın en güzel bebeğini doğuracağım.

– Git kavurmadan dilediğin kadar al, bu dağ başında çocuk mocuk da doğurma, doğurduğumuz çocukların çektikleri bize yeter!

Gidip bir tas kavurmasını aldı, dönüşte bana dedi:

– Ben seni kandırdım, karnımda bebek filan yok!

Gelinimiz aşeriyormuş gibi beni kandırdı, kavurmasını alıp yedi. Zaman geçti, herkes kendi yerine uyumaya çekildi. O gece sanki herkesin basireti bağlanmıştı. Her zaman yapıldığı gibi silahlı erkeklerin mağaraların çevresinde nöbetleşe beklemeleri gerekiyordu. O gün nasıl olduysa, millet gaflete daldı. Kızım Yemose artık altı aylık olmuştu. Bebeğim gece ağladı, ben uyanıp çocuğu emzirdim. Hemed'i uyandırdım:

– Ben kötü bir rüya gördüm. Rüyamda sen ve kardeşim vuruldunuz, ben ortalıkta kaldım. Askerler kardeşimin başını kestiler, ben de aralarına düştüm!

– Gördüğün rüya suya aksın!

---

6 Fatose'nin beş yaşındayken öldürülen küçük kardeşi Beg'in asıl adını ünlüyor burada.

Dışarıya çıktım, bebeğin kundağını mağaranın kapısına bıraktım. Kapıda durup rüyamı düşünürken, karşıda bir-iki sigara ateşinin parıldadığını gördüm, mağaraya dönüp sessizce seslendim:

– Kalkın! Askerler çevremizi sarmış!

Hemed fırlayıp dedi:

– Bu gece yarısı ne askeri? Bu saatte asker mi olur? Gel yat yanıma! Sen rüya görmüşsün, daha rüyanda sayıklıyorsun, gel uyu sana diyorum.

– Ben dışarıya çıkıp bakındım; baktım ağaçların arasında sigaralar yanıyor!

Gidip yanına uzandım. Biz ve kayınbiraderim Qemer Ağagiller aynı mağarayı paylaşıyoruz. Geniş, büyük bir mağara... Bir köşesine biz, diğer köşesine Qemer Ağagiller yatak sermişler. Sabah oldu, eltim giyinip kuşandı. Bir miktar buğday koydu bir kaba, dedi:

– Ben bu buğdayı götürüp Hemed[7] amcagilde, el değirmeninde öğütüp getireceğim.

Ben gidip önünü kestim:

– Hayır, sana yol vermeyeceğim, bir yere gitmiyorsun! Gece sabaha karşı ben mağaranın kapısına çıktım, karşı yamaçta sigara ateşleri gördüm. Erkekler uyanmadan sakın mağaradan dışarı çıkma!

Hemed dedi:

– Gelini niye bırakmıyorsun? Bırak gitsin, ekmeği Hemed kirvelerde öğütüp gelsin!

Biz diğer ailelerin hepsi Hemedgillerdeki el değirmeniyle unumuzu öğütüyorduk. Eltim, mağaradan çıktı gitti. Aradan biraz zaman geçti, soluk soluğa mağaraya geri döndü. Bese gidiyor Hemed amcaların mağarasında el değirmenini

7 Hemê Mırzê Sılı.

indirip, unu öğütecekken, "Asker geliyor" diyorlar, işini bırakıp geri kaçıyor. Aliyê Qıci, o arada silahını alıp askeri karşılamaya gidiyor!

Eltim, bulunduğumuz mağaraya geri dönerken, onu gören askerler yerimizi de tespit ediyorlar. Çok geçmeden bulunduğumuz mağarayı da hedef aldılar. Daha güneş yeni doğmuştu, parıltısı kapıya vuruyordu. Hemed, kapıya yöneldiğinde karşıdan ateş ettiler. Hemed ve kardeşim el ele verip yaylım ateş altında mağaradan çıkmaya niyetlendiler. Ama yağmur gibi yağan kurşunlardan çıkmaya fırsat bulamadılar. Hemed delikten çıkmaya çalışırken, ben ağlama tutturdum. "Hani", dedim, "sen bizi bırakmayacaktın!"

Öyle yapıyorum ki, kurşun yağmuru altında dışarıya çıkmasınlar. Kardeşim, dönüp kolumdan tuttu, karşıdan aman vermiyorlar. Bir baktım ki, Hemed'in alnından kan sızıyor. Ben çığlığı kopardım. Hemed dedi: "Korkma, seken bir taş parçası değdi alnıma. Bebeği mağarada bırak, buradan çıkalım!" Kardeşim kolumu bıraktı, delikten çıktı kendisini bir yana attı. Hemed de, Cıvrail'in elinde tuttu ki, birlikte kendilerini dışarı atsınlar, çocuk elinden kurtulup mağaraya geri kaçtı, tekrar yanıma geldi. O arada Hemed ve kardeşim kendilerini ters taraflardan dışarıya attılar. Hemed'in tüfeği öğleye kadar susmadı. Kardeşimse, mağaradan çıkar çıkmaz vuruluyor. Öğle saatlerinde de Hemed vuruluyor. Abasanlı milisler, daha yukarılara çıkıp ters taraftan üzerine ateş ediyorlar. Hemed, onların ateşiyle vuruluyor.

Hemed'in silahı daha henüz susmuştu ki, mağara kapısında beliren kocaman bir arı mağaradakilerin üzerinde döne dolaşa gelip benim başımın üzerine kondu. Kocam ve kardeşimin kara haberini getiren, gelip başıma konan o mahlûk oldu! Dedim: "Hemed'in tüfeğinin sesi de kesildi, kardeşim de, o da vuruldular!"

Biz onun silahının sesini tanıyorduk. Hemed'in silahı pat-

ladığında, top gibi iki kez ses çıkarıyordu; silah patladıktan sonra bir de karşıdan top sesi geliyordu.

O gece bizim mağaraya yakın bir yerde bir taşın altına çulunu serip yatan kadın, gözleriyle görüyor onun vurulduğunu. Hâlâ Xeceriye'de yaşayan bana dedi: "Hesen, dışarıya çıkar çıkmaz vuruldu. Beyazlar giyindiği için belli oluyordu. Vurulup yere düşünce, düştüğü o yere yaylım ateş verip, bir daha doğrulmasına fırsat vermediler. Aliyê Hemê Mırzê Sıli'yi de sağ yakaladılar. Onu Hesen'in ölüsü üzerine getirip sordular: 'Bu kimin cesedidir?' Ali dedi: 'Bu, Xıdê Memê Khêki'nin cesedidir!' Sonra Ali'yi, Hemed'in cesedi üzerine götürdüler: 'Peki bu kim?' O gösterdikleri için de Ali, milislere 'Bu da Qemê Cıvê Khêji'dir. Kardeşi Hemed daha mağaradadır, şimdi dışarı çıkarsa sizin kökünüzü getirir!' dedi. Eğer dese ki, 'Vurulan Hemed'tir, asker ve milisler korkusuz mağaralara yayılır, bizim kökümüzü getirirlerdi. Hemed'in hâlâ yaşadığına inanarak, neyse ki mağaralara yanaşmadılar."

Kardeşim Hesen ile kocam Hemed, rüyalarını gördüğüm gecenin sabahında vuruldular. Asker yukarılarımızı aldı, çıkış yollarımızı kesti. Abasan milisleri gelip mağaranın alt taraflarında mevzilenip bağırdılar: "Usênê Sêy Khali! Usêeen! Sizin aileden dışarıda olanların hepsi gelip teslim oldu. Sen de, kalanlarını alıp dışarı çık, teslim ol!"

Milisler ve keklikler

Aliyê Qıci, milislerin bu dediğine kanıyor. Öyle sanıyor ki, diğerlerimizin hepsi teslim alınmış. O da teslim oluyor, getirip ölüleri teşhis etmeye dolaştırılıyor, ona da soruyorlar:

– Bu cesetler kimin?"

Ali, Hemed'i tanımazdan geliyor:

– Bu, Xıdê Memê Kheki'dir, bu Hesenê Boliê Heseni'dir, bu diğeri de Qemerê Cıvrail'dir!

Ali de, Hemed'in cesedini Qemer diye teşhis edince, "Asker tepelere çekilsin," diyorlar, "Hemedê Cıvrail kardeşi ve kayınbiraderinin öldüğünü fark ederse, askerden intikamını alır."

Milisler, kardeşimi tanıyorlar, onun başını kesip götürüyorlar, Hemed'i tanımadıkları için onun cesedine karışmıyorlar. Ğızê Alê Gali adında bir Yusufanlı daha sonraları bana anlattı: "Şu Mılo'da oturan, Bed dedikleri bir Kureşanlı vardı. Bed, kardeşinin cesedi üzerine gitti, başını kesti. Kardeşini boğazladığında, cesedi koyun gibi meledi. Bed, kardeşinin elbiselerini de soyup kendi üzerine giyindi."

Ölülerin altından kurtulan kardeşim benim yüzünden, taşıdığı eski süngü yaralarıyla dağda kaldı, benim yüzümden de öldü.

Kardeşimin boğazını kesip cesedini meleten Bed, dedikleri o yabani de, günü gelip ölüm döşeğine düştüğünde, keçiler gibi meliyor, kediler gibi miyavlıyor, öyle can veriyor. Bed'in ölümüne de tanıklık eden Ğızê Alê Gali, yine bize anlattı. Onun anlattığına göre, kaldığımız mağaralara yakın bir yere dört teneke ceviz içi saklamıştık, saklı o tenekeleri buluyorlar. Kureşanlı Bed, kanlı elleriyle bir yandan cevizleri ağzına atıyor, bir yandan avuç avuç askerlere dağıtırken manzarayı gören Yüzbaşı, tüfeğinin dipçiğiyle onu yere çakıyor. "Gavur oğlu gavur" diyor, "hem bu ellerinle adamın başını kesiyorsun, aynı kanlı ellerle cevizleri avuçlayıp askere veriyorsun!"

O günler gitsin bir daha da geri gelmesin! İnsanın insanlıktan çıktığı bir zamandı. Milislerin elleri, İmam Hüseyinlerin kanıyla kızıllaşan kekliklerin ayakları[8] gibi kanımızla kırmızıya boyanmıştı.

8 Dersim Alevi mitosuna göre, İmam Hüseyin'lerin Kerbela çölünde dökülen kanı üzerinde sektiği için keklik soyunun ayakları, pençeleri kan kırmızıdır – ç.n.

* * *

Dersim'in ileri gelenlerini birlikte astılar, en yiğit silahşorların de aynı mezara gömdüler. Ortalık çakala, çaylağa kaldı!

Ölüler üç gün yerde kaldı. Ölülerimin üzerine gitmeme izin vermediler. On iki metre beyaz kumaşımız vardı, kefen bezimiz diye taşıyorduk kendimizle. Bir kalıp sabunla birlikte onu ölülerle ilgileneceklere verdim. O cehennem ateşi içinde ölüleri kefenleyip kaldırdılar dağda. Gidenler beni kendileriyle götürmediler, çünkü benim ölülerin başında ağlayıp paralanacağımı, kendilerini tehlikeye düşüreceğimi düşünüyorlardı.

Hêmed[9] amca yemin içip, "Ben ölüleri sana göstermeden defnetmem. Belki de ölüler ortalıkta yoktur, hele bir ölüleri görelim, ben de gidip oğlum Ali'nin[10] cesedini arayacağım. Sana söz, cesetleri bulursam, son kez ölülerini görmen için ben kendim gelip seni götüreceğim," dedi.

O gün biz kadınları götürmediler, biz taşların altına sığınıp ağlaşıp sızladık. Kardeşimin gelini elimi tuttu, götürüp karnı üzerine koydu, "Bak! Dünyada ölüm var, kalım var, daha kardeşinin cesedi toprak üzerinde, haberin olsun ben kardeşinden bir bebek taşıyorum," dedi.

Kardeşimin ölümünden sonra, o gelinimizi Xozmerage köyünden Welê Hemedê Mılı götürdü. Adam, gelinimizi götürüp bir Kureşanlı'ya veriyor, bir inek karşılığında. Onun yanında kadın doğum yapıyor, bir erkek çocuğu dünyaya getiriyor, bebeği emzirip büyüttükten sonra getirip bana teslim etti. Çocuk benim yanımda büyüdü. Yıllar önce Adana'ya çalışmaya gitti. Oraya yerleşti. Bu ara beni ziyarete gelmiş. Yanımda birkaç gün kalıp dönecek, adı da Hüseyin...

---

9 Hemê Mırzê Sılı.

10 Sağ teslim alındığı ifade edilen Ali Qıcı kastediliyor.

Sonra biz kadınlar öğrendik ki, ölülerin üçünü de aynı mezara koyuyorlar. Ben ağlayıp, dedim:

– Hani siz bana yemin etmiştiniz, ölülerimi bana neden göstermediniz?

Hemed amca gelip elimi öpmek istedi:

– Kızım, sen gelip ağlarsın, askerler bizi fark eder, ölülerimizi gömmeye fırsat vermez diye seni götürmedik. Günahımızı bağışla! Bu yüzden gelip götürmedik seni.

Kardeşim Hesen, Usên amcamın oğlu Qemer ve kocam Hemed'i, Zağge Deresi'nde birlikte toprağın altına koyuyorlar. Mezarlarının yeri belli, ben zaman, zaman ziyaretlerine gidiyorum. Zağge Deresi'nden cesetleri çıkarıp getirmeye iki kere niyetlendik, her defasında da erteledik. Alio Qıc'ın cesedini ise bulamıyorlar. Yüzbaşı, onu karargâha sağ götürmeleri için milislere teslim ediyor. Ali'nin üzerinde altı altın var, milisler o altınları da bulup alıyor üzerinden. Başına doladığı kendi poşusuyla boğuyorlar, cesedini bir kayalıktan aşağı atıyorlar. Milisler onsuz karargâha ulaştıklarında Yüzbaşı soruyor, "Size sağ teslim ettiğimiz adam nerede?" Milisler, altınları yüzbaşıya verip diyorlar: "Adam, elimizden kaçıp gitti!"

Hemedê Mırzê Sıli amca, bir taşın üzerine çıkar, oğlu için yüksek sesle ağıtlar yakardı. Hemed için de yaktığı bir destan vardı.

* * *

Hemedê Cıvraili, Kolbaşıların lideriydi. Kolbaşılardan biri Sılê Phıtê Gaxi'ydi, bir diğeri amcamın oğlu Qemer'di. Qemerê Usênê Çhuli, Alio Qıc ve Hemê Mırzê Sıli de kolbaşılarıydılar. Kolbaşıları, dürbünler taşıyorlardı. Dürbünleriyle her bir dağı, geçidi, dereyi tarıyorlardı. Tehlikeyi gördüklerinde kollar ayrılır, ayrı ayrı yerlerde güvenliğimizi alırlardı. Hepsinden Allah razı olsun!

Hemed, tertip düzen sahibi bir liderdi. Silahşorlarına sıkı talim, terbiye verirdi. "Şöyle yatın, söyle sürünün, şöyle kalkın..." Pusu atarken, baskın verirken "şöyle davranın, böyle hareket edin" diyordu. Disiplini elden bırakmıyordu. Her bir adamına adil davranıyordu. İnsanlara iyi davranmalarını tembihliyordu. Her kapıyı çalmamalarını, ihtiyatsız dolaşmamalarını, dost düşmanın belli olmadığı bir zaman içinde olduklarını söylerdi. "Yanlış adım atarsanız öldürülürsünüz," diyordu. "Üzerinize asker geldiğinde onu durdurun! Arkanızdaki kadınlarınızı, çocuklarınızın canlarını düşünün! Asker, sisli, dumanlı havaları sever! Yağmurlu havalarda hareket etmez, diye rehavete kapılmayın! Kar kış ihtiyatı elden bırakmayın! Her zaman tetikte durun!" gibi emirler, nasihatler verirdi.

Kavganın ilmine göre silahını kullanırdı o. Pusu attıklarında, keskin nişancılarına tek tek nereye ateş etmeleri gerektiğini izah ederdi. Zaten dağa çıkanların hepsi önceleri de keskin nişancılardı, aralarında gevşek adam yoktu. Kavgada her biri hakikaten yiğitti ama sonunda hepsini kırdılar işte. Ne yapalım? Keşke bizi de öldürselerdi, biz de kurtulmuş olurduk.

* * *

Zağge'de öldürülen kocam Hemedê Cıvraili, kardeşim Hesen, amcamın oğlu Qemer'in (o hem de enişte mdi) yanı sıra, Alio Qıc ve Hemê Mırzê Sıli'nin oğlu da yakınlarımdı. Ali'yi Abasanlar Zağge'de boğup kayalıktan attılar. Usênê Cıvraili, Qutiye'de öldürüldü. Amcamın oğlu Qemer, köprüden karşıya geçerken vurulup suya düştü, cesedini su götürdü. Demenanlıların büyüğü Cıvrail Ağa, Harput'ta hapisken öldü; askerlerin öldürdükleri, Yusufanlıların yakalayıp teslim ettikleriyle bizden kul bırakmadılar. Annem, babam ve bir kardeşim ecelleriyle öldüler. İki kardeşim öldürüldü. Biri-

ni Alanlar, diğerini Yusufanlılar götürüp ağır makinelilerin önüne attı. Ablamın biri, kendisini çocuklarıyla birlikte suya attı. Kocası, ölülerin altında kurtulan kardeşimle aynı günde vurulup aynı mezara konuldular. Diğer ablam, çocuklarıyla teslim olmaya gitti, çocuklarını evlatlık alıp ailemizden biz diğerlerini teslim olmaya aracı gönderdiler, o da bize ulaşmaya çalıştığı yolda faili meçhule gitti.

Bu dünyada nice dert, bela varsa biz onu gördük, kardeşim. Açlık mı dersin, susuzluk mu? Kış kıyamet günleri dağlarda aç üryan dolaştık. Askerlerin içinde esir kaldık. Çocuklarımızın acısını da gördük, kardeş acısı, koca acısı, her bir derdi kederi yaşadık, kurban olayım kardeş, daha nesini sorarsın?

Yusufanlı Qemê Murtê Aji'nin oğlu Fındıq Ağa'yı da götürüp astılar. Hapishanede kederden ölen Cıvrail Ağa, teslim olmadan önce, evinde oturduğu minderde ah edip söyleniyordu: "Yezitler! Mervan'ın dölleri! Babayı oturtup gözleri önünde oğlunu darağacına çekiyorlar!"

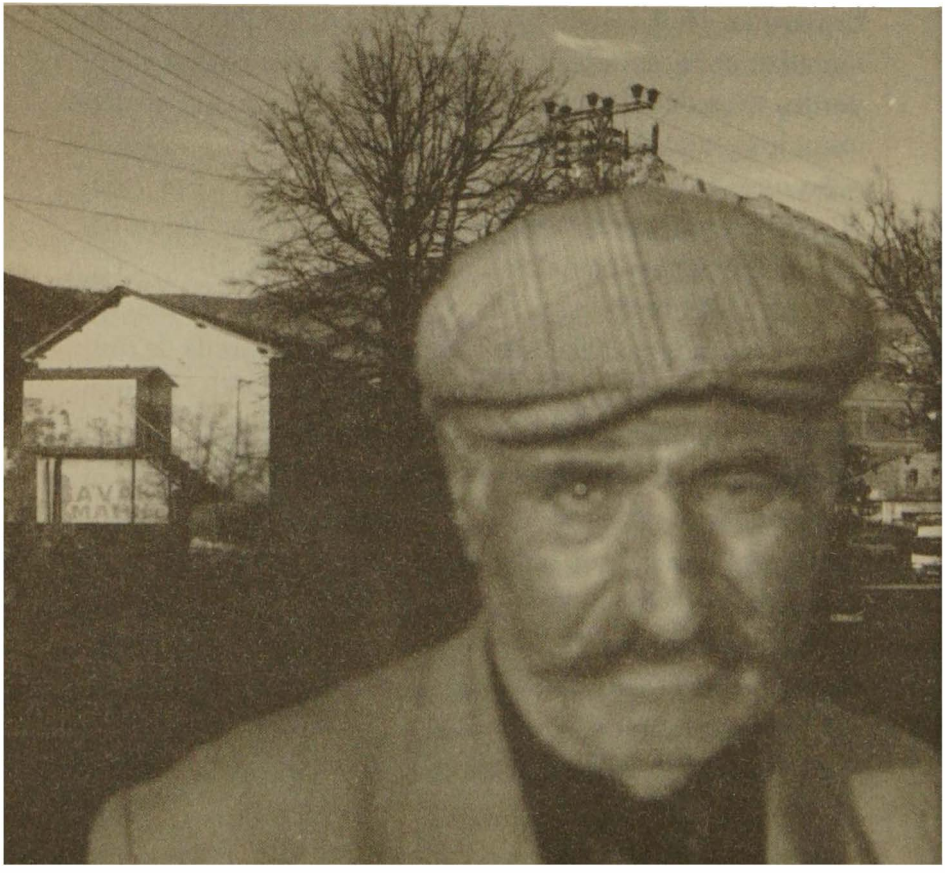
Bu olup bitenlerde milislerin rolü büyük oldu. Suçlamadık, ihbar etmedik insan bırakmadılar. Kırmanclardan bazılarını kendi soyuna dalaşan kurda, çakala çevirdi zor ile.

Dağlardaki belli başlı adamlar vurulunca, "Kırmaciye Devri" kapandı ama yeni devrin kanlı çarkı bununla da durmadı. Dağlarda sahipsiz kalan biz kadınlar, çocuklar kurdun ağzındaki kuzuya döndük! Çırpınıp öteye uçtuk, beriye savrulduk, menzil bulamayınca da gelip teslim olduk...

Parola: Kurtlar geldi

ANLATICI Mustafa Altun

1. Kayıt yeri, tarihi: Mameki, 30 Aralık 1999
(Cemal Taş & Hüseyin Ayrılmaz)
2. Kayıt yeri, tarihi: Marçıg (Marçik), 13 Mayıs 2003
(Cemal Taş)



Ben Demenanlı'yım, adım Mustafa, 90 yaşını geride bıraktım. Bize Hesê Khurri ailesi diyorlar. Hesê Khurri, dedemin adı. Dedem ve bir amcam Palo'da vuruldular. Ben o zaman çocuktum. Palo Zazaları devlete başkaldırdı. Devlet, Dersim'den adam toplayıp ayaklanmanın bastırılmasında kullandı. Ama zaten amcam Hesen Ağaê Aliyê Demenu önceden Palu'da subay olarak askeriyede görev yapıyordu. Suranlardan Hesen Ağa vardı, o da levazım komutanlığı yapıyordu.

Biz ve Palulular birbirlerimizle inanç bakımından uyuşmuyorduk. Hükümet bu uyuşmazlığı iyi kullandı. O zamanlar Muxundi'de ikamet eden Doğan Dede'yi Dersim aşiretlerini hükümetle işbirliği yapmaya aracı gönderdiler. Doğan Dede, talipleri olan bazı aşiretler üzerinde tesir yaptı; Paluların "Şafii" olduklarını, devlet kurarlarsa, biz Kızılbaşlara rahat vermeyeceklerini filan söylüyor. Bir-iki aşireti de ikna ediyor. O zaman aşiretimiz Demenanlıların büyüğü Arekiye köyünde oturan Cıvrail Ağa'ydı. Cıvrail Ağa yaşlı, kâmil bir adamdı, aşireti üzerinde söz sahibiydi. Doğan Dede, onu da

ikna ediyor. Askeriye de görev yapan amcamın da rolü oluyor Palulların üzerine milis gönderilmesinde.

* * *

'38'de evliydim. O zamanlar silah taşıyordum. Hüseyin Abdullah Paşa, gelip Dersim aşiretleri içinde dolaştı, amcamın da evine geldi, oradan Çuxur'a, Haydaranlılara gitti, Şeyhhasan aşiretleri içinde dolaştı. Hepsine dedi: "Getirip silahlarınızı teslim edin. Kanuni olarak her yerde serbestçe dolaşın, şehirlerde alışverişinizi rahatça yapın. Davar mı satıyorsunuz, yağ çökelek mi, getirip şehir pazarlarında rahat rahat pazarlayın. Elazığ pazarı size açık. Gelin alışverişinizi yapıp köylerinize dönün. Size yol, köprü, okul yapacağım. Hükümet size medeniyet, okul hizmeti getirecek!"

Bazıları elli-altmış takım silah götürüp teslim ettiler, kimileri de silahlarını teslim etmekte çekinceli durdu.

Silahlar teslim edildiğinde sonbahardı. Ertesi yılın ilkbaharında, silahlarını teslim etmeyenlerden bazıları, davarlarını tacirlere vermediler; eskisi gibi silahlarını kuşanarak, davarlarını Elazığ pazarına götürüp, kendileri satmak istediler. Silahlarıyla Elazığ'a giden Hemê Cıvê Khêji ve birkaç adam orada on gün kadar kalıp köye geri döndüler. Silahlarıyla geri döndüklerinde kendilerine sorduk:

– Hükümet size nasıl davrandı? Elazığlı esnaflar, size sorun çıkarmadı mı?

– Hayır. Hükümetin bize karışmayacağını bilseydik, elimizde silahla da gitmezdik!

– Size bir şey demediler mi yani?

– Biz silahlarımızla şehre indiğimizde, polisler bizi karşıladı, silahlarımızı toplayıp bir dükkâna emanet bıraktılar. Bizimle dükkânları dolaştılar, alışverişlerimize yardımcı oldular. Neyi işaret ettikse o malın gerçek fiyatını bize söylediler. İstediğimiz malı da bize uygun fiyatlarla satışını sağladı-

lar. Bize yemek, çay ikram ettiler. Geceleri yatacağımız otel ayarladılar. İşlerimizi bitirdiğimizde silahlarımızı bize iade ettiler. Biz geri Dersim yoluna koyulduğumuzda, bizimle ilgilenen polisler de kendi vazifelerine döndüler.

Bu anlatılanlara inanan Yusufanlı Qemer Ağa kendi köyünde okuldan önce karakol yapılmasına razı oldu. Kendisi de bizzat karakol inşaatının mütahitliğini yaptı. Karakol böylece inşa edildi. Jandarmalar gelip karakola yerleşti ama kimse onların dilini bilmiyordu. Jandarmalar köylere inip devriye geziyorlardı. Türkçe ne soruyorlarsa, köylüler cevap veremiyor, bunun üzerine jandarmalar, köylüleri eşek sudan gelinceye kadar dövüyor, türlü hakaretler ediyorlardı. Jandarmalar gittikleri köylerde evlerin ambarlarına dalıyor, diledikleri kadar arpa alıp atlarının samanlarına karıyorlardı, evlerde kendileri için yataklar serdirip ayaklarını uzatıyor, mal davarı kestiriyor, kendilerine ziyafet çektiriyorlardı. Korkudan kimse bir şey diyemiyordu. İtiraz edenleri, karakola çekip pestilini çıkarıyorlardı. Yedikleri dayak da kendilerine kâr kalıyordu! Bunun üzerine köylüler, askerlerin geliş güzergâhları üzerine nöbetçiler koymaya başladılar. Kendi aralarında parola belirlediler. Askerler göründüğünde, nöbetçi uzaktan köyün çobanını uyarıyormuş gibi bağırıyordu: "Kurtlar geldi! Kurtlar geldiii!" Jandarmaların geldiği haberini alan erkekler, evlerini terk ediyor, her biri bir yana kaçıp saklanıyordu.

Hükümet, o zaman bir karar çıkardı: ırmaklar üzerinde köprü yapılacak! Bu Marçik ve Pax taraflarında aşiretlerden köprü inşaatında çalıştırılmak için adam istediler. İnsanlar korku belası gidip bedava çalışıyordu. Suyun iki yakasında köprü ayakları örülüyor, iki ayağı birbirine bağlayan halatlar üzerinde kütükler döşeniyordu. Ameleler yamaçlardan ağaçlar kesip suya yuvarlıyor, aşağıda suyun taşıdığı kütükleri ke-

nara alıp köprü yapımında kullanıyorlardı. Pax Köprüsü'nü yaptıkları yılın güz ayları ve ikinci yılın kış ayları gelip geçti...

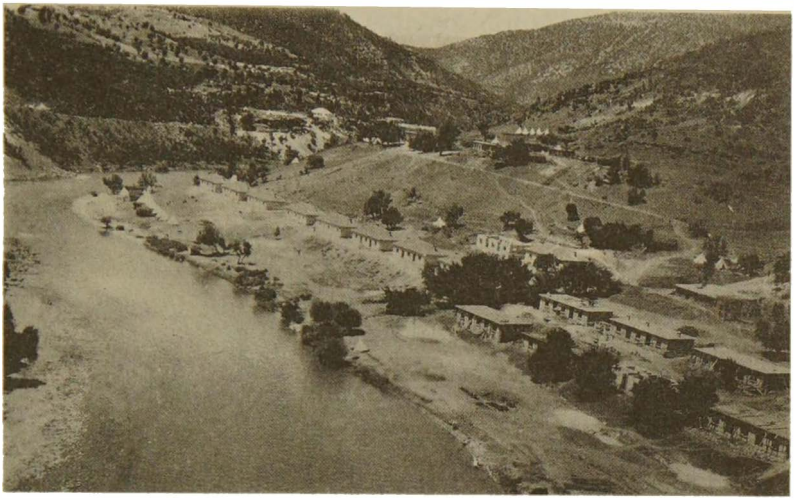
Okul yerine karakol

Mevsim bahara döndü. İkinci yılın bahar ayları, köylere okul yapılmasını bekliyoruz. Ama ne yol yaptılar, ne okul... Okul yerine karakol yaptılar aşiretlerin içine. '38'de hükümet kasti davrandı. Bize "yabani" (ilkel) diyorlardı ama medeniyet adına bize vahşet uyguladılar. Biz yabaniysek sen devlettin, bizi eğitseydin! Yabaniliğin büyüğünü Hüseyin Abdullah Paşa bize yaptı. Milleti kandırıp ellerindeki silahları aldı, sonra da onlara köle gibi davranmaya başladı. Görülmemiş esaret yaşadık.

Bir yaban ayısıyla karşılaşıp yüzüne tükürsen o da senin yüzüne tükürür! Durup adam gibi selam versen, o da durup sana selam verir! Sen yoluna gitsen, o da kendi yoluna gider! Şimdi insan ayıya, tilkiye tüfek doğrultsa o hayvan hayvanlığıyla tüfekten kaçmakla kalmaz, fırsatını bulursa sana döner! İnsan bir yabaniyi bile evcileştirebilir isterse. Kapı önüne bağlanan köpek kurt soyundan gelmiyor mu? Biz okul görmemiştik, dağlarda doğup büyümüştük, haydutlukta yabanileri aratmayanlarımız vardı, bu doğru. Evet, ama en yabanilerimizden daha yabani davrandı hükümet: Suçlu suçsuz demedi... Yaş kuru dinlemedi, yaban ayısına tükürmekle de kalmadı, ayıyı ormanıyla birlikte yaktı!

Neyse, kardeşime söyleyeyim, o yılın bahar ayları gelip orman yeşillenmeye başladı. Karakollar baskılarını arttırdı. Kadınlara kızlara aleni hakaretler yapmaya başladılar. Yusufanlılar, kadınlarının başörtülerini getirip Demenanlı Cıvrail Ağa'nın ayakları dibine serip, dediler:

– Bizim namusumuz senin de namusundur. Biz artık bunca zulüm, hakarete dayanamıyoruz! Getirip içimize karakolları



7 Ağustos 1938 Tunceli-Mameki, yeni yapılan subay evleri.

kuralı beri bizde ar namus bırakmadılar. Ne sövülmedik anamız kaldı, ne hakarete uğramadık avratımız! Mallarımızın telef edilmesine, yediğimiz dayaklara, angarya işlere, yok yere hapishanelere atılıp eziyet ve perişanlıktan hasta, sakat düşürülmelerimizden geçtik, kadınlarımıza, kızlarımıza yapılan küfürlere, tacizlere dayanamıyoruz artık. Bu böyle olmayacak!"

Cıvrail Ağa dedi:

– Benden ne istiyorsunuz, karakolu isteyen sizdiniz!

Yusufanlılar dedi:

– Biz bir hata yaptık! Hatanın neresinden dönülse o kadar az zarar görürüz. Bu karakolu içimizden kaldırmanın bir yolu olmalı, bize destek verin, bari bu karakoldaki askerleri buradan def edelim!

Amcam o aralar karakolda görev yapıyordu. Ben de kendilerine yiyecek götürüyordum. Amcam köylülere diyordu ki: "Bu garip askerler aramıza gelmiş, yazıktırlar, onlar da Müslüman evladı, kendilerine yağlı tavalar yapın, davar kesin... Yollar bozuk, erzakları gelmiyor, açlıktan mı ölsünler?"

Ancak insanlar jandarmaların elinden bizar olmuştu. İşler dayanılmaz raddeye gelince, aşiretler toplandı, söz birliği etti, birlikte karşı koymaya karar kıldılar, dediler: "Hüseyin Abdullah Paşa, bize okul açacağını söyledi, okul yerine karakol getirdi; karakolla birlikte de zulüm! Başçavuşlar, jandarmalarını köylere yolluyorlar, onlar da yapacaklarını yapıyor, kimseden davacı olamıyoruz. Davacı olanları da, karakola çekip eziyetlerle canından ediyorlar. Hükümet bizi hilelerle kandırıyor, asıl niyeti başka... Bugün bir avuç asker bize bunu yaparsa, yarın orduları üzerimize kaldırdıklarında ne yapmazlar ki? Şimdi bir şey yapmazsak yarın geç kalabiliriz!"

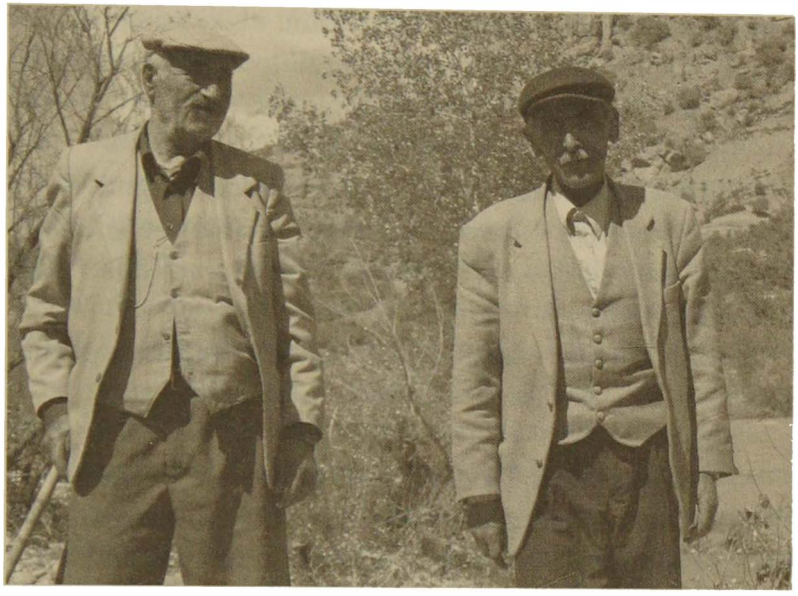
Bir gün, Marçik Deresi Hegaê Pil'de, Kırmancların toplanıp karakola baskın verecekleri haberini duydum. Doğruca Hasan amcamın yanına gittim. Karakol komutanı Burhan Bey de yanındaydı. Bizim dille amcama dedim: "Karakola baskın vereceklerini duydum." Hasan Amcam dedi: "Git bize yiyecek getir, bir de insanlara kulak ver, hele ağalar ne diyorlar? Gerçekten baskına niyetleri varsa, buna kalkışacaklar kimler? Kaç kişiler? Silah durumları ne? Duyduklarını gelip bana anlat!"

Ben Hegaê Pil'e gittim, orada aleni toplanmış konuşuyorlardı. Durum gerçekten ciddi görünüyordu.

Hıdır adında bir çobanımız vardı, o da Demenanlı'ydı. Köyde birkaç hane de Ermeni aile vardı. Onlar karakolda görevli askerler için yağlı ekmekler yaptılar, bir oğlak kesip pişirdiler. Gecenin sabaha yakın saatlerinde Hıdır'ı yanıma alıp, bir katıra yüklediğimiz erzakla birlikte Tulik karakolunun yolunu tuttuk. Yol üstü evlerde karakola baskın vermeye katılacak Kırmanc silahşorların hareketliliği görülüyordu. Evlere yakınlaştığımızda, oraya adamlarını teftiş etmeye gelmiş Cıvrail Ağa bize seslenip sordu:

– Bu katırı yüklemiş, böyle nereye götürüyorsunuz?

Cıvrail Ağa'nın yanına gidip, dedim:



Mustafa Altun 1938 yılında Marçik Vadisi'nde kırılan Demenanlı kafileden sağ kurtulan Cebrail Çiçek ile.

– Tulik'e gidiyoruz. Amcam beni kendisine yiyecek bir şeyler getirmem için tembihledi. Karakola yiyecek götürüyoruz!

Cıvrail Ağa, emrindekilere emir verip dedi:

– Gelip bu katırın yükünü indirin!

Birkaç kişi gelip katırı elimizden aldı, yiyeceklere el koydular. Cıvrail Ağa emir verdi:

– O yiyecekleri getirip, bizim askerlere dağıtın!

Onlar yiyecekleri birbirlerine bölüşürlerken, dönüp yanımdaki Hıdır'a dedim: "Yahu Hıdır, yükü alınmış katırı karakola niye götürelim, gel sen bu katırı geri götür, ben de karakola gidip yiyeceklerin elimizden alındığını söyleyeyim." Karakoldakiler de beni bekliyorlar. Neyse ki, beni alıkoymadılar, karakola gidişime izin verdiler. Ben yola devam ettim. Karakol, Sağseklerin evinin yanında bulunuyordu. Karako-

lun karşındaki sırta çıktığımda gördüm ki, amcam, karakol komutanıyla birlikte dam başında geziniyor. Amcam beni eli boş görünce damdan inip yolda karşıladı:

– Hani nerede getireceğin yiyecekler?

– Cıvrail Ağa, benden alıp kendi askerlerine dağıttı!

Amcamın yüzü morardı, ağzından tek kelime çıkmadı. Yüzbaşı Burhan Bey de damdan indi, gelip amcamın elinden tutup, dedi:

– Hasan Efendi, sen bizim yanımızdan ayrılıp aşağı geldin, rengin değişti, ne oldu? Yeğenin sana ne dedi?

– Yok bir şey.

– Nasıl yok bir şey? Yahu Hasan Efendi, siz Düzgün'ü seviyorsunuz, sen Düzgün'ü seviyorsan bu delikanlı sana ne dediyse bana söyle. Bu sana ne dediyse, senin yüz ifaden değişti, sana ne dedi? Ne oluyor?

– Yüzbaşım, çocuk yiyecek getirmiş, Cıvrail Ağa ve adamları yolu kesmiş, karakola getirmek için katırına yüklediği erzakı elinden almışlar.

Yüzbaşı kahkaha atıp, dedi:

– Hasan Ağa, Hasan Ağa... Bu kadar kendini mahvetme. Benim ile Cıvrail Ağa'nın askeri karşı karşıyadır. Ben olsam bırakır mıyım, Cıvrail Ağa'ya yiyecek götürülsün? Onun yerinde ben olsaydım, ben de onun yaptığını yapardım, sen boşuna üzülme!

Yüzbaşı öyle dediğinde, amcam bana dönüp dedi:

– Cıvrail Ağa başka bir şey dedi mi?

– Amca, başka ne dedi, bilmiyorum ama Cıvrail Ağa adamlarına dedi: "Her ne kadar bu erzaka el koyduksa da, unutmayın ki bu askerler fakir fukaraların çocukları, onların kabahatleri yok, kabahat onlara emir verenlerde. Bizim amacımız asker öldürmek değil, onları geldikleri yere geri dönmeye mecbur bırakmak!"

Askerler karakolu terk etmedi ama amcamla birlikte biz karakolu terk edip evimize döndük! O geceyi evde geçirdik. Sabah amcam, uyanıp dedi: "Hadi kalk, biz de Hegaê Pil'e gidelim!" Birlikte Hegaê Pil'e, Cıvrail Ağa ve adamlarının toplandıkları yere gittik. Baktık ki Cıvrail Ağa'ya, bir ağacın altına yatak serilmiş üzerinde oturuyor. Silahlı askerlerinin yanı sıra diğer Demenanlılar da çevresine birikmiş. Hasan amcam, Cıvrail Ağa'nın evine gidip kara bir urgan getirdi, urganı kesip ikiye böldü. Bir parçasını benim boynuma, diğer parçasını kendi boynuna halka yaptı, o halle Cıvrail Ağa'nın karşısına çıkıp, dara durduk. Darda beklerken amcam, Cıvrail Ağa'ya dedi:

– Aşiretler bizi kandırıyorlar, sonra bizden desteklerini çekip, bizi yalnız bırakırlar. Devlete devlet gerek, devlete tek başımıza nasıl karşı koyabiliriz? Gelin bu kararınızdan çok geç olmadan vazgeçin. Her ne kadar sen aşiret büyükleriyle cemaat kurup birbirinize söz verdiyseniz de, biliyorsun ki, yarın her biri öteye beriye kıvırır, kötüsü bize olur. Hele sen bir git şu Marçik Çayı'nın suyunu tersine çevirebilirsen, hükümetin askerini de geri gönderebilirsin! Yollar, köprüler yapıldı, her bir bölgeye karakollar kuruldu. Su akarını buldu. Artık geri döndürülemez. Eline bir tas alıp derya kıyısına varsan, onunla deryayı boşaltabilir misin? Boşaltabilirsen, o zaman ben inanırım ki, senin devleti durdurmaya gücün var. Tayyaren yok, topun, tankın yok, elindeki piyade tüfeğiyle mi hükümete karşı direneceksin?

Amcam bu söyledikleriyle darda kalakaldı. Ben de yanında ayakta duruyorum. Cıvrail Ağa, tek kelime etmedi, oturmamıza da destur vermedi. Biz epey bir zaman ayakta darda bekledik. Ne cevap verdi, ne de oturmamıza işaret etti. Tesellimiz kesilince amcam dedi:

– İşte şeytan! İşte meydan! Nasıl istiyorsanız öyle yapın.

Amcamın bu sözü üzerine Cıvrail Ağa dile geldi:

– Sen içimize korku düşürerek, başımıza gelecek daha büyük belalara kapı aralıyorsun, çekil git aramızdan! Sen aylığını kaybetmekten korkuyorsun, bu yüzden bu lafları ediyorsun, amacını biliyorum ben senin!

Biz darda beklemekten çekilip, uzakta bir taşın üzerinde oturduk. Köylüler, Mırzê Sılê Hemigil'de toplanan silahlı Demenanlılara yemek taşıyorlardı. Bizim köy Borginiye'den Wêli diye biri vardı, bekçilik yapıyordu, o da karakola gitmiş, oradan geri dönüyordu. Öyle vaktiydi. Getirip bize de yemek indirdiler. Biz yemeğin başına gitmedik. Biri dedi: "Wêli, Wêli... Senin adın da karakolun listesinde var!"

Wêli de, gelip bir kıyıda yere çömelmiş, elindeki çubukla toprağı eşeliyor. Cıvrail Ağa ona dönüp, "Ulan adın varsa var! Ne korkuyorsun? Gel otur yemeğini ye!" dedi. O da dedi: "Cıvrail Ağa, Cıvrail Ağa! Hesen Ağa senin amcan, sen onun yeğeni oluyorsun! Amcan senin karşında iki saat darda bekledi, sen aldırmıyorsun! Gel bu sevdadan vazgeç! Cenabı Haq, insanın adını Avdel Mursa'nın[1] defterine yazsın, hükümetin defterine yazmasın! Avdel Mursa bir gün rahmet gösterir, insanı düşürdüğü beladan esirger belki ama devlet defterine yazılanın affı, kurtuluşu yoktur! Yemek nasıl boğazımdan geçsin?"

Biz kalkıp oradan ayrıldık. Artık akşam saatleriydi. O gece evimizi toplayıp, davarlarımızla ırmağın kıyısına indik, karşı kıyısına geçerken, ineklerimizin biri suya kapılıp gitti. Giden inek olsun! İlerleyen zaman içinde elde kalan da kelepire gitti. Millet can derdine düştü, talana, yangına giden malı düşünmeye de fırsat bırakmadılar. Göç kaldırıp Mazgirt'e gitmekle de kurtulamadık...

Hükümet 1937 yılında önce aşiret büyüklerini götürüp

1 Abdel Mursa: Dersim mitolojisinde, fenalık ordusuyla dolaşan, gazap, bela taşıyan, nadanların şahı, mahvedici demon – ç.n.

dara çekti. Sahan Ağa'ları, Alişer Efendi'yi öldürdü. '38'de de önce Demenan bölgesini hedef aldı. Qoçan ve Demenan bölgesindeki direnişi de kırınca, önünde engel kalmadı, bu kez önüne kim çıktıysa kırıp geçirdi. İster erkek, ister kadın, ister çocuk olsun fark etmiyordu, hele de Demenanlıysa... İşin buraya varacağı belliydi. '38'in yaz sonunda sivil kıyafetlerle dolaşan herkes canlı hedef sayıldı: Ateş serbest! Devlete hizmet edenlerin de, gözünün yaşına bakmıyorlardı. Milislere ihtiyaçları kalmadığında onların da icaplarına bakıyorlardı.

Biz Mazgirt'teydik. Orada da insanları toplayıp kafileler halinde sağda solda kırımdan geçiriyorlardı. Sıra bizim hane halkına geldi. Askeriyeye onca yıl hizmet etmiş Hasan amcamı ailesiyle birlikte götürüp Sağır'da vurdular. Ben bir yolunu bulup eşimle birlikte kaçtım, bir silah buldum, dağın yolunu tuttuk. Kucağımızda ilk çocuğumuz da var. Mazgirt'ten yola düştük, Mılo köyünde ırmağın öte yakasına geçtik, niyetimiz Jêle Dağı'na ulaşmak... Irmağın karşı yakasında ölülere rast geldik. Kıyıya yakın bir korulukta yaklaşık otuz ölü yatıyordu yan yana, içlerinde yaralı bir kadın vardı. Bir de masum bir bebek bulduk orada, ölü annesinin memesini emiyordu. Yaralı kadın bana yalvardı: "Ne olur, bana bir kaşık su getir!"

Ben suyun kıyısına döndüm, ayakkabımı çıkarıp onunla kadına su getirdim. Kadıncağız suyu içer içmez, bir lambayı üflediğin gibi söndürürsün ya, öylesine soluktan kesildi. O masumu da kucağıma aldım. Ne yapıp, ne edeyim, duman beni almasın! Bir bebek de bizde var, ikisini kendimizle nasıl dolaştıralım? Bizim de dağa sağ ulaşıp ulaşmayacağımız belli değil! Askerlerin önü sıra kaçarlarken, bazıları canlarını kurtarmak için taşımaya fırsat, çare bulamadıkları çocuklarını geride bırakıyorlardı. Kadınlar kendileriyle birlikte çocuklarını suya atıyorlardı. Saklandıkları yerlerde ağlayan bebeklerini boğmak zorunda kalan anneler vardı. Allah'ın dünyadan yüz çevirdiği bir zamandı. Belki ha-

yatta kalmış bir köylüsü, yakını kalmıştır da, ölülerinin başına gelir, çocuğu bulur, diye de düşündük. Velhasıl çocuğu yanımıza alamadık. Ölecekse de, kendisini dünyaya getiren annesinin yanı başında ölsün, diyerek, bebeği ölü annesinin memesi üzerine bırakıp, yolumuza devam ettik. O bebeğe ne oldu? Bizden sonra onu bulan biri oldu mu? Ölüler arasında baş kaldıran yaralı kimse var mı, diye kontrol etmeye dönecek askerlere mi, ölüleri kemirmeye gelecek köpeklere mi rast geldi o bebek, bilemiyorum artık. Bu yaşıma kadar o çocuğu hatırladıkça vicdan azabı çekiyorum. Ulu Divan günahlarımızı bağışlasın!

Biz gidip dağdaki Demenanlılara kavuştuk. Amcamın çocukları Usên, Sausên, Wêli ve Mirzali de dağdaydılar. Gidip onlara katıldım. Xızıro Khal[2] adına yemin ediyorum, Demenanlılar beni hiç incitmediler. Hatta kendi aralarında benim için şöyle diyorlardı: "O ailesinden kurtulan tek daldır, ön cephelere sürmeyin, yazıktır, ailesinin soyunu sürdürmesi gerekir, hayatta kalsın!'

Dediğim gibi: "Demenanlıysan, Xızır'ın oğlu da olsan, cezan ölümdür." Hemê Cıvê Khêji, İksor mağaralarında çatışmada vuruldu. Onu '38'den çok sonra öldürdüler. Güz sonu, yeri don tutup kar yağmaya başladığında, askerler mağaraların çevresini sarıyorlar. Hemê Cıvê Khêji, mağaradan çıkıp askerin yukarısını almaya mağaradan çıkıyor. Fakat ondan önce tepeyi de almışlar. İki ateş arasında kalıyor, mağaradan çıktıktan birkaç saat sonra vuruluyor. Askerlerin yanlarındaki milisler, Hemedê Mırzê Sılı'nin oğlu Alio Qıc'a sesleniyorlar: "Baban ve ailenizden diğerleri teslim oldular, sen de gel teslim ol!"

Ali mağaradan epey uzak bir yerde tek başına mevzi tutuyor, diğerlerinin durumundan haberi yok. Silahların sesi kesilince, söylenenlerin doğru olduğunu düşünüyor. Teslim

2 Xızıro Khal: Hızır Melek.

oluyor. Bakıyor ki, kendisine yalan söylemişler. Pişman oluyor ama artık yapabileceği bir şey de kalmıyor. Onu da karargâha götürürlerken yolda öldürüyorlar. Hemed'in vurulmasından sonraki o kışı da, dağda geçirdik. Sonraki yıl dağda kimse kalmadı. Hemedê Mırzê Sılı de, dağdan inip teslim oldu. Zaten o zaman artık af çıkmıştı, hakkında beraat kararı verildi, daha sonraki yıllarda eceliyle öldü.

* * *

Ben dağda yedi yıl geçirdim. Af çıktığı yılda, Kutudere'ye gelen bir subay, bize Kureşanlı birini elçi gönderdi. Elçi gelip dağda bizi buldu, dedi: "Hükümet dağdakilere af çıkardı, artık kimseye bir şey yapmayacak, size mal mülk verip bir yere yerleştirecekler!"

Gelip Pax karakoluna teslim oldum, beni Elazığ'a yolladılar. O zaman araba yolu sadece Mameki (Tunceli) ve Elazığ arasında vardı. Pax'tan Mamekiye'ye oradan Elazığ'a Abdullah Paşa'nın yanına gittim. Abdullah Paşa bana sordu: "Hasan Ağa, senin neyin?" Dedim: "Amcam oluyordu."

Orada on gün kaldım, bana eşlik etti, beni Hersenk köyüne götürdüler, orada bana dediler: "Git çevreyi, araziyi dolaş, nereyi beğenirsen, Abdullah Paşa sana orayı verecek."

Bana gösterdikleri, köyleri, arazileri kabul etmedim. Geri dönüp Mazgirt'te bir arazi beğendim. Orada epeyce geniş bir arazi verdiler bana. Köyler viran, arazi boldu! Bize verdikleri araziyi bir süre ekip biçtik. Derken, sürgünlerin topraklarına dönme kararı çıktı. Mazgirt'te bize verdikleri araziyi bırakıp, köyümüze döndük. Kendi köyümüzde arazimiz boldu, sulaktı... Fakat döndüğümüzde gördük ki, çobanımız, marabalarımız arazilerimizin sahibi olmuşlar. Kendi topraklarımıza muhacir olarak döndük! Ötesini ne sen sor, ne ben söyleyeyim...

Dağ, şahan ve bir atın gözyaşları

ANLATICI Seyd Xıdıro Khuresıc

1. kayıt yeri, tarihi: 08 Mart 2002
(Cemal Taş, Hüseyin Ayrılmaz)
2. kayıt yeri, tarihi: Elazığ, 03 Haziran 2003
(Cemal Taş)



Hükümet, Dersim'de karakollar yapmaya başladı. Ben o vakit yirmi yaşındaydım. Saan Ağa'nın atının seyisliğini yapıyordum. Saan Ağa, Bextiyeru aşiretinden Usıv Ağa'nın oğluydu. Hozat köylerinden Bêspuxar'da oturuyordu. Saan Ağa da, o yıllar benim gibi yirmili yaşlarının başlarındaydı. Herkesin yardımına koşan, içi yanık, âlicenap bir insandı. Dokuz yıl okul okumuştu, Alişer Efendi'den de eğitim almıştı. Babası Usıv Ağa yürekli, gözüpek bir adamdı.

Hükümet, Khalo (Kalan) bölgesinde karakol kurdu. Karakollara yerleştirilen jandarmalar kadınlara, kızlara sarkıntılık yapmakla işe başladılar. Kadınları karakollara çekip, küfür ve tacizde bulunuyorlardı. Kalanlıların Keçelu kabilesinden Usên Ağa, Saan Ağa'ya mektup yollayıp yardım istedi. Gönderdiği mektupta şöyle yazıyordu: "Jandarmalar, kadınlarımızı zorla karakola çekip tecavüz ettiler. Bunun üzerine biz de, karakola baskın verip, jandarmaları öldürdük. Namus belasına kalkıştığımız bu işin sonrasında, biz artık silahlarımızı elden bırakmayacağız, üzerimize gelecek askerlere de karşı koyacağız. Başka da çaremiz yok! Bize destek vermenizi bekliyoruz!"

Bu pusulanın üzerinden üç gün geçmeden bu kez de Seyit Rıza'dan bir uyarı geldi. O da diyordu ki, "Kefeni başa dolamanın vakti geldi! Zeynel ve Rayberê Qopi'ye karşı dikkatli ol, yanına yakınlaşmalarına izin verme!"

Biz, Sıncıke Dağı'nı tutmuştuk; Seyit Rıza da Bokıre Dağı'nda kalıyordu. Bir gün Saan Ağa'nın amcasının oğlu Wêli Ağa, Seyit Rıza'nın köyü Derê Arey taraflarına kol atmaya gitti. Ertesi günün sabah erken saatlerinde Saan Ağa, beni uyandırıp dedi: "Amcamın oğlu askerin yolunu kesmeye gitti. Dağda diz boyu kar yağmış, ben meraktan uyuyamadım. Atı dışarıya çek, bir gidip bakalım öldü mü, kaldı mı?"

Biz yola düştük. Bir Bexterıc (Bahtiyaranlı) da bizimle; genç bir adam, dervişlik yapıyordu, kendisinde bir kitap vardı, diyordu: "Bu kitap Hak tarafından, gaipten indirilmiş bir kitap!"

Sıncıke Dağı'nda katırların karlar üzerlerinde belirgin izler bıraktıklarını gördük. Meğerki Zeynelê Aliyê Topi, adamlarıyla askerlere baskın verip, mekirecilerin on yedi yüklü katırına el koyup Qenda'ya götürmüşler. Yolda Saan Ağa bizden ayrılıp Sıncıke Dağı'yla Beyaz Dağ arasında bulunan Mendıke tarafına gitti. Biraz zaman geçti, gittiği yerden silah sesleri gelmeye başladı. Saan, Kemerê Mendıke tarafında askerin yolunu kesiyor. Çok sayıda asker vuruluyor orada. Saan geri çekilirken, askerler de bizden taraf yaklaşıyorlardı. Ben, Saan Ağa'nın atını bir taşın arkasına çekmiş, kendim de karların üzerine uzanmış yatıyordum. Yanımda biri Nenıkanlı, diğeri Kureşanlı iki kişi daha vardı. Birden ağır makineli tüfeğin "gır, gır, gır" sesiyle irkildik! O sırada ayağa kalkmış bulunan Nenıkanlı havalanıp yere düştü. Kureşanlı, yere düşen adama bir tekme çalıp, dedi: "Eşek sıpası, ne diye ayağa kalkıp boy gösteriyorsun!" Kurşunlar omuz hizasından adamın kolunu uçurmuştu...

Akşama doğru karşıdan seslenip, dediler: "Saan Ağa, atı-

nı Sovge tarafına getirmenizi istiyor." Yola düşüp Sovge'ye gitmeye başladık, sulu sepken kar yağıyordu, yol kar-çamur deryası! Vardığımızda Saan Ağa, Sovge'de Sılê Kupi'nin evinde misafir bulunuyordu. Kendisine iki oğlak kesip kebap yapmışlar. İnsanlar Saan'ın çevresine birikmiş oturuyorlar. Saan, ev sahibi Sılê Kupi'ye kızıp dedi:

– Bize gelen bilgilere göre sen, Cevdet Sunay'ın[1] yanına sık gidip geliyormuşsun? Yerimizi askere sen ihbar ediyormuşsun!

– Saan Ağa, Haq, pir aşkına öyle bir şey yapmıyorum. Ben askerlere kılavuzluk yapıyorum ki, ailelerimize dokunmasınlar, köyümüzde rahat yaşayalım. Ben gönüllü de askerin önüne düşmüyorum. Beni zorla alıp önlerine katıyorlar.

– Sılo Kup! Bu gün biz senin evinde misafiriz, evinin ocak ateşi önünde oturuyorken, sana kötü söz söylemeye dilim varmıyor. Şimdi evinde bulunan bu cemaatten yarın birileri hayatta kalacak olursa, bizden sonra sıranın sana da geleceğine şahitlik yapmış olacak! Sen Cevdet'in her dediğine boyun bükerek kurtulacağını sanıyorsun ama günü gelip Türk'ün darbesine sen de rast geldiğinde, bu dediğimi hatırlarsın ama artık bu uyarımın o zaman sana bir faydası da olmayacak!

Saan Ağa ve amcası oğlu Wêli askerin önünü kestikleri o gün, birkaç takım silah, dürbün ve iki de yatağa el koyup getirmişlerdi. El koydukları yataklar, askerlerin Kırmancların evlerinden aldıkları yataklardı. Askerler evlerde buldukları işe yarar ne varsa talan edip götürüyorlardı. Saan ve amcası oğlu da, askerlerin yolunu kesip, el koyduklarını ellerinden geri almışlardı.

1 1937-1938 yıllarında Cevdet Sunay, Alay Komutanı olarak Dersim'de görev yapar. Sıncıke ve Bokır dağı çevresinde görev yapan alayı, dönemin tanığı yaşlılar tarafından "Elaiya Cevdeti" (Cevdet'in Alayı) adıyla anılır.

Sabah olduğunda kalkıp, Koê Wêrti Dağı tarafına geçtik. Orada da Zêynêlê Ali ve Saan Ağa'nın amcası oğlu Wêli ve birkaç adam, askerin yolunu kestiler. Makaracıların katırlarını yükleriyle birlikte vurup getirdiler oradan da. Kelepir getirdikleri malları paylaştılar. Wêli Ağa bir atı kendisi için alıkoyup, katırı da Saan Ağa'ya vermek istedi. Saan katırı almayı reddedip dedi: "Ben razıyım. Benim hissemi de Zeynel Ağa'ya ver. Biz savaş halindeyiz, kendi atım bana yetiyor, katırı ben ne yapayım?"

* * *

Bir gün Tornova yakınlarında Seyit Rıza'nın köyü Derê Arêy taraflarındayız. Asker Birıke'ye geldi. Seyit Rıza'nın yeğeni Duzgın da, Birıke'de bulunuyor. Orada şiddetli bir çatışma çıktı. Asker ziyadesiyle çoğaldığında bize dediler ki: "Yukarı taraftan Zağge mağaralarına gidin!"

Çekilip o bölgede Tılage'ye konakladık, Saan Ağa dedi: "Bokıre Dağı'na Seyit Rıza'nın yanına gidiyoruz!"

Seyit Rıza, ailesiyle Bokıre Dağı'nda saklanıyordu o sıra. Büyük oğlu Şıxhesen, hapishaneden bel fıtığı ve romatizmayla salıverilmiş, yürüyemeyecek durumdaydı. Saan Ağa'nın amcası oğullarından Alişan Ağa da bizimle. Saan Ağa kadar yiğit bir adam o da. Biz tepeye çıktığımızda havada tayyareler görünmeye başladı. Tılage köyüne bombalarını bıraktılar, köy ateş ve duman içinde kaldı. Saan Ağa dedi: "Köye dönelim, belki yaralılara yardımımız dokunur!"

Köye döndük. Orada Xıdê Phırke diye uzun, aksakallı yaşlı bir adam var, o dönüp Saan Ağa'ya dedi:

– Saan Ağa, Saan Ağa! Evin şen ola! Sen şu havadan üzerimize bomba yağdıranlara yukarılardan seslenip diyemedin mi, bu adam fakirdir, yazıktır! Fukara hanesini niye başına yıkıyorsunuz?

Saan Ağa sakince dedi:

– Xıdır! Kusura bakma, düşünemedim ki kendilerine seslenip diyeyim!



Saan Ağa.

O günü Bokıre Dağı eteğindeki Tılage'de geçirdik, ertesi sabah oradan hareket edip Zımayıge Deresi'ne indik. Orada yayla evleri vardı. Vardığımızda atın üzerinden eyerini indirdim. Saan Ağa'nın atı, kendisini dereye attı. Suda debelenip kendi kendine duş aldı. Bunu hep yapıyordu. At daha kurumamıştı ki, yukarıdan seslenip dediler: "Bokıre Dağı'ndan sesleniyorlar. Karaoğlan Muhafız Alayı, Birıke tarafına ilerliyor. Saan Ağa'ya haber verin diyorlar, yardıma gelsin!"

Saan Ağa atına atladı, Phırco'nun oğlu da silah taşıyordu. O ve ben de, Saan'ın peşi sıra yola koyulduk. Saan Ağa, arayı açmadan dönüp bana dedi: "Sırpat yakınlarındaki Mıxeşige'ye vardığımda, atı orada bir mazıya bağlayıp fişek çantasını da yanına bırakacağım. Sen geriden gelip atın yanında bekle!"

İşaret ettiği yere vardığımda, Saan Ağa, Birıke boğazına varmış, orada askerle çatışma halindeydi. Beri taraftan "Cevdet Alayı"nın geldiğinden habersizdik. Bokıre Dağı'ndan Saan'ın amcası Alişan Ağa seslenip dedi: "Saan gitme, önünde orman var!"

Olup biteni dürbünle izleyebiliyorum. Saan Ağa anladı ki, amcası Alişan Ağa şifreli konuşuyor! Fesini, poşusunu bir ağaç dalına astı, kendisini diğer tarafa verdi. Poşuya ateş etmeye hareketlenip yerini belli eden her asker olduğu yerde

düşüyordu. Askerlerden iki-üçü benim bulunduğum tarafa sürünerek yaklaştı. At tepki vermeden askerlerin yaklaşmasını bekledi. Onu yakalamaya yakınına sokulduklarında neferlerin ikisini ayakları altına aldı, askerleri çifteleyerek ikisini de hareketsiz bıraktı. Yukarıdan askerler seslenip dedi: "Komutanın kendisi gelinceye kadar askerlerden kimse ata yaklaşmayacak! 3. Bölük Komutanının emridir!"

At bir mazı ağacına bağlı duruyor, ben de bir taşın arkasında saklanmış, bekliyordum. Kumandanın kendisi gelip atı yakaladı. Askerlerin ellerine düşmüş iki yaşlı Kırmanc vardı. Biri sakallı, Porro adında biri, diğeri de Topê Aliyê Bêgi adında biriydi. Yüzbaşı, o iki Kırmanca sordu: "Bu at kimin?"

Kırmanclar Türkçe bilmiyorlar ama bizim dilde "Ostorê Saan Ağayo" (Saan Ağa'nın atıdır) diye cevap verdiler. İki yaşlı adamı da askerler oracıkta süngüleyip öldürdüler. Saan Ağa, fesini ve poşusunu astığı ağaçtan aldı. Mıxeşige arkalarını dolanıp Çala Xori üzerinden ormanı geçip Turabilerin evinin arka tarafına geldi. Oradan bana seslenip, "Sêy Xıdır" dedi, "beni karşılamaya gel!" Gidip kendilerine kavuştum ki, Saan Ağa'yla Phırço'nun oğlunun gözleri kan içinde. Ellerimi Saan'ın gözleri üzerine kapadım. Biraz öyle bekleyince Saan bana dedi:

– Tüfeğimi elimden al!

Tüfeğini elinden aldım ki, namlusu ateş gibi yanıyor. Altı deste fişekten, bir deste fişek kalmış. Saan Ağa sigarasını sarıp içerken ona dedim:

– Saan Ağa gözün aydın, at odur ellerinden kaçtı.

Saan dedi:

– Ben o yüzbaşıyı vuracağım!

Bunu der demez de tüfeği elimden aldı, o kanlanmış gözleriyle nişan aldı, yüzbaşıyı iki omuz arasından vurup yere yuvarladı. At kaçıp gitti katırların arasına karıştı. Askerler, katırları önlerine katıp dağın yolunu tuttular. Dedim:

– Saan Ağa atı yine önlerine katıp götürdüler, bari atına ateş edip öldür onu.

Saan Ağa, kederle yüzüme baktı, ağlamaklı bir sesle:

– Nasıl vurayım be adam, vurulacak at mı?

Hakikaten vurulacak bir at değildi o. Onda bir insanın ruhu vardı. Silahların menziline düşüp üzerindeki kendisini yere attığında, o da arkasından yere yatar, bir ayağını süvarisinin üzerine atıp beklerdi. Kurşun geldiğinde kendisini iyice yere yapıştırırdı.

Ertesi gün orayı terk edip yerimizi değiştirdik. Saan Ağa, Sultan Baba Dağı'na taraf gitti. Bizimle birlikte hareket eden beş aile vardı. Her bir ailenin bir katır yükü buğdayı var, ikişer kat da yatağı yorganı... Yer değiştirdiğimizde ailelerin tasını tarağını da birlikte taşımak zorundayız. Bulunduğumuz dere, katırların yürümesine olanak vermiyor. Güç bela bir mezraya vardık. Gittiğimiz birkaç hanelik mezranın ev sahiplerinden Cêmşi ve Comêrd adlarında iki kişi var. Comêrd, bizi evine misafir kabul etmiyor. Adamcağız korkuyor, diyor: "Sizin yüzünüzden hanemizi başımıza yıkarlar!"

Sultan Baba Dağı'nda Saan Ağa ekmeksiz kalınca yanımıza indi. Tılage'nin alt taraflarında yıkılmış bir köprü var, o köprüden karşı tarafa geçtik. Seyit Rıza'nın oğlu Şıxhesengiller kendi topraklarını iyi tanıyorlar, onlar gidip küçük bir mağaraya yerleştiler. Saan Ağagillerin hane halkı kalabalıktı, bize büyükçe bir mağara yeri gösterdiler, biz de Sırpat Mağarası dedikleri o yere gidip yerleştik. Mağaranın arkasını dolanan bir su arkı yapmışlar vaktiyle. On beş basamakla çıkılan mağara çıkışında su şarıldayarak akıyor. Şıxhesen'in oğlu ve İmame Laçi'yi yanıma alıp, Munzur Irmağı üzerinde yıkılan köprü yerinde, ağaçlar uzatıp iki yakaya geçişe el veren bir köprü kurduk. Yaptığımız o derme çatma köprünün bir ailenin yok oluşuna yol açacağını bilemedik.

Orada geçen günlerimizin birinde silah sesleri geldi. Saan Ağa dedi: "Siz diğerleriniz burada kalın. Ben, Wêli ve Memê Hure Ağdat'ın bir mezrasına gideceğiz. Öyle görünüyor ki, bütün gün orada çatışacağız."

Gogane'nin aşağılarında bir mağara var, Abasanlılardan bazı aileler gelip o mağaraya yerleşmişler, mal, davarları da yanlarında. Bokıre Dağı tarafında askerler dağ bataryaları kurmuş, davarları top tüfek ateşi altında tutuyorlar. Saan Ağa gitti, onlarla gece gündüz süren bir çatışmaya girdi. Ertesi gün silah sesleri kesildi. Ben ve Phırço'nun oğlu mağarada bekledik. İmame Laçi, çıkıp geldi, dedi: "Sormayın kardeşler, sormayın! Bugün bir felaket geldi başımıza! Kurduğunuz o ağaç köprüden geçerken köprünün ağaçları kırıldı, Halvoriye köyünde Lıl, karısı, bir de Tılage köyünden Bıraê Aliyê İşi, Munzur'un sularına kapılıp gittiler, hepsinin cesedi suda kayboldu."

Lıl, nereye gitse altınlarını da üzerinde taşıyordu, o gün de altınları üzerindeymiş, demek altınlar ağırlık yapmış ki, düştükten sonra bir daha su yüzüne çıkamamış! İmame Laçi, bizi uyardı: "Size daha da kötü bir haberim var ama Abas Ağagil'in[2] kadınlarına söylemeyin. Dediklerine göre Saan Ağa ve amcası oğlu Wêli Ağa vurulmuşlar!" Bu haber üzerine ağlayıp paralanmaya başladık, saçımızı başımızı yolduk. Haberin böylesi dayanabileceğimiz bir haber değildi. İmame Laçi, bir süre dil döküp bizi sakinleştirdi: "Belki haber doğru değildir," dedi. Ağlayıp dövünmeyi kesip, karşıdan geleceklerin geçişi için köprüyü tekrar onarmaya gittik. Seyit Rıza'nın oğlu Aliesker de suyun karşı yakasında bulunanlar arasında... Annesi Bese de suyun bu yakasında bulunuyor. Bahar aylarıydı, sular çoğalmış, ırmak taşkın akıyordu. O gecenin ilerleyen saatlerinde Saan Ağa, köprünün karşı tarafından bu yakaya çıka geldi. Hakkında anlatılanları duy-

2 Amca çocukları, Saan ve Veli'nin dâhil olduğu büyük aile.

du. Ölüm haberi üzerine ailesinin içine düştüğü perişanlığı gördü, felaket sinirlendi. Dönüp haberi yayan Abasanlılara ağzına geleni verip veriştirdi: "Ailemin moralini bozasınız diye mi, sizin için canımı dişime takmışım ben? Sayemde yeryüzünde hayat sürüyorsunuz! Buralardan çekilsem sizi bir günde keklik gibi avlarlar. Çekip gitmemi mi, istiyorsunuz? Kadınlarımızı neden korkutuyorsunuz, derdiniz nedir sizin? Saan vurulduğunda devlet peşinizi bırakacak mı sanıyorsunuz? Ben ölünce muradınız yerine mi gelmiş olacak?" Dönüp bize dedi: "Toparlanın! Buradan gidiyoruz!" Şıxhesen gelip Saan'a yalvardı, "Saan, bu cahillerin densizliği sana değil, bana! Gel beni kırma, sen benim ahir ahret kardeşimsin!"

Saan, yanımıza Şıxhesen'in ailesini de alıp, oradan ayrılmamıza karar verdi. Toparlanıp yola düştük. Sabaha kadar mal davarı güç bela köprüden karşı tarafa geçirdik. Üç urganı uç uca bağlayıp ineğin boynuna bağlayıp, onu da karşıya çektik. Gogane taraflarına yön aldık. Şıxhesen'in tüfeğini de Saan kendi omzuna asmış. Şıxhesen, sakatlanmış bacaklarındaki ağrı sızıdan yürüyemiyor. Dere, yamaç boyunca eşlik ediyor ona Saan... Elini bırakmıyor, çıkamadığı yerde ona yardım ediyor. Suyun bu yakasına geçtik ama erzakımız karşı yakada, Tılage taraflarında kaldı. Gogane yolu taşlı, çakıllı berbat bir yokuştur, yük hayvanları çıkamıyordu. Uzaktan yakın görünüyor ama git git yol bitmiyor. Nihayet gün ağardığında Gogane'ye perişan bir biçimde vardık. Saismailê Khırri, dedi: "Getir bir koyun kes, millet acından kırıldı, karınlarını doyursunlar."

Bulunduğumuz yerde su yok, kaya gediklerinde kar var ama kar kurtlanmış artık. Şıxhesen, bizden yukarıda Gogane yamacında bir mağaraya yerleşmişti. Kestiğimiz koyunu pişirip yedik, Saan, Şıxhesen'e birini gönderdi. "Ona sor bakalım," dedi, "biz nereye konaklayalım!" Elçi gidip döndü,

"Şıxhesen, diyor gelip daha yukarılara geçin, Sultan Baba Dağı karşısında büyük bir mazı ağacı var, onun altında ailenin sığacağı bir kuytuluk var, oraya yerleşin. Ağaç çok büyük yağmur suyunu altına vermiyor."

Gidip sözünü ettiği ağacın altına göçümüzü indirdik. Orada uyumaya yattık. Saan Ağa uyanıp, dedi: "Sêy Xıdır'ım hele yanıma gel!" Kalkıp yanına gittim, uyur uyanık bir durumda mırıldandı: "Bugün rüyamda, Saismailo Khurêsız'ı gördüm!" Sözünü ettiği Saismailo Khurêsız, peygamber gibi bir adamdı. Tuhaf da bir huyu vardı: Kadınlardan nefret ederdi, yanında bir kadından söz edecek olsan, sırtına değneğini çalardı. Zaman önce o, Rayberê Qopi'nin ortadan kaldırılmasını istemiş, "O musibet ortadan kaldırılmazsa, zapt edilemez milletin başına belalar getirir," demişti. Herkes onun budala biri olduğunu düşünüp, uyarısını kimse dikkate almadı.

Saan Ağa, gördüğü rüyayı anlatıp bitirdi. Kendisi için kaynatılıp getirilen sütü içti, dürbünüyle çevreyi ağır ağır gözden geçirdi. Dürbünü gözleri önünden indirdi, çıplak gözlerini bir yere dikti. Orada bir şey gördüğünü fark ettim. Aynı yere tekrar dürbünle uzun uzun baktı, mutlu bir ifadeyle, dedi: "Beyazlar giyinmiş birileri Qurna yaylasından bu tarafa doğru yürüyor. Bana öyle geliyor ki, bu gelen pirim Saismail'dir!" Ben gülüp dedim: "Saan Ağa, o sana kılavuz olmaya geliyor!"

Kalkıp onu yolda karşılamaya gittik. Birbirimize yaklaştığımızda gelenin Saan'ın rüyasından gördüğü adam olduğunu gördük. Eğilip ellerini öptük. O da bizim omuzlarımızdan öptü. Saan Ağa, pirinin kendisini ziyaret etmesinden çok hoşnut oldu; gelip mazı ağacının altına oturduk. Kendisine yemek hazırlandı. Pir yemeğini yedi, karnını doyurdu. Pulur'dan yola düşüp Mercan'a gelmiş Kalan bölgesini geçip Tujik Baba üzerinden bulunduğumuz bölgeye gelmiş. Onun

bir huyu vardı; kimseden mecidiye almazdı, sembolik olarak beş-on kuruş alırdı. Saan Ağa'ya dedi:

– Saan! Getirip çıralığımı ver!

– Piro, ceddini seversen söyle hele, bu halimiz ne olacak böyle?

Saismail parmağıyla Lıl'ın oğluna, sonra da Phırço'nun oğluna işaret etti:

– Hükümet seninle baş gelemez Saan'ım. Ama bu iki adam sana bedbahtlık yapacağa benziyorlar. Korkarım bunlar sana hainlik yapacak! Bu iki adamına dikkat et. Şimdi beni Şıxhesen'in yanına götürün. Sahibim Khurês, seni esirgesin oğul!

Ben önüne düştüm, Saismail'i Şıxhesen'in yanına götürdüm. Seyit Rıza'nın gelini Anıke, bizi gördüğünde kocası Şıxhesen'e seslendi, "Şıxhesen kalk, peygamberimiz Saismail geliyor!" Yayla evine girdik, Saismail orada bir saat kadar kaldı, kalkmadan önce dedi: "Bana yerini tarif edin, ben İhtiyarın (Seyit Rıza'nın) yanına gideceğim. Onu gördükten sonra bugün Beyaz Dağ taraflarında Torım'a gideceğim!"

Bu dediğine inanamadık, Torım yolu bir gün içinde alınacak yol değildi. O gün gidip Sosın Dağı'nda Seyit Rıza'yı görüyor, oradan vurup Şine'ye gidiyor, oradan geçip Torım'a varıyor, Memed Ağaê Qıcigil'de misafir oluyor.

Ben geri döndüğümde Zeynel, "Saan Ağa neden orada açıklık yerde kalıyor? Göçünü toplayıp yanımıza gelsin" diye haber yollamış bir elçiyle.

Asker, Tujik Baba Dağı'na çıktı. Biz nereye gidiyorsak asker de izimizi sürüp o bölgeye yığınak yapıyor. Habire yer değiştiriyoruz. Yine yerimizi değiştirmek için hareket halindeyiz. O arada Demenanlılardan Cıvrail Ağaê Cıvê Khêji, Sılê Suri'nin oğlu adamlarıyla Seyit Rıza'yı ziyarete gelmişler. Sultan Baba Dağı'nın ötesinde Heyder Baba diye bir tepe var, oraya varmış bulunuyoruz. Demenanlılar, orada ge-

lip bizi buldular. Dediler: "Saan Ağa, biz seni götürmeye geldik. Gel bizimle kal, sana gelen bela bize gelsin! Sen bizim için kıymetlisin!"

Saan Ağa Demenanlılarla gitmeye niyetlendi ama diğer Bextiyaranlılar müsaade etmedi. Bizi kandırıp Seyit Rıza'nın yanına götürdüler. Meğer Phırço'nun oğlu önceden Saan'ı öldürmeye plan kurmuş, o yüzden Demenanlılarla birlikte dolaşmamıza razı olmuyor.

Bir gün dediler: "Asker gelmiş, Derê Arêy evlerinin aşağısında, Tornoba'ya taraf, Munzur Suyu üzerinde köprü kuruyor!" Zeynelê Ali gelip dedi: "Saan Ağa! Haydi, Tornoba'ya gidelim."

Seyit Rıza'nın Saan'a gönderdiği pusuladan sonra Saan Ağa, Zeynel'e karşı ihtiyatlıydı. Onların, Alişer Efendi ve kendisinin kellesinin peşinde olduklarının farkındaydı. Zeynel'e dedi: "Oraya ne yapmaya gideceğiz, Zeynel Ağa?"

Saan, Zeynel'in Tornoba'ya birlikte gitme teklifini geri çevirdi. Biz Bextiyaranlılar grubu ırmak kıyısına indik. Askerler suyun iki yakasına kazıklar çakmış köprü yapmaya uğraşıyorlardı. Üzerlerine tüfekleri boşaltınca, her biri bir yana kaçtı, akşama kadar asker kovaladık. Karanlık çökünce dönüp yerimize geldik. Zeynel dedi: "Saan Ağa, gidelim bugün bize misafir ol!"

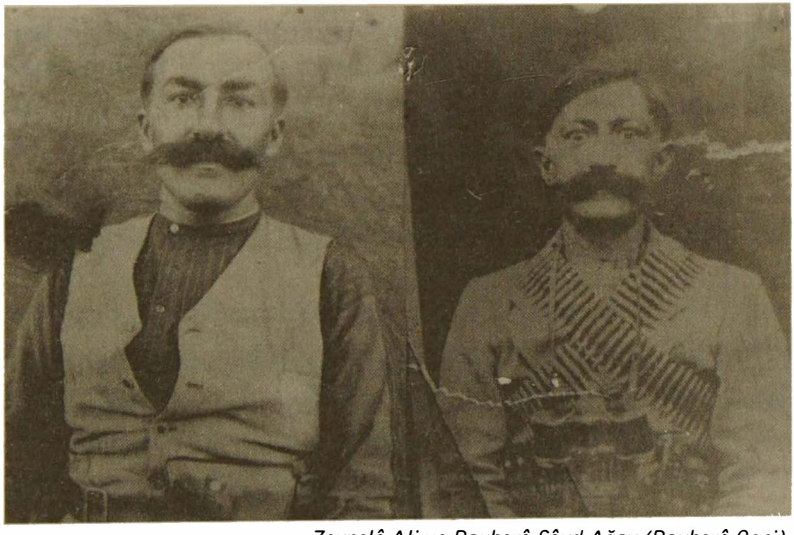
Saan, Zeynel'in davetini geri çevirmedi. Kalkıp Zeynel'e misafir olmaya gittik, yolda Saan, arkadaşlarını tembihledi, "Zeynel, keyfinden bizi davet etmiyor, gece yataklarınızı dışarıya serdiğinde, yataklarınızın yerini değiştirin!"

Mıstê Sure'nin iki torunu var, Mıstafa ve Efendi adlarında. O gün onlar da bizimle geldiler. Zeynel o gece bize kebaplar hazırlattı, kebaplarımızı yedik. Gece yataklarımızı dışarıya serdiler. Tornê Mıstê Saate'nin torunu İbrahim ile anne tarafından Saan'ın kardeşi olacak Phırço'nun oğlu gece Saan'ı bekliyorlar. Mıstê Sure'nin torunu gece kalkıp içeri geçin-

ce ben kalkıp, Saan'ın yatağının yerini değiştirdim. Gece bir hayli ilerlediğinde Zeynel, dışarıya çıkıp tekrar içeriye döndü. Mistê Sure'nin torunu Efendi ile beraber birkaç kişi dışarıya çıktılar, niyetleri Saan'ı vurmaktı, ama hesaba getiremediler. Sabah olduğunda Saan dedi: "Sêy Xıdır! Sen, Alişan amcam, Usênê Mamıki ve Xıdê Phırçoy, burada Direge dolaylarında mal davarla ilgilenin. Ben çocuklarımı Karaoğlan taraflarında Balıka'ya götürüp dayılarına teslim edip döneceğim."

Saan Ağa çocuklarını alıp gitti. Biz Direge de davarla ilgileniyoruz. Gün ortasında Phırço'nun oğlunun karısı ağlayıp dövünerek çıkıp geldi: "Vay başımıza gelenler. Öldürmüşler, Hepsini öldürmüşler!" Kadın saçını başını yoluyor! Yerimizden korkuyla fırladık, dedim: "Bacı, bacı! Ne olmuş? Kimi öldürmüşler?" Dedi: "Alişer Efendi'yi arkadaşıyla mağarada öldürmüşler. Zeynel gelmiş diyor: 'Saan Ağa'yı da punduna getirip öldüreceğiz. Sıra onun!'"

Meğer Rayberê Qopi, Zeynelê Ali'yi kandırmış. "Alişer Efendi'yi öldürdükten sonra Saan Ağa'yı da vurup başını keselim" diyormuş. "İkisinin kellesini götürüp devlete teslim



Zeynelê Ali ve Rayberê Sêyd Ağay (Rayberê Qopi).

edersek, çoluk çocuğumuz kurtulur" diyerek onu hainliğine ortak etmiş. Alişer ve Zarife Hatun'un başlarıyla çıkıp geldiler. Artık dünya başımıza yıkıldı! Dağları sis duman sardı. Elimiz kolumuz düştü, dizimizin bağı çözüldü. Alişan Ağa, Usênê Mamıki ve Xıdê Phırçoy silahlarını kapıp ailelerin yanına koştular. Saan'ın evi ve davarıyla ilgilendim ben de o arada. Seyit Rıza'nın rahmetli oğlu Baba'nın karısı Zekina, on iki yük hayvanı getirdi. Evi barkı yükleyip Zekina'nın yanına götürdük. O arada, gözleri dönmüş bir vaziyette tartışarak gelen Zeynel ve adamları da bulunduğumuz yere geldiler. Zeynel diyor: "Size söylemiştim önce Zarife'yi öldürün. Dediğimi yapsaydınız, kadın ne iki adamızı öldürür ne de birini yaralardı."

Zarife Hatun'un tabancasından çıkan kurşun Mıstê Sure'nin böğrünü delip geçmiş, yaralı haliyle kan kaybediyor. Beni gördüğünde Zeynel, dönüp bana sordu:

– Benim Kureşanlım, söyle bakalım Saan Ağa nerede?

– Saan Ağa buradan gitti.

– Neden durmadı burada? Biz onu Sultan Baba'ya havale ettik, bize hainlik yapıyor!

Baktım ki, atın üzerine bir heybe atmışlar, heybeden kan sızıyor yere, dayanamadım:

– Allah aşkına o heybeden sızan kan nedir?

Zeynel cevap vermeden Zekina konuştu:

– Ne olacak Kureşanlı? O taşıdıkları torbadan sızan Alişer Efendi'nin kanıdır! Hainlikten söz ediyorlar, dur bakalım daha ne hainlikler edecekler?

O gün oradan yüklenip gittik, Balka Dağı'nda Saan'a kavuştuk. Alişer'in kara haberini de taşıdık ona. Haberi duyar duymaz, yere çöktü. Bir süre öyle sessizce kalakaldı. Seyit Rıza'nın gönderdiği pusulayı cebinden çıkarıp etrafındakilere okudu. "İşte!" dedi, "Gördüğünüz gibi Seyit Rıza'nın

dedikleri çıkıyor. İşte şimdi ki, bel direğimizi kırdılar bizim! Bizim hainler sayesinde Türkler muradına kavuşuyor! Rayberê Qopi ile Zeynel haini artık iflah olmazlar! Yal taşlarına serdikleri lapa her neyse gayet şirin gelmiş onlara! Onlar artık durmaz, kellelerimizi tespih taneleri sayıyorlar. Alişer ve Zarife Hatun'un başlarını keserek saymaya başladılar, imameye ulaşıncaya kadar da kelle saymaya devam edecekler!"

Millet aç, yanımızda yiyecek bir şey kalmamış, kıtlık yaşanıyor. Bir yandan asker takibi, ölümler, ihanetler, kim dost kim düşman belli değil! Kureşanlılardan biri bana dedi: "Gelip yanımızda boy gösterme, sen Saan Ağa ile birlikte dolaşmışsın, senin yüzünden bizim de başımız belaya girmesin!" Saan Ağa da hazırlık yapıyor ki, Kemah taraflarına geçsin! Oradan kelepir getirmek niyetinde! Ama atı da yok ki, binsin!

At olmayınca ben de ona eşlik edemiyorum. Kureşanlı beni köyünden kovdu. Bir Bahtiyaranlı gelip·bana dedi: "Gel birlikte Hozat tarafında Türktanêr'ine gidelim"

Biz Hozat'a vardığımızda beni gören subaylardan biri yanıma gelip dedi: "Bu üzerine giyindiğin Saan Ağa'nın gömleği mi?" Beni kelepçeleyip hapse attılar. Çünkü vaktiyle biz Saan Ağa'yla Hozat'ın içinde dolaşıyorduk, kaymakamı, subayı bizi tanıyorlardı. O gün akşam saatlerinde, Bahtiyaranlı İbrahim'i de yakalayıp yanıma getirdiler. Kendisine sordum:

– İbrahim kardeş! Seni neden getirdiler?

– Beni de senin yüzünden getirdiler.

Pirimiz Sêy Divane, benden sonra babama demiş: "Oğlun Sêy Xıdır'ı sakın sahiplenme. O, Saan'la dolaşıyor, bize bela getirir. Askerler kökümüzü getirir!" Pir Sêy Divane, babalığım oluyordu. Köyün de muhtarlığını yapıyordu. Karakolda geçirdiğim beşinci gün, karakolun yanı başındaki tavlada (atların bağlandığı yer) bir adamın acı inlemelerini duydum. Kafamı

pencereye uzanıp baktım ki, yüzbaşı, bir adamı yere yatırmış çizmeleri altında çiğniyor, adamcağız da aldığı tekme darbeleriyle inliyor. Meğer Saan Ağa, Emırxan Deresi'nde duymuş ki, karakolda beni esir almışlar. O dayak yemekte olan Kureşanlı'ya bir kâğıt yazıp vermiş, elçi olarak Hozat Alayı'na göndermiş. Saan, salıverilmemem durumunda Karaoğlan karakoluna baskın vereceğini yazıyormuş gönderdiği pusulada.

Yüzbaşı adamcağızın canını çıkardıktan sonra, üst kattaki bürosuna çıkmış. Beni hücreden alıp onun yanına götürdüler. Saan Ağa'nın gönderdiği kâğıt yüzbaşının elinde beni bekliyordu! Sinirinden titriyordu. Beni parçalayacak sandım! Kâğıdı bana uzattı:

– Şu kâğıda bak, bakayım. Bu yazıyı tanıyor musun? Kimin yazısı bu?

Kâğıda baktığımda, yazıyı tanıdım:

– Bu Saan Ağa'nın el yazısı.

Yüzbaşı yüzüme bakıyor, ben de onun yüzüne baktığımda bakışlarını benden kaçırıp yere bakıyordu. Biraz sakinleşir gibi oldu:

– Bu Saan Ağa kaç yıl okumuş, biliyor musun?

– Dokuz sene okumuş.

Yüzbaşı, dudaklarını bükerek:

– Peki, kaç yaşında bu adam?

– 22 yaşında.

Yüzbaşının yanında ikinci bir subay vardı. İkisi birbirlerine baktılar, yüzbaşı bana dönüp sordu:

– Saan Ağa'nın çekilmiş bir fotoğrafı var mı bir yerlerde?

Baktım ki, onu tanımaya çok meraklılar, "artık ne olmuşsa olmuş" dedim:

– Hozat'taki fotoğrafhanede bir fotoğrafı var.

Yüzbaşı emir verdi, askerler gidip fotoğrafhaneden Saan Ağa'nın fotoğrafını bulup getirdiler. Resme uzun uzun bak-

tılar. Albay hiç sesini çıkarmadan odadan çıkıp gitti. Yüzbaşı dönüp bana, "Serbestsin!" dedi.

Beni serbest bıraktılar. Babam da Hozat'a gelmiş, birlikte köyün yolunu tuttuk. Köye varmadan Taksici Şükrü'nün babası Seyit Hemed ile karşılaştık, merada davar yayıyordu. Seyit Hemed, durumunun ne olduğunu sordu. Babam da salıverildiğimi söyledi. Ben Seyit Hemed'e, Saan Ağa'nın nerede olduğunu sordum. Saan'ın Munzur Dağı'nda olduğunu, akşama yaylalara taraf geleceğini söyledi.

Bizim köylüler, Hopa Balıka'da yayla evlerindeydi. Yayla evimize gittik. Babam, bir tekeyi kurban kesti. Babama dedim: "Etin iyi tarafından iki parça sakla. Gece Saan Ağa gelecek, ona saklayalım."

Köylüler kurban etini yiyip evlerine dağıldılar, gece epey ilerledi, biz uyumaya çekildik. Gece uykumdayken birinin iki yanağımdan öptüğünü fark ettim. Uyandım ki, başımda bekleyen Saan Ağa'dır. Bana dedi:

– Ellerindeyken korktun mu?

– Elbette korktum, hükümetin gücünden korkulmaz mı?

– Sen artık köyünde kal, serbestçe dolaş, gerek duyduğumuzda haber göndeririz sana.

Sıra Saan'a geldi

Sonrasında artık Saan Ağa'yla dolaşmadım. 1937 yılında Abdullah Alpdoğan, Xozat kışla yapımının temelini attı. Köylülerde kışlanın yapımında karıncalar gibi çalıştılar. Bizden pirlik yapan Pir Hesen vardı. O da Kureşanlı ve bizim akrabalarımızdandı. Saan Ağa'nın yaşıtıydı. Kendisine Ağaê Khêji diyorlardı. Üç ayrı öjêleliği vardı. Yol erkân desen, iyi bir Seyitti, ağalığına iyi bir ağaydı, iktidar ararsan iyi bir idareciydi. Onu da daha sonra sürgün ettiler. 1952 yılında köyüne geri döndü, eceliyle öldü. Pir Hesen, bana dedi: "Sêy Xı-

dır! Dağa gidip ne yapacaksın, millet Hozat'ta kışla yapımında çalışıyor, sen de gel, bize erzak filan taşı." Ben, Hozat'a gidip Hozat'ta kışla yapımında iki gün çalıştım, üçüncü gün Saan Ağa'nın ölüm haberi geldi.

Ben ve bir Kureşanlı inşaatı bıraktık, Hozat çarşısına doğru yürüdük. Fotoğrafçıdan Saan Ağa'nın bir fotoğrafını alıp Bêspuxar'a gitmeye niyetle, dönüp kışlanın önünden geçtiğimizde, gördük ki, Xıdırê Lıli, Xıdê Phırçoy, bir de İbê Mıstê Sate'nin torunu İbrahim öteden kışlaya doğru geliyorlar. Elbiseleri kan içinde, Saan'ın Alman beşlisini kendi omuzlarına asmışlar, çapraz fişekliğini de kendi boyunlarına geçirmişler... Birbirimize tek kelime etmeden selamsız geçtik. Oyalanmadan Hozat'ı terk ettik. Dêwa Dewrêşi köyüne varmadan, Efendiyê Hesê Dêdi'ye rastladık, köyün yakınında davar güdüyordu, bize seslenip, dedi: "Haylazlar! Haylazlar! Siz böyle elinizi kolunuzu sallayıp nereye gidiyorsunuz? Askerler Bêspuxar çevresini sarmış, ellerine geçerseniz sizi oğlak gibi keserler! Siz hâlâ Saan'ın sağ olduğunu mu düşünüyorsunuz? Saan gitti! Bugün artık elinizi kolunuzu sallayarak ortalıkta dolaşamayacaksınız. Geri dönün, Karaoğlan tarafına gidin!"

Karaoğlan'ı yön tuttuk. Fakat Karaoğlan karakolunu yolun üstüne kurmuşlar: Karakolun askerleri de beni tanıyorlar. Karakola varmadan bir çeşme var, orada Bolulu Mehmet adında beni tanıyan bir askerle karşılaştık. Bizi görünce Bolulu Mehmet, "Ooo Hıdır, hoş geldin! Gel sana bir bir silah vereyim, git Saan Ağa'nın cesedini bekle!" dedi. Bizimle dalgasını geçiyor, ama yapacak bir şey yok! Kolumuz kanadımız kırıldı!

Jandarma bizi alıp Sımıki yıkıntılarının arka taraflarına attıkları Saan'ın cesedi üzerine götürdü. Saan'ın boynunu kör bir kılıçla kesmiş olmalılar ki, boğazı param parçaydı, olanca gövdesi kana bulanmıştı. Cesedi gördükten sonra geri karakola getirildik. Muhtar Sule Bey ve oğlu Şükrü de karakol-

daydılar. Yanlarında tanımadığım biri daha vardı. Biz hepimizi bir araya getirdiler, jandarmalar çevremizi sarmış karakolun avlusunda bekliyoruz. Dönüp yanımdaki Sule Bey'e sordum:

– Seni kim getirdi buraya?

Sinirle başını çevirdi, yüzünü asarak:

– Kim olacak? Kanemici Lıl'ın oğlu elbette!

– Yanındaki adam kim?

– Karaoğlan'da on beş insanı öldüren Xelê Abaşi'nin oğlu!

Adam şapkasını yana devirmiş, kabadayı bir edayla ileri geri volta atıyor. Belli ki ölümden filan korkmuyor! Sırrı Onbaşı, karakoldan çıkıp yanıma geldi:

– Hıdır hoş gelmişsin.

– Hoş bulduk.

– Nereden geliyorsun?

– Hozat'tan geliyorum.

– Nereye gidiyorsun?

– Ben köyüme gidiyordum, erlerden Bolulu Mehmet bana dedi ki: "Gel sana silah vereyim, git Saan'ı bekle!"

Öyle dediğimde onbaşının tepesi attı. Askerlere toplanma emri verdi. Her birini, tekme tokat bir güzel dövdü. "Eşekoğlueşekler!" dedi: "Saan'ın cesediyle dalga mı geçiyorsunuz? Saan, karakola geldiğinde neden altınıza işiyordunuz? Az mı aşını, ekmeğini yediniz onun? Şimdi de cesediyle oyun mu oynuyorsunuz?"

Beni bıraktılar, eve geldim. Karakolda alıkoydukları üç kişiyi akşam saatlerinde kurşuna dizmişler.

* * *

Bir gün Karaoğlanlı, Bahtiyarlı Müdür diye andıkları bir adam gelip bana dedi: "Hıdır! Ben karakoldan geliyorum.

Saan'ın atını oraya getirmişler. At on gündür aç susuz, bir şey yiyip içmiyor! Yanına da kimseyi yaklaştırmıyor. Albaydan talimat aldım. Kimse sana dokunmayacak! Gelip ata bakmanı istiyorlar!"

Albay benim Saan'la dolaştığımı biliyordu. Atın durumuna içim sızladı, dayanamadım, kalkıp kendisiyle Karaoğlan'a gittim. Hıdır'ın evinin yanı başına ağaç çitlerle çevirdikleri bir tavla kurmuşlar, atları da oraya doldurmuşlar. Saan'ın atı da içlerindeydi. At bir deri bir kemik kalmış sağrıları içe çökmüştü. Bu yandan üzerine doğru gittiğimde beni görüp acı acı kişnedi, gelip başını ayaklarımın dibine serdi, gözlerinden yağmur gibi gözyaşları dökmeye başladı. Gözlerim doldu, ben de ağlamaya başladım. Yarbay İsmail Hakkı Tuna, yanıma geldi, "Ağlama, ata yem ver, at acından ölecek!" dedi.

Ata yem verdim, benim elimden yemeye başladı. Tımarını yaptım, suyunu içirdim. Bir süre sonra yarbay yanıma gelip, "Bir kez şu ata bineyim," dedi. Yarbaya atın binmesine izin vermeyeceğini söyledim. Atın başına bir kamçı çaldım, at çifteler attı, askerlerin her biri bir yana kaçıştı, onun darbesini görmüşler, dururlar mı? At sakinleşip binmeme izin verdi.

Yarbay bana bağırdı:

– Neden atın başına kamçı vurdun?

– Bu atın huyu böyle, binmek için de sürmek için de başına bir kamçı çalmam gerek, ona vurmazsam binmeme izin vermez!

Atın sırtında bir-iki tur attım. Yarbay yakama yapıştı:

– Bu atı Hozat'a kadar sen getireceksin!

– Hozat'a gelirsem, oradaki askerler beni öldürür!

Yarbay beni zorla Hozat yoluna koydu. Yolda çavuşun birini ata alıştırdım, binmesini sağladım. Çavuş, Saan'ın atına binmekten gayet memnun, Sırtkan'da benim kendilerinden ayrılmama izin verdi. Kendileri atı Hozat'ta götürdüler. At daha sonra Hozat'tan da Ankara'ya götürülmüş. Daha son-

raları, bizimkilerden Çanakkale'de askerlik yapanlar oluyor. Onlar, Saan'ın atını Çanakkale'de görüyorlar. Buralarda herkes Saan'ın atını tanırdı. Çanakkale'de atı görenler, ayağından yara aldığını söylüyorlardı.

* * *

Saan Ağa, yanındaki bir grup Bahtiyaranlı'yla Thanjiye'ye gidiyorlar. Orada Memê Hure diyor: "Saan Ağa! Duyduğuma göre Phırço'nun oğlu birkaç kişiyle öldürülmen için plan kurmuş!" Saan, piri Saismail'in uyarısını dinlemediği gibi o adama da inanmak istemiyor. Ancak iki gün önceden Lıl'ın oğlu ve Phırço'nun oğlunu Pakıra'ya yolluyor. Onların teslim olmaya niyetleri varsa, gidip teslim olmalarına fırsat veriyor.

Abdullah Paşa, Saan Ağa için bizzat gelip Pakıra'ya yerleşmiş, iki aydır orada kalıyordu. Teslim olacakları o gün, Sılêmanê Wêli Bêgi, Lıl'ın oğlu ve Phırço'nun oğluyla bir görüşme yapıyor. O arada Saan, Thanjiye'de bulunuyor. Orada Phırço'nun oğlu tekrar gelip kendisine kavuşuyor, kendisine bir öneride bulunuyor: "Saan Ağa! Gel biz Balıkan Dağı'na gidelim. Bizim Veli, Memê Hure de, bizimle gelsinler. Alişan ve diğerleri Dêwa Dewrêşi'ye gidip kalsınlar. Ertesi gün bir araya geliriz."

Nasıl oluyorsa Alişan, Dêwa Dewrêşi'ye gidiyor, Saan da onlarla Balıkan'a gitmeyi kabul ediyor. Diğerlerini Saan Ağa'dan ayırıyorlar ki, planlarını rahat uygulayabilsinler. Alişan Ağa cesur bir adamdı, onun yanında Saan Ağa'ya bir şey yapamayacaklarını biliyorlar. Alişan Ağa'nın oğlu Wêli Ağa kolay bir adam değildi. Saan Ağa'yı daha önce uyaran Memê Hure, uyarısına kulak asılmadığını görünce, kendileriyle gitmeyi ret edip diyor: "Ben sizinle bir yere gelmeye tövbe ettim. Bundan sonra ben de hükümetten yana duracağım! Ne haliniz varsa görün!"

Memê Hure, bulundukları yayla evini terk etmiyor. Saan Ağa, Phırço'nun iki oğlu ve İbrahim birlikte gidiyorlar. Kureşanlılar Balıkan Dağı'nda yayla evlerindeler. Kendilerine diyorlar: "Saan Ağa, siz buraya geldiniz ama sizin yüzünüzden askerler kökümüzü getirir!" Saan, "Öyleyse," diyor, "bize iki kat yatak getirin, evlerden aşağıdaki kavakların altına serin, orada geceyi geçirip yolumuza devam edelim."

Getirip kendilerine kavaklığın altında yatak seriyorlar. Phırço'nun oğlu Kureşanlı İbrahim'e diyor: "Sabaha iki saat kaldı, sen neden yanımızda bekliyorsun, kalk evine git!" O arada Saan Ağa da uyanıp saatine bakıp diyor: "Sêy İbrahim! Git bize bir oğlak kes, sabah çorbamızı içip yola düşelim!"

İbrahim gittikten sonra Saan Ağa tekrar uykuya dalıyor ve horlamaya başlıyor. Bir süre geçtikten sonra Phırço'nun oğlu, Saan'ın yastığı altından Alman mavzerini çekmeye el uzatıyor, Saan, uykusundan sıçrıyor:

– Ulan, ne yapmaya çalışıyorsun?

Phırço'nun oğlu:

– Saan Ağa, ben yastığının altına tabakanı almak için uzandım! Bir sigara saracaktım.

Saan Ağa, tabakasını çıkarıp, bir sigara sarması için kendisine uzatıyor:

– Al sigaranı sarıp iç, neye niyetle zıkkımlanıyorsan!

Saan, yine uykuya dalıyor. Zaman sonra Phırço'nun oğlu Saan'ın, seher vakti şirin bir uykuya daldığından emin olduğunda, kendi silahını Saan'ın göğsüne dayıyor, Lıl'ın oğlu da Saan'a silahını doğrultuyor. Saan yerinden fırlarken tetikler çekiliyor, gerisin geri yatağa düşüyor.

Lıl'ın oğlu Xıdır, anne tarafından Saan'ın kardeşi oluyor. Dêwa Dewrêşi'ye doğru seslenip Saan'ın öldürüldüğünü Alişan'a haber veriyorlar. Alişan karşıdan Xıdo'ya sesleniyor:

– Xıdır! Saan'ın adını anıyorlar, bu doğru mudur?

Xıdo diğer yakadan cevap veriyor:

– Hayır, Dılê Ağayi'nin öldürüldüğünü söylüyorlar!

Dereye indiklerinde Alişan'ın silahını elinden alıyorlar. Alişan Ağa, o zaman emin oluyor Saan'ın öldürüldüğünden:

– Demek ki onlar Saan'ın anasını ağlattılar? Siz de benimkini, öyle mi?

Yanlarındaki dört kişiyle beraber Alişan Ağa'yı da öldürüyorlar. Saan'ı öldürenler, başını kesip hükümete teslim etmeye götürüyorlar kendileri.

Aradan bir hafta geçmeden Hesen ve Wêli Ağalar, Sure mezrasında yollarını kesip Hozat'tan dönüş yolunda iki Hıdır'ı öldürdüler. Saan Ağa'yı onlarla gitmemesi için uyaran Memê Hure de, yollarını bekleyenler arasında; ikisini de o kendi elleriyle öldürüyor, mükâfat diye verilen paraları da ağızlarına tıkıyorlar. İbrahim'imi de o kış öldürdüler. Phırço'nun oğlu Veli'yi de, Karaoğlan karakolunda görevli onbaşı Süleyman öldürdü: "Demek Saan'ı sen öldürdün ha! Eşek oğlu eşek! Atı bile Saan için günlerce yas tuttu..."

Halvoriye

ANLATICI Fêcira Çêna Delali

Kayıt yeri, tarihi: İstanbul, 20 Mart 2003
(Cemal Taş)



Adım Fecira, fecir vakti dünyaya gözlerimi açtığım için annem bana bu adı vermiş. 1930 yılında Halvoriye'de dünyaya gelmişim. Doğum yılım, 1933 yılında öldürülen Seyit Rıza'nın oğlu Baba'nın ölüm tarihiyle de belli: Baba öldürüldüğünde ben 3 yaşındaydım.

1937 yılında hükümet, Dersim'e askeri sefer başlattı. O zaman Halvoriye köyündeydik. Bahar aylarıydı. Nisan yağmurları yağıyordu, dereler taşkın akıyordu. Biz askerin önü sıra kaçıp, Safi Ormanı'nda Kemerê Rıcayi dedikleri bir yere saklandık. Ormanda derme çatma yayla evleri kurduk. Orada epey kaldıktan sonra Avgasore taraflarına göç ettik, oradan da Phapeliye'ye geçtik.

Orada, bir gün dediler: "Aha, asker geliyor!" Askerin çevreyi sardığı haberinin yayıldığı o sabah kadınlar, yoğurt kaplarını Munzur Suyu'na boca ettiler. Bulunduğumuz Phapeliye, düzlük bir yerdi... Oradan mal davarları alıp Khela Avgasore yokuşuna dayandık. Öylesine bir yokuş ki, adım indirecek bir karış yer yok! Birinin ayağı kaysa, uçurumun dibini boylayacak, en büyük parçası kulağı kalacak... Her taraf zindan,

sarp, kayalık, çetin mi, çetin bir yokuş. Düşecek olanın kurtuluşu yok. Dayandığımız dik yamacın yukarılarında mağaralar var, niyetimiz o mağaralara kapağı atmak. Bizim hane halkından mağaraya giren olmadı. Ahali gruplara ayrılmıştı, her grup başlarının çaresine bakmaya ayrı yönlere dağıldı. Kimileri Vank köyü tarafına, kimi Zornage köyü taraflarına, kimi Sosın Dağı'na yön tuttu. Biz de Sırpat ormanı tarafına kaçtık.

Sırpat Ormanı'nda yılan süzülmeye yol bulamaz, öylesine sık bir orman ki, içine düşen çıkamaz. Mazı ağaçları mı dersin, dişbudak mı, kızılcık mı? Eldiven ağacı, asma, akçakavak, ceviz, meşe ne ararsan boy vermiş ormanda. Öyle düz ağaçlar var ki, sanırsın yılanın boğazından boy vermiş! Ormanda kart meşe ağaçları var, bir tek onların altında çalılar bitmemiş, diplerinde açıklık yerler kalmış. O kart ağaçlardan birinin altına oturduk. Çeşit çeşit börtü böcek ötüyordu. Yılanların, kertenkelelerin hışırtılarını duyunca, ürperip, yerimden sıçrıyordum. Üzerimizden tayyareler gürültüyle geçiyor, yerleşim yerlerini, ormanı, dağı, dereyi bombalıyorlardı. Bir yerde hareket eden canlı görmesinler! Bombalardan korunmamız için biz çocukların yerleşebileceği yeraltı sığınakları yaptılar.

Bir gün biz çocuklar ulu bir ağacın altında oynuyoruz! Kendi kendimize çakıl taşlarından evler yapıyoruz. Baktık ki, omzunda renkli, işlemeli bir heybe taşıyan bir adam çıkageldi öteden. Büyükler, geleni karşılamaya ayaklandı ama biz çocuklar oyun oynamayı sürdürüyoruz. İnsanların kendi aralarında konuşmalarından gelenin Alişer Efendi olduğunu duydum. Adam gelip ağacın altına oturdu. Yetişkinler çevresinde toplandılar. Kendisine hal hatır sordular. Çevresine toplanmış erkeklerden biri Vanklı Begê Yıbıli, bir diğerini de Çhuçê Usivê Fındıqi olarak hatırlıyorum. Alişan'ın karısı Dilife, Begê Yıbıli'nin karısı Dilife ve Xıdê Yıbıli'nin karısı Fede de Alişer'i dinlemeye çevrelenmiş insanların arasındaydılar. Diğer-

leri onunla muhabbet ederlerken Şıxê Çhuçi'nin babası, yumurta kırıp ona yemek hazırladı. Alişer Efendi yemek yerken, işlemeli halı heybesinden bir anten gibi uzayabilen bir tas çıkardı, onunla ayranını içti. Tasını tekrar iç içe katlayıp küçülterek heybesine koydu. Tek başına geldiği gibi tek başına çekip gitti. Yaşlı, ince uzun boylu bir adamdı. Saçına, sakalına kırlar düşmüştü. Silahsızdı. Dediklerine göre de Alişer Efendi hep silahsız dolaşıyormuş. Nesi varsa üzerindeki o heybede dolaştırıyordu; kitap, defter, kalem... Alişer âlim bir adamdı, insanlar onun konuşmalarını can kulağıyla dinliyorlardı. Saz çalıp türküler söylüyordu. Alişer siyaset konularında kitaplar yazıyordu. Dediklerine göre Atatürk'le karşı karşıya gelmiş. Koçgiri'de yakınları kırıma uğramış, bu yüzden Seyit Rızaların yanına gelmiş, Seyit Rıza ailesi dağa çıkınca da o da firari olarak dağlarda dolaşıyordu. Alişer çevresine toplananlarla Türkçe konuşuyordu, o yüzden ne anlattığını anlayamadım. Annemden duyduğuma göre yakın bir tarihte Rusya'ya gideceğini söylemiş; Rus devletinden, Türk devletinin Dersim'in yakasından düşmesi için baskı yapmasını isteyecekmiş. Alişer Efendi geldiğinde, biz ormanda bir haftadan fazla zamandır kalıyorduk. Aradan birkaç gün daha zaman geçti, dediler: "Asker ormanın çevresini sarmış!"

Ormanı terk edip Sırpat'ın altındaki uçuruma çekildik. Sırpat'ın alt tarafları korkunç bir uçurum; dibinden Munzur Suyu geçiyor, iki yanı sık orman. Uçurumda iki üç gün geçirdik. Yanımızda yiyecek kalmamış. Abim Mêrali, Şıxhesen'in evine gidip bir miktar buğday getirdi. Buğday çuvalını kendimizle dolaştırıyoruz, el değirmeniyle öğütüp, bulamaç ekmek yapıyoruz. Davarlardan süt sağıp yoğurt yapıyorlar, tereyağı elde ediyorlar. Unu yağla kavurup tava ekmeği yapıyorlar.

Bir gün gökyüzü ağardığında, askerler derede topları, mitralyözleri kurdular, başladılar "gır, gır, gır" bulunduğumuz

yere ateş etmeye... Ateş sabahın erken saatlerinde başladı, gök kararıncaya kadar da devam etti.

* * *

Bir gün adamın biri gelip, Seyit Rıza'nın, bizden daha yukarıda bir mağarada kaldığını söyledi. Dediğine göre hükümet Seyit Rıza'ya evrak göndermiş, teslim olmasını istiyormuş. Bunu duyan annem, Begê Yıbıli'ye dedi: "Bego! Munzur Baba'yı sayıyorsan, beni Seyit Rıza'nın yanına götür. Benim çocuklarım daha çok küçük. Onları dağda bayırda taşımaya artık gücüm yok. Söylenenlere göre, Rus işgali sırasında, Rus askerleri kadınları duvarlara dayayıp nasıl kendilerine hakaretler etmişlerse, Türk askerleri de ele geçirdikleri kadınlara öylesine hakaretler yapıyorlar! Ayıptır söylemesi, biz Türk askerinden korkuyoruz! "

Asurlu, Dursê Usê Mışti vardı, Halvoriye'de oturuyordu. Bizim köyde muhtarlık yapıyordu. Hükümetten gelen her emir talimat onun eliyle geliyordu. Abdullah Paşa, Seyit Rıza'ya hediye olarak bir sandık yollamış, onun evinde duruyordu. Annem duydu ki, Seyit Rıza bize yakın bir yerde kalıyor, dedi: "Erkeklerin bir ikisi benimle gelsin, ben Seyit Rıza'nın yanına gideceğim."

Usênê İsmaili, Begê Yıbıli ile Çhuçê Usıvê Fındıqi anneme eşlik ettiler. Hep beraber Seyit Rıza'nın yanına gittiler. Annem henüz Seyit Rıza'nın yanında yüzünü açmıyordu, yüzüne gelinlik tülbendini indiriyordu. Diyordu, "Koca Babaların torunudur, gölgesi bana ağır geliyor, bu yüzden tülbendimi kaldırıp yüzüne bakamam."

Seyit Rıza'nın yanına gidip gelen annem anlattı:

> Bizim ısrarımız boşuna! Seyit Rıza'nın teslim olacağı yok. Mağarada serili yatağı üzerine kurulmuş oturuyor. Saçı sakalı birbirine karışmış, göğsüne kadar uzanan aksakallarını

sıvazlayıp hal hatırımızı sordu. Oğlu Şıxhesen de gelip yanımıza oturdu. Seyit Rıza dedi: 'Şu Zımey Yaylası'ndan gelen hatuna sorun, neden buraya kadar gelmiş? Gördüğü gibi artık Rıza da onun gibi taşların, kayaların arasında yatıp kalkıyor, kendisine hayrı yok, ondan ne istemeye gelmiş?' Seyit Rıza, sanıyor ki biz kendisine başka bir nedenle gitmişiz. Vaktiyle babam vurulmadan önce Halvoriye'de kavga çıkmış Abasanlılar amcamın oğluna hakaret etmişlerdi. Babam, olayların büyümesini istemiyordu. Biz aradan çekilip Pax'a göç etmiştik. Seyit Rıza kendisi gelip bizi tekrar Halvoriye'ye götürdü. Allah'ın doğrusu babam, kötülüğün önünden göç etmişti. Geri döndüğünde de vuruldu. Annem o zaman Viyaleke'de oturan Seyit Rıza'nın yanına gidip, dedi: 'Sen gelip bizi Pax'dan geri götürmeseydin, kocam vurulmazdı, biz de böyle sahipsiz kalmayacaktık. Ağamın ölümünün sebebi sensin!' Annem, babamın öldürüldüğü 1936 yılında Viyaleke'ye Seyit Rıza'yı görmeye gitmişti. Aradan bir yıl geçmiş, '37'de bu kez daha kendisini mağarada ziyarete gidince, 'Acep bu Sare, neden gelmiş ola ki', diye düşünürken, Begê Yıbıli ile Cuçhê Fındıqi annem söyleyeceklerini dile getiriyorlar: 'Rayber, Sare diyor ben bu kadın halimle küçük çocuklarımı dağda, ormanda, derelerde oradan oraya taşıyamaya güç bulamıyorum artık. Hükümetle dövüşecek halimiz de yok! Devletin de insafı yok, ellerine düşersek, çocuklarımızı gözlerimizin önünde süngülerler. Sen gidip teslim olursan, belki çoluk çocuğumuz kurtulur. Sen dağdasın, diye insanlar seninle firari dolaşıyorlar. Seni yalnız bırakmak istemiyorlar.' Begê Yıbıli, benim adıma bunları söylediğinde, yanımıza gelip oturan oğlu Şıxhesen de dedi: 'Baba, ben de Waronê Zımey yaylasına gelini Sare'nin ricasını yeniliyorum sana. Bak hükümet sana mühürlü bir sandık hediye göndermiş, bir yıldır muhtarın evinde el vurulmadan duruyor, dönüp bakmıyorsun içinde ne var diye. Hükümet sana

Elazığ'da tapusuyla köyler bağışlıyor, bu vaatlerine de inanmıyorsun. Gel bu fakir fukaraların sebebi sen olma! Gidip teslim ol, bu millet de kurtulsun!' Bu sözler üzerine Seyit Rıza, dedi: 'Oğul, oğul! Senin aklın bu işlere ermiyor. Hükümet beni mükâfatlarıyla kandırmak istiyor. Mühürlü sandığında Rıza'nın ağzına çalması için lokum göndermiş! Niyetleri boynuma ipi geçirip, Bese'yle oyun oynamak! Ben nerede ağlarsam, siz de orada ağlayın!' Yanımdaki Vanklılar kendi aralarında sessizce konuşup dediler: 'Sen Bese'nin derdine yanasın, bu halle sen bizi de kendi derdine yakacaksın!' Kör pişman kalkıp geldik!

Seyit Rıza'dan teselliyi kestik. Sırpati Deresi'nde toplar gürlüyor, askerin eline sağ düşmekten annemin ödü kopuyor; biz çocukların derdine düşmüş. Diğer kadınlar da aynı telaş, korku içindeler. Erkekler, askerin ilerlemesini durdurmaya çalışıyorlar bu yakadan. Abim Mustafa'nın dizleri ağrıyordu, ortalıkta yoktu. "Şifa aramak için Hedlaji ziyaretine gitmiş," diyorlardı. Asker dereyi tuttuğunda, onunla bağlantımızı da kesti; bir yerlerde öldü mü, kaldı mı bilmiyoruz. Kardeşim Sıleman ile Hıdır henüz çocuktular, kendi başlarına yürüyemiyorlardı. Biz iki kızın da, zor yerlerde ellerimizden tutuyorlar, düz yerlerde ise kendimiz yürüyorduk. Kardeşlerim Mêrali de bizimleydi. Mêrali, baba tarafından kardeşimdi, annelerimiz ayrıydı. Annem, kardeşim Mustafa'yı teslim olmaya zorluyordu. Bazen de diyorlardı, "Mustafa teslim olmaya gidecek!" Aradan biraz zaman geçiyor, kardeşim gelip diyor: "Ben teslim olmayacağım, silahsız adam kadından farksız olur!" Birkaç gün geçince Mêrali gelip anneme dedi:

– Teyze, ben sizin için bir yer bulmuşum, sizi oraya götüreyim mi?

– Bizi nereye götüreceksin?

– Zêrê Alê Boli demiş ki, Seyit Rıza'nın kızlarından Thıte ile Qume'yi, bir de kirvem Delali'nin çocuklarını yanıma getirin, onların veballeri benim boynuma, ben kendilerini saklarım.

Thıte, Seyit Rıza'nın ilk karısı Diyap Ağa'nın kızı Ana Pile'den (Büyük Ana'dan) doğmaydı. Halvoriye'de Veli Ağa'nın oğlu Mehmet Ali'yle evliydi. Thıte artık kâmil bir kadındı, torun sahibiydi. Halvoriyelileri Değirmen Taşı'nda kırdıklarında Thıte'yi de, çocuklarıyla birlikte öldürdüler; kocası Mehmet Ali daha önceden hapse atıldı, o sayede kurtuldu ama o da hapishanede vereme tutuldu, salıverildikten kısa bir süre sonra da öldü. Kızı Qume ise Seyit Rıza'nın ikinci karısı Bese'den doğmaydı, o da çocuklarıyla Halvoriyelilerin içinde öldürüldü. Qume, Alibeg'in oğlu Mustafa'yla evliydi. Mustafa, Sure'nin torunuydu. İki kız kardeş iki amca çocuğuyla evlenmişlerdi. Ana Pile'nin çocukları ise Şıxhesen, Baba, Thıte, Hesna, Menese, Usên idiler.

Mêrali'nin önerisini annem kabul etti, "Bu muharebe ortamında biz ne yapalım? Madem kendisi davet etmiş, bizi Zerê Aliyê Boli'nin yanına götür," dedi.

Kirvemiz Zerê Aliyê Boli, Kalan bölgesinde oturuyordu. Haber almış ki, askerin önünde oradan oraya kaçıp göçüyoruz. Bize adam yollamış ki, biz o "tertele" ortamından çıkıp yanına gidelim. Zerê Aliyê Boli, Abasanlılarla Kalanların kavgasında yara almıştı. Bizim Halvoriyeliler, İksor tarafına gidip Kalanlılarla çatışmaya giriyorlar. Zerê Aliyê Boli, o çatışmada yara alıyor, yaralı halde Abasanlılara esir düşüyor. İksor'dan Bıraê Mıli vardı, amcamın oğluydu. Onun evine götürüyorlar. Abasanlılar diyorlar: "Zerê Aliyê Boli'yi öldürelim." Eve giriyorlar ki, bu dediklerini yapsınlar. Babam, önlerine dikilip diyor: "Merhamet edin, bu adam yaralı haliyle elimizde esirdir. Bunca insan tükürseniz adamı tükürü-

ğünüzle boğarsınız ama bu olacak iş mi? Yaralı adamı öldürmenizi vicdanım kabul etmiyor, onu öldürürseniz, ben de sıkar, sizi öldürürüm!"

Babam, yaralıyı alıp İksor'da halamın evine götürüyor. Bir teke satın alıp kesiyor. Teke postunu Zerê Aliyê Boli'nin yarası üzerine gerip sarıyor. Babam, halama diyor: "Bacı, eğer benim sende hatırım varsa, bu adama iyi bak, bu adam yaralı, aramızda esir, kimi kimsesi yok, günahtır!"

Ortalık sakinleştiğinde, oğlunun yaralı düştüğü haberi Aliyê Boli'ye ulaşıyor. Duyuyor ki oğlunu, Delali götürüp İksor'da baldızına teslim etmiş. Babası gelip oğlunu babamdan teslim alıyor. Zerê Aliyê Boli'nin babası, o sıra babamla kirvelik tutuyor. Zerê Aliyê Boli, iyileşip sağlığına kavuşuyor. Biz köyü terk ettiğimizde Zerê Aliyê Boli duyuyor ki, Sırpat taraflarına gelmişiz, adamlarına diyor: "Kirvem Delali'nin çocukları Sırpat Deresi'nde zor durumdalar, gidip onları buraya getirin."

Zerê Aliyê Boli, Kalanların içinde ikamet ediyordu. Devlet tarafından aranma kaydı yoktu. Kendi evinde kalıyordu. Bizi saklaması için yanına gittik. Kalanlar, önceleri silah kullanmadılar. Daha sonra devlet onlara da yönelince, onlardan bazıları da silahlara sarıldılar. Devlet, daha sonraları Kalanlardan da ele geçirdiklerini öldürdü.

Zerê Aliyê Boli'nin adamları gelip, bizi bir gece alıp götürdüler. Bizimle Sure'nin torunu Usen de vardı. Kardeşlerimden birini o sırtladı. Birini de ağabeyim Mustafa sırtına aldı, birini de bizim Hıdır... Yola düşüp gittik. Munzur'un kıyısına vardık. Vanklı Usênê Fındıqgil de askerin önü sıra kaçmışlar, Munzur'un kıyısında derme çatma bir kulübe kurmuş orada kalıyorlar. Kulübelerinin yanına vardığımızda, Usivê Memi de gelip bize kavuştu. Usênê Fındıq'ın eşi bize yağlı tava ekmeği yaptı. Hep beraber karnımızı doyurduk, Sırpat Köprüsü'nden karşıya geçmek için tekrar yola koyulduk. Köprüden karşıya geçecekken, baktık ki, köprünün

karşı yakasında birkaç siluet belirdi. Karşıdan gelip köprüden geçeceklerken, onlar da bizi gördü, köprüyü geçmekten vazgeçtiler. Aradan biraz zaman geçti, sesler kesildi, o gördüklerimizin asker olmadıklarına kanaat getirdik. Köprüyü geçmeye karar verdik. Biz yürüyüp köprüyü yarıladığımızda, karşıdaki adamlar tekrar ortaya çıktılar. Gecede dolunay var. Onlar bize, biz onlara bakıyoruz karşılıklı... Onlardan birileri köprünün öbür başından seslendi:

– Mıstafa!

Kardeşim sesleneni sesinden tanıdı:

– Saan Ağa!

Birbirlerine doğru ilerleyip kucaklaştılar. Bahtiyaranlı Saan Ağa, çapraz fişeklikler bağlamıştı, ayağında çizmeler vardı. Heybetli görünüyordu. Saan Ağa'yla bizimkiler birbirlerine hal hatır sordular. Onun yanında silahlı iki adam daha vardı. Kardeşim Mustafa sık sık Khela Gogane'ye gidiyordu. Mustafa, orada Saan Ağa'yı ziyaret etmeye gidiyormuş meğer. Bir ziyaretinde kardeşim Saan Ağa'ya demiş, "Benim annem diyor, 'Keşke birileri habersiz sırtımdan ateş edip beni cansız yere serse! Ben bu yazı yaban yerlerde bunca sabiyle daha ne kadar böyle çaresiz dolanayım, ben canımdan bezmişim, askerler dağı taşı sarmış, ellerine düşecek kadınları pençelemeye fırsat kolluyorlar! Çocuklarımı gözlerimin önünde öldürmelerine dayanamam! Nereye kadar sürecek bu azap?'" Annemin Seyit Rıza'nın yanına gidip teslim olmasını istemesi meselesi de, Saan Ağa'nın kulağına gitmiş. Annemin serzenişlerinden haberdar olan Saan Ağa, birlikte biraz yol yürüdüğümüzde, annemi durdurup dedi:

– Gelin, hele bir nefes al, sana bir şey soracağım... Allah aşkına, sen kamil insanların yanında büyüdün. Çevrendeki adamların hepsi tanınan ailelerden, hepsi de akıllı, sözünü bilir, mert adamlar. Biz diyoruz çevrendeki insanlara

sen umut veresin, aksine sen ortalığı velveleye veriyorsun! Umutsuzluk yayıyorsun. Bir savaş halinde olduğumuzu kabul et artık. Biraz dirayetli dur! Evin yıkılmaya! Senin ağzından ortalıkta dolaşan bu sözlerin ne anlamı var?

– Saan Ağa, elin eli bizim kadınlarımıza değiyor, bu bana ölümden beter acı veriyor. İşte bu yüzden dayanamıyorum. Erkeklerimiz bizim bel direklerimiz, gökte yıldızlarımızdır. Bu Sultan Baba, bu kutsal Munzur Suyu sizin gölgenizi üzerimizden eksik etmesin! Bu Ana Fatma[1] sizi "şer u beladan" esirgesin! Ben kem insanın şerrinden, kirli ellerinden korkarım. Rus harbi sırasında kadınlarımızın başına neler gelmiş, biliyorsun! Başka bir şeyden korktuğum yok! Benimki ölüm telaşı değil. Ölüm gelmiş sefa gelmiş!

Saan Ağa, elini gırtlağına götürdü:

– Benim şah damarım bu gırtlağımın altında attıkça askerlerin elleri size değmeyecek! Ayrıca sana şunu da hatırlatayım, Seyit Rıza'nın sana sözünü ettiği karısı Bese değil, Dersim'in namusu, şerefidir, onun size cevabını da eksik anlamışsınız!

Annem, Saan Ağa'nın bu sözlerinden mahcup oldu. Başını önüne eğdi. Saan elini annemin omzuna koydu, bir kez daha dirayetli durmasını söyledi. Annem başını kaldırıp kendisine dualar etti. Birbirleriyle vedalaştılar. Saan Ağa ve yanındakiler bizden ayrılıp yollarına devam ettiler. Biz de Topatan tarafında Holıka Gule'ye gittik. Begê Yıbılê Memişi ile Aliyê Bertali de oradaydılar. Şıxhesen, kardeşim Mustafa ve elleri silah tutabilen başkaları bizden biraz uzakta Khela Gogane Tepesi'nde oturuyorlar. Sèyit Rıza'nın kızları Thıte ile Qume de bizimle. Orada duyduk ki, Saan, Khela Gogane'ye cephane almaya gelmiş. Bu vesileyle yolda kendisiyle karşılaşmışız. Aliyê Bertali, iki davar kesti. Birini kaleyi bekleyen

1 Kırmanciye mitolojisinde "dolunay".

erkekler için diğerini de biz kadınlar ve çocuklar için kavurdu. Annem, Thıte ve Qume sofra başına gelmediler; bunun üzerine Aliyê Bertali dedi:

– Bakın, Seyit Rıza'nın iki kızı akrabalarımız oluyor ama bizimle sofraya oturmuyorlar, bu dağ başında biz onlara ayrı kap nereden bulalım. Onlar sofra başına gelsin ki, bizim de boğazımızdan rahat yemek geçsin! Sare Hatun, sen neden gelmiyorsun?

– Benim yemek yiyecek halim yok, boğazımdan geçmiyor!

Annem huzursuz! Çocuklarını çatışma ortamından uzaklaştırmak için bir an önce Zerê Aliyê Boliler'e gitmek istiyor. Yol üstünde yemek merasimleriyle oyalanmak istemiyor! Seyit Rıza'nın kızı Qume ise dedi:

– Biz Kalanların içine gitmek istemiyoruz. Irmak boyuna geri döneceğiz, orada erkeklerimizle birlikte öleceğiz!

Ablası Thıte, Qume'ye döndü:

– Bacı, sen neden böyle konuşuyorsun? Bak yanımızda bizden de yaşlı bir kadın var, neden sabırsızlanıyorsun?

Fakat Qume durmadı. Kalkıp yola düşünce ablası da onu izlemeye ayaklandı. Thıte ve Qume kalkıp geri ırmak kıyısına döndüler. O arada top atışları devam ediyor. Toplar, üzerimizden geçip karşı yamacı dövüyor. Top ve mitralyöz sesiyle dağlar inliyor. O gün güneş batmadan biz de ırmak kıyısına inip, Sırpat'ın karşı yakasına geçtik. Gomıkonê Çêti'ye vardığımızda, orada Saan Ağa'yla tekrar karşılaştık. Saan, sabahları gidip Khela Gogane'de çarpışıyor, geceleri gelip Gomıkonê Çêti'de kalıyordu. Tılage köyünden Aliyê Bertaligiller orada barınaklar yapmışlar, güneşte çökelek kurutuyorlar. Saan Ağa, anneme dedi:

– Hatun, neden yollara düşmüşsün? Burada yanımızda kal!

– Arkadaşlarım top tüfek ateşi altında beni bırakıp gidiyorlar...

– Gün boyu top tüfek attılar ama kimse de ölmedi. Millet çevreyi boşalttı, dere ıssız, çocuklarla bir yere hareket etme! Daha tehlikeli olur sizin için. Burada kal!

– Saan Ağa, çocuklarım çok küçük, bu top, tüfek seslerinden korkuyorlar. Bu halle ne çocuklarım, ne de kardeşlerim hayatta kalmayacaklar. Böylece Abasanlıların da muradı olacak!

Annem, ağabeyim Mêrali'nin teslim olmasını istiyordu. "Biz neden Abasanlıların yüzünden böyle perişanlık çekelim," diyordu, "onlar eşkıya, hırsızlık yapıyorlar." Mêrali, annemin sözünü dinlemiyordu. Gençlerin bazıları ona demiş: "Silahıyla gidip teslim olan erkek, erkek sayılmaz, o da kadın sayılır artık!" Henüz yeni tüyü bitmiş bir delikanlı olan kardeşim söylenenlere inanmış, teslim olmaya ayak diretiyordu.

Biz göçümüzü alıp daha yukarılara tırmanarak Topatan'a vardık. Top, tüfek gümbürtüleri gece gündüz devam ediyordu. Yakınımıza toplar düşüyor, üzerimize toz toprak kaldırıyordu. Gece olduğunda Saan Ağa yanımıza geldi, anneme kızdı:

– Hatun! Hatun! Ben sana demedim mi, yerinden ayrılma, sen bu çocukları bu top tüfek ateşi altında sürükleyip, neden buraya kadar getirdin. Derdin bu çocukları öldürmek mi?

Saan Ağa, biz çocuklara vermesi için anneme bir şalın (bel kuşağının) içinde bir miktar kurut verdi, kurutu şalla birlikte beline bağlayıp kendisiyle taşımasını istedi.

Annem:

– Ben hem çocukları, hem bunu nasıl taşıyayım?

Saan Ağa:

– Çocuklar ormanda açlıktan ağlamaya başladıklarında onları nasıl susturacaksın? Çocukların çok küçük, acıktıklarında onları bir şeylerle oyalaman lazım, burası cephe, çocuklar ağlarlarsa, yeriniz açığa çıkar.

Annem Saan Ağa'yı dinlemedi, gece yola düşüp Vank'ın karşısına vardık. Orada bir karartı gördük. Kimi dedi "ayıdır", kimi dedi "kurttur". Ortaya çıktı ki bir insan... Bir kadın, omzunda su dolu tulumla aşağıdan yokuşu tırmanıyordu. Gelip bize kavuştu. Kadın, İksorlu'ydu. Annemle birbirlerinin hal hatırını sordular. Önümüze düştü birlikte mağaraya gittik. Mağarada Vanklılar vardı. Ağabeyim Mustafa'nın gelini de aralarındaydı. Dedik:

– Gelin! Bu ne haldir, onca insan nereye kayboldu?

– Askerler Sırpat'ı top ateşi altında tutunca, insanların kimi aşağı, kimi yukarılara kaçtı?

– Hani Mêrali? Bese nerede?

– Onlar davarları aldı, Dalıke'den aşağıya doğru gittiler.

Sırpat'ta, Saan Ağa'yla ilk kez karşılaştığımız köprüden davarlar karşı yakaya geçer, gün boyu otlayıp akşam kendiliklerinden beri yakaya dönerlerdi. Bir gün baktık ki, davar beri yakadan dönüp geliyor. Annem gelinimize sordu:

– Davar neden bu taraftan geliyor?

– Köprü yıkıldı. Teyzem Senge, Lılê Usıvi ile beraberindeki yedi kişi, bir köpekle birlikte suya kapılıp gittiler.

Aliyê Begi, İksorlu bir delikanlıyı bize kılavuzluk yapması için buldu. O çocuk bizi alıp götürdü. Geride kalan diğerleri de, Gogane'yi terk etmek için hazırlık yapıyorlardı. Asker artık bölgeye hâkim olmak üzere, bu yüzden herkes orayı terk etmenin telaşında. Topatan civarı açıklık bir yer, orman yok, insanlar saklanacak bir yer bulamıyorlar. Bir insa-

nın hareket ettiğini gördüklerinde, topu tüfeği üzerine boşaltıyorlar. Seyit Rıza'nın oğlu Şıxhesengiller de, Holıka Gule civarlarına yerleşmişler.

Bize kılavuzluk eden çocuk, iniş aşağı bizi Horrane'ye kadar götürdü. Oradan kendisi geri döndü, yolun sonrasını kendi başımıza yürüyüp Kalan bölgesine vardık.

Kalanlardan kimileri silahlarını teslim etmiş, devlete biat ediyorlardı. Biz Kalan köyünün yakınına kadar gittik, evlerin karşısında çeşme başında dinlenmeye oturduk. Taş yapı, güzel bir çeşme... Önündeki kurnaya şarıl şarıl sular akıyor. Çeşmede elimizi yüzümüzü yıkadık. Annem, Saan Ağa'nın verdiği kurutlardan her birimize birer topak verdi. Saçımız başımız kuruyunca çeşme başından kalktık, bir evin yakınında çitle çevrili bir bostan vardı, oradan bir kadın bize doğru yöneldi. Annem dedi: "Bu kadın geliyor ama bana öyle geliyor ki bizim köye girmemizi istemiyor. Eğer bizi bırakmazsa, köyün kıyısında ormanın içine çekilip buralarda bekleyelim, Bir daha barut ve ateşin içine dönmeyelim!" Bize doğru ilerleyen kadına bir kadın daha gelip kavuştu, yaşlı olanı anneme seslendi: "Bacım, bacım!" dedi, "alt taraftan gelmeyin, çeperi yukardan dolanarak gelin!"

Meğer bize yol gösteren Zerê Aliyê Boli'nin karısı ve kızıymış. Zerê Aliyê Boli, karısını ve kızını tembihlemiş, "Dört çocuğuyla bir kadın köye gelecek olursa, bilin ki Delali'nin eşi ve çocuklarıdır." Kadın önümüze düşüp bizi içeri aldığında anladık Zerê Aliyê Boli'nin evinde olduğumuzu. Ev geniş, yüksek tavanlı, düzenli, tertemiz bir ev... Bize yatak yorgan serdiler uyuyup dinlenmemiz için.

Kalktığımızda bize "zerrevet" yemeği hazırlamışlar, yemeğimizi yedik. Zerê Aliyê Boli'nin kendisi evde değil; Kalan aşiretinin büyüğü Ağaê Fidane'nin evine gitmiş. Ağaê Fidane'ye demiş, "Biz Kalanlarla Abasanlıların kavgasında ben Abasanlılara yaralı durumda esir düştüm, Delali benim canı-

mı kurtardı. O şimdi hayatta yok, çocukları dağda sahipsiz kalmış, aramızda kirvelik akdi var. Çocuklar Kalan bölgesine geçip yanıma gelecekler. Kadın ve çocukları ben saklayacağım, haberiniz olsun! Kimse bir fenalık yapmasın!" Ağaê Fidane, dedikleri de devlete biat edenlerden biri. Sık sık paşanın yanına gidip geliyor. Adamlarını tembihliyor, "Delali'nin çocuklarından gayri kimsenin aramıza karışmasına izin vermeyin! İçimizde eşkıyalar barındırdığımızdan hükümetin haberi olursa gırtlağımıza eritilmiş kurşun akıtır!" diyor.

Kalanlar o yıl devlete teslim olmuşlardı, ertesi yıl sıra onlara da geldi. Hepsini kırdılar.

Sıleman Ağa, bizim için demiş, "Delali'nin çocuklarını yanıma getirin. Her ne kadar Zerê Aliyê Boli, hanedan biriyse de, aşiretimiz içinde göçmen sayılır. Onun sözünün Kalanların içinde hükmü yok! Biri onu ihbar edebilir." Sıleman Ağaların evleri köyden biraz uzakta, kenarda duruyor. Sıleman Ağa'nın eviyle Zerê Aliyê Boli'nin evi arasında bir tepe var. Akşama doğru, ev sahibi kadın kapı önünden kızına seslendi:

– Bu çocukların birini sen sırtla, diğerini de annesi; misafirlerimizi Sıleman Ağagil'e götür, dönüşte de davarları toplayıp getir!

Köyün davarları kendi kendisine meraya yayılıp çobansız ağıllarına dönüyordu. Zerê Aliyê Boli'nin kızıyla kalkıp Sıleman Ağa'nın evine yollandık. Evin karşısına vardığımızda, bir taşın altından akan bir çeşme var, kız çeşmenin başında durup bize evi işaret etti. Akşam karanlığı basmadan davarı toplaması gerektiğini, bu yüzden yolun sonrasında bize eşlik edemeyeceğini söyledi. Baktık ki, bir kadın, iki yetişkin, bir delikanlı ve bir çocuk evin yolağında bize taraf bakıyorlar. Birinin elinde dürbün var, dürbünle bize bakıyor. Zerê Aliyê Boli'nin kızı dedi: "Sıleman Ağagil sizi gördüler, ben davarı toplamaya gidiyorum."

Kız dönüp gitti, biz o çeşme başında yüzümüzü yıkadık, suyumuzu içtik. Çocuklardan biri gelip bizi çeşme başında karşıladı. Gelen, Kalan aşiretinin büyüğü Baê Seyit Ağay'ın çocuğuydu. Çocuk, kardeşlerimden birini sırtına aldı, diğerini de annem, evin yokuşuna dayandık. Eve vardığımızda bizi bekleyenin bizzat Kalanların büyüğü Baê Seyit Ağay olduğunu gördük. Baê Seyit Ağay, kardeşi Sıleman'ın evinde kalıyordu. İki oğlu vardı, büyüğünün adı Hesen Dede, küçüğünün adı Hızır'dı. Çocuklarının anneleri ölmüştü. Adam, Sekere adında ikinci bir kadınla evlenmiş, bir süre sonra kadın çocukları bırakıp gitmişti. O kadın üzerine bir türkü söyleniyordu. Evli olan oğlunun boynunda altın bir köstek asılıydı. Endamı güzel bir delikanlıydı. Bakê Pir'in kızıyla evliydi. Orada dört gün kaldık, bize ne yapacaklarını bilmiyorlardı; misafirperver, hanedan bir aileydi. Her gün güzel yemekler hazırlıyorlardı. Yarıcıları, çobanları hepsi onların evinde yiyip içiyorlardı. Ev insan kaynıyordu. Annemse her gün ağlayıp sızlıyor, "Ben Hesenê Khalıci'nin evine gideceğim," diyordu.

Zaman önce Hesenê Khalıci'nin eliyle adam vurulmuş, bu olay üzerine taşınıp Zımey Yaylası'na gelmiş, orada amcamın kızını kaçırıp onunla evlenmişti. Yanımızda uzun süre kalmıştı. Dokuz-on yıl sonra divan kurulmuş topraklarına dönmesine izin verilmiş, bu karar üzerine taşınıp köyüne geri dönmüştü. Annem de istiyordu ki, kaynının kızının yanına gidelim. Ev sahipleri anneme yanımızda kalın diyorlardı. Annem de diyordu ki, "Bu hane Seyit Kemalanların ocağıdır, gölgeleri bana ağır geliyor!" Ama talihimize bak ki, annemin yanına gitmek istediği Hesenê Khalıci de, kanun kaçağı olarak aranıyordu. Ev sahipleri ise Erzincan tarafındaki dağlara yaylaya çıkmaya hazırlık içindeydiler. Annemin ısrarı üzerine bize adam ayarladılar, katırlara bindirip bizi Xızrag'a amcamın kızının evine taşıdılar. Bize eşlik eden-

ler yemeklerini yiyip geri döndüler. Hesenê Khalıcigiller, Erzincan sınırına yakın son Kalan köylerinden Merga Pile'de yayla evlerindeydiler. Yanlarında geçirdiğimiz dört gün sonra ağabeyim Mêrali yanımıza geldi. O zaman henüz on sekiz yaşındaydı. Biz çocuklar, kendisini çok özlemişiz; çevresini sardık, sarılıp ağlaştık onunla. Ağlamamıza neden, o da Topatan'a çarpışmaya girenlerden biriydi. Oraları terk ederken, geride bıraktıklarımızın başlarına ne geldiğini de bilmiyorduk. Kim ölü, kim sağ habersiziz. Mêrali de gelmiş ki, bizi tekrar Vank'a geri götürsün. O da bizim uzak diyarlarda büsbütün sahipsiz kalmamızdan korkuyor, "Ben sizsiz yapamam," diyor, "öleceksek de birlikte ölelim!"

Hesenê Khalıcı, dönmemizi istemiyordu, "Buradan gitmeyin, çocukların günahı benim boynuma!" diyordu. Annem, "Buralarda çocuklarım hasret çekiyor! Ben insanlarımızın arasına döneceğim," diye tutturdu bu kez de...

O akşam Hesenê Khalıcı, bir teke kesip bizim için sacta kavurdu. Sabah gün ağardığında, annem yayla evinin arka tarafına geçti, kolundaki iki altın bilekliği, kulağındaki küpeleri, gümüş başlığını, kemerini çıkarıp bir çıkına koydu. İçindekilerle çıkını getirip, Hesen'e verdi, yüzünü sabah güneşine dönüp dedi:

– Hesenê Khalıcı, bunlar sana emanet, sen de çocuklarınla bu mübarek sabah güneşine ve ceddin Dewrêscamal'in ruhuna emanet! Eğer asker bizi kırarsa, emanetim çocuklarının helal sütü olsun! Askerler yiyeceğine sen ye! Eğer çocuklarımdan kurtulan olursa, kesedeki küpeler ve makas senin, diğerlerini çocuklarıma ver. Bu bileziklerden biri, kırk İngiliz altınına bedel.

Annem, rahmetli babamdan önce Tornatiye köyünde, Karaballı Ağaê Ataşi'nin torunuyla evliymiş. İlk kocası Amerika'ya gitmiş, bir daha da geri dönmemiş. Ne bir haber ne de

bir mektup göndermiş. Aradan yıllar geçtikten sonra, bir-iki kez kendisine altın hediyeler göndermekle yetinmiş. Babam, o sıra teyzemle evliymiş, teyzem hasta düşüp ölmüş. Annem, Tornatiye köyünden ablasının ölüsünü görmeye gelmiş. Bir süre çocukların bakımıyla ilgilenmiş. Abasan büyükleri anneme kocasız eve dönmemesi konusunda telkinde bulunmuşlar. Kocasının Amerika'da evlendiğini söyleyip, "Sen daha gencecik bir kadınsın, kocasız evde ömrünü beklemekle geçirmek zorunda değilsin, burada kal" demişlerse de annem ilk kocasının köyü Tornatiye'ye geri dönmüş. Sonra Sılê Mede, karısıyla anneme gidip demiş, "Bacım, sana Dewrêscamal'in kutsal şeceresi adına rica etmeye geldik. Gel etme eyleme, ablanın ocağındaki ateşi söndürme! Öksüzlerini sahipsiz bırakma. Amerika'daki hayırsızının günahı benim boynuma!" Sılê Mede, pir idi, karısı da ocak zadeydi! Annem demiş, "Piro, Piro enişte benim babam, kardeşim yerinde sayılır. Ben nasıl gidip ona kadınlık edeyim?"Annem bu cevabı verince, Pir beddua etmiş, "Ceddim Dewrêscamal, Tornatiye toprağında sana rahat yüzü göstermesin, dönüp kendi ocağına gelesin!" deyip hışımla çekip gitmiş. Annem bu bedduanın sonrasında rahat yüzü de görmüyor, gelip babamla evleniyor.

Dört gün Hesenê Khalıcigil'de, dört gün de Baê Seyit Ağaygil'de misafir kaldık. Annemin gümüş bir başlığı vardı, başlığın çevresini saran üç altın şerit vardı. Başlığın altından gümüş paralar sarkıyordu. Annem başlığı altına da birkaç tur kırmızı bir şal doluyordu, belinde iki gümüş kemer bağlıyordu. Hepsini Hesenê Khalıci'ye emanet bıraktı, böylece üzerindeki değerli takıların ağırlığından kurtuldu. Kendisi ölürse, ziynet eşyaları çocuklarına kalmış olacaktı. Kalan bölgesinden bir hafta kadar bir zaman sonra yola düşüp geri geldik. Hesenê Khalıci, kardeşi Serxan'ı da bize eşlik etmesi için yolladı. Serxan çocukları sırtlayıp Vank'ın karşı tarafına dü-

şen Kıdege köyüne kadar taşıdı. Zağge'den Usê Besa Ağce, Kıdege'de yayladaydı. Ağcegiller su tulumlarını doldurmuş Holıka Gule'ye yol alıyorlardı. Onlarla Holıka Gule'ye kadar gittik. Ağa amcamın kızı Bese geride bıraktığımız davarı getirip bize kovuşturdu orada.

Alişer Efendi'nin öldürülmesi

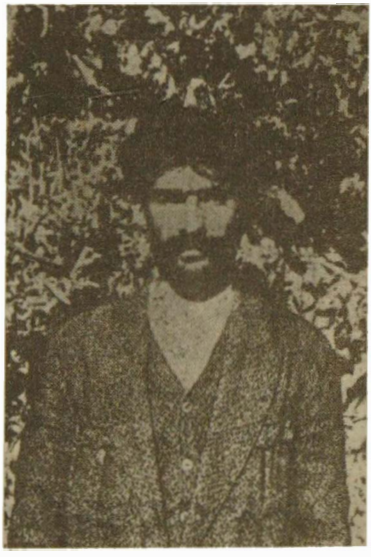
Bir gün çocukları çevreme toplamış oyun oynuyoruz. El değirmeni niyetine taşı taş üzerinde döndürüp toprak öğütüyoruz. Yaz sıcağı, öğle vakti, davarlar ağılına dönmüş. Bir grup adam silahlarıyla ortaya çıktı, kimisi aşağıdan kimisi yukarıdan koşarak geçip gittiler. Uzun bıyıklı, boylu poslu bir adam içlerindeydi, sonra duyduk ki, o Zeynelê Ali dedikleri adammış. Geçip giden adamlar Vank tarafına yön tuttular. Bir süre geçti haber geldi ki, o giden silahlı adamlar Alişer Efendi'yi, karısı Zarife Hatun'u ve Alişer Efendi'nin yeğenini öldürmüşler, onların canlarına kastedenlerden Vanklı Efendi de yaralı düşmüş.

Alişer Efendi'nin öldürüldüğü mağara şimdi onun adıyla anılıyor. Birkaç gün sonra kardeşim gidip bir kısrak getirip, dedi:

– Bu Alişer Efendi'nin kısrağıdır.

Annem kendisini yerden yere vurup dedi:

– Katiller adamcağızı öldürdü, sen de gidip Alişer Efendi'nin kısrağını bize kelepir mi getirdin?



Vanklı Efendi.

Çok geçmeden Seyit Rıza adam gönderip, demiş: "Alişer Efendi'nin mağarada nesi kalmışsa getirin, gelinine teslim edeceğiz." Kardeşim kısrağı götürüp teslim etti.

O günlerde kâğıtlar getirdiler, dediler: "Bu kâğıtları hükümet yollamış, kâğıtlarda yazıyormuş ki, Alişer Efendi vuruldu, artık dağda kalmayın, gelip teslim olun!" Annem, "Gidip teslim olun!" diyor, başka da bir şey demiyor.

Aradan birkaç gün geçti, biz Zağge köyü yakınlarında Şüya Gêwre sırtına yön tuttuk. Vank'ın karşı yakasından ırmağın kıyısına indik, o zaman suyun üzerinde köprü yoktu. Bizi sırtlayıp sudan Vank yakasına geçirdiler. Annemlerin niyeti teslim olmak. Vank'ın yakınlarında konakladık. Ağaçlardan derme çatma kulübeler kurdular. Bizim aile Şirti Mağarası'na yerleşti. O gün öğle vakti, annem sitili koluna taktı, ağılın kıyısında davar sağmaya oturdu. Kardeşlerim Xıdır ve Sıleman da, mağaradan dışarı çıktılar. Sıleman, dışarı çıkar çıkmaz çığlık kopardı. Meğerki bir kesik başı getirip mağara girişine bırakmışlar. Kesik baş, kıpkırmızıya kesmiş. Durumu annem de fark ettiğinde, o da çığlık atıp velvele kopardı: "Bu nasıl insanlık? Bu ne beter bir iştir? Bu kesik baş kimin? Onu getirip bu toz toprağın üzerine bırakan kim?"

Mıçê Khıle, oturmakta olduğu yayladan seslendi:

– Gelin, gelin! Ne bağırıyorsun? Onu ben bıraktım oraya.

Annem dedi:

– Allahınızdan bulasınız! Geberesiceler! Senin saçın sakalın ağarmış, bir de kamil bir adam olacaksın boynu devrilesice! Kırmanc, Kırmanca beterin böylesini yapar mı?

– Ne yapalım? Bu Alişer Efendi'nin başı, götürüp hükümete teslim edeceğiz ki, biz diğerlerimizi affetsin! Onun yüzünden bu çoluk çocuğu mu kırsınlar?

Alişer Efendi, Dersim dağlarını ayaklandıran isim olarak geçiyormuş. Kırmele köyünden Zeynelê Ali, Vank'tan Efendiyê

Albegi, Halvoriye'den Emiraliyê İbısê Thü, Mezra Boli'den Mıçê Khıle cinayeti birlikte işliyorlar. Hükümete teslim etmek üzere Alişer Efendi'nin başını getirip, zıkkımlanmaya konakladıkları mağaranın önüne bırakıyorlar. Kesik başın üzerine hiçbir örtü filan da örtmemişler. Öyle açıklık yere bırakmışlar.

Bir hafta geçmeden asker geldi. İbısê Thü'nün oğlu ile Usıvê Mıçê Khıle kaçtılar. Biz kalanları bir araya topladılar, Zornage yokuşuna sürdüler. Vank'a vardığımızda, eski kilise yerinde, kafilemizi yan yana oturtup resmimizi çektiler. Gölgeler uzayıp gün dağın ardına devrildiğinde bizi kaldırıp yola koydular tekrar. Usıvê Memi, Begê Bozali ve epey başka Halvoriyeli bulunuyordu aramızda. Yayan yapıldak sürüyorlar bizi. Süngü takılı tüfekleriyle dört çevremizi sarmış asker koridorda yürüyoruz. Mağaralarda, dağda, bayırda, ormanda, derelerde yatıp kalmışız, üstümüz başımız kirli, yırtık pırtık, perişan durumdayız. Açlıktan karnımız gurulduyor. Biz iki küçük kız kardeş yan yana ele ele yürüyoruz. Annem Türkçe biliyor ama biz bilmiyoruz. Bir asker kardeşimle konuşuyor ama biz anlamıyoruz ne dediğini. Meğerki askerler kendi aralarında biz iki kız kardeş için iddialaşıyorlarmış, hangimiz daha güzel diye... Biri beni işaret ediyor, "Bu güzel", bir diğer asker de kardeşimi işaret ederek, "Hayır bu daha güzel." O jandarmalardan biri kardeşime diyormuş:

– Miralay! Bu kız kardeşini bana ver ben onu evlat edineceğim. Bak hepsi perişan ben götürüp yeni elbiseler alacağım ona, şeker verecem, güzel kokular sürecem. Karnını doyuracağım, dil öğretecem, okula gönderecem.

Kardeşim dedi:

– Annem onsuz dayanamaz.

– Vermiyorsun ama bu çocuklar yazık böyle aç perişan ne yapacaklar?

– Bizi buradan nereye götürüyorsunuz?

– Konya, Konya!

Bizim insanlar ağlaşıp dövünmeye başladı, bizi Konya'ya sürecekler, kim bilir Konya dedikleri neresidir? Nasıl bir memlekettir? Nasıl insanların içine sürecekler bizi? O gece bizi oradan sürüp Bokıre Dağı'nda Hopıke'ye getirdiler. Xıdê Sılemanigil'in yıkıntılarının orada bizi alıkoydular. Askerler orada çadır kurmuşlardı. Bizi çadırların yanında tuttular. Mal davarlarımızı da oraya getirmişler. Tılage, Vank, Avgasore köylülerini de toplayıp getirmişler oraya, biz dağlardan toplanan ailelerin yanı sıra, özellikle köylerdeki Ermeni aileleri toplayıp getirmişler. İnsanlarımızın hepsi perperişan, milleti aç susuz bekletiyorlar. Çocuklar "su, ekmek" diye ağlıyor. Keçilerimizi kendileri kesip yiyorlar, bize de üç kuru somun atıyorlar, kalabalığımıza paylaşmak için.

Ne zaman, nereye sürgün edileceğimizi merakla beklerken, bir gün askerler gelip, Bêgê Yıbıli, Hesê Cafi, Aliyê Mıçê Khıle, Usıvê Memi, Yıbısê Thü, Hêyderê Sılêmoni'yi bekletildiğimiz Hopıka Qırğu'da (Kırgan Havuzu'unda) aramızdan seçip götürdüler. Seçip götürdüklerini önce Hozat'a götürüyorlar. Ağabeyim Mêrali'yi daha sonra alıp Hozat'tan Harput'a görülen kafileye katıyorlar. Aramızdan seçip götü-



Bokıre Dağı eteğine toplatılmış Dersimliler (Arşiv: Kalan).

rülenlerin hepsi hapishanelerde çürüdü. Hapishaneye götürülen adamlarımızdan sadece Veli Ağa'nın oğlu Mehmet Ali yıllar sonra salıverildi ama o da veremli döndü. Evinde birkaç ay geçirip öldü. Giden geri gelmeyince insanlar, kaçmaya fırsat kollamaya başladı. Davarları güden çobanlara iki asker eşlik ediyordu. Çobanlar korkudan kaçıp gidiyorlardı. Askerler gelip yeni çobanlar buluyordu, onlar da kaçmaya fırsat kolluyordu. Bir gün ağabeyim de davar güderken kaçıp gitti. Silêmanê Sandıqe ve kardeşi de anneme dediler:

– Hala, biz de kaçacağız!

– Kaçacak olursanız bari kızlarımı da beraber götürün, öyle görünüyor ki biz geride kalanları öldürecekler. Eğer şansınız rast gider de kurtulursanız kızlarımı götürüp Halvoriye'de amcası Rıza'ya teslim edin.

Korte köyünden Yıbısê Thü'nün karısı Xece de aramızdaydı, o da kaçıp gitti. Biz diğerlerimiz çadırlarda tutuluyoruz. Annem, kardeşim Xıdır'ı tembihledi, "Rayber (Raybero Qop) amcan alay kumandanının çadırına gelmiş, git kendisine söyle, bizi bu esaretten kurtarsın!" Xıdır çadıra gidiyor, Rayber, onun yanağını okşuyor, yanındakilere soruyor "Bu çocuk rahmetli Delali'nin oğlu mu?" "Evet, o rahmetlinin oğlu," diyorlar. Rayber, Halvoriye'ye gelip gidiyordu, kardeşim Rayber'i tanıyor. Ama Rayber'in kendisi kardeşimi tanımıyor. Kardeşim Rayber'e diyor: "Amca, bizi buradan kurtar." Rayber, gülerek diyor: "Korkma, korkma, Qeresilêman'ın izniyle, sabah sen ve anneni evinize götürecekler!"

Kan içici, ne olacak! Çocukla dalgasını geçiyor. Milleti kandırıp askere teslim ediyordu. Seyit Rıza'nın oğlu rahmetli Baba'nın baldızı, Begê Yıbıli için ağlıyor; kocasını çadırdan alıp götürmüşler, kadıncağız kocasını öldürecekleriinden korkuyor. Aliyê Mıçê Khıle'nin kızı Ane, anneme dedi: "Hala, babamdan sonra annem de kaçtı. Bu kızlarını ba-

na ver, ben de çocuklarla kaçıp Xaçeliye, Rayberê Qopi'nin evine gideyim, oradan da bir yolunu bulup Halvoriye'ye götürürüm."

Annem bizim için ekmek çıkını hazırlayıp Ane'nin beline bağladı. Ane, bizi yanına aldı, birlikte kaçtık ama ben annemi bıraktığım için durmaksızın ağlıyorum. Ane ne yapıyorsa sesimi kesemiyor. Epey bir tehlike atlattık, bir halle Sılê Mêxşi Deresi mezrasına doğru arayı açtık. Orada Muskırage köyünün davar çobanına rastladık. Adam sordu:

– Bacım, bu kızlar kimin çocukları? Bunları nereye götürüyorsun?

– Delali'nin kızları, Xaçeliye'ye, Rayber'in evine gidiyoruz.

Adam gelip yanaklarımızdan öptü:

– Halla, halla, bunlar benim kirvemin kızları öyleyse. Bacım ben Balıkan kabilesindenim, bana Mêrê İbi diyorlar. Sakın yola inmeyin, yola paralel ormanın içinden yolunuza devam edin, yolda mekkâreciler gelip gidiyor. Askerler tekrar sizi yakalamasın.

Ane, bizi yolun yukarı taraflarından Xaçeli köyü yakınlarında Hegaê Têli mezrasına götürdü, bir evin kapı önüne varıp durduk. Peştamal bağlamış bir kadın kapı önünde oturmuş ip eğiriyordu. Kadın bizi içeriye yemek yemeye davet etti. Ama biz içeri gitmedik, bize su getirdi, kapı önünde su içtik. Kadın bize sordu:

– Siz böyle nereye gidiyorsunuz? Gideceğiniz yerin yolunu biliyor musunuz?

– Rayber'in evine gidiyoruz.

– Xaçeli şu yakınlıkta. Bu iki buzağımı da beraber götürün şu kavaklıkların altına bağlayıp yolunuza devam edin.

O kadının iki buzağısını işaret ettiği yere götürüp bağladık. Oradan Xaçeliye'ye gittik. O geceyi Rayber'in evinde ge-

çirdik. Rayber'in karısı Menese dedi: "Korkmayın, korkmayın! Oğlum Ali'nin başı için söylüyorum, Rayber sizleri kurtarmak için alayın köpeklerinin ağzında kemik olmuş!"

Sabah Xaçeliyeliler dediler: "Kızları verin, Halvoriye'ye götürelim." Menese bize dedi: "Kızım eğer istiyorsanız benim yanımda kalın!" İki adam bizi almak için atlar ayarlayıp geldiler, Rayber'in evinde kalmamızı istemediler. Rayber'e güvenmiyorlardı. Bu adamlardan biri Seyit Rıza'nın oğlu Usên idi. Hava bombardımanı sırasında Usên elinden yara almıştı, eli sargılar içindeydi. Diğer adam da Albeg'in oğlu Efendi'ydi. Usên, arkadaşına dedi: "Benim elim sakat, küçüğüyle ilgilenemem, büyük kızı benim arkama bindirin, bana sıkıca tutunsun!"

Beni Efendi'nin terkisine bindirdiler, Gülsah'ı da Sêy Usên'in katırına bindirdiler. Bizi alıp Seyit Rıza'nın konak yaptırdığı Sin köyünün arkasındaki Viyaleke'ye götürdüler. Seyit Rıza'nın bombalanıp harabeye çevrilmiş evinin yakınına bir alay asker çadır kurmuştu. Alay komutanları da oradaydı. Usên'le Efendi, alay komutanın yanına gittiler.

Alay komutanına ne söylediler bilmiyoruz. Ama Alibeg'in oğlu Mustafa, gelip bizi oradan alıp Halvoriye'ye getirdi. Biz evimizi terk ettiğimizde nisan yağmurları yağıyordu, dönüp tekrar evimize geldiğimizde artık haziran sonlarıydı. Arpalar biçiliyordu. Halvoriye'ye götürüldüğümüzden üç gün sonra annem de çıkıp geldi. Biz Bokıre Dağı'ndan kaçtığımızda askerlerin elinde sadece kadınlar ve çocuklar kalmıştı. Onları da serbest bırakıyorlar.

Hükümetin hilelerini kim bilebilirdi ki?! Bu anlattıklarım '37 yılında oldu bitti. Teslim olanlardan kadınları, çocukları o yıl serbest bıraktılar. Annemin de salıverilip Halvoriye'ye döndüğü gün ağabeyim Mêrali bizi görmeye geldi. Ertesi gün askerler gelip onu yakaladı, onu da götürüp hapse attılar.

Dağda ölümden kurtulan erkeklerimizin hepsi hapishanede çürüdüler. Ağabeyim Mêrali yedi yıl hapiste kaldı. Bir yıl da göz hapsinde tutuldu. Salıverilir verilmez askere götürülüyor. Üç yıl askerlik yaptırıyorlar. Ağabeyimi on bir yıl sonra görebildik. Her birini ayrı bir yerde cezaevinde tutuyorlar. Ağabeyim Mêrali ile Yıbısê Thü'yü Balıkesir'e, ağabeyim Mustafa'yı da İzmir hapishanede tutuyorlar. Hapiste neler çekmişler, neler? Zindanların bodrum katlarında çamur, lağım sularının içinde tutulmuşlar. Koca koca bitler, fareler kemirmiş etlerini. Hasta düşmüşler, ziyaretlerine giden de olmamış, nasıl gitsinler? Geride bıraktıklarının başlarına neler geldiğini de bilmiyorlar. Bazı zamanlar öyle zor hallere düşmüşler ki, ağabeyim Mêrali demiş "Yıbıs Amca, bana bir kaşık su ver." Yıbıs Amca demiş, "Ben yerimden kı-



Ağır hapse mahkûm edilen Abasanlı Usê Keleci (Ağdad), Ali Abas, Mıstafaê Delali (Halvoriye), Teslim (Xaceliye).

mıldayacak halde değilim, yapabiliyorsan sen uzan suyunu iç, bana da bir kaşık ver." İkisi de yerinden kalkamamış, bir bardak su içmeye güç bulamamışlar. Hapistekilerden kan da alıyorlarmış. Kimisi verem olmuş, kimisi felç, kimi astım, kimi romatizma... Hayatta kalanı yarım yamalak döndü, iflah da olmadı.

Mêrali'yi hapsetmek üzere alıp götürdükten sonra, biz birkaç gün daha Halvoriye'de kaldık. Halvoriye'de kalan erkekleri yol inşaatında çalıştırmaya götürdüler. Biz taşınıp Warê Zımey'e (Orman Yaylası) geçtik. Gördük ki, evimizi yakmışlar. Dediler: "Alay komutanı, kardeşim Mêrali için demiş onun kapısı kanının bedelidir. Ateş çalıp evini yakın!" Akşam alayın biri Halvoriye'ye yığılıyor, bir diğer alay Demenan tarafına geçip, Laç Deresi'nde Demenanlılarla çarpışan alaya destek vermeye gidiyor.

Halvoriye'ye gelen alay, Mıstê Alibeg'in oğlu Dursi'ye bir evrak verip Şüya Gêwre'ye yolluyor. Nereye, kime bir evrak gönderilse onu Kırmancların eliyle yolluyorlardı. Kırmancların ekseriyeti okuma yazma bilmiyordu. Ellerine tutuşturulan evraklarda ne yazıldığını bilmiyorlardı. Evrakları mühürlü zarflara koyup ellerine veriyorlardı. Kimse de zarfları açmaya cesaret gösteremiyordu. Askerler biliyorlar ki, Kırmancların okuma yazması yok...

Bizim ev eşyalarının bir kısmını Sılıco köyüne, bazı eşyalarımızı da Zımey yaylalarına götürmüşler. Bizim muhtar Dursê Usê Mışti bize elçi gönderdi, "Durmayın gelin, sabah mezraları ve yayla evlerini yakacaklar, insanları öldürecekler!" diye. Annem sağda solda neyimiz kalmışsa toplayıp Halvoriye'ye götürmeye koşturdu. Bir-iki kat yatak, birkaç keçi, bir-iki parça tas taraktan başka bir şeyimiz kalmamış. Annem bir katıra yüklenen eşyalarla Halvoriye'ye gitti, o gece biz Zımey Yaylası'nda kaldık.

O akşam asker yolları kesiyor, annem Halvoriye'ye gidip

akşam bizi almaya niyetleniyor. Asker yolları kesmiş, köyden kimsenin dışarı çıkmamasına emir çıkarmış. Annem korkup ağlamaya başlıyor, "Çocuklarımı yayla evinde kesecekler" diye kendisini paralıyor. Sure'nin torunu Efendi, kumandanın yanına gidip diyor: "Bu dul kadın Zımey Yaylası'nda oturuyor. Şimdi kendisi burada, iki küçük çocuğu orada kalmış. Bu kadına izin verin gidip çocuklarını alsın!" Asker, Dursi ile Mıstê Alibeg'i bir evrakla Şüya Gêwre'ye gönderiyor. "Bu kadını da beraber götürün," diyor. Kardeşim Süleyman da annemin peşine takılıyor. Halvoriyelilerin mükellef olarak çalıştırıldıkları Deste (Sin) yolu üzerine kadar iniyorlar. Artık akşam karanlığı çökmüş. Ameleler Sıleman'ın ağzına düdük verip ona paydos düdüğü çaldırıyorlar. Amelelere su taşımak, yemek yapmak işlerinde çalışan Halvoriyeli kadınlar Sıleman'a "Bizimle kal, sana şu yemeği yapalım, bu yemeği yapalım," diyerek kendilerince onu oyalayıp alıkoymaya çalışıyorlar. Zira çocuğun anneme eşlik ederek, Zımey Yaylası'na kadar gitmesi durumunda askerlerin onu sağ bırakmayacağını düşünüyorlar. Ama Sıleman daha çok küçük ne yapıyorlarsa durmuyor, annemle Zımey Yaylası'na kadar geliyor. Kureşanlı milisler zaman önce Halvoriye'ye gelmiş, o zaman bir ağaç yakılıp yol üzerine devrilmiş, o yanık ağacın devrildiği yerde annem kısraktan aşağı inmek istiyor, ona eşlik eden Dursi'nin oğlu ile Mışti'nin oğlu kısraktan inmesine izin vermiyorlar. Annem kısrağın üzerinde devrilmiş ağacın altından geçerken başına doladığı poşusu ağaç dalına takılıyor, annem poşusunu kurtarayım derken, attan düşüp kafasını kırıyor. Ertesi gün öyle sonrası annem geldi ki, keyifsiz, ayakta duramıyor, dut bahçesi altına yatak serdiler. Orada yatağa yattı. O sırada dumanlar yükseldi, her yanımızı sardı. Bizim Fede ile Bese dereye inmiş çamaşır yıkıyorlar. Biz de sanıyoruz ki Demenanlıları öldürmüşler, cesetlerini yakıyorlar. "Yazık şu Demenanlılara, onca yaşlı, kadın, çocuk hepsi-

ni kırmışlardır şimdi. Bunca duman nereden çıkabilir?" derken Eda Xıdıri'nin babası anneme dedi: "Yenge, bu duman Demenan yakasından gelmiyor, bak, Çala Çile tarafından alevler yükseliyor. Duman da o sırttan geliyor."

Mıço amcamın oğlu Haydar'ı tepeye Halvoriye tarafına göz atmaya yolladılar. Haydar, yolları fırtına gibi hızlı yürüyen bir adamdı. İşaret edilen yere çabucak çıkıp indi, gelip dedi: "Askerler evleri ateşe vermiş. Halvoriye alev ve dumanlar içinde, ne bir kuş ötüyor ne bir insan ne bir hayvan görünüyor ortalıkta?"

Gün batmak üzereydi; güneş devrildi devrilecek dağın ardına! Annem Gülşah'a, "Dereye gidin, orada çamaşır yıkayan Fede'ye deyin çamaşır yıkamayı bırakıp gelsin, buradan kaçıp gidelim," dedi.

Hesenê Sılêmanê'ye, Avgasorlulara, Vanklılara haber verildi. Oradan oraya sesleniyorlardı insanlar: "Halvoriyelileri kırmışlar!" Gerçekten de Halvoriyelilerin tümünü kırmışlardı, yer üstünde tek fert bırakmamışlardı.

Annemin yanımıza döndüğü o gün Halvoriye'ye gelen alay, tüm köylüleri topluyor, yol inşaatında çalışanları da evlerden topladıkları diğerleriyle bir araya getirip değirmenin arkasındaki tarlada kırımdan geçiriyor. İnsanları bir araya toplarlarken, "Size hak edişinizi vereceğiz," diyorlar. Millet yol inşaatındaki hak edişini beklerken, onlara kurşun ve süngülerle ödeme yapıyorlar! O gece annem ve Sıleman köyde kalsalardı onlar da ölmüş olacaklardı.

Biz Zımey Yaylası'ndayız, Şüya Gêwre'ye birikmiş askerler, Kemerê Rıjiayi'nin alt tarafına aktı. Kemerê Rıjiayi, dediğim Halvoriye'ye uzanan Avgasore yolu üzerinde bulunuyor. Kadınlar korktu, dediler: "Bunca asker oraya neden yığıldı?" Haberimiz yok ki, orada Halvoriyelileri süngüden geçirip uçurumdan atmışlar. Kardeşim Hüseyin harman çeviriyor. Harmandan ses verip, "Asker öbür tarafa doğru çekiliyor," dedi.

O gün öğleden sonra ve akşam saatlerinde Vanklılar, Zımey Yaylası'na indiler. Bizim evden annem, ben, kardeşim Sıleman, Xıdır, Gülsa... Amcam Mıçigil'den Usıv Ağa, yengem Fede, Heyder... Bizim Xıdırgil'den Xıd ile karısı, kızı ve oğlu...

Halvoriye'den üç kişi kaçmıştı, onlar da gelip bize kavuştular. Lolanlı'nın oğlu Saismail, amcamın oğlu Ağa ile Rıza'nın oğlu Deste yolu yapımında çalışanlar arasında bulunuyorlarmış. Kimsesiz kalan o üç kişi de gelip bize katılmışlardı. Hep beraber Kulige tarafında bir mağarada saklanıp o sayede kurtulduk. Mağaradan birkaç kez gelip Zımey Yaylası'ndaki evlerimize göz attık. Asker birkaç kez yayla evlerini arayıp tarıyor, işe yarar ne varsa yakıp yıkıyor. Usêné Mursay, askerin önü sıra milis olarak dolaştırılıyordu. O, askeri yayla evlerine getiriyor. Usên, Halvoriye'de marabalık yapıyordu. Fakir bir adamdı. Asker onu zorla dolaştırıyordu. Halvoriye'de bir evimiz vardı, marabalar kalıyordu. Annem, elde avuçta kalan eşyalarımızı Halvoriye'ye gönderdi ki, kurtarsın, hepsi yangına gitti orada.

Mağaradan çıkıp tekrar Zımey Yaylası'ndaki yerimize döndük. Asker ortalıktan çekildikten sonra Kemerê Rıjiayi'den bir siluet belirdi. "Bu gelen kim olabilir ki?" diye merakla ayaklanan kadınlardan bir ikisi geleni karşılamaya gitti. Alıp getirdiler ki, Bıra amcamın gelini, Mıçê Alê Xıdi'nin kızı Bese. Bese, Usênê Bıray'la evliydi. Usên, gözlerinden sefildi, görmüyordu. Bese geldi ki, yara bere içinde, yarı çıplak, üzerindeki lime lime olmuş paçavraların üstünde kanlar kurumuş... Bese'de hal kalmamış, tek kelime edebilmeye dili dönmüyor. Bese'yi getirip üzerindekileri soyup yıkadılar, yaralarını temizlediler. Süngülerle vücudunu eleğe çevirmişler. O sıralar ne ilaç var ne merhem ne sargı... Annem ve yengem bulamaç pişirdi, Bese'nin yaralarını bulamaçla kapadılar. Bir-iki kaşık bir şeyler içirdiler. Biraz kendisine geldiğinde, annem Bese'ye sordu:

– Kız, sana ne oldu?

– Senin köyden ayrıldığın günün gecesi askerler köyün çevresini sardı, kimsenin evlerinden çıkmasına izin vermediler. Şafakla birlikte insanları evlerinden çıkarıp bir araya topladılar. Bizi sürüp değirmenin arkasındaki kayalığın başında üç sıra halinde dizdiler. Sure'nin torunu Mustafa, ön sıradaki erkeklere dedi: "Önce bizi vuracaklar. Öyle yapalım ki, ateş ettiklerinde kendimizi arkadakilerin üzerine devirelim, cesetlerimizin altında bir-iki çocuk kurtulabilsin." Çocuklar ağlayıp su istedi. Çeşme yanımızdaydı. Alibeg'in oğlu Efendi, dedi: "Size su verirlerse bunların elinden su içmeyin, ne korkun ne de ağlayıp sızlayın, bugün Kerbela yoluna şehit gidiyoruz." Usıvê Memê Çheli de, torununu alıp şalvarının içine koydu, üzerine şalını bağladı. Belki kurşun ve süngüden kurtarırım torunumu diye yaptı bunu. Ağır makinelileri çalıştırdılar, kurşunlar üzerimize yağmaya başladı. Ön sıradakiler kendilerini bizim üzerimize devirdi. Biz altlarında birkaç kişi sağ kaldık. Sonra süngülerle girişiler bize, paçalarımızdan çekip her birimizi teker teker kayalıktan Munzur'a attılar. Kayalıkta bir ağaç kök tutmuştu, beni attıklarında ayağım kayalıktaki o ağacın çatalına takıldı. Öyle asılı kalakaldım. Asker çekildiğinde ben kendimi kayanın gediğine çektim. Ortalıktan ses seda kesildiğinde ben düşe kalka buraya kadar geldim.

Fede sordu:

– Bacım sen annemi, kardeşimi görebildin mi?

– Kardeşin de oradaydı.

– Bese, emin misin?

Bese yemin içti:

– Amcanın başına yemin, kardeşin de orada öldürüldü.

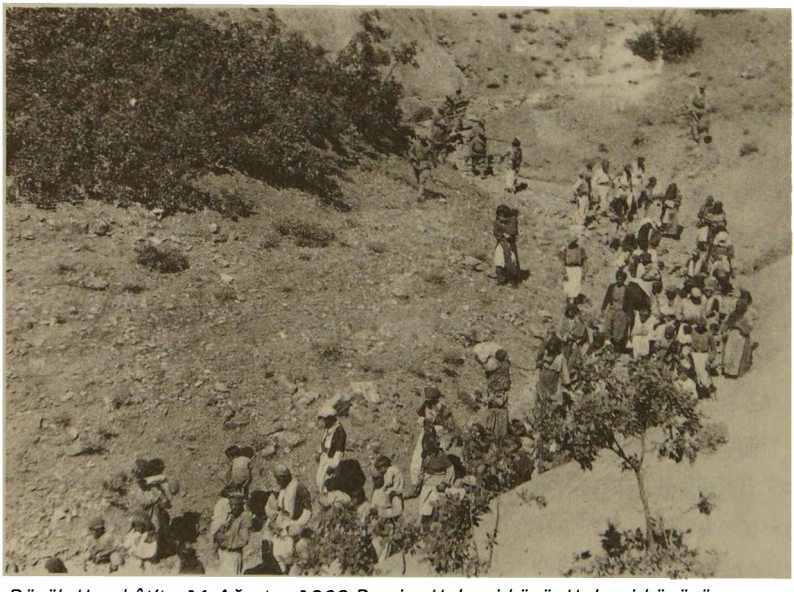
Fede, kardeşinin derdine mağaradan çıkıp gitti, ölülerin başına varıp geri geldi, ağlaya inleye dedi: "Ölülerin başına

gittim, hepsi davul gibi şişmiş. Değirmenin arkasındaki yoldan dönüp geldim."

Dila Heyderi de sağ kalıyor. Düştüğü yerden başını kaldırıyor. Asker yukarıdan görüyor, bir sal taşı atıyor, Dile'nin bacağını kırıyor. Dile, bir daha doğrulmaya güç bulamıyor, ölülerin başına gelenler onu bulup götürüyorlar. Sonra duyduk ki, bizim için demişler ki, orada bir-iki kadın ve çocuk var, zahmetinize değmez! Askerler üşendikleri için bizim peşimize düşmüyorlar.

Bizimle ilgili bilgiyi de askere Alibeg Efendi'nin oğlu veriyor. Laç Deresi'nden Şüya Gêwre'ye karşıdan dönen askerler, Ovacık yolu üzerinde şimdiki Halvoriye karakolunun bulunduğu yerde karşılaşıyorlar. Dursi'nin oğlu, Mıstê Alibeg ile birlikteymiş. Dursi'nin oğlunu yakalıyorlar ama Alibeg'in oğlu kaçıyor. Ele geçirdiklerini yol üstünde öldürüp başını kesip birlikte götürüyorlar.

Vaktiyle Wêli Ağa'nın küçük oğlu Hemed, Fede'nin kar-



Büyük Harekât'ta 14 Ağustos 1938 Dersim Halvori köyü. Halvori köyünün 217 kişiden ibaret Kürt ahalisi ölüme götürülürken.

deşi Hesen'in elinden öldürülmüştü. Hesen, Halvoriye'yi terk edip Pax'a yerleşmişti, Hiniye Dızdo'da kalıyordu. Bu yüzden Halvoriye'de kalmıyordu. Kafileyi götürüp kırdıklarında, o da fakir fukaradan kurtulan kimse var mı diye bakmaya gelmiş. Asker onu da yakalayıp öldürüyor.

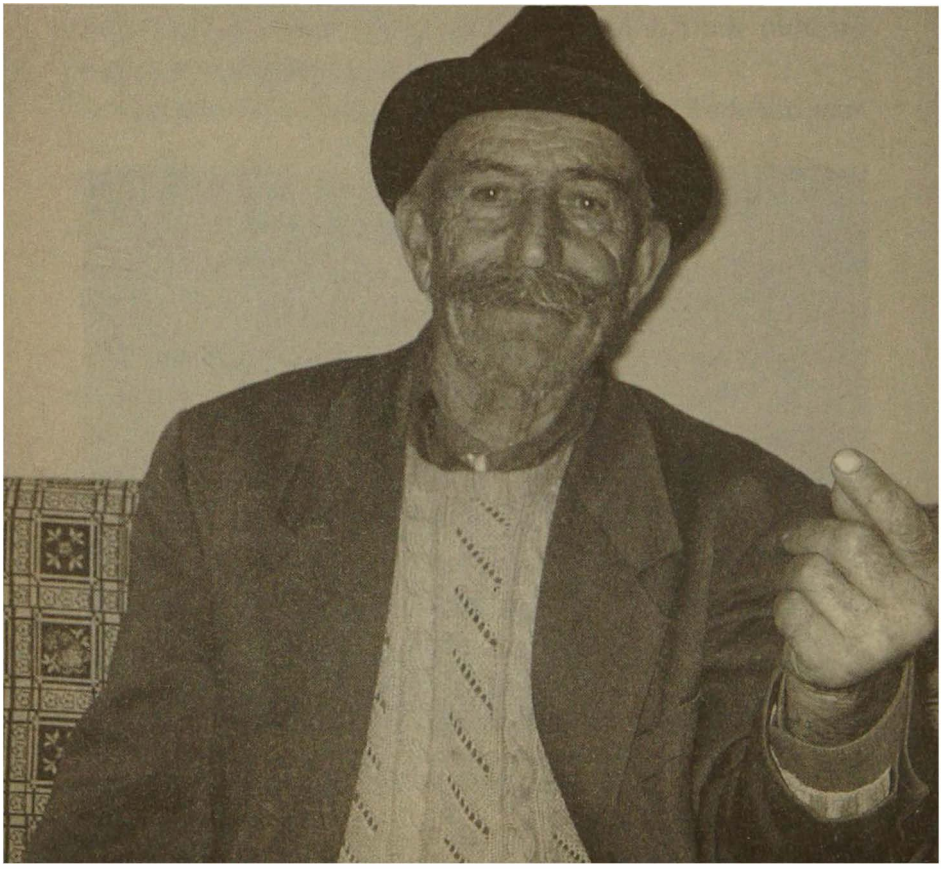
Hesenê Sılêmanê de ölülerin başına gidiyor. Gördüğü ölü yığınından dehşete kapılıyor, titreme tutuyor, saralığa yakalanıyor. Birkaç gün geçmeden can veriyor.

Biz Bokıre Dağı'ndan inip teslim olduk. Salıverilenlerimizle Halvoriye'ye döndüğümüzde 1937 yılı idi. Aradan kış ve bahar ayları geçti, '38 yılı yaz ortasında Halvoriyelileri kırdılar. Halvoriye çok kalabalık bir köydü. 400-500 insan yaşıyordu. Birkaç haneden toplam bir düzine insan kaldık geride...

"Toprak bize küstü"

ANLATICI Khêkê İsmailê Khekıli

Kayıt yeri, tarihi: İstanbul 18 Nisan 2003 - 19 Temmuz 2010
(Cemal Taş)



Dedemin adı Khekıl imiş. Bana onun adını vermişler. Dewrê-su köyünde dünyaya gelmişim. Köyümüze adını vermiş büyük dedem dervişlik yapıyormuş. Bana adını verdikleri Khekıl dedem Dewrês'in (Derviş'in) oğlu oluyor.

Büyük dedem Pêtere köyünde oturuyormuş. Bir gün kendisine haber gönderilmiş, denmiş ki, "Halvoriye'de salgın bir hastalık çıkmış, her gün bir-iki kişinin ölüsü kaldırılıyor. İnsanlar hastalıktan kırılacak. Halvoriye'ye gelmeni ve bir keramet göstermeni bekliyorlar. Yapabiliyorsan gidip hastalık melekesini köyden kov! Değilse insanların kökü gelecek!"

Dewrês, yanına birini alıp Halvoriye köyüne gidiyor, orada rehberine diyor: "Gece şafak sökmeden köyü terk etmemiz gerek. Ben evlerden melekeyi kovdum komasına ama bir evin kapı arkasına saklanmış kör bir meleke, gece karanlığında elimden tuttu. Benim de artık iflah olacağım yok!"

Şafak sökmeden rehberiyle yola düşüp Phapeliye kadar geliyor. Orada Dewrês rehberine diyor: "Adım atacak halim kalmadı, beni bırakıp git, cenazemi defnetmeye adam getir. Nerede düşersem beni orada defnedin. Hanımıma da söyle

ki, Dersim'de âdet töre kalmamış, kimse kimseye dirlik vermiyor. Üç-beş keçimiz var, onu da hırlı hırsızlar, yabaniler kapıp götürür, yetimlerim aç perişan kalır. Çocukları alıp, Qendu'da kirvemiz Aliyê Mıstafa'nın yanına taşınsın."

Nenem çocuklarını alıp Qendu'ya taşınır. O mezrada kendisine bir göz ev yaptırır. O günden sonra mezra büyük dedemin adıyla anılır. Êrgane'de ikamet eden Abasanlıların Musalio kabilesinden geliyor bizim aile.

Abasanlılarla Kalanlıların hımgımı

Sınır meselesi yüzünden Abasanlılarla Kalanların araları iyi değildi. Kalanların baskıları yüzünden Abasanlılar Munzur Suyu'nun öte yakasındaki köy ve mezralarını boşaltıp beri yakaya çekildiler. Ağdad, Hopu, Haçkirege ahalileri topraklarını terk edip Munzur'un güney yakasına taşındılar. Seyit Rıza, Derê Arey'deki konağında kalıyordu. Adamlarının hepsi suyun beri yakasında meskûndular. Suyun öbür yakasında Qarabalılara ait Kırmele köyü bulunuyordu. Kalanlar gelip o köyden Qarabalıları alıp topraklarında haftalarca çalıştırıyorlardı. Kimse de itiraz edemiyordu. Araya zaman girdi, Seyit Rıza'nın adamlarından Seyit Alişeri'nin oğlu Ali dedi:

– Yolu yok ben ya Hopu'ya ya da Ağdad'a yerleşeceğim.

Seyit Rıza dedi:

– Ali, Hopu'ya gitme! Kalanlar kuvvet sahibi bir aşiret, zoru, zorbalıkları önünde dayanamazsın! Sana sahip çıkacak gücümüz yok.

– Hayır, ben gideceğim.

Ali, Hopu'ya gidip yerleşti, orada binasını kurdu. Abasanlılar evin etrafında metrisler kurup bekledi. Seyit Rıza'nın eli güçlenince o da gidip Ağdad'a yerleşti.

Sêykemalulardan Pir Hesen'in kendisi de Seyit idi fakat

"Rehper"lik yapmıyordu. Pir Hesen hem Rehber hem de Sêykemaluların büyüğü sayılıyordu. Sêykemalular, Kalanların bir koluydu. Pir Hesen, barışmak için Abasanlıların kapısına geldi. Aliyê Seyit Alişeri ile barışıp kardeşlik kavli bağladı. Aradan bir zaman geçince Pir Hesen, Hopu'ya gelip Ali'yi ziyaret eder ve kendisine der ki, "Ali kardeş, ben bir ev yapacağım, sizin bölgede iyi kerestelik ağaçlar var, bana bir kaç ağaç verin evimin tavanında kullanayım."

Pir Hesen, ağaç bahanesiyle Ali'yi kandırıyor, ama Ali, Pir Hesen'in gerçek niyetinin farkında değil. Ali, Pir Hesen'e diyor: "Lafı mı olur, biz kardeşiz sana ne kadar ağaç lazımsa gel kes götür, ihtiyacını gör!"

Pir Hesen, gidip Kalanlardan kalabalık bir ırgat grubu toplayıp getiriyor. Tam kırk adam kırk baltayla girişip Hopu'da kırk kavağı yere deviriyorlar. Kavakları boğumlayıp yerde kurumaya bırakıyorlar. Aradan zaman geçer ağaçlar kurur. Pir Hesen, tekrar ırgat toplayıp kütükleri taşımaya getirir. Kütükler, Ali'nin evinin yukarısında bulunuyormuş. Pir Hesen, yedi-sekiz adamı ile Ali'nin evinin çevre çiti dışında, biraz mesafede duruyorlar.

Abasanlı Mıçê Celati vardı. Haçkirege'de oturuyordu, öteden eve doğru geliyormuş. Pir Hesen, onun yaklaşmasını bekleyip, kendisine soruyor:

– Mıstafa, kardeşim Ali evde mi, bir yere mi gitti?

– Bir saat kadar önce evdeydi.

O sırada Ali evde elbiselerini soyunmuş ki, banyo yapsın. Dışarıdan gelen Kalanların seslerini duyuyor. Dönüp karısı Goê'ye diyor: "Şu lanet olası Mıçê benim evde olduğumu söylemese adamlar geçip gidecekti." Pir Hesen ve Kalanlılardan beş-altı adamı evin çevresini sarıp, baltalarla kapıya dayanıyorlar. Ali don gömlekle ev damından odaya geldiğinde eli baltalı adamlarla karşılaşıyor. "Ne oluyor" demeye kal-

madan üzerine çullanıyorlar. Ali tüfeğini kapmaya fırsat bulamıyor. Ancak Ali güçlü kuvvetli biriydi. Adamları kendiyle birlikte dışarı sürüklüyor. Üzenine çullanmış beş adamdan önce başını dışarı uzatıyor. O sırada kapı önünde elinde baltayla bekleyen diğer bir Kalanlı, Ali'nin kapıdan uzanmış başına dışarıdan baltayı indiriyor. Baltanın bir yarısı kapının üst çerçevesinde iz bırakarak Ali'nin alnının ortasına iniyor. Evinin dış kapı eşiğine düşen Ali'yi oracıkta öldürüyorlar. Kavak kütüklerini de götürmüyorlar. Kavak, tasarladıkları cinayetin bahanesiymiş meğer. Ali'nin cenazesini Kırmêle'ye getirdiler. Lêrtıg'ı boşalttılar. Abasanlar, yine karşı yakada Qendu taraflarındaki köylerini terk ettiler. Bu olaydan sonra Kalanlar güçlendiler.

Ali'yi karısının yanında öldürdüler. Ali'nin karısı Goê, Qendu'dan Xıdê Mıçê Naze'nin kızıydı. Goê, kısır bir kadındı. Çocukları olmayınca, kocasını kendi kardeşinin kızıyla evlendiriyor. Ali öldürüldükten çok sonra Goê, Seyit Rıza'nın küçük oğlu Seyit Usên'le evlendi. Ali'nin oğlu Zeynel ise babası öldürüldüğünde henüz çocukmuş, olay sırasında ahırda saklanarak kurtulmuş. Aradan epey bir zaman geçiyor. Pir Hesen, oğluna diyor: "Oğul, bizim görünürde bir düşmanımız yok ama dediklerine göre Aliyê Seyit Alişeri'nin bir oğlu boy veriyormuş, adı da Zeynel'miş. Ben onun bizden intikamını alacağından korkarım."

Zeynel de artık silah bağlıyormuş. Babası gibi babayiğit biri olacağa benziyormuş. Zeynel'in namını duyan Pir Hesen, atına binip Ağdad'a geldi, Seyit Rıza'ya dedi: "Yeğenim Zeynel gelsin, bir kez kendisini göreyim." Hani Pir Hesen, Zeynel'in babasıyla kardeşlik tutmuş ya zaman önce, o yüzden "yeğenim" diyor kendisine. Kalanlılar Zeynel'den çekiniyorlar, Pir Hesen'in niyeti de Zeynel kendisinden intikam almaya kalmadan onu da ortadan kaldırmak. Zeynel'e iki elçi gönderiliyor. İkisini de ret ediyor.

Seyit Rıza, babama göz kırpıp dışarı çağırttı, dışarıda kendisine dedi: "İsmail, git Zeynel'e söyle sen neden Kalanlılardan yüz çeviriyorsun? Bunlar gidip babana dil döküp onunla kardeş oldular, kurdukları o yakınlık üzerinden de babanı tezgâha getirdiler. Sen de içindekini sakla, hasımlarına karşı rahat olduğunu göster!"

Seyit Rıza'nın diyeceği o ki, Zeynel, intikam almaya niyetin varsa bunu kimse bilmesin. Babam çağırmaya gittiğinde Zeynel geliyor. Pir Hesen, Zeynel'i tanımıyor. Zeynel, kapıdan girdiğinde Seyit Rıza diyor: "Vay! Hopu Ağası da pek ağırdan alıyor, iki elçi gönderdik, zor bela kalkıp geldi nihayet!"

Seyit Rıza, bu sözüyle gelenin Zeynel olduğunu da Pir Hesen'e duyurmuş oldu. Pir Hesen yerinden ayaklandı, kapıya doğru yürüyüp Zeynel'i kucakladı, iki yanağından öpüp dedi:

– Ben yeğenime kurban olayım.

Zeynel de Pir Hesen'in ellerinden öpüp dedi:

– Sen bana yeğen dedin, ben de sana amca!

O saatten sonra Pir Hesen'le Zeynel dost oldular. Pir Hesen, evine döndükten iki ay sonra oğlu Ağa'yı, biriyle birlikte Ağdad'a, Zeynel'i evine davet etmek üzere elçi gönderdi. Pir Hesen'in niyeti, Zeynel'i de bedbahtlıkla öldürmekti. Ağa geldiğinde Körabbaslılardan biri de kendisine eşlik ediyordu. O gece Ağdad'ta kaldılar, ertesi sabah Kalan bölgesine dönmeye ayaklandılar. Zeynel de onlarla yola koyuldu, Pir Hesen'e misafir gitmeye niyetle... Dêwa Bınene'ye vardıklarında, Ağa'ya eşlik eden adam, Ağa'ya çaktırmadan Zeynel'e mesajı veriyor:

– Zeynel biz seni misafirlik niyetine götürüyoruz, şunu da bil ki karşı taraftan sağ dönecek olursan eğer, git babamın mezarına sıç, evine öyle dön!

– Demek Pir Hesen'in daha da bizden alacağı can varmış ha?

Zeynel, kendisini davet etmelerindeki gerçek maksadı anlağında, yön kırıp Usê Meli'nin evine götürüyor beraberindekileri. Orada kendilerine yemekler hazırlanıyor, akşama doğru Zeynel diyor: "Bugün artık geç kaldık, burada kalalım yarın sabaha gideriz!"

Seyit Rıza'nın oğlu Seyit Usên'in de içine kurt düşüyor. Zeynel'in peşi sıra yola düşüyor. Belki onu da götürüp bedbahtlıkla öldürürler diye işkilleniyor. Usên, Zeynel'in beraberindekilerle Dêwa Bınene'de olduklarını öğrendiğinde, bulundukları eve gidiyor. Akşam Zeynel'le Pir Hesen'in oğlu Ağa'nın aralarında sert konuşmalar geçiyor. Seyit Usên de dayanamayıp konuşmalarıyla Ağa'ya yükleniyor. Bir ara Zeynel dışarı çıkıyor, Seyit Usên de, onun peşinden çıkıyor. Zeynel, Usên'e soruyor:

– Seyit Usên, Ağa'ya neden böyle yükleniyorsun?

– Toprak senin başına! Ağagil babanın başını almakla kalmadı, şimdi de senden anneni istiyor, anlamıyor musun?

Seyit Usên, dönüp evinin yolunu tutuyor. Zeynel de içeri dönüyor. Ağa, ayağa kalkarken Zeynel, silahını doğrultup onu cansız yere seriyor. Zeynel, dönüp Hemo Luki'ye diyor: "Oğul Ağa'yı öldürdük ama bu işi yarım bırakamayız. Gelin bu gece Pir Hesen'e gidelim, asıl hedefim de o. Sen dışarıdan seslen kapıya çıkmasını sağla, bu gece bu eski hesabı kökten kapatayım!"

Zeynel, Abasanlılardan birkaç kişiyi yanına alıp o gece yola düşüp Zaruge'ye gidiyor. Kapısına vardıklarında Haçkiregeli Hemo Luk, Pir Hesen'e sesleniyor:

– Pir Hesen, Pir Hesen!

Pir Hesen içeriden ses verdiğinde, Hemo Luk diyor:

– Biz üç yolcuyuz, Erzincan'a tuz almaya gidiyoruz. Akşam serinliğinde yolumuza devam etmek istiyoruz, karnımız aç, bize birkaç ekmek verebilir misin?

Pir Hesen, Hemo Luk'u sesinden tanıyor, dönüp gelinine sesleniyor:

– Gelin! Kalk, bu Abasanlı Hemo Gerrın'dır. Ekmek teknesine bak, ekmek varsa birkaç ekmek ver şunlara.

Gelin yatağından kalkmıyor:

– Ben bu gece vakti kapıya çıkamam!

Pir Hesen kendisi kalkıyor, bir eline birkaç ekmek diğer eline idare lambası alıp kapıya çıkıyor. Kapıda belirdiğinde Zeynel hiç fırsat vermiyor. Yıllar önce Pir Hesen'in hasmını evinin eşiğine devirdiği gibi, Zeynel de babasını öldüreni evinin eşiğinde yere seriyor. Vakit kaybetmeden Hopu'ya geri dönüyor. Sabah olduğunda Pir Hesen'in eşi Zeynel'e elçi gönderiyor. "Zeynel'e söyleyin," diyor, "Pir Hesen vuruldu, oğlum Ağa'yı sağ selim bana kavuştur." Elçi, Hopu'ya gidip geri dönüyor. Ağa'nın da Hopu da öldürüldüğünü haber veriyor. Pir Hesen'in karısı böylece anlıyor kocası ve oğlunu Zeynel'in öldürdüğünü... Gelip oğlunun ölüsünü de alıp götürüyor.

Bunun üzerine Abasanlılarla Kalanlıların kavgası tekrar alevlendi. Zeynel, eline silahını her alışında Sêykemalan kabilesinden bir adam vuruldu. Toplamda dokuz kişi öldürüldü. Pir Hesen'in bir yeğeni ve bir başka yakını, bir de Bıraê Delali öldürülenler arasındaydılar.

Abasanlılarla Kırganlıların hımgımı

Qendu köyünde Xemz adında biri vardı, dokuz oğul sahibiydi. Qendu ile Muskırage arasında Xasorige denilen bir arazi var. Xemz, gidip Xasorige'ye yerleşti. Xasorige'de sınır meselesi yüzünden Abasanlılarla Kırganlılar arasında husumet başladı. Kırgan aşiretinin Satoğli kabilesinde Satoğli adında biri vardı, Muskırage'de kalıyordu. Bir gün Satoğ-

li, kalkıp İne köyüne gitmeye yol alıyor. Xemz, Satoğlu'nun İne'ye yol aldığını haber alıyor. Oğullarını alıp İne yakın bir yerde Satoğli'nin yolunu bekliyor. Satoğli atı üzerinde yaklaşıyor. Xemz ve oğulları ateş ediyorlar; Satoğli, ciğerlerini delip sırtından çıkan bir kurşunla yara alıyor. O yarayla Dervişcemal köylerinden Mezra'ya kadar gidiyor. Dervişcemalliler onun pirleri oluyorlar. Bir Dervişcemalli'nin kapısı önünde atını eğliyor. Kendisini karşılayan ev sahibi Satoğli'nin yaralı olduğunu görünce, atından inmesine yardımcı oluyor, kolu altına girip evine taşıyor. Kimin tarafından vurulduğunu soruyor. Satoğli diyor: "Xemz ve oğulları yolumu kesip bana ateş ettiler, Dervişcemal ocağının bir kerameti varsa, bana bunu yapanların biri iki olmasın."

Satoğli orada beddua ediyor. Kendisi o yarayla can veriyor. Xemz, Xasorige'ye yayla evine çekiliyor. Kırganlar, Satoğli'nin Xemz'in eliyle vurulduğunu, yaralı haliyle gidip pirlerinin evinde öldüğünü haber alıyorlar. Xemz'in zorbalıkla yerleştiği Xasorige'yi çeviriyorlar. Xemz'i oğullarıyla birlikte öldürüyorlar. Xemz'in evinde dokuz yayık sallanırdı. Diyorlardı ki, kavga olduğunda Xemz'in yayla evi önünde kadınlar yayıklar sallanmaya devam ediyorlarmış. Yayıkların uğultusu silahların gümbürtüsünü bastırmış. Xemz'in Kırganlı bir gelini varmış, erkek çocukların birini sepetin altına saklıyor, üzerine de bir iki kat yatak yorgan örtüp yüklüğün üzerine oturuyor. Kırganlar evi talan etmeye koyulduklarında Xemz'in, Kırganlı gelini diyor: "Bu eşyalar benim dünyalığımdır. Bu yataklara karışmayın." Kırganlılar, kadının alıkoyduğu eşyalara karışmıyorlar. Xemz ve dokuz oğlu öldürülüyor, evin erkeklerinden bir tek o çocuk kurtuluyor.

O çocuk Aliyê Mıstefay idi. Ondan iki erkek çocuk dünyaya geldi: Xıd ve Mıçh... Aliyê Mıstefa'nın karısının adı Naze'ydi. Çocukları annelerinin adıyla anılıyordu. Mıçh'a diyorlardı Mıçê Naze. Bu son yıllarda Mıhç'a kızdığımızda,

"Kırganlılar, saklandığın sepetin altında babanı da bulup öldüreydiler. Allah belalarını versin, yatakların altına göz atsalardı babanı da bulup öldürür, sen de ondan dünyaya gelmemiş olurdun!" derdik. Xıd ise yiğit bir adamdı ama bazen sağa sola rahatsızlıklar verirdi. Ne Xıd ne de Mıçh'tan zürriyet türemedi. Xıd, kurban alıp Satoğli'nin mezarı başına gitti, niyaz verip dualar etti. Sonunda duası kabul oldu, karısı birbiri peşi sıra dokuz çocuk doğurdu. Her bir çocuk öylesine güzel, öylesine fidan boyluydular ki, bakmaya kıyamazdın.

* * *

Qoçan aşiretinden Ağaê Qıci adında biri vardı, gelip Pojvonk'a yerleşti. Bir gün Seyit Rıza'nın kardeşi Sêy Kheko, Ağaê Qıci'nin evine konuk oluyor. Konuk olduğu evde yemeğini yiyor, yola düşerken, evde bulunan iki buçuk teneke darı tohumunu da sırtına vurup beraber götürüyor. Kıtlık kıran zamanı. Kimsenin evinde dirhem ekmek kalmamış. Sêy Kheko, o tohumluk darıya el koyunca, Qoçanlar, inada bindirip Pojvonk köyünü satışa çıkardı. Salman Ağa, köyü satın almak için müşteri oldu. O arada Abasanlılar da alıcı oldu. Pojvonk'ın çevresinde Kırgan köyleri var. Qoçanlar köyü Salman Ağa'ya sattı. Bu satış yüzünden Kırganlılarla Abasanlıların arası açıldı. Pojvonk'ın satın alınmasını Seyit Rıza ve oğlu Şıxhesen istiyordu. Seyit Rıza'nın oğlu Baba kardeşine dedi:

– Kırganlılar, satın almışlarsa almış, kendilerine hayırlı olsun. Biz mülkümüz olan köylerle yetinelim. Biz Kırganllılardan Kırmêle'yi, Mezra Bedi'yi, Sırpat'ı aldık. Satoğli'nin oğlu Salman Ağa da dört-beş parça arazi almış, göz darlığı yapılacak ne var bunda, kendisine hayırlı olsun!

Şıxhesen dedi:

– Pojvonk'ı siz satın almazsanız ben Abasanlıların içinden taşınıp gideceğim.

Baba dedi:

– Sana uğurlar olsun, nereye gidersen git, Pojvonk'ı satın almayacağız!

Şıxhesen, inadım inat, dediğim dedik diye ayak diredi. İnadının sonunda 80 altın Seyit Rıza, bir o kadar altın da Salman Ağa aynı araziyi satın almak üzere Qoçanlara verdiler ayrı ayrı. Seyitali adında Korê Kurni dedikleri bir Qoçanlı vardı, o adam diyor ki, "Aralarına bir kemik attık. Üzerinde birbirleriyle dalaşıp dursunlar."

Abasanlılar bu sözü duydu. Gidip Reso'yu çevrelediler. Rayber, Zeynelê Ali, Hesê Poşti, Tornê Qoçi, Memê Seyitê Çhoki, Memê Povi, Çhulê Zereci'nin de aralarında bulunduğu Abasanlılar, şafak sökmeden evin çevresini sarıyorlar. Seher vakti, Seyitali don gömlek, işemeye niyetle dışarı çıkıyor. Rayber'le Zeynel aynı anda tetiği çekip Seyitali'yi öldürüyorlar. Sebebi de, araziyi iki tarafa satmakla kalmayıp "önlerine bir kemik attığını" söylemesi. Evde şivan koparken, Abasanlılar evlerinin yolunu tutuyorlar. Kurni'nin oğullarından Wêli, silahını kapıp Abasanlıların peşine düşüyor. Bakıyor ki, Abasanlılar bir çalılığa dağılmış böğürtlen atıştırıyorlar. Wêli, ateş edip Tılage'den Mamudê Poşti oğlu Hesê Poşti'ye isabet ettirip bağırsaklarını döküyor. Hes, bağırsaklarını kendi elleriyle toplayıp karnına geri tıkıyor, ellerini yarasına bastırıp o halle Savıko'ya kadar gidiyor. Orada diyor:

– Eyvah hey! Ben karnımın derdine kör kurşuna gittim. Ben yiğit biri olsaydım adam gibi bir kavgada vurulurdum. Bu yara da bana efkâr olmazdı!

O böyle deyince, Ali Abasê Khabani diyor:

– Niye Heso, sen bunu kavgadan saymıyor musun? Qoçoğullarının kavgaya girdiklerinden haber misin sen?

Qoçi'nin bir torunu, bir de Qoçanlardan Memê Povi öldürülüyor aynı yerde. Rayberê Seyit Ağa'nın ağzından giren kurşunun biri yanağından çıkıyor, bir diğeri kulağının memesini uçurup götürüyor. Zeynelê Ali olmasa orada hepsi yere serilecek. Wêli, kayalığın tepesini tutmuş, ötekiler aşağıda kalmışlar, hiçbirinin yerlerinden kıpırdamasına izin vermemiş. Zeynel'in bir ateşiyle Wêli tepetakla olunca ötekiler kaçmaya fırsat buluyorlar.

* * *

Hesê Mexsudi, akrabalarına küsüp Hopıke'ye taşınıyor. Baba, peşi sıra geliyor. Hesê Mexsudi'nin göçünü alıp tekrar köylerine dönerlerken, Birike önlerinde Kırganlılar yollarını kesip üzerlerine ateş ediyorlar. Baba, aileyi karşıya sağ salim geçiriyor, kendi beri yakada kalıp bizim eve doğru geliyor. Evimizin yakınında babama seslendi, "İsmail, silahını al ve bize yetiş!"

Bahar günüydü. Orman gövermiş, otlar boy vermişti. Baba'nın yanında birkaç adam daha vardı. Qendu'dan yukarılara yön tuttular Ğeribu Tepesi'ne çıktılar. Orada Kırganlılar daha önceden mevzilenmişler. Khurê Menguşigil'den biri orada vuruldu. Baba, ölünün başına gidiyor, vurulanı tanımayınca babama soruyor:

– İsmail, sen buraları iyi tanıyorsun, bu adam kimdir? Kimlerdendir?

– Bu adam Mengusulular'dan.

Kazım'ın dedesi de oradaki kavgada yer alıyor. Baba'yı tanıyor, tüfeğini bırakıp kaçıyor, "Baba'nın karşısında durulur mu?" diyor. Baba, kavga sırasında ses verip demiş, "Haberiniz ola! Karşınızdaki Gêwrê Menti değil, Bu Baba'nın kavgasıdır ona göre!"

Mıçê Celati ile birkaç adam Mengusulu'nun cesedini al-

maya niyetleniyorlar Baba kendilerine kızıp diyor: "Ulan adamın cesedini almak da ne oluyor? Kavgada böyle bir âdet de mi çıkardınız şimdi? Bunlar bizim mal davarı mı götürdü ki, diyesiniz cesedi alıp malınızla takas edeceğiz? Adamın ölüsünü sahiplerine bırakın, pislik yapmayın!"

Bunun üzerine artık Pojvonk üzerinde silahların şakırtısı eksik olmadı. Kırganlılarla Abasanlılar karşılıklı 40'ar adam vurdular birbirlerinden, toplamda 80 kişi toprağa baş koydu. Kırganlılardan Seyitê Bojigiller vardı, dünyaya böyle bir aile gelmemişti. Evin her bir eri bir aşirete bedeldi. Onlardan Xıd adında biri vardı, Xıdê Seyitê Boji diyorlardı, adam bir boğadan güçlüydü. İbrahim Dönmez'in babası... Xıdê Seyitê Boji, çatışmalara sipere ilginç küfürler ederdi. Onun küfürleri iki tarafta konuşulurdu. Abasanlıların yoluna pusu attıkları bir seferde o galiz küfürlerinden edince, Seyit Rıza'nın kulağına gidiyor ettiği hakaretler. Seyit Rıza, Salman Ağa'ya elçi gönderiyor, "Şu adamına söyle bir daha küfürler etmesin!" diyor.

Seyitaliyê Seyit İbrahimê Rayberi bana kendisi anlattı:

> Ben o yıl Muskırage'de oturuyordum. Seyit Rıza, beni elçi olarak Salman Ağa'ya gönderdi. Xıd duydu ki, ben Salman Ağa'nın evine gideceğim, o gün şafak sökmeden kapımıza dayandı, kapı önünde eşime sordu: "Ana, Xıd uyandı mı?" Eşim dedi: "Hayır daha uyanmadı, yatağında uyuyor daha." Fakat ben uyanığım, kapı önündeki konuşmalarını duyuyorum. Xıd'ın niyeti de benimle Salman Ağa'ya gelmek, Muskıragelilerin şikâyetini yapmak kendince. O da Muskıragelilerin kavgada sıkı durmadıklarından şikâyetçi. Ana kapı önünde yayık sallıyor. Yayık sallamayı bırakıp içeri geldi, benim Salman Ağa'ya gidip gitmeyeceğimi sordu, ben bağırıp dedim: "Salman Ağa'ya filan gitmiyorum." O gece rüyamda, Bısterike Geçidi'nde iki adamın vuruldu-

ğunu, bizim yakaya doğru cenazelerinin taşındığını görmüştüm. Bısterike Geçidi, Rengule yakınlarında Muskırage ile Borıca köyleri arasında yüksekçe bir yer. Oradan Dersim'deki ziyaretlerin çoğu görünüyor. Kertê Borıca da deniyor oraya. Borıca, Şin köyüne bağlı bir mezra. Kırgan ağası Salman Ağa Borıca'da oturuyordu. Xıd benimle gelmesin diye ben gitmeyeceğimi söyledim. Kalkıp elimi yüzümü yıkayıp, kahvaltı yapmaya oturduğumda, dediler: "Xıd, Selman Ağa'ya gidiyor." Ben Xıd'ın yüzünden ağırdan alırken o benden önce yola düştü. Peşi sıra yola düştüm. Biraz yol gittim tüfeklerin sesi yükseldi. Benden epey önde giden Xıd, Bısterike yokuşuna dayandığında orada pusuya yatmış Abasanlılar ateş edip vuruyorlar onu. Ben gidip kendisine kavuştuğumda tüfeği omzunda yerde iki büklüm oturuyordu. Beni gördüğünde dedi: "Vay ki vay! Ben bunu da mı görecektim?" Onu o halde görünce değneğimi kaldırıp Abasanlılara seslendim: "Bu elimdeki Sultan Baba'nın kutsal çubuğu, Sultan Baba'ya itikadınız varsa ateş etmeyin!" Bunu der demez de arkamdan bir el silah patladı, dönüp baktım ki, ateş eden Usıvê Memê Çheli. Xıd, ölümcül kurşunu da alıp yere serildi yanımda. Ben beddua edip dedim: "Şu görünen Sultan Baba ve Qeresıleman'ın melekesinden dileğim odur ki, her birinizin sonu da böyle olsun!" Usıvê Memê Çheli gelip Xıd'ın üzerindeki tüfeği alıp kaçtı. Ölüyü taşıyıp Muskırage'ye getirdik, ertesi gün Salman Ağa'nın evine gittim.

Baba'nın ölümü

Baba, Zekina ile imam nikahlı, Ağdad'ta yaşıyordu. Sonraları Baba'nın adı İksor'dan Aliê Memedi'nin kızı Hene ile anılır oldu. Hene de, zaman önce Hesen Aliê Cıbi'nin gelini imiş. Kocası Demenanlılar tarafından vuruldu. Baba, Hene'yi Derê

Arey'deki evine getirdi. Bazen gidip Ağdad'ta Zekina'nın yanında kalıyor, bazen de Derê Arey'de Hene'yle kalıyordu. Bu durumdan Seyit Rıza rahatsız oluyor. Oğluna kendi karısıyla ilgilenmesi gerektiğini, ikinci bir kadının uygun düşmediğini, Hene'yi babasının evine geri göndermesini, baba evinde kadının yedi yılını tamamlamasını filan söylüyor. Baba, Hene'yi baba evine götürüyor. O arada Rayberê Qopi, Hene'yi rahat bırakmıyor. Baba, Rayber'i kendisinden uzak tutmazsa Hene'yi öldüreceğini söylüyor. Hene, ona verdiği sözde durmuyor, Rayber'den hamile kalıyor. Kadın ne yapsın Rayber'in tacizinden kurtaramıyor yakasını. Baba gidip Hene'yi öldürdü.

Rayber duyuyor ki, Baba kendisini de öldürmeye niyetli, Baba'yı ortadan kaldırmaya planını kuruyor. Gidip Kırganlılardan Memed Ağa'ya 80 altın para veriyor, Baba'yı öldürmelerine karşın. Memed Ağa da zaman önce Baba'nın kurşunuyla yara almış biri. Kolundan bir parça kemiği kopmuş, o kemiği bir çaputa bağlayıp saklamış, ne zaman Baba'dan intikamını aldı, o zaman kemiğini de toprağa gömmeye yeminli imiş. Memed Ağa dedikleri Şine köyünden Sıleman Ağa'nın oğlu. Baba, Hozat'a gittiğinde, Rayber de Şine'ye gidiyor. Biliyor ki, Memed Ağa, Baba'yı öldürmeye istekli. Onunla senet imzalıyor. Senet hazırlanıp imzalanırken Qurrê Benzadi de, idare lambasıyla ışık tutuyormuş. Qurrê Benzadi dedikleri de Xeçeliye köyünden bir Abasanlı'ydı; gerçek ismi Seyit Hesen...

Baba, Hozat'tan döndüğünde Ağaê Fer Ağay ile Welê Xıdê Murti de ona eşlik ediyorlarmış. Ağa, Laçinanlı'ydı. Seyit Rıza'nın kızıyla evliydi. Wel ile Ağa, nereye gitse Baba'yı yalnız bırakmıyorlardı. Wel, daha önce Şine'ye Memed Ağa'yı öldürmeye niyetle gidiyor. Memed Ağa'yı epey bir dolaştırıyor, bir türlü hesaba getiremiyor. Nihayet Şine'ye gidiyor. Memê Daşigil'in evinin yanında bir harman yeri var, gidip

orada tınaz yığını arasında pusuya yatıyor. Mudirê Dewrêşi'nin karısı da Abasanlı'ydı, kadın kendisine yardım ediyor. Kadın diyor ki, "Ben yüzü kırmızı, bir yüzü beyaz bir yorgan sereceğim çardağımızın kapı önüne. Yorganı kırmızı yüzü görünecek şekilde serdiğimde bil ki, Memed Ağa evde. Eğer beyaz yüzü görünür şekilde serersem bil ki, Memed Ağa evde değil."

Wel, iki gün yığının içinde bekliyor, beyaz yüzüyle çardağa serili yorgan bir türlü ters yüz edilmiyor. Akşam karanlığı bastırdığında kalkıp Memed Ağa'nın evine dalıyor. Memed Ağa'nın karısı kürsü üzerinde oturmuş, bebeğini emziriyormuş, elinde tüfekle Wel içeri daldığında kadın diyor:

– Kardeşim sen kimsin? Tüfeğinin namlusunu öte yana çevir, ben tüfekten korkuyorum.

– Korkma sana zararım olmayacak. Ağan nerede sen onu söyle?

– Sen eve girmeden önce o dışarı çıktı, köyde birilerinin evinde olmalı.

Wel, fişekliğinden bir deste çıkarıp, Memed Ağa'nın ocak başına indiriyor, kapıya çıkıyor bir yaban kuşu gibi kanatlanırcasına ortalıktan kayboluyor.

Duyduğumuza göre Memed Ağa, birkaç adamını alıp Kertê Xızıri değirmeninde beklemeye başlıyor. Baba, Kertê Xızıri'ye geldiğinde kısrağından iniyor, ziyaretin önünde dara durup dua ediyor: "Xızır! Eğer sen ki âlemin kurtarıcısın, haksızımız her kimse onun belasını ver!" Memed Ağa ve adamları saklandıkları yerden tetik çekmiyorlar. Baba ve iki adamı yollarına devam ediyorlar. Baba yolda oyalanıyor karanlığın basmasını bekliyor ki, Xaçeliye'ye gidip Rayber'i öldürsün. Xıdê Murti, Baba'nın niyetini anlayınca hastalık numarasına yatıyor, karnını tutup diyor:

– Karnım ağrıyor.

"Gel kısrağa bin," diyorlar.
– Ben bu halle atın üzerinde duramam.
"Yayan yürü öyleyse!" diyorlar.
– Hayır, benim yürümeye gücüm yok!

Baba, o lanetlinin mızmızlığı yüzünden öldürüldü.

Yolunu beklemeye gidenlerin ziyaret başında Baba'ya öldürmeye elleri varmadığını duyan Memed Ağa'nın karısı duyuyor ki, "Düşmanlığınızı gösterdiniz ama yılanı da yaralı serbest bıraktınız!"

Memed Ağa, tüfeğini asılı bıraktığı orta direkten çekip alıyor, hışımla Baba'nın peşine düşüyor. Baba, Dursun Ağagil'de misafir kalıyor o gece. Dursun Ağa'nın karısı Qoço'nun torunu, Usên Ağa'nın kız kardeşi oluyor. Kırganlılar, gidip Dursun Ağa'nın evinin arkasında bir arılık var, oraya girip saklanıyorlar. Sabah Baba uyanıp yola devam etmeye ayaklandığında, bir ayağını kısrağının üzengisine attığı sırada, bir el tüfek patlıyor. Baba, bir ayağı üzengide durup etrafına bakıyor. O sırada ikinci el ateş ediliyor, kurşun alnından girip kafatasının arkasından çıkıyor. Gulê Quşi'nin oğlu ile Memed Ağa birlikte samanlığa saklanmışlar. Memed Ağa'nın attığı kurşun isabet etmemiş, Gulê Quşi'nin attığı kurşun Baba'nın alnına isabet ediyor. Baba'ya eşlik eden Xıdê Murti'nin oğlu Wel de orada öldürülüyor. Ağaê Seyitê Muzıri ise aldığı yarayla eve kadar geldi, üç gün sonra evinde öldü. Ölüleri Qendu'dan geçirip getirirlerken, karşılamaya gittik. Baba'nın öldüğü belli olmuyordu. Uykuya yatmış gibiydi, yüzünde öylesine bir nur vardı ki, sanırsın cemaline sabah güneşi konmuş! Nazarlığı göğsü üzerinde asılı duruyordu. Ağaê Seyitê Muzıri yaralıydı, inleyerek dedi: "Ben sandım ki, bu yarayla kurtulurum, Baba'nın intikamını alırım ama kahretsin ki ben de öleceğim bu yaradan."

Her taraftan insanlar geldi, Baba'nın cenazesini kaldırma-

ya. Derê Arey ana-baba gününe döndü. Kalan bölgesinden Rayberê Seyit Ağay'a benzeyen biri gelmişti. Baba'nın cesedi başında yüksek sesle ağlayıp diyordu, "Ağam, ağam! Ben senin gölgene sığınmaya geldim, sense kan olup damarlarından aktın!"

Dönüp babama sordum:

– Baba, bu adam Rayberê Seyit Ağay mı?

– Hayır yavrum. Bu Baê Seyit Ağay'dır. Kalanlı, Seykemalan kabilesinden.

Xıdê Murti'nin oğlunun cesedi kadavraya dönmüştü. Çenesi alt dudağıyla birlikte kopmuştu. Ölüler toprağa verildiği sırada kar fırtınası koptu. Öylesine bir fırtına ki, görülmüş şey değildi. Babaların Beyaz Dağ üzerinden Hozat'tan döndükleri o gün kar yoktu. Cenazelerin kaldırıldığı gün, Allah seni inandırsın öyle bir kar yağdı ki, saçakları, ağaçların tepelerini tuttu. Mezarların üzerinde kilimler gerdiler, tabutları öyle mezara indirdiler.

Bütün bu olanlar Rayberê Seyit Ağay lanetlisi yüzünden oldu. Rayber, dünyayı harap etmek için yaratılmış bir mahlûktu. Baba, gökte bir yıldızdı, o vurulduğunda, Rayber'in muradı oldu. Baht yıkıldı, bir daha da dünya denge düzen tutmadı. Rayber, Yezit'ten beter bir adamdı. O zulümkâr, Kırmancların evvel ahir töresini bozdu. Ne hak kaldı ne hakkaniyet, ne cem kaldı ne cemaat, ne pir tanıdılar ne de yol ehli birinin sözünü. Rayber'in ettikleri o kadar olur yani!

Baba'nın ölümünün üzerinden kış geçti, mevsim bahara döndü, o bahar misilleme olarak Abasanlılar Kırgan köyü Şine'yi basıp harabeye çevirdiler. Seyit Rıza Viyaleke'de evler yaptırdı. Kırganlılar, Şine'yi boşaltıp kaçtılar. Askerler dağları sarıncaya kadar bu hal böyle sürdü.

Baba adaletli bir adamdı, Kırganlılara hiçbir zararı da dokunmadı. Bir gün Salman Ağa ile Memed Ağa, Xaçeliye'ye

Rayberê Qopi'nin evine geliyorlar. Baba ile Zeynel de o sırada Xaçeliye de bulunuyorlar. Salman Ağa ile Memed Ağa kalkıp Baba'nın eşliğinde Ağdad'a Seyit Rıza'nın evine gitmek istiyorlar oradan. Yola düşüp Birıke'ye kadar geldiklerinde, Baba atıyla önden gidiyormuş, Salman Ağa da onun peşi sıra atını sürüyormuş. Rayber ve Zeynel kendi aralarında işaretleşiyorlar "geride durup ikisini birden vuralım" diyorlar. Gulê Calati, Rayber'le Zeynel'in işaretleştiklerini fark ediyor. Atlıların tümünü geçip Baba'ya kavuşuyor, kendisine diyor: "Baba, Rayber'le Zeynel, Salman Ağa ve Memed Ağa'nın ikisini birden öldürmeye niyetliler." Baba, atıyla yolun üst tarafına çekiliyor, atlıların tümünü önüne geçmesini bekliyor. Zeynel ve Rayber'le yan yana geldiklerinde kendilerine diyor ki, "Düşündüğünüz alçaklığı yapmaya kalkarsanız, ikinizi de gebertmezsem ne olayım. İnsan misafirine murdarlığın böylesini düşünebilir mi?"

Yani diyeceğim o ki Baba, Kalanlılar ve Qoçanlılarla kavgalara girdi ama Kırganlılara hiçbir fenalığı olmadı. Girdiği kavgalarda da hep mert davrandı. Pek çok kavgayı da önledi. İşte bu yüzden Baba öldüğünde, daha önce aralarında husumetler yaşanmış, adamları öldürülmüş Seykemalanların büyüğü Baê Seyit Ağay gelip onun cesedi üstüne kapandı, Seyit Rıza'nın oğluna içli ağıtlar yaktı.

Atatürk dedi: "Türkiye'ye iki başkomutan fazla, ya ben ya Seyit Rıza!"

Atatürk, Elazığ'a geldiğinde ben gördüm[1]. Elazığ'da hamallık yapıyordum. O zaman yirmi yaşındaydım, silah taşıyordum. Atatürk, meşin gözlü biriydi, bakışları normal değildi. Çevresini insan kalabalığı sarmıştı, iğne atsan yere değmiyordu. O arada Seyit Rıza da Elazığ'a gelmiş. Herkes onu

1 Atatürk diye ifade edilen kişi Hüseyin Abdullah Alpdoğan Paşa olabilir.

görmeye gelmiş. Atatürk bir sandalyeye oturdu, ayak ayak üzerine attı. Çevresinde birikmiş kalabalığın arasında Seyit Rıza'yı gördü. Yerinden kalkıp Seyit Rıza'nın yanına gitti, ellerinden öpmeye niyetle eğilip dedi:

– Seyit Rıza yanlış gitme, ben senin evladın sen benim babam, esasında ben seni görmeye geldim buraya. Eski kavlimizden çıkma, Koçgirililer Sivas'ta yolumu kesmeye niyetlendi, sen engelledin. Koçgirilileri getirip devlete teslim et. Senden ricam bu. Bir de devlete vergilerinizi ödeyin. Askerlik hizmetinizi yerine getirin. Sana da Sursuriye'de mülk verelim. Çocuklarına da hükümet katında memurluklar vereyim.

– Hayır, ben bu şartlarını kabul etmiyorum. Sen Ali-Muhammed dininden çıkmışsın Atatürk!

Seyit Rıza, Atatürk'ün teklifini kabul etmedi, bu görüşme sonbaharda oldu. Ertesi yılın bahar aylarında askerler Dersim'e girdi. 1936 yılında karakollar yaptılar. O yıl Abasan ve Kalan bölgelerinde bir sorun yaşanmadı. Mercan taraflarında karakollar, binalar inşa edildi. İaşeler taşındı. 20-30 asker karakola sorunsuz yerleşti. Karakol, Ağaê Khêji'nin Dıze ve Beytu arasında bulunan arazisi üzerinde kuruldu. O kış iki metre kar yağmıştı. Nasıl olduysa, Kalanlar ayaklanıp karakolu bastı, askerlerin bir kaçını öldürdü, erzaklarına, silahlarına el koydular. Allah vekil, Seyit Rıza'nın bu olayla hiçbir ilgisi yoktu. Ama olay Seyit Rıza'nın üzerine atıldı. Doğru-yanlış bilmiyorum, söylenenlere göre Kalanlı kadınların ikisi davara gidiyor, o karakolun askerleri, ayıptır söylemesi kadınların önlerini kesip tecavüz ediyorlar. Namus büyük bir meseledir efendi! O yılın kışı geçti, bahar ayları geldi, askerler dağlara çıktı. Önlerine çıkanları tırpanladılar. Tırpanın önüne düşen kırıldı, sağ kalanları sürgüne gönderdiler.

Askerler Dersim dağlarına çıktıklarında, Zeynel direnişe katılmadı. Rayberê Qopi, onun devlete karşı gelmesini en-

gelledi. Rayber'in kendisi ise askerin önü sıra hainliğe koşturuyordu. Abdullah Paşa, Seyit Rıza'ya elçi gönderip dedi: "Koçgirilileri getirip teslim et, askerler geri çekilsin. Sana Harput köylerinden Sursuriye'de mülk vereceğiz. Sursuriye arazilerinin yarısını senin üzerine tapu edeceğiz, çocuklarına da memurluk vereceğiz. Sen benim babam, ben senin oğlun!" Seyit Rıza yine kabul etmedi.

Ankara'da Atatürk'e soruyorlar: "Seyit Rıza'yı ne sen ne de Abdullah Paşa kandırabildi. Nasıl oluyor da bu adam hükümete biat etmeye ikna olmuyor?" Atatürk diyor: "Seyit Rıza ikna olacağa benzemiyor ama Türkiye'de iki baş olmaz, ya ben ya Seyit Rıza!"

Ruslar Erzurum'u işgal ettiklerinde milletimize çok zulümler ettiler. Erzincan'ı işgal ettiklerinde bu sefer de orada insanları kırımdan geçirdiler. O zaman Türkiye perişanlık içindeydi, güçten düşmüştü. Seyit Rıza, aşiret erlerini toplayıp Erzincan'a indi. Ruslara karşı savaştı, babam da Seyit Rıza yanında Rus askerine karşı harbe girdi. Bu savaşa katılanları daha sonraları hükümet tespit edip aylığa bağlamak istedi. Ama çoğu ölmüştü. Aradan epey zaman geçmişti. Babam diyordu Rus harbi sırasında hükümet birliklerine kumanda eden Halit Paşa, Seyit Rıza'nın emrine girmişti. Ruslar geri çekiliyor, artık bizimkilerin önünden mi kaçıyorlar, başka bir nedenle mi geri çekiliyorlar bilmiyorum. Kendi memleketlerinde hükümet devrilmiş yeni gelen adam orduya geri dönün emri vermiş diyorlardı. Ama Seyit Rıza'nın Türkiye'ye büyük yararı oldu. Sonra Koçgililer Seyit Rıza'nın yanına gelip ortalıktan kayboldular. Devlet onlara ulaşamadı. Seyit Rıza, Koçgirililere sahip çıkmakla hükümetle arayı bozmayı göze aldı. Hükümet Koçgililer gelmeden ona her yıl hediye gönderiyordu. Her ne idiyse direkt Ankara'dan geliyordu. Sonbahardan sonbahara her yıl memurlar bir sandık içinde ona bir şeyler getirip geri gidiyorlardı. Sandıklar

mühürlü geliyordu, kimse de içinde ne olduğunu bilmiyordu. İçinde ne vardıysa, Seyit Rıza'nın kendisi ve de devlet biliyordu. Koçgilililer geldi, Seyit Rıza sabıkalı sayıldı, maaşı da kesildi. Allah var! Seyit Rıza'nın herkese iyiliği geçiyordu. Alişer Efendigiller Koçgiri'de hükümet askerleriyle çatışmaya girip 25 hane halkıyla birlikte gelip Seyit Rıza'ya sığındılar. Atatürk dedi: "Koçgirilileri devlete teslim et!" Seyit Rıza dedi: "Onları teslim etmem töremize uygun değil, onlar aramıza sığınmacı olarak gelmişler. Ben sığınmacıları teslim edemem!"

Teslim etmedi. Ama Koçgirililer dünyayı talana, yangına boğdular. O 25 hane halkından kimileri vuruldu, kimileri kaldı, kimileri bölgelerine geri döndü. Dersim'de perişanlık çekenleri de oldu. Bazıları Seyit Rıza'nın yanında, birkaçı Rayberê Qopi'nin köyünde, diğerleri de öteye beriye uçup kondu! Rayber, onları yanına alıp Erzincan'a kol atıyor, Sakakların sürülerini çalıyordu. Ta Sivas'a kadar gidip kelepir getiriyorlardı. Rayber, Koçgirililerin yanı sıra aşiretinden de adamlar alıyordu yanına. Koçgirililer Sivas taraflarına gittiklerinde bölgelerini iyi tanıyorlardı, nereden ne kaldıracaklarını biliyorlardı. Geceleri evlere dalıp insanlardan para, kıymetli eşyalarını istiyorlardı. İstediklerini vermeyenlerin gırtlağına eritilmiş yağ döktüklerini söylüyorlardı. Zavallılar yılan gibi kıvrıla, kıvrıla can veriyormuş. Rayber, çetesine dahil ettiği adamlarıyla öylesine zalimlikler de yapıyordu. Allah'ın düşmanı bir adamdı. Hükümetin Dersim'deki en kıymetli adamı da o oldu. Talan seferlerinden döndüğünde dağlara salınmış yılkı katırlarını toplayıp çevresindekilere veriyordu. Çevresindekileri verdiği katırlarla susturuyor, paraları da cebine indiriyordu. Cepleri habire şişiyordu ama bir türlü de harama doymuyordu. Ne hak ne adalet tanıyordu. Onunla hareket eden Koçgiriler de ona benziyordu. Zalimliğine zalim, bir o kadar da açgözlüydüler. Ama Seyit Rı-

za'nın yanındaki Koçgililer çok kalender insanlardı. Onlar başkaydı. Hak yolundan çıkmıyorlardı. Cem cemaat insanlarıydı. Alişer Efendi, okumuş yazmış, güngörmüş bir adamdı. Aşiret kavgalarına girmemeleri için insanları uyarıyordu, "Aşiret kavgalarıyla Dersim'i güçten düşürüyorlar, birlik ve beraberlik sağlanmazsa, Ermenilerin, Koçgililerin yaşadıklarına benzer felaket göreceksiniz," diyordu. Fakat Alişer Efendi ve yeğeni bir başlarına kaldılar. '38'den sonra onların zürriyetinden kurtulan bir-iki kişi Dersim'den çekilip bölgelerine döndüler. Göçünü alıp gidenler de kendi topraklarında selamet bulmadı, türlü belalarla göçüp gittiler.

Alişer Efendi öldürüldüğünde Kırmanciye'nin tılsımı bozuldu

Alişer Efendi, karısı Zarife Hatun ve yeğeni Pışkek'te bir mağarada kalıyorlarmış. Pışkek mağarası gece gündüz çevresinde dolandığımız, avucumuzun içi gibi bildiğimiz bir alanda buluyordu.

Askerin Dersim'e harekât düzenlediği birinci yıl (1937) Rayber, Zeynel'i yanına çağırıp Alişer'i öldürmesini istiyor. Yanına Sure'nin torunu Mıstafa'yı da almasını öğütlüyor.

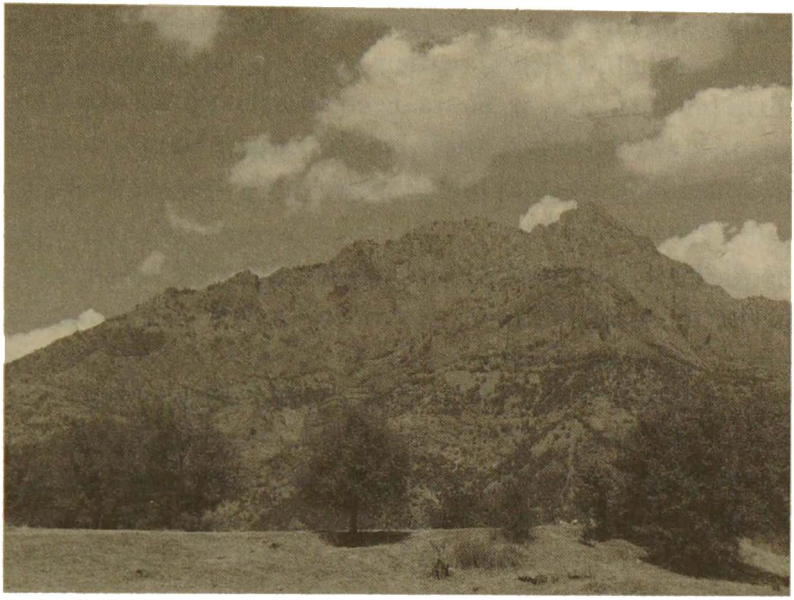
Zeynel itiraz edip diyor:

– Alişer'i neden öldüreyim? Sebep nedir?

Rayber diyor:

– Koçgirili Alişer Bey öldürülürse asker Dersim'den geri çekilecek, değilse asker bizimkilerin kökünü getirecek. Bunca insan gideceğine o gitsin! Hükümet çekildiğinde suyun beri yakası benim, öte yakası senin, mülkü beraber bölüşürüz.

Bak hele! Rayber'in yaptığı hesabı görüyor musun? Zeynel, Rayber'den ayrılıp Seyitaliyê Hebeşi'ye bir adam yollu-



Alişer Efendi ve Zarife Hatun'un öldürüldükleri Pışkek Mağarası.

yor. Onu da kendisine suç ortağı yapmak istiyor. Seyitali, yaman bir adamdı, Yibisolar kabilesindendi. Karaballıların Kırmêle köyünde oturuyordu. Allah var, akıllı bir adamdı. Zeynel'in gönderdiği adam Seyitali'ye gidip diyor:

– Seyitali, Zeynel diyor acele yanıma gelsin, kendisiyle konuşacaklarım var.

– Benimle işi varsa kendisi gelsin buraya.

Zeynel de diyor: "Burada kimse yok, kendisiyle yalnız konuşmam gerek." Seyitali, gizli konuşulacak işin hayırlı bir iş olmadığını anlıyor. Ama kalkıp Zeynel'in yanına gidiyor.

– Diyeceğin neyse söyle.

– Rayber, Alişer Efendi'yi öldürürseniz asker geri çekilecek. Alay komutanı kendisine söz vermiş. Söyleneni yapmazsak asker aşiretleri kırımdan geçirecek. Bu işe ne diyorsun?

Duyuyor musun çevrilen dalavereyi? Zeynel bunları dediğinde, Seyitaliyê Hebeşi yerden küçük taşlar alıp üstü üste dizip bir kule kapıyor. Sonra da en tepeden üç taşı alıp kıyıya atıyor. Taşların biri Alişer Bey, biri Zarife Hatun, üçüncü de Alişer Bey'in yeğeni Efendi manasına geliyor. Seyitali dönüp Zeynel'e diyor:

– Çektiğim bu üç taşın sonrasında yığın yıkıldı mı?

– Hayır, yıkılmadı.

Seyitaliyê Hebeşi, bu sefer de kurduğu yığına tekmeyi çalıyor, her bir taşı bir yere savuruyor, dönüp soruyor:

– Şimdi ne oldu?

Zeynel ellerini ovuşturup diyor:

– Her biri bir yana savrulup gitti. Ortada bir şey kalmadı.

– Gerçekten de öyle. Koçgirililerin ölümüyle asker Dersim'den geri çekilecekse, millet kurtulur. Dersim aşiretleri kırılacağına o üç kişi gitsin. Alişer Efendi öldürülürse, aşiretler kurtulur. Taşlardan kurduğum kule Dersim dağlarıydı. Kenara attığım üç taş Koçgirililerdi. Onun başını kesmekle aşiretler kurtulacaksa Koçgirilileri kurban edelim.

Zeynel, önceleri böyle biri değildi. Rayber onun da kanına girdi, yoldan çıkarıp kendisine benzetti. Zeynel gidip Sure'nin torunu Mustafa'yı yanına alıyor. Mustafa, Zeynel'in dayısıydı, insafsız, imansız bir adamdı. Sure'nin torunlarından Efendi'yi de yanına alıp Pişkek mağarasına gidiyorlar. Kalan bölgesinde bir derviş vardı, divane bir adamdı. O divane, Munzur Suyu'nda Zeynelê Ali'ye rastlayıp, diyor:

– Sen Rayberê Seyit Ağay ile bir plan içindesin, Seyit Rıza'nın başının peşindesin. Seyit'in peşinde dolaşma, onun melekesi moro şia (karayılan) senin peşine düşer. Qop'uya kanma.

– Kimse yok bunun sakalına tükürsün!

– Sen diyeceğini de, senin sözün bana dokunmaz ama Zeynel Ali'nin ölüm haberini duyacağım!

Derviş gidip Bokıre Geçidi'nde askerle karşılaşıp diyor: "Götü boklu asker, buradan ...tir git, toprağımızın börtü böceği sizi kabul etmiyor!

Zeynel ve adamları da doğruca Alişer Bey'in bulunduğu mağaraya gidiyorlar. Mağara, Munzur'un kıyısında Pışkek'in alt tarafındaydı. Alişer Bey ve karısı orada kalıyorlardı. Yeğeni de orada hasta yatağında yatıyormuş. Zeynel öteden görüldüğünde Zarife Hanım diyor: "Alişer, Kêwra Zêynal hatın." (Alişer, kirve Zeynel geliyor.) Onlar Kırdaşki (Kurmanci) konuşuyorlardı. Kırmancki manası "kewra Zeynelo êno." (Gelen kirve Zeynel.)

Alişer'le karısı karşılamaya iniyorlar, Zeynel ve adamlarını mağaraya alıyorlar. Kendilerine yemek hazırlıyorlar. Adamlar yemeklerini yiyorlar, Zeynel ayaklanıp silahlarını alıyor diğerleriyle, mağaradan dışarı çıkıyorlar, birden dönüp kendilerini uğurlamaya ayaklanmış Alişer'e ateş ediyorlar. Zarife Hanım üzerinde tabanca taşıyormuş, bir taşın arkasına fırlıyor, o da ateşle karşılık verip Sure'nin torunu Mustafa'nın sarığını başından savuruyor, Vanklı Efendiyi de öldürüyor. Zeynel ve diğerleri dahasına fırsat vermiyorlar. Namlularını çevirip Zarife'yi de öldürüyorlar. Toplam dört kişi orada öldürülüyor. Alişer'in başını kesip hükümete götürüyorlar. Hükümet onlara mükafat veriyor. Sonra da verdikleri mükafatları da kusturdular onlara. Yaptıkları kimseye de kalmadı. Alişer Bey'in kitapları vardı. Bazen heybesinde taşıdıkları oluyordu. Bazılarını kaya gediklerine, ağaç kovuklarına saklıyordu. Bu sonraları kitaplarını gömmüştü. Öldükten sonra onun sakladığı kitaplara kimse rastlayamadı. O kitapların akıbeti ne oldu bilmiyorum. Alişer Efendi öldürüldüğünde Kırmanciye'nin tılsımı

bozuldu. Asker, Dersim dağlarına hükmünü salmaya başladı artık.

* * *

Asker dağlara çıktı, Sultan Baba çevresini sardı. Kalan bölgesi askeri istila altında kaldı. Aşiretler dara düşünce birbirlerini hatırlamaya başladılar. Zeynel önce hükümete karşı durmadı, hükümet tarafında, Rayber'le birlikte rol aldı. Pir Hesen'in karısı Zeynel'in evine geldi, Zeynel'in ayaklarına gitti, tülbentini başından çıkarıp ayakları altına serip dedi: "Zeynel karşında dara (el pençe) durmaya geldim. Ayağının altına serdiğim bu tülbent Ana Fatma'nın tülbentidir. Kocamın ve dokuz yakınımın kan davasından vazgeçtim, seni bağışladım. Gel sen de inadından vazgeç, silahını bu kez doğru hedefe kullan, hükümet askeri namusumuzla oynuyor!"

Şimdi kimileri diyor ki, "Pir Hesen'in karısı Zeynel'i devletle karşı karşıya getirip, böylelikle ondan intikamını almaya çalışmış." Ama bu doğru değil. Kalanlar askere karşı direndi ama ateş içinde kaldılar. Çoluk çocuklarıyla dağlara sığındılar. Başka çareleri de yoktu. Askerler ellerine geçirdiklerini öldürüyordu. Büyük küçük ayrımı yapmıyorlardı. Kadınlara kızlara çok kötü hakaretler yapıyorlardı. Pir Hesen'in karısı düşündü ki, Zeynel gibi bir silahşor direnişe katılırsa belki de Dersim kurtulur.'

Zeynel, silahını askere yönelttiğinde çok asker kırdı, asker hareket edemez hale geldi. Beraberinde iki arkadaşı vardı. Munzur Vadisi'ni tuttular, üç ay askerin ilerlemesini engellediler. Vurulduğu gün Sulta Xıdê Murti'nin oğlu Usên yanındaymış. İkisi Tılage'den Sırpat tarafına geçip, Texto düzlüğüne gidiyorlar. Orada bakıyorlar ki, bir grup kadın Munzur kıyısında yamaca dağılmış dağ sarımsağı topluyorlar. Askerler dürbünle bakıp kadınları görüyorlar. Kadınları yakalamak için yamaçtan aşağı iniyorlar. Askerler daha kadın-

lara kavuşmadan Zeynel hepsini yere seriyor. Kadınlar kaçıp gidiyor. Zeynel, çok asker öldürdü. Diyorlardı bir günde kırk asker öldürmüş. Zeynel, askere karşı silah kullanmaya başladıktan üç ay sonra vuruldu. Alay komutanı dara düşünce, bir manga askeri alaydan ayırıyor, diyor , "Siz hiç silah kullanmayın. Gidip ormanda saklanın, hele bu tüfek nereden ateş ediyor? Kaç gündür asker telef oluyor. Gidip gözleyin bu tüfeği atan kim? Onun yerini öğrenin önce." Zeynel'in vurulduğu o gün de felaket bir çatışma oluyor. Zeynel arkadaşlarına diyor:

– Sulte'nin oğlu, tüfeklerin ateşinden gözlerim yanıyor. Ben burada biraz gözlerimi kapayacağım. Sen uyanık bekle, askerler gelip ölülerin üzerinden silahları toplamasın. Akşama doğru biz gidip toplarız.

Arkadaşı diyor:

– Sen uyu, ben beklerim.

Zeynel, uyumaya çekildiğinde iki asker gelip ölü askerlerin üzerindeki tüfekleri, mühimmatı, palaskalarla bağlayarak sırtlayıp götürmeye hazırlanıyor. Sulta Xıdê Murti'nin oğlu, askerlerin silahları alıp götürmekte olduklarını görüyor. "Zeynel uyandığında, silahların toplanıp götürüldüğünü görürse beni öldürür" diye düşünüyor. Zeynel'i uyandırıyor. Zeynel uyanıp gözlerini ovuşturuyor. Sulta Xıdê Murti'nin oğlu, Zeynel'e diyor: "Zeynel bak! İki asker tüfekleri sırtlamış götürüyorlar." Zeynel, ateş edip iki askeri de silah yükleri altında yere seriyor. Alay komutanının görevlendirdiği askerler, saklandıkları yerden Zeynel'in ateş ettiği yeri dürbünlerle tespit ediyorlar. Hiç müdahale etmiyorlar.

Zeynel'le adamı, dallı budaklı bir ağacın üsten kapadığı bir kayalığın gediğindeymişler. Holıka Gule'den dürbünle bakan askerler onların mevzi tuttukları o yeri görüyorlar. Zeynel'in yerini tespit edince, birkaç noktadan ağır makine-

lilerle mevziyi kesintisiz ateş altında tutuyorlar. Zeynel'in yer değiştirmesine fırsat vermiyorlar. Ağır makineliler yukarı tarafına kurulmuş, Zeynel yaylım ateş altında isabetli karşılık veremiyor. Sonunda Zeynel de, arkadaşı da mevzi yerinde vuruluyorlar. Aşağılarında duldalık bir yer var. Zeynel, diyor: "Gücünü topla, biz buradan kendimizi aşağıya yuvarlayalım. Yerimizi tespit ettiler, mevzide kalırsak kurtuluşumuz yok!"

Yaralı halleriyle kendilerini taştan aşağı yuvarlıyorlar, aşağıda çakıllı bir yere düşüyorlar, ikisi de sırt üstü kalakalıyor yuvarlanıp düştükleri o yerde. Kendi kendilerine ayaklanamıyorlar. Akşam karanlığı çöktüğünde, Zeynellerin geri dönmediğini fark ediyorlar. Tılage'den sesleniyorlar, "Zeynel'in bulunduğu bölgede gün boyu çatışma sesleri geldi. Kendilerinden de haber yok."

İnsanlar yola düşüp Sırpat civarında onları aramaya gidiyorlar. Zeynel ve arkadaşı havaya ateş ediyorlar ki, yerlerini belli etsinler. Kendilerini aramaya gelecekler imdatlarına kavuşsunlar. Tılageliler gidip ikisini yaralı halde buluyorlar. Yaralıları sırtlayıp getirmeye çalışıyorlar. Fakat Zeynel çok iri kıyım bir adamdı. Güç bela Tılage'nin karşısına kadar getiriyorlar. Orada Lilê Qarmi yaralıların yanında kalıyor. Biz o sıra Mıxeşige'ye bağlı Tapi Yaylası'nda yayla evimizdeydik. Sure'nin torunu Mustafa, Zeynel'in yeğeniydi. Mıxeşige'den seslenip dedi:

– İsmayılê Khekıli evde mi?

Ben dedim:

– Evde, evet.

– İsmail çabuk gel hele. Dayım yaralanmış, Sırpat'a yanına gidelim onun.

Babamla birlikte ben de yola düştüm. O zaman yirmi yaşın üzerindeydim. Tılage'nin alt taraflarına indik. Zeynel'in

sedyesini getirip oraya indirmişler. Orada ağaçların altında gölgelikler yapmışlardı. Gölgeliğin altına yatırmışlardı. Babam ve Mustafa yaralının başına gittiler. Zeynel inliyordu. Göz kapakları düşüyordu ama bir gayretle gözlerini aralayıp kendi kendisine sayıklıyordu. Diyordu, "Bu atları benden uzaklaştırın!"

Mustafa kendisine seslendi:

– Dayı! Dayı!

Zeynel, gözlerini araladı:

– Ne diyorsun Mustafa?

Mıstafa dayanmadı gözleri doldu, yüzünü çevirip öteye gitti. Zeynel, babama sordu:

– İsmail, Cüware nerede?

Cüware, dediği Zeynel'in birinci karısıydı. Êrgane'den Ferhatan ağası Mıçi Ağa'nın kızıydı. Babam dedi:

– Ötede, kadınların arasında oturuyor.

– İsmail, ona seslen, gidip sandıktan temiz elbiselerimi çıkarsın. Cüware ile birlikte üzerimi değiştirin.

Babam Cüware'ye seslendi. Cüware sandıktan temiz iç çamaşırlar çıkardı. Babam, Zeynel'in şalvarını belinden aşağı sıyırdığında, Zeynel acıyla inleyip dedi: "İsmail, öldürdün beni!"

Zeynel'in göbek çukurunun altında yılan ısırığına benzer simsiyah bir yara izi vardı. Dediler: "Taş sıçrayıp değmiş." Baktılar ki, omuz başından giren kurşun kemiğine kadar inmiş, ayrıca göbeğinde de yılan ısırığı gibi beter bir yara var. Kurşun vücudundan çıkmamış, oyluğu üzerinde bel vermişti. Göbeğindeki o tuhaf yara da kömür karası renginde deydi. Silah arkadaşı Sulta Xıdê Murti'nin oğlu dedi: "Askerlerin yerimizi belli ettikleri sırada biz bulunduğumuz mevziden dereye yuvarlandık. Dere kıyısında bir çakıl yığınının üzerine serildik. Orada epey zaman yerde kaldık. Kendimiz-

den geçip, baygın kaldık. Zeynel'in bağırtısına uyandım. 'Ne oldu Zeynel?' diye sordum, dedi: 'Üzerimden bir yılan akıp çakılların arasında kaybolup gitti.'"

Zeynel vurulduğunda Munzur Vadisi boşaldı. O hayattayken ırmağın kıyısı insan kaynıyordu. Kalan ve Abasan aşiretlerinden ailelerin çoğu ırmağın iki yakasındaki ormanlarda, mağaralarda, yayla evlerinde yer değiştirerek hayatta kalmaya çalışıyordu. O vurulduğunda herkes can derdine düştü. Her biri bir yana savruldu. Zeynel vurulduğunda insanlar umuttan kesildi. O bölgeye sığınanlar onun koruması altında yaşıyordu. Askerin ilerlemesi önündeki engel ortandan kalktı, korkudan artık kim kalabilirdi ki orada. Zeynel'i sedye üzerinde Gomê Ulaşi'ye getirdiler. Gomê Ulaşi, Qenda ormanlarının içinde düzlük bir yer. Zeynel, üç gün yaşadı orada. Üçüncü gün dedi: "Koltuğumun altına girin şu düzlükte birkaç adım atayım."

Koltukları altına girip dolaştırdılar. Zeynel, iri balaban bir adamdı, aslan gibi heybetliydi. Biraz dolaştırdıklarında dedi: "Bana Cüware'yi çağırın, onu bir kez göreyim." Cüware geldi, Zeynel kolunu onun omuz başına attı, alıp göğüs kafesine sardı, ayakta can verdi.

Zeynel ölünce cenazesini alıp Xaçeliye'ye götürdüler. Ölüsü davul gibi şişti. Soba borusunu kaplayan is gibi bedeni kapkara kesti. Yılan zehrinden karardı. Kimseyi ölünün başına bırakmadılar. Xaçeliye yakınlarında Dalıke dedikleri bir mezra var, orada ölüsünü yıkayıp, Komete'ye gömdüler. Komete dediğimde Babolardan, Seyit Ağaygil'in aile kabristanı var, kiremitlerle yapılmış o yer altı kabristanına gömdüler. Onlardan kim öldüyse oraya gömüyorlardı. İnsan o kabirde ayakta durabiliyor. Ölüleri kefen içinde orada yan yana indiriyorlar. Evvellerin birikmiş kemiklerini duvarların dibinde kenara diziyorlar. Kabristan yer altında, dışarıdan bakıldığında belli olmuyor. İçinden çıktıklarında üzerine sal taşı

kapatıyorlar. Sal taşın üzerine de toprak örtüp yerini belirsiz hale getiriyorlar. Kimse bilmiyor orada bir kabristan olduğunu. Rayber'in karısı Menese, vasiyetini yapıp dedi: "Beni aile kabristanına gömmeyin, bana köy mezarlığında ayrı bir mezar kazın."

Biz Xaçeliye'ye onun cenazesini götürmek için gittiğimizde, gördük Rayber tacirlik işiyle meşgul: Evlerini terk edip dağlara sığınmış ailelerin sahipsiz kalmış mal davarlarını alıp satmakla uğraşıyor. İnsanlar mal davarlarına ortalıkta bırakıp can derdine düşünce Rayber'e gün doğmuş! Kelepirin bini bin para! Haramkâr, işini bırakıp ölünün başına da gelmedi. Hesabı o ki, Cüware'yi, Zekina'yı, Goye'yi, Hene'yi de haremine katap, dünyalarının değiştirenlerin mal mülklerine de sahip çıkmak. O düşünüyor ki, Allah vere, hepsi kırılsın! O da virane dünyada beyliğini sürsün. Lanetlinin böylesi dünyaya gelmemişti.

Zeynel vurulduktan sonraları, Zeynel'in karısı Cüware, Ovacık taraflarından, Khevanlı Mamud Ağa'nın yeğeni Nurali ile evlendi. Nurali, Pulur'da oturuyordu. Cüware, evli gittiği eve Zeynel'in iki oğlunu da beraber götürüyor. Çocuklardan küçüğünün adı İsmail, büyüğünün adı da Usıv'dı. Orada Nurali'nin ailesinden birileri çocukları öldürmeye plan kuruyor. Nurali'nin kardeşi çocukları zehirliyor. Büyük çocuk, epey bir süre komada kalıyor sonra da ölüyor.

Toprağımız bizi istemedi

Seyit Rıza, Rayber Qoçh'u, Sultan Baba Dağı'na çadır kurmuş alayın komutanına elçi olarak gönderdi. Rayber Qoçh, Amerika'da birkaç yıl çalışıp dönmüştü, iyi Türkçe biliyordu, hem de hükümet vesikasıyla serbestçe dolaşıyordu. Sêy İbrahim adında bir kardeşi vardı. İkisi de iyi insanlardı. Allah rahmet eylesin, nur içinde yatsınlar, gerçekten de iki-

si de yol ehli insanlardı. Rayber Qoçh sıklıkla, alay komutanının yanına gidip geliyordu. Şimdi muhtarları karakollara çağırdıkları gibi o zaman da alay komutanı sık sık Rayber Qoçh'u yanına çağırtıyordu. Yine bir gün Rayber Qoçh'u çağırtıp kendisine diyor:

– Ben çadırımı getirip bu nişangeyi kurdum. Burada bir işaret vardı. İşaretin olduğu yeri askerlere kazdırdım. Üzerine çadırımı kurdurdum. Ama çadırda uyumaya baş koyduğumda, yerin altından iniltiler geliyor. Duyduğum sesler üzerine askere seslendim, "Bu ne alamettir," diye sordum. Tulumumu kaldırıp altına baktılar, sağa sola göz attılar ama görünürde bir şey bulamadılar. Tekrar uyumaya baş koyduğumda toprağın altında aynı sızlanma, inilti sesleri yükseldi. Duyduğum inleme seslerinden sabaha kadar uyuyamadım. Ben böyle bir zulüm görmedim, bu neyin, nesidir?

– Korkma!

– Nasıl korkmayayım?

– Çadırını kurduğun yer Sultan Baba ziyaretgâhıdır. Kendin söylüyorsun ki, burada işaretler vardı, ben kazdırıp düzelttim, üzerine çadırımı kurdurdum. Dersim'in on iki aşireti buraya ziyarete gelir, kurbanlar kesip niyazlar dağıtırlardı. Üzerine çadırını kurduğun bu nişangede bir şey yok ama burada inleyen bizim elimizden yara almış Sultan Baba'nın iniltisidir. Bahtını yıkmış aşiretlerimizin toprakla dile gelen iniltisidir! Sen buraya gelip çadırını kurarken nereden bileceksin ki, ulularımızın külünü çiğnemektesin. Çadır yerini hemen değiştir, yine inilti gelirse, yanıma gel!

– Siz ne yaptınız da ziyaretiniz elinizden yara almış, nasıl yani? Ne demek istiyorsun?

– O bizim elimizden yaralıdır. Birileri deyince, 'Bizi Sultan Baba'ya bağışla', yine de aldırmayıp onu öldürüyorlardı. Üzerlerindekini de alıp kelepir götürüyorlardı.

Alay komutanı çadırının yerini değiştiriyor, inilti miniliti kesiliyor.

Rayberê Qopi yaptı, insanlar çekti

Memleketimizin dirliğini düzenini kim bozdu? Rayberê Seyit Ağa lanetlisi... İmam Hüseyin'e yapılan mezalimde de Rayber yer alıyor! Nasıl yani, diyeceksin? Hükümetin bir numaralı uşağıydı o. Bütün kirli işleri ona yaptırıyorlardı. Sonra da "Dersimliler şöyle yapmış, böyle yapmış" diyorlardı. Kendisi gidip telefon hatlarını kesiyordu. Sonra da ihbar edip diyordu, "Bu işi de Seyit Rıza yapmış!" İnsanlara zulüm yapan o, askeri dağlara getiren de o oldu. Şıxamed Dede, onun ömrünü kısalttı! Öyle olmasaydı Rayber, köy köy hükmünü salardı. Rayber'in amacı oydu ki, Dersim tümden kırıma uğrasın, kendisi de devlete hizmet etmenin mükafatı olarak beyliğini ilan etsin! Dersim'i kendisine bırakacaklarını sanıyordu. Döndürdüğü çarkı kırıldı onun da. Ona da kalmadı. Ona da gün gece haram oldu. Ya niye amcası Seyit Rıza'nın ailesini de o kırdırtmadı mı? Laçinan Deresi'nde Baboların ailesi kırımdan geçirildiğinde, ölülerin altından üç kız çocuğu sağ kurtuldu. Biri Seyit Rıza'nın kızı Lêyle idi, daha sonra Halvoriye'den Mıstafaê Dedali ile evlendi. İki de Şıxhesen'in kızları kurtuldu orada. Cemila, sürgün yıllarında amcası Ali Ekber'in oğluyla evlendi. Nare ise Zımayıge'den Bıraê Amıke'nin oğlu Baba'yla evlendi. Seyit Rıza aile efradını toplayıp Laçinan bölgesinde Mixsore'ye götürüyor. Laçinanlılar talipleri oluyorlar onun. Rayber duyuyor ki amcasıgil o bölgeye taraf gitmişler, Hozat'a gidiyor, orada Mixsore'den birilerini görüyor, kendisine diyor: "Rehberiniz sizden tarafa geldi, onun hatırını bilesiniz, darda zordadır kendilerine yardım edin!"

Mixsoreli bilmiyor ki, Rayber onun ağzını arıyor, Seyit Rı-

za'nın o taraflarda olup olmadığını teyit etmek istiyor. Adam aymaz biri, boş bulunup diyor: "Rehberimizi ortada bırakacak halimiz yok, aramızda kutsal bir ikrar var, elimizden gelen neyse onu esirgemeyeceğiz."

Rayber, hiç vakit kaybetmiyor, doğru Hükümet Konağı'na gidiyor, Seyit Rıza'nın Laçinan bölgesinde olduğunu ihbar ediyor. Devlet, Rayber'e subay elbiseleri giydirip Seyit Rıza ailesine baskın verecek askerî birliğe katıyor. Seyit Rıza, o son gece rüyadan uyanıyor, oğlu Şıxhesen'e rüyasını anlatıp diyor:

– Şıxhesen, babam bu gece rüyamda tepeme dikildi, uyumama izin vermedi, bu hayra alamet değil. Buradan gidelim. Burada bizi öldürecekler.

– Bir yere adım atmam. Biz sana dedik, 'Devlete devlet gerek', sen bizi dinlemedin. Dedin, 'Devlet boynuma ipi geçirmek için vaatlerle kandırmaya çalışıyor beni.' Sen istedin diye ailece biz bu hallere düştük. Burada öldürüleceğimi de bilsem bir yere adım atmam artık, tövbeler tövbesi!

Şıxhesen tövbe edince, Seyit Rıza kalkıp tepeye tırmanıyor. Khır dedikleri Memê Bêji adında bir Abasanlı vardı, Mıxeşige'de kalıyordu, o da kendisine eşlik ediyor. Seyit Rıza tepeden dürbünü çekip bakıyor ki, askerler çevreyi sarmış. Memê Bêji'yi yollayıp, askerin çevreyi sardığını, kimsenin yerinden ayrılmamasını haber veriyor.

Asker, Şıxhesen'le birlikte bulanan aile efradını kuşatmaya alıyor. Haşa huzurdan! Yanlarında bir "kelp" varmış, it havlama tutturunca, Şıxhesen kendisine yaklaşan askeri fark ediyor. Ateş edip o askeri öldürüyor. Askerler zaten çevreyi sarmışlar, niyetleri kadınları, kızları sağ yakalamak... O ateş üzerine yaylım ateşe başlıyorlar. Hepsini orada öldürüyorlar. Orada kurtulan kızlar, Rayber'i tanıyorlar. Can havli ondan yana koşup diyorlar: "Dayı, dayı, dayı!" Rayber asker

elbisesi giyinmiş ki, onu tanıyan olmasın. Kimsenin de sağ kalmayacağını düşünüyor ama öldürmeyen Allah öldürmüyor işte. O kızlar, kırımdan sağ kurtuluyorlar, askerin arasındaki Rayber'i de tanıyorlar.

Orada Laçinan Deresi'nde Seyit Rıza'nın karısı Bese çocuklarıyla birlikte öldürüldü. Ali İhsan, Ali Rıza, Ali Esker... Bu çocuklardan en küçüğünün cesedini bulamadılar. Dediler, subayın biri onu evlatlık olarak almış. Seyit Rıza'nın kızlarından Sebra, Laçinanlı biriyle evliydi. Qume, Halvoriye'de evliydi. Sebra, Laçinan bölgesinde Qume de çocuklarıyla birlikte Halvoriyelilerin kafilesi içinde yine askerin eliyle öldürüldüler. Seyit Rıza'nın kızlarından bir tek Lêyle kurtuldu. Laçinan Deresi'nde Şıxhesen, karısı Anıke oğulları Saheyder, Heyderê Seyit Ağa'nın oğlu Ali Rıza öldürüldü.

Ölülerin altından kurtulan çocukları Rayber'in evine götürüyorlar. Zaman sonra haber yayıldı, dediler: "Şıxhesen ve oğlu Saheyder sağ kurtulmuşlar." Rayber, bu habere bıyık altından kıs kıs gülüyordu. Şıxamed Dede, bu Rayberê Seyit Ağay denilen murdarı evvelden canından etmedi... On İki İmam'ın düşmanıydı o. Şıxamed Dede, onun ocağını söndürsün, Dersim'in külünü savurdu o. Zamanın da Khurrê Wêli'nin oğlu ateş edip onu ağzının ortasından isabet ettiremedi. Kurşun bıyığı altından sıyırıp kulağının memesini delip geçti. Keşke o vakit geberseydi! Zeynelê Ali ile Rayberê Seyit Ağay zaman önce bir pusula yazıp Welê Tılagıci'ye veriyorlar. Welê, Seyit Rıza'nın oğlu Baba'nın karısı Zekina'nın çobanıydı. Wel, kendisine verilen kâğıdı götürüp Zekina'ya ulaştırıyor. "Polat, gidip teslim olmazsa öldürüleceğini" haber veriyorlar pusulayla. Niyetleri Polat'ın teslim olmasını, cezaevinde öldürülmesini sağlamak... Çünkü Baba'nın oğlu Polat, dedesi Seyit Rıza'nın suretini taşıyan bir çocuktu. Onu da öldürtecek ki, Seyit Rıza neslinden kimse hayatta kalmasın. Rayberê Qopi yaptı yapacağını, biz

o murdarın fenlerinin bedelini ziyadesince ödedik. Ölülerimizin başında gözyaşı dökecek adam bırakmadı bizden. Rayber, biz ötekilere kan ve irin ağlattı. Onun yediği haramı bizim diğerlerimizin burnundan getirdiler. Hâlâ da çekiyoruz! Rayber'in üç kızı vardı, onlar da öldüler, onun da zürriyeti kesildi böylece. Kızlarından birinin adı Qume'ydi. Baba'nın oğlu Polat'la evlilik yaptı ama erken öldü. Rayber'in diğer kızının adı Pule idi. Pule, Semıkanlılardan Şıxê Sıleman'ın oğlu Çavuş'la evlendi. Üçüncü kızı da Lıle idi. Lıle, Pıxamiye'den Seyitali'nin oğlu Dewrêscamalli Hesen Efendi ile evlendi. Rayber karanlık bir adamdı, ahiri nesliyle karanlığa gömülüp gitti.

Samur postu ve Seyit Rıza'nın derisi

Seyit Rıza, Laçinan Deresi'nde kurtulduktan sonra Tılage taraflarında Pışkek'te saklandığını söylüyorlardı. Kimse onun saklandığı yeri bilmiyordu. Duydu ki Rayber kendisinin izini sürüyor, onun kurbanı olmamak için teslim olmaya niyetle Erzincan'a gitmeye karar verdi:

Dediler: "Seyit Rıza gitme, biz seni saklarız aramızda." O dedi: "Benim postum samur postu, Rayber niye benim postumla para kazansın! Ben gidip teslim olacağım, varsın artık dara çeksinler beni."

O zaten çok önceden diyordu, "Devlet bizim için önceden urganlarını yağlamış, eni sonu bizimkisi darağacı!" Koçgiriler geldi geleli bu sözü söylüyordu. Kimseyi dinlemedi, vurup gitti.

Tılage'den amcam Rızê Berti bana anlattı. Seyit Rıza'yı bindirmek için, Seyit Usên'in katırını alıyorlar. Seyit Rıza, oğlu Seyit Usên, Rızê Berti birlikte gidiyorlar. Amcam Rızê Berti dedi: "Biz Erzincan'a taraf gittiğimizde, Seyit Rıza'nın fotoğrafını bütün karakollara dağıtılmışlardı. Seyit Rıza'yı tanıdı-

lar, bizi yakalayıp merkeze götürdüler. Üçümüzü de nezarethaneye kapattılar. Seyit Rıza, orada 'ah' etti. Dedi: 'Nereye kapatıldığımızı biliyor musunuz? Burası, karakolun alt katıdır. Bu cehennemin dibinden kurtuluş yok artık!'"

O zaman bizimkiler karakol marakol tanımıyordu. Amcam Rızê Berti devam edip dedi: "Karakolun nezarethanesindeyken vali, Seyit Rıza'yı görmeye geldi. Oradan buradan konuştular. Vali dedi: 'Seyit Rıza, sen akıllı bir adamsın. Dediklerine göre sen Ermeni bir kadınla evlenmişin. Bu yüzden sen aklını yitirmiş olmalısın!'"

Ermeni bir kadınla evli olduğu yalanını da Rayber iletmiş. Seyit Rıza dönüp valiye diyor: "Bunu sana kim söyledi? Ne sizin ne de Ermenilerin kadınlarıyla evlenmek bizim inancımıza karşılık gelmiyor! Bizim inancımız, itikadımız sizinkiyle de başka."

Hakikaten de öyleydi. Amcam salıverilmelerini de şöyle ifade ediyordu:

"Vali, Seyit Rıza'ya dedi: 'Ben kalkacağım, bana bir diyeceğin, isteğin var mı?' Seyit Rıza da dedi: 'Senden ricam şu: Ben Munzur Dağı'nı aşıp beri yakaya geçtiğimde önüm sıra katırlarıyla yol alan bu iki kişiye seslendim; Hak razı olsun, beni beklediler ben gelip kendilerine kavuştum. Kendilerine nereye gittiklerini sordum, bunlar da kiraladıkları katırla Erzincan'dan zahire satın almaya gitmekte olduklarını, söylediler. Kendilerine sordum: 'Erzincan'a kadar size eşlik edebilir miyim?' Bu fukaralar da kabul ettiler. Beni tanımıyorlar. Köprüye vardığımızda beni yakaladılar, bu zavallıları da benimle birlikte buraya getirdiler. Senden ricam bu iki garibanı serbest bırakman.' Vali dedi: 'Seyit Rıza, tamam, tamam!' O gecenin şafak vaktinde 'tak, tak' kapıya vuruldu. Kapıya yaklaştık. Kapının dışından jandarmalar seslendi: 'Seyit Rıza'yla gelen siz iki kişi dışarı çıkın!' Bizi dışarı çıkardılar, baktık ki, katırımızı da karakolun önünde hazırlamışlar. Yu-

·larını elimize verdiler, 'Hadi size güle güle, nereye gidiyorsanız gidin!' Biz çekip geldik."

Seyit Rıza, onları kurtarmanın derdine düşmüş.

* * *

Seyit Rıza, Viyaleke'de kendisi için ev yaptırmıştı. Oğlu Usên, Ağdad'ta kalıyordu. Babasının evini ziyaret ettiği sırada ev hava bombardımanına uğramış, Usên elinden yara almıştı. Yarası kapanmamıştı. Eli sargıda ve omuzdan asılıydı. Zenka'da marabaları vardı. Seyit Rıza, daha önce Diyap Ağa'nın kızıyla evliydi. Daha sonraları Hemê Boği'nin kızı Bese ile evlendi. Seyit Rıza, Erzincan'dan Elazığ'a götürüldüğünde Diyap Ağa'nın kızı Ana Pile Ağdad'taydı. Usên, annesi Ana Pile'nin Zenka'da kaldırılan harmanlarla ilgilenmesini istiyor.

Mıçhê Xıdê Mêmli, Seyit Rıza'nın marabasıydı. Zenka'da oturuyordu. Onlar harmanları savurduklarında adamlar dirgen uzatsa buğday yığınının tepesine ulaşmıyordu. Ana Pile, katırları hazırlatıp paylarına düşen buğdayları almaya Zenka'ya gidiyor. Marabaları Ana'yı o gün evlerinde misafir kalmaya alıkoyuyorlar. Sabah harman başına gidiyorlar, zahireyi ölçeğe vurup pay etmeye niyetle... O sırada Rayberê Seyit Ağay da, atına binmiş altı-yedi katırla Zenka'ya geliyor. Xıdê Mêmli'ye seslenip diyor: "Harman yerinde hakkınız neyse ayırın, ben kalan zahireyi Xaçeliye'ye götüreceğim."

Sabah henüz gün doğmuş, Ana Pile, sabah güneşine el kaldırıp beddua ediyor: "Ya Mıhemmed,[2] sen bu adamın külünü yeryüzünden savur, bunun kökünü topraktan yol! Ocağımızı söndürmekle kalmadı, gelmiş harmanımıza el koyuyor!"

Xıdê Mêmli, Rayber'den korkuyordu. O belalıya itiraz edemiyor, yarıcı payını alıyor. Zahirenin kalanını da Rayber'in çuvallarına doldurup katırlarına yüklüyor. Rayber

2 Mıhemmed: Dersim mitolojisinde Güneş Tanrısı.

katır yükleriyle Xaçeliye'ye yol alırken, Ana Pile de boş katırlarla Ağdad'a dönüyor. Resık Usên bakıyor ki, katırlar yüksüz, nedenini soruyor. Annesi, "Ne sen sor ne ben söyleyeyim. Rayber gelip sapı samanı alıp götürdü," diyor. Resık Usên, o zaman yirmi yaşında vardı, diyor: "Kısrağı dışarı çekin!" Kısrağı dışarı çekiyorlar, at biniyor ki sürsün, diyorlar: "Usên, nereye gidiyorsun?" Diyor: "Harput'a babamın yanına gideceğim, beni de birlikte dara çeksinler!"Abasanlıların hepsi gelip ona yalvar yakar oldular, bu haberi duyup biz de Ağdad'a gittik. Ne yaptıksa Usên'i kararından vazgeçiremedik. Kendisine diyoruz, "Bahtına düştük! Rayber'in muradını yapma. İmam Hüseyin'in çubuğu senin ayaklarının önünde! Dur! Gitme!" Ne dedikse durmuyor. İnsanlar atının yularını bırakmak istemiyor. Usên sinirinden kimseyi göremiyor, diyor: "Bu topraklar bize haram olmuş, öldürülen sabilerimizin rızkı da Hak Teala, Rayberê Seyit Ağa'ya nasip etmiş."

Elinden yaralı haliyle gitti. Orada bilekten elini kesiyorlar, asmadan önce.

Seyit Rıza'yı astıklarında, Atatürk de orada hazır bulundu...

Seyit Rıza'nın yaşını küçültmek için Rayber, Bıraê Dergu'yu kandırıp mahkemeye yalancı tanık olarak getiriyor. Bıraê Dergu, fakir bir adamdı. Kureşanlı'ydı. Rayber, kendisine diyor: "Mahkemede de ki, 'Seyit Rıza'nın yaşı küçük.' Bir de de ki, 'Halvoriye'de hükümete karşı silah kullanmaya yemin etti. Rusya'ya geçip, Türkiye'yi şikâyet etmek için Erzincan'a geldi. Niyeti oradan geçip Rusya'ya gitmekti.'"

Bıra, mahkemede Rayber'in tembihlediği gibi ifade verince, Seyit Rıza ona dönüp diyor: "Kureşanlım, ben sana ne diyeyim, sen ceddinden bulasın!"

Qop için de diyor ki: "Toprak senin başına Rayber. Benim sonum güz günüdür kısadır, senin bir yaz günü gelecek sonun, benimkinden uzun mu uzun acılar çekeceksin!"

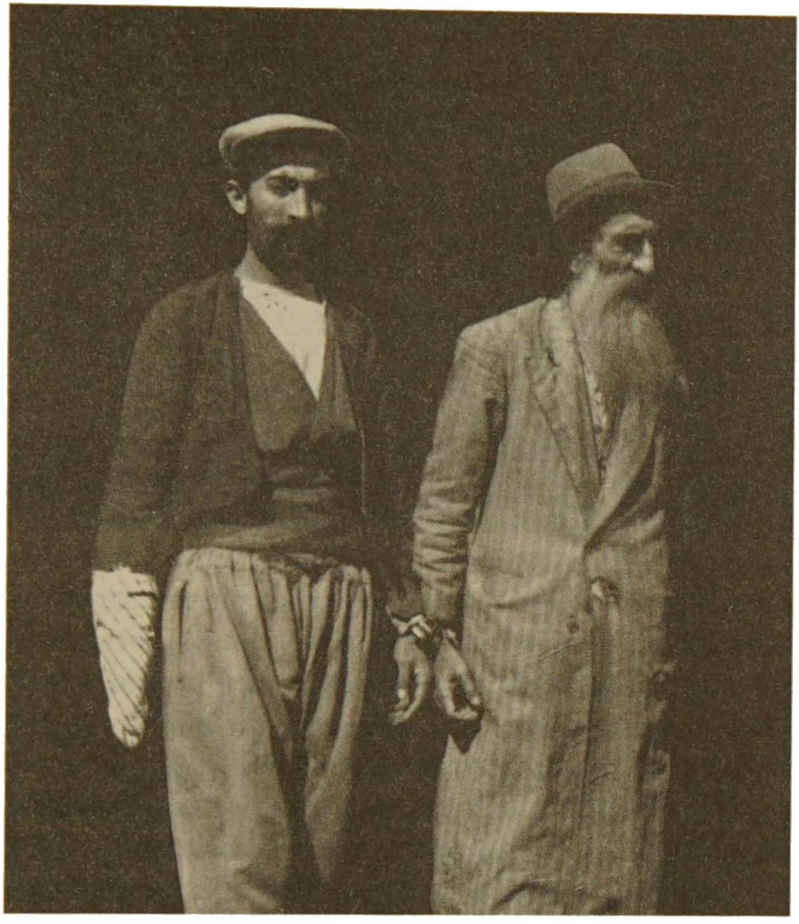
İkisi de Seyit Rıza'nın beddualarıyla geri dönüyorlar. Bıraê Dergu, İştero'ye dönüyor, üç günün akşamı karın ağrısı çekiyor, o gecenin sabahına kalmadan can veriyor.

Seyit Rıza'nın oğlu Usên aranmıyordu. O da Rayber'in yüzünden kahredip gidip Harput'ta babasına kavuştu. Babasını Erzincan'dan Elazığ'a getiriyorlar, Usên'i de Elazığ'da tutuklayıp babasının yanına kapatıyorlar. İkisini birlikte asıyorlar. Devlet bedbahttı! Şimdi de kimse de baht kalmamış. Seyit Rıza'yı dara çektiklerinde üç kere ip kopuyor. Bir kez ip koptuğunda hakkı odur ki, onu bir daha asmasınlar. Seyit Rıza'nın yaşı çok büyüktü. Atatürk, onu mahkeme etti, yaşını küçültüp öyle astı.

Seyit Rıza asıldığında Elazığ'da çok insan vardı. Onlar gözleriyle görmüşler. Kendileri anlattılar bize, dediler: "Seyit Rıza asıldığında Atatürk de izleyenler arasındaydı. Tanınmamak için subay elbisesi giyinmişti."

Şimdi insan asılmadan önce duşunu aldırtıyorlar, yakasız gömleğini giydirip suçu neyse bir kâğıda yazıp boynuna asıyorlar. O biçimde darağacı altına getiriyorlar. İdam sırasında görevli gardiyanlardan biri bizim oralıydı. Kendisi bize anlattı, dedi: "Seyit Rıza hücresinden çıkarıldığında memurlar iki yanda sıra halinde dizilip bir koridor oluşturdular. Atatürk, subay elbiseleri giyinmiş görevlilerin arasında yer alıyordu. Seyit Rıza, onu tanıyınca, ona öyle bir bağırış bağırdı ki, herkes irkildi. Atatürk'e bakıp hiddetle seslendi, 'Sen, Ankara'dan buraya beni asmaya mı geldin?' Seyit Rıza kendisine bağırınca, Atatürk geri çekilip kendisini sakladı. İnsanlar şaşakaldı, Atatürk'ü nasıl tanıdı diye."

Dersim ağalarını astıktan sonra cesetlerini götürüp Çorçuğ Tepesi'nde yaktılar. Abasanlılardan Seyit Rıza, oğlu Re-



Seyit Rıza ile oğlu Hüseyin idama götürülürken (Arşiv: Kalan).

sık Usên. Yusufanlılardan Qemer Ağa'nın oğlu Fındıq, Demenanlılardan Arekiyeli Cıvrail Ağa oğlu Hesen ile Aliê Mırzê Sılê Hemi, Kureşanlılardan Usênê Seyiti ile Hesenê İbrahimê Qıci'yi astılar. Ağaların hepsini birlikte asıp cesetlerini birlikte yaktılar. Daha sonraları ben de gidip yakıldıkları yeri gördüm, cesetlerin yakıldıkları yere beton döküp düzlemişlerdi. Hükümet yetkilileri demişler: "Bunların mezarlarında ot bitmesin, ot biterse koyun keçi gelir otlanır, mezar-

larında biten ottan yiyen hayvanların sütünü içen Kırmanclar, dikbaşlı ağalarının ruhuyla donanır yine."

Seyit Rıza gibi anlak sahibi, akıllı bir adam dünyaya gelmemişti. O tepelikte küllerin gömülmesine yardım eden muhtar cesetleri ateşe verdikleri o gecenin sabahına çıkmıyor. Sonraları Seyit Rıza'nın küllerinin gömüldüğü o yerden geceleri ışık süzülürmüş.

Ne Rayber'e kaldı ne Atatürk'e...

Rayberê Qopi, Deste'de öldürüldü. Komete'ye, aile kabristanına gömülmek ona nasip olmadı. Askerler o murdarı, bir yılan ölüsünü gömer gibi taş yığınının altına gömdüler. Davet edildiği askerî karargâhta bir çadıra kapatıp çırılçıplak soyuyorlar, bir bebeği kundaklar gibi battaniyeyle sarıyorlar bedenini. Baş ve ayak kısmından tutup salıncak gibi sağa sola sallıyorlar. İki yanda sıralanıp süngü takmış askerler, keyfini çıkara çıkara süngüleyip eleğe çeviriyorlar onu. Bağırtısı, iniltisi alayın uzaklarından duyuluyor. O bağırdıkça askerlerde bir ağızdan bağırıyorlar. Onun haykırışlarına haykırış ekliyorlar! O öldürüldüğünde Sıleman Ağa'nın oğlu Memed Ağa da alayın sahası içindeymiş. Rayber'in haykırışlarını duyduğunda, diyor: "İsterlerse bana günde yedi kurşun boşaltsınlar, ölümün böylesini de gözlerimle gördüm ya, artık ölsem de gam yemem!"

Rayber, bir düzine fakir fukarayı da kendisine eşlik etmeleri için Deste Alayı'na götürdü. Pek çoğu Zenka'dan kendi yarıcılarıydı. Yezit, onları da beraber Deste'ye götürdü. Müdür kendisine diyor: "Rayber, Deste'ye yeni askerler geldi. Seni tanımıyorlar, sen de araya gitmeyesin. Kıymetli eşyalarını ve aile efradını yanına alıp gel, seni sürgüne göndereceğiz."

Rayber, altınlarını heybeye doldurdu. Kıymetli, taşınabi-



7 Ağustos 1938 Dersim, ordugâhta.

lir neyi varsa yüklenip ailesiyle Deste'ye gitti. Düzgün'ün babası Seyit Xıdır'ı da kendisiyle götürdü ki, onu da kurtarsın. Seyit Xıdır, Seyit Rıza'nın kardeşiydi, aksakallı yaşlı bir adamdı. Seyit Rıza'nın Ana Pule dedikleri ilk karısı, Feratanlı Diyap Ağa'nın kızı, onu da beraberinde götürdü, "Bunlar da benim aileme dahiller" diye. Rayberê Seyit Ağa oğlu Ali Heyder'i de beraberinde götürdü, çocuk 18 yaşındaydı. Heyderê Seyit Ağa'nın karısı, Teslim'in annesi de oğluyla birlikte kafilesinde yer alıyor. Xıdê Mêmli'nin oğlu, Mıçê Alê Xıdi'nin iki oğlu, Xıdê Mori'nin bir oğlu... Aliê Memê Beji, bizim enîştemizdi, Tılage köyüne bağlı Mıxeşige'de hayat sürüyordu, Rayberê Seyit Ağa'nın yarıcısıydı... Bıraê Gulê Celati... Rayber'in göçüne eşlik eden bunların tümünü Gari komünün aşağılarında sudan karşı yakaya geçirdiler, Deste Çayı'nın kıyısında kırımdan geçirdiler. Hepsi de Allahın garip kullarıydı, mazlum insanlardı. Hepsi de Rayber'in final törenine kurban gitti.

'38'den birkaç yıl sonra bir gün benim yolum Êrgane'ye düştü. Bize birkaç teneke nohut gerekmişti, oradan temin etmeye niyetle gittim. Zira güz ayları geldiğinde sık sık nohut yemeği yapılıyordu evde. Êrgane'ye bu amaçla gittim. Orada bana dediler: "Satılık nohudumuz yok, biz kendi idaremiz kadar nohut mahsulü kaldırmışız. Git Poxeters'e belki orada bulursun."

Ben katıra binip, yallah Poxeters'e yol aldım. Poxeters dedikleri Pilvenklerin köyü. Pilvenkliler pirlerimiz oluyorlar. Köye gidip muhtarın evini sordum. Orada başka kimseyi tanımıyorum. Muhtarın evine gittim. Allah razı olsun! Adamcağız gelip elimden katırı alıp ahırına çekti, beni de evine buyur etti. Eve aldıktan sonra bana sordu:

– Kardeşim, sen kimlerdensin?

– Abasanlıyım.

– Nerenin Abasanlıları?

– Musaliyu kabilesindenim. Êrganeliler akrabalarımız oluyorlar.

– Ya öyle mi? Öyleyse sen bizim taliplerimizdensin.

Getirip dört teneke nohut verdi bana. Allah razı olsun bir teneke de bedava fazladan verdi. Dedi:

– Kardeşim, Rayberê Seyit Ağa size yakın mı oturuyordu?

Rayber öldürüleli birkaç yıl geçmiş. Dedim:

– Köylerimizin arasında bir saat mesafe var. Birbirimize gelip gidiyorduk, komşumuz sayılıyordu.

– Ben otuz yıldır muhtarlık yapıyorum. Alay kumandanı ile de aram iyiydi. Ben onu kurtarırdım ama kurtarmayı kendi nefsime yediremedim. Alay kumandanı bana haber yollamıştı kendisine yiyecek götürmem için. İki teneke kavurma, iki-üç teneke taze yağ, dört-beş teneke bal katırlara yükleyip bekçiyle birlikte alaya götürdüm. Komutan yardımcısı yiyecekleri alıp bekçiyle birlikte levazım çadırına götürdü.

Ben de alay komutanının yanına gittim ki, çadırının önünde oturmuş elindeki evrakları okuyor. Beni görünce ayağa kalktı, tokalaştık. Elindeki kâğıtları cebine koydu, bana dönüp, dedi: "Bu kâğıtlar bana Ankara'dan geldi, senin yanında yüksek sesle okurum ama bu kâğıtta yazılanlardan babana bile söz etme!" Dedim: "Öyle istiyorsan öyle olsun!" Ben ve o kardeş gibiydik. Kâğıtları okudu ki, Ankara'nın bildirdiği emre göre: "Dara düşmüş amcasının kellesini kesmeye fırsat kollayan biri devlete hizmet ediyor olsa da, yarın devlet zayıf düşse, yabancı devletlerle işbirliği yapar. Amcasını satan devletini de satar. Böyle biri vatan hainidir, böylesini sağ bırakmayın! Sabah ıslah edecekseniz akşam öldürün, akşam ıslah edecekseniz sabaha öldürün!" Dedim: "Rayber'in kendisine haber vereyim, önlemini alsın ama ona haber verdiğim meydana çıkar diye korktum. Sesimi çıkarmadım."

Rayber'in karısı Menes Hatun, Zeynel'in halasıydı. Allah gani gani rahmet eylesin. Bazen Xaçeliye'ye onu görmeye gidiyorduk. Menes ağlayıp bana diyordu, "Canı cehennemlik Qop[3] yaptı, benim çocuklarım çekti. Bizde dal bırakmadı ki, ölülerimizin üzerinde gözyaşı döksün!" Hakikaten de Rayber'in soyu kurudu. Hak, kızlarını da kavuşturdu ona.

Yapana kalmadı. Zeynel, kurşunla yaralandı, yaralı haliyle bir de yılan soktu. Rayber, onca hizmet ettiği devlet askerinin eliyle süngülenerek öldürüldü. Kendisine bir mezar yeri bile nasip olmadı, neslini sürdüren kimse kalmadı. Atatürk, Demenanlıların elinden yara aldı. Borê Serêni'de (Yukarı Bor köyünde) Xıdê Memê Khêki vurdu onu. Xıdê Memê Khêki dürbünle bakıyor, Laç Deresi'ne hücum emri veren kırmızı çizmeli birini görüyor. Xıdê Memê Khêki, arkadaşlarına dürbünü verip diyor: "Askere saldırı emri veren şu kırmızı paçalıya bir de siz bakın, ben ona bir tane sal-

3 Qopi: Rayber bu lakapla da anılıyor.

layayım." Yanındaki arkadaşlarından biri Qemê Momurxani imiş. Qemê Momurxani dürbünle bakarken, Xıdê Memê Khêki tetiği çekiyor, göğsünün ortasından vuruyor hedefteki. Böylece ses seda kesiliyor. Laç Deresi'nden yana hiçbir asker gitmiyor. Diyorlar: "Laç Deresi kurşunu, Atatürk'e bahane olmuş."

Başlar gitti, ayak takımı kaldı, ne fayda...

Seyit Rıza diyordu, "Dua ettiğinizde deyin ki, 'Rısk veriyorsa iman versin, güç veriyorsa merhamet versin!'" Ama ağalar ne rısk gördü ne iman. Ağaların eline hükmün değneği geçtiğinde merhamet de bilmediler. Birbirlerine insafsız davrandılar. Birbirlerine düşüp kendi kendilerini güçten düşürdüler. Asker Dersim dağlarını sardığında herkesin gücü tükenmiş, kimsenin bir diğerine elverecek hali de kalmamıştı. Yiğit olanları aşiret kavgalarına kurban gitmişti. Abasanlılardan Babaê Seyit Rızay, Demenanlılardan Sılo Sur, Alanlılardan Uso Mozık, bu üçü sağ olsaydı Dersim dağları öyle kolay zapt edilmezdi. Onlar bu dünyaya emsalsiz geldi, tek başlarına da gitti her biri.

Uso Mozık öldürüldüğünde, Babaê Seyit Rızay ağladı. Welê Xıdê Murti dedi:

– Baba, Uso Mozık öldürüldü, sen neden ağlıyorsun? Uso Mozık Alanlı, bizden uzak biri, yiğitliğinin bize faydası ne?

Baba, adamın kendisine kızıp azarladı, dedi:

– Yiğit insan dünyanın öbür ucunda da olsa yiğittir be adam, sen ne diyorsun?

"Sermiyan"lar gitti, kimse kalmadı. Başlar gidince ortalık ayak takımına kaldı, ne fayda! Onlar gitmeseydi, öyle rahat da fermanımız uygulamayacaktı. Meydanı öyle boş bulmasalardı, önlerine çıkan çoluk çocuğu boğazlamayacaklardı.

Yapana da kalmadı, bizden nesil bırakmayandan da zürriyet türemedi. Önce Dünya Harbi'nin derdine düştüler; "Çanakkale, İzmir, Adana elden gidiyor, elverin" dediler. Babaları Erzincan cephesinde öldürülenlerin çocukları evlilik yaşına gelmedi, dönüp gaflete düşürülmüş Dersim'i toptan kırdılar. Aslanlar gitti, kurnaz tilkiler kaldı. Çarkı kırılasıcalar, ya niye öyle yapmasınlar?

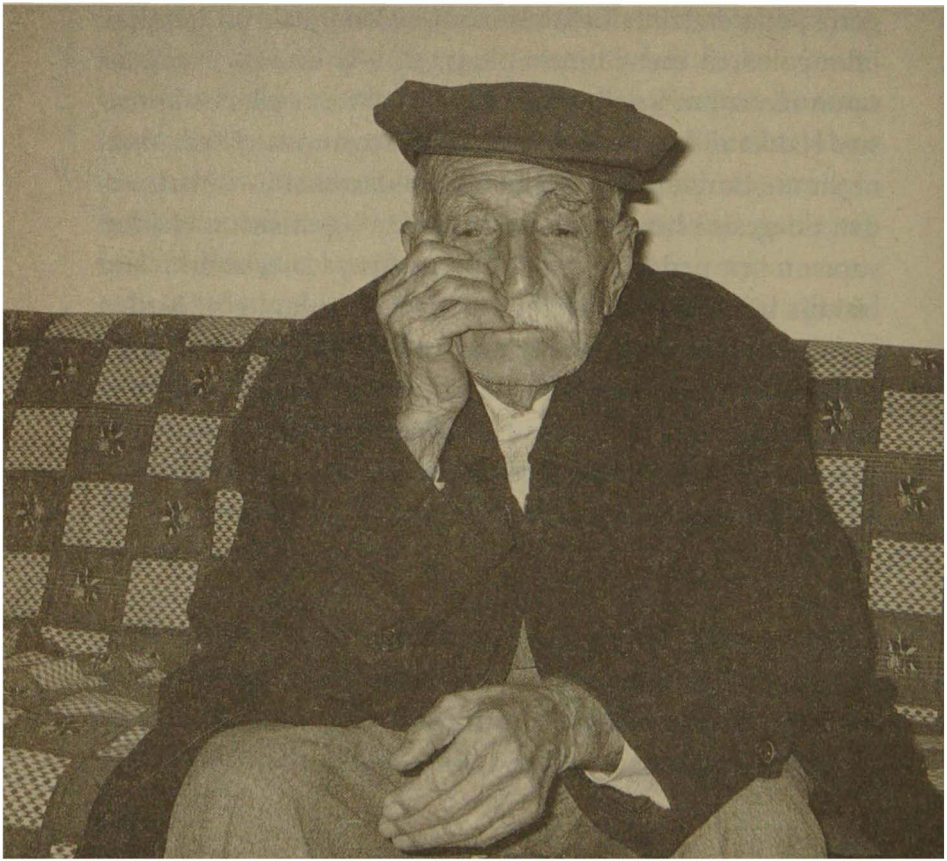
Toprağımız da bizi lanetledi, üzerinde hayat sürmemizi kabul etmedi, kalanımızın da *'jüar u diyar'*larımızdan sürgününe el verdi!

Güzel kardeşim, size diyeceğim şu: Yeryüzünün uçsuz bucaksız bir genişliği var. Gidin gidebildiğinizce, dört yön yedi iklim size serbest! Ne yapıyorsanız yapın. Gidin ama geçmişinizin külünü de savurup gitmeyin. İleri gidin ama geçtiğiniz yollarda iziniz belli olsun. Nereden yola düştüğünüzü bilmiyorsanız, menzilinizin ölçüsü de yoktur. Hak Teala, insanın menzilini kısaltmasın! Kendi bahtının yıkıcısı kılmasın! Hakkaniyet terazisini bozmasın. Boynunda veballe insanı ahrete borçlu bırakmasın. Yaşadıklarımızı torunlarımızdan esirgesin! İnsanı insanın yıkımına uğratmasın. Hakkın yapısını sen neden yıkasın? Biz bu dünyada misafiriz. Her birimiz birer faniyiz. Gülüm, ne eyle, ne zulüm gör! Bizden evveli derviş toprağı insanıyla barışıktı. Kutsiyetlerimizle ikrarımızı bozduk. Bu yüzden yüz çevirip bizden, rızkımızı kesti... Toprak bize küstü... Ne külüne karılanlara ne de yad ellere sürgün edilene faydası yok artık.

Zel Dağı hengâmeleri

ANLATICI Xıdırê Heseni

Kayıt yeri, tarihi: Mamekiye (Tunceli-Merkez), 08 Ekim 2003-2006
(Cemal Taş, Ercan Alparslan)



Adım Xıdır, babamın adı Hesen. Memedê Aliê Tuskeweri büyük dedem oluyor. Misafir gittiği her evde kendisine bir teke kesildiği için büyük dedem Tuskeweri (teke yiyen) lakabıyla anılıyormuş. Haydaranlı'yım, Cava Karsanu köyünde dünyaya gelmişim. Tam olarak doğum tarihimi bilmiyorum.

'38'den seneler önce, ben daha dünyada yokken, askerler bizim bölgeye seferler yapmışlar. Ben doğmadan önceki seferin hikâyesini annem bana anlatırdı. Bizim oradan katırcılar, alışverişe gittikleri Erzincan'da esir alınıyorlar. Harmanlar kaldırılmış, güz başlarıymış... Askerler Pülümür tarafından köylere hücum ediyorlar. Köydekiler evlerini terk edip Marçik Suyu kıyılarında koruluklara saklanıyorlar. Terk edilmiş köyü askerler üç gün işgalde tutuyorlar. Köyü tamamen harap edip geri çekiliyorlar. Evler ateşe veriliyor. Köylüler harabe evlerine geri dönüyorlar; güz yağmurları başlıyor, ardından kar, kış... O kışı açıkta, aç ve perişan geçiriyorlar.

Çocukluk yıllarımda bir iki sefer daha oldu. Çocukluk yıllarımdaki hengamelerini unutturan "son büyük tertele" yıl-

larında, ben 20-25 yaşlarındaydım artık. O yıllarda ben de silah kuşandım. Yıllarca dağlarda kaldım, pek çok çatışmada yer aldım. Daha sonraları af çıktı, dağdan evlerimize döndük. Askerler gelip bizi evlerimizden aldılar, her birimizi ayrı yerlere sürgüne yolladılar.

* * *

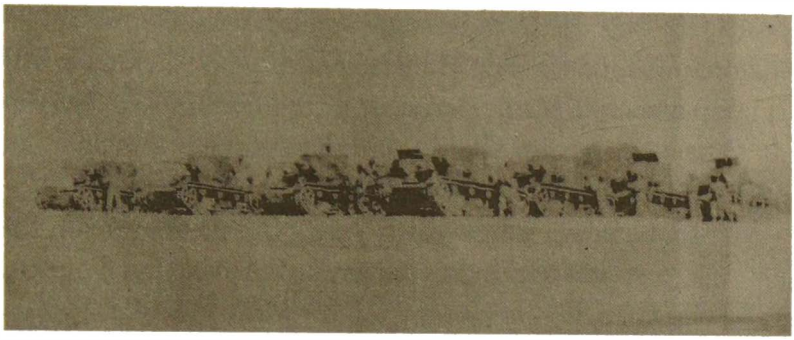
'37'de askerler gelip aşiretlerden silahları topladı. Diğer aşiretleri ekseriyeti gibi Haydaranlılar da, silahlarını teslim ettiler. Fakat bizim birkaçımızda silahlar saklı kaldı. Haydaranlıların hepsi silahlı direnişe katılmadı. Aşiretimizin büyüğü Xıdır Ağa akıllı, güngörmüş bir adamdı. Hüseyin Abdullah Paşa, Ankara'dan gelir gelmez aşiret büyüklerini toplayıp dedi: "Silahlarınızı getirip teslim edin. Bölgenize karakol kuracağım, güvenliğinizi ben sağlayacağım. Sizlere yol, okul yapacağım. Burada kalmak istemiyorsanız, nerede istiyorsanız, size orada mülk vereceğim." Ağalar kendi aralarında konuşup, dediler: "Bu, bizi kandırıyor. Yarın köylerimize karakol kurulursa, askerler kadınlarımızı rahat bırakmaz, namusumuz elden gider!" Dersim'in ileri gelenleri Halvori Gözeleri'nde toplanıp, askerî sefer halinde, silahla direneceklerine dair yemin ettiler.

Xıdır Ağa hükümete karşı gelmedi. Önce direnmeye niyet göstermedi. Aşiretin diğer büyüğü Qemer Ağa da Demenanlılarla birlikte hareket etmeye karar kıldı.

* * *

Askerler Pertek Köprüsüne vardığında komutan diyor: "Dersim tarafına geçtiğimizde tüfek patlarsa, geri dönün! O zaman bilin ki, Dersim birlik içindedir. Silah patlamazsa bilin ki, aralarında birlik yoktur."

Asker köprüyü geçip Pertek'e sorunsuz varıyor. Tüfek patlamıyor. Haydaranlılar ve Demenanlılar köylerini boşal-



3 Eylül 1938 Elazığ. Manevraya iştirak eden tanklar.

tıp dağlara vurdu. Diğer aşiretlerin ekseriyeti silaha sarılmadı. O zaman Mamekiye'de henüz hükümet binası kurulmamıştı. Abdullah Paşa, Xıdır Ağa'dan Qemer Ağa'yı ikna edip Mamekiye'ye getirmesini istiyor!

Qemer Ağa, Xıdır Ağa'nın kayınbabasıydı. Xıdır Ağa'ya dedi:

– Xıdır Ağa, beni götürme, beni götürürsen yakamı bırakmazlar!

– Hayır, seni serbest bırakırlar.

'37 yılıydı, Xıdır Ağa'yla Qemer Ağa'yı birlikte Elazığ'a götürdüler. Haydaranlılardan Alo Dıl da, onlarla birlikte Elazığ'a gitti. Sonra Alo Dıl, çıkıp geri geldi, Xıdır Ağa'nın oğlu Hemed'e dedi: "Babanın selamı var. Diyor ki, askeri beri yakaya bırakmayın!"

Beri yaka dediği Jêle Dağı tarafı... Asker, Kirigi tarafındaydı henüz. Aramızda ırmak vardı. Ama adam yalan söylüyordu. Zira o hafiyelik yapıyordu. Alo Dıl, öyle dediğinde Hemed Ağa dedi: "Haydi, silah başına!"

Silahlarımızı kapıp Jêle Dağı'na koştuk. Hemed Ağa, adamlarına Jêle Dağı'nda siper aldırdı. Askerler gelip karşımızda mevziye yattı. Bizim grup Jêle Dağı'nın bir başka tarafında Gaban Geçidi'ni tuttuk. Alayı ikiye ayırdılar. Bir ya-

rısını Jêle Dağı'nın arka taraflarına, Haydaran Deresi de denilen Cundegi Deresi'ne yönlendirdiler. Alay, Demenanlıları takip amacıyla Mirik Deresi'ne girdiğinde Hemed Ağa dedi: "Yüz adam ayrılıp askerin önünü kessin, bir teki dereden sağ çıkmayacak!"

Yüz silahlı adam işaret edilen yere gidip mevzi tuttuk. Xıdır Ağa, o sırada üzerinde yüzbaşı üniformasıyla çıkageldi. Tabii o gelince direniş kararını da durdurdu, silahlarımızı da toplayıp teslim ettirdi. Başımıza ne geldiyse onun bu kararı yüzünden geldi.

Meğerki Xıdır Ağa gidip Jêle Dağı'nda alay komutanı Mümin Bey'i görmüş onunla kardeş olmuşlar. Üniformayı da Mümin Bey'in kendisi vermiş ona. Xıdır Ağa akıllı bir adamdı. Gelip, dedi: "Hükümet beni alıp Elazığ'da askeriye içinde dolaştırdı. Bana toplarını, ağır makinelilerini gösterdi. Biz üç-beş eski çakaralmaz tüfeğimizle hükümetin gücüyle baş edemeyiz. Kalkın evimize gidelim."

Qemer Ağa'nın kabilesi Bılezular, ah vah edip dövünerek, dediler: "Hele şu Xıdır Ağa'nın yaptıklarına bakın, bir yandan ağamızı götürüp hükümete teslim etti, yetmedi yüzbaşı urbalarıyla gelmiş silahlarımızı teslim etmemizi istiyor."

İtiraz edenler oldu ama sonunda hepimiz teslim edip evlerimize döndük. Dağda Demenanlılar tek başlarına kaldı. 1937 yılında silahlarımızı götürüp Jêle Dağı'nda sayıyla askere teslim ettiğimizde, Haydaranlılardan Qemer Ağa'nın oğlu, Khalmem Ağa, Qemê Suri, Alê Qıci'nin torunu o zaman silahlarını teslim etmediler. Bu yüzden onlar firari sayıldı. Hükümete şikâyet gitti, dediler: "Firariler Xıdır Ağa'nın evinde kalıyorlar." Geceden askerler Hengırvan'ın çevresini sarıyor. Sabah davarını ağıllardan çıkarmaya ayaklandığımızda askerlerin köyün etrafını sardıklarını fark ettik. Askerlerin diğer bir kolu da, Tacino'yu sarmıştı. Xıdır Ağa, sabah dışarı çıktığında askerin köylerini ablukaya al-

maya niyetiyle ilerlediğini görünce, karısını ve çocuklarını alıp, doğru Pülümür kaymakamının yanına gidiyor. Kaymakam kendisine sormuş:

– Hayrola Xıdır Ağa, nedir? Ne oldu?

– Kaymakam Bey, ben teslim oldum ama asker gelip evlerimizi ablukaya almış.

Askerler köye girdiklerinde Xıdır Ağa'nın davarını önlerine katıp kelepir götürdüler. Köyden çıkmadan kumandan amcamın oğlu Khalê Memi'yi yanına çağırıp dedi: "Git babanın tüfeğini alıp getir!" Tüfeği alıp getirdi. Yepyeni bir tüfekti, parıldıyordu, Kumandan dedi: "Böyle bir tüfek askerin elinde yok. Siz bu tüfekleri nereden buluyorsunuz?"

Askerler davarları önlerine katıp Orejiya Çeti üzerinden Jêle Dağı'na götürmeye yola koyuldular. Qemê Usıvi, Xıdê Abaşi, bir de ben seğirtip yolun alt taraflarından askerin önünü kesmeye gittik. Niyetimiz bir yerde askerleri dağıtıp davarı ellerinden almak! O sırada kaymakam, Pülümür'den Jêle Dağı'na tel çekiyor, "Xıdır Ağa benim evimde misafir bulunurken, siz adamın davarını götürmüşsünüz." Asker oradan Nazmiye'ye çekildi. Qemê Usıvi, o sıralar muhtardı. Gidip davarı alıp getirdi. Nüfus memuru köye kayıtlarımızı yapmaya gelip, dedi: "Herkes Nazmiye'ye kendi nüfus cüzdanlarını almaya gelecek."

Nazmiye'ye gittik, kimse Türkçe bilmiyor. Qemê Usıvi, İstanbul'a gitmiş, bir süre orada çalışmış; bir tek o Türkçe biliyor. O yüzden muhtarlık mührünü de ona vermişler. O da bizimle geldi. Annem, Qemê Usıvi'ye dedi: "Muhtar, sana bir inek vereceğim, oğlumun yaşını büyük yazdır ki, askere almasınlar."

Nüfus Müdürlüğü'ne gittik. Doktor gelip muayenemizi yaparken sordu:

– Muhtar, bu kaç yaşında?

– 25 yaşında.
– Hayır, kardeşim bu 20 ancak var!
– Qardaşım... *Benim qomşidır ha... ben bilir onun doğımi*!
– Tamam, öyle diyorsa, 25 yazın gitsin!

Kaydımız yapıldıktan sonra kahvehaneye gittik ki, muhtar ile Mümin Bey orada birlikte oturuyorlar. O konuştukça bizim muhtar başını sallıyor... Birlikte dönüş yoluna koyulduğumuzda, muhtara sordum:

– Muhtar, Mümin Bey sana ne anlatıyordu da, sen durmaksızın kafanı sallıyordun?

– Hiç sorma, işimiz fena!

– Neden?

– Xıdır Ağa üzerine verilmiş epey ifade var, hakkında evraklar düzenlenmiş. Kaçakların onun evinde barındığına dair raporlar var, sonumuz kötü.

Eve geldik, hükümet kapısıyla bütün ilişkimizi kestik.

'38'de Xıdır Ağa tekrar silahını kuşandı...

'38 geldiğinde, Xıdır Ağa dedi: "Ben Rosnage'ye gidiyorum. Nazmiye'ye asker dolmuş. Tüfeklerin sesini duyduğunuzda, yardıma gelin!" Ama kimsede tüfek yok, herkes bir yıl önce tüfeğini teslim etmiş. Bir-iki kişide tek tük silah kalmış. Bahar ortalarıydı, nisan yağmurları yağıyordu. Tüfekler patladı! Hemed Ağa dedi: "Haydi, durmayın!"

Jêle Dağı'nı yön tuttuk, Rosnage'nin beri taraflarından, Çırtê Dırne dedikleri geçide kavuştuk; Xıdır Ağa, enişte si Memedê Tikmey ve iki-üç adamı bizden önce orada boğazı tutmuşlardı. Qemer Ağa'nın oğlu Khalmem ve Tikmey'in oğlu Memed geçidin beri yakasında kendilerine siper yapmışlardı. Süleyman amcam ve Aliyê Khalmemi de geçidin diğer



Marçik Vadisi ve Jêle Dağı

yakasında mevziye yatmışlar. Aliyê Bori, Qemo Şia, Xıdo Mıle, Qemerê Memedi, Welê Hemê Sadi, bir de ben gidip onlara katıldık. Xıdo Mıle de yanımızdaydı, dedi: "Biz bu silahsız halimizle ne yapalım burada, gelin askerin yanına gidelim!"

Xıdo Mıle bunu deyince, Aliyê Bori dedi:

– Şeytan diyor, şu adama bir tane boşalt!

Dedim:

– Neden?

– O şimdi askerin yanına giderse, çoğumuzun silahsız olduğunu bildirir. Asker bu durumdan cesaret alıp Jêle Dağı'nı alır.

– Sence bunu yapar mı, sahiden?

– Vallahi de billahi de bu adam askerin yanına giderse hakkımızda bilgi verir. Bu arada geriden askerlere destek birlikleri de kavuşursa halimiz yaman!

Biz gidip metrislere yattığımızda Mıle bir yolunu bulup askerin yanına kendisini atıyor. Gider gitmez de diyor: "Kumandanım kimsede silah yok. Üç-beş kişide ancak silah var. Destek geldiğinde hepsini alaşağı edip suya dökersiniz." Ve-

rilen bu bilgi üzerine askerler üzerimize hücuma geçti. Silahlı olanlarımız karşı koymaya çalıştı, bizde sağdan soldan üzerlerine kayalar yuvarlıyoruz. Ama asker silahsızlığımızdan cesaret alıp yakınımıza kadar sokuldu. Üzerimize el bombaları atıyorlar. O arada epey asker de telef oldu. Bizimkiler attıklarını boşa atmıyorlardı. Gariban askerler ne bilsinler karşılarında keskin nişancı adamlar var. Sonraları anlatırlardı, "Biz Adana'da çapada çalışırken, bir gün ırgatlar ağlamaya başladı, haber gelmiş ki, Jêle Dağı'ndan gelen yaralılarla Elazığ hastaneleri dolmuş, yaralıların bir kısmını Adana'ya getirmişler."

Neyse, biz o gün askerlerin önünden çekildik, vadiye indik. Böylelikle asker, Jêle'nin zirvesini tuttu. Her gün gündüz saatleri çatışmalar yaşanıyor. Gece olunca askerler bir tarafa, biz öbür yana çekiliyoruz. Çatışmaların başında köy daha yerinde duruyordu. Geçen günler içinde elimize geçen silahlarla silahlandık. Yiyecek sıkıntısı da çekmiyoruz. Köylerden peynir, ekmek geliyor, davar kesip yolluyorlardı. Bir gün Xıdır Ağa dedi:

– İki kişi Lolan Harşiyesi'ne ve Soxariye'ye gitsin.

Dedim:

– Hangimiz?

– Sen ve Aliyê Khalmi birlikte gidin!

Aliyê Khalmi, Xıdır Ağa'nın yeğeniydi, akıllı bir delikanlıydı. Onunla ikimiz Harşiye'ye gittik. Lolanların büyüğü Mursaê İlaşi'nin evine misafir olduk. Mursaê İlaşi, kimlerin öldüğünü sordu, dedim: "Çatışmalarda henüz bizden kimse ölmedi, ama bir-iki yaralımız var." Gelişimizin nedenini sordu. "Xıdır Ağa'nın size selamı var. Yukarı taraflara askerin ilerlemesini durdurmanızı istiyor, biz de aşağı taraflara yayılmasını engelleyeceğiz, diyor," dedim. Mursa, bize dedi: "Bizde söz sahibi asıl kişi Dursê Sıli'nin torunu Memed Ağa'dır. Ona gidin! Bu isteğinizi ona iletin."

Kalkıp Memed Ağa'nın evine gittik, artık akşam saatleri olmuştu. Biz gittiğimizde evde yirmi kişi bulunuyordu. Evde bulunan kalabalığa, cesaret edip "Siz kimlerdensiniz? Nereden geldiniz?" diye sormadık. Ateşe gömme atmışlar. Zerifet yemeği yapmaya hazırlanıyorlar. Neyse, yemeğimizi yedik, gece yatmadan önce dışarı çıktık, ev sahibi de bizimle birlikte dışarı çıkıp o arada bize sordu, "Siz kimlerdensiniz? Neden geldiniz?" Dedik, "Durum böyle böyle..." Adam dedi: "Size üç-beş kurşun verebiliriz. Elimizden geldiğince de Serênye tarafını tutarız, Erzincan yönünden gelecek askere mani olmaya çalışırız."

Yüzleri kara olsun onların, bize yalan söylediler. Oradan vurup Soxariye'ye gittik, Usê Gırmi'nin evine... Usê Gırmi, Xıdır Ağa'yla kirveydi. O ve kardeşi felekten yamandılar! Areyli, boylu poslu, yakışıklı adamlardılar... Vakit gece yarısını geçtiğinde, kapılarını çaldık. İçerden ses verdiler:

– Kimdir o?

Ali ses verdi:

– Benim!

– Vay! Kirve Ali, sen misin?

Ev sahibi gelip kapıyı açtı, bizi içeriye aldı. Kardeşi Ali muhtarlık yapıyordu. Bizim evlerine gittiğimiz o gün Ali, Pülümür'e gitmiş. Ardı sıra eşimin dayısı Memed de, onun hakkında ihbarda bulunmaya gidip diyor ki, "Aliê Gırmi, hem kardeşi Usê Gırmi ile Xıdır Ağa'ya silahlı destek veriyor hem de muhtarlık yapıyor." Bu bilgi üzerine Aliê Gırmi'yi yakalayıp, süngüleyerek öldürüyorlar.

Usê Gırmi, bize birkaç takım silah verdi. Kendisi de bizimle Areylilerin bir diğer köyü Aynıge'ye kadar geldi. Orada bana dedi: "Sen burada arkadaşını bekle. Ben, Mıstê Alê Sımi'nin evine gideceğim, yanına biri gelirse kendine yaklaştırma, kimseye de, Haydaranlı olduğunu söylemê. Sora-

cak olanlara ben Demenanlı'yım de. Kardeşim Pülümür'den dönsün, size birkaç tüfek daha vereceğim."

Köyde beni bir harmanın yanında beklemeye bıraktı. Çok geçmeden bir evden insanlar dışarı çıktı, ben dedim:

– Evlerinize dönün! Yaklaşırsanız ateş ederim!

– Kimsin sen?

– Ben Demenanlı'yım.

Adamlar, evlerine geri döndü. Dönerken de, adamlar dedi: "Yahu biz seni yemeğe çağıracaktık, anlaşılan sana yemek vermek caiz değilmiş!"

O gece oradan vurup Keşis'e gittik, Karivan'ın arka taraflarından... Hengırvan'ın yukarılarından ilerleyip Sulavi yakınlarındaki Keşis'e vardığımızda, şafak söktü. O sabahın köründe Hemo Kundur, yatağının ters tarafından ayaklandı! Kuru gürültüsüne Alê Heseni'nin oğlu da kapıya çıktı, dedi:

– Yakalayın şunları?

Aliyê Khali dedi:

– Bre yüzkarası adam, yarın asker kapınıza dayandığında sen kurtulacağını mı sanıyorsun? Cesaretin varsa gel kendin yakala bizi!

Öyle dediğinde, ben henüz cahilim, tüfeğimin horozunu geriye çekip, dedim:

– İstiyor musun bağırsaklarını yere dökeyim!

Babası gelip, oğlunu sille tokat döverken dedi:

– Ulan bu adamlar yabandan geliyor, bunlar kavga adamı, mert adamlar; sünepe, sana ne oluyor?

Kazasız belasız oradan ayrılıp Sulav'a döndük. Sulav dediğim, Hengırvan'ın arkasında bir dağ... Jêle zirvesinde yaman bir kavga var, sırtımızdaki silah yüküyle taban kaldırıp arkadaşlarımıza yetiştik. Yamacı tırmandığımızda yukarıdan selendiler, "Oradan gitmeyin önünüzde kurulu ağır makineli var." Yamaçtan gerisin geri kendimizi aşağı vurduk. Xıdır

Ağa'nın oğlu Hemed, bize yardım etmeye inip dedi: "Ağır makinelilerle bize zor vermeye başladılar, cephanemiz de tükendi. Tam zamanında yetiştiniz!"

O arada Tikmey'in oğlu Memed, yamaçtan yanlamasına koşarken, tepetakla oldu. Kurşun tüfeğinin dipçiğini delip geçmiş ama kendisine bir şey olmamıştı. Kavuşturduğumuz cephane ve silahlarla askerin hevesini kırdık ama sabah saatlerinde başlayan çatışma, akşam karanlığına kadar sürdü. O gün tüfeklerin namluları ateş gibi kızardı. Günler, haftalar, aylar böyle sürdü. Altı ay askerin ilerlemesine fırsat vermedik. Bir gün, Kalanlıların teslim oldukları, askerin Buyure Dağı'nı aldığı haberi geldi. Bu haber üzerine Xıdır Ağa dedi: "Bir kaçınız benimle gelsin, Kalan bölgesine gideceğiz. Diğerleriniz burada kalsın!"

Allah rahmet eylesin, Xıdır Ağa mert bir adamdı... Biz otuz kişi onunla Merga Çeqere (Sarı Çam'a) gittik. Orada Çağile dedikleri bir yayla yerinde üç kola ayrıldık. On kişi arka sırtı tutmaya gitti. On kişi yukarımızda bir kayalık var, onun tepesine çıktı, biz on kişi de Xıdır Ağa'nın yanında kaldık. Günahını alayım, askerler karınca sürüsü gibi bulunduğumuz bölgeye doğru ilerliyorlar. Karşımızda bir tepe var, oraya topları çektiler. Dereden ilerleyen askerler bizden epey uzaktalar; yakınlaştıklarında önlerine iki tane sivili kattıklarını gördük. Siviller askerlerden on metre önde yürüyorlar. Askerler yaklaşıp, bulunduğumuz yerin alt kısımlarına yayıldılar. Yukarıdan mermileri boşalttık, sivilleri vurmamaya özen gösterdik. Askerlerden bazıları yerlere serildi. Bazıları geldikleri yöne geri kaçtı. O sırada, karşımıza kurdukları top gümbürdeyip yukarımızdaki kayalığa vurmaya başladı. Topun bulunduğu tepede mevzilenmiş askerlerle çatışmamız epeyce sürdü. Yukarımızdakilere seslenip, yerlerini değiştirmelerini istedik. Top mermisinin biri Qemerê Şiaye'ye vurdu, kayalıktan büyükçe parçalar kopardı.

Taşlar bulunduğumuz yere doğru yuvarlandı; kurşunlardan sakınmak kolay ama üzerine yuvarlanan kayalardan kolay sakınamıyorsun. O arada tüfeklerimizin namluları ateş kesmiş. Namlularına dokunamıyoruz. Gözlerimiz kan çanağı. O halle günü akşam ettik. Qemer'i geri köye gönderdik. Gün batımında Xıdır Ağa, dedi: "İki kişi Lolan bölgesine gitsin!" Dedik, "Neden Lolanlara gidelim, Xıdır Ağa? Ne demeye gidelim Lolanlılara?" Xıdır Ağa dedi: "Lolanlardan yardım istemeye gidin."

Biz iki kişi Lolanlara gitmeye yol aldığımızda, akşam karanlığı çökmüştü. Gece vakti Lolanların köyüne vardık, erkekler köy meydanında toplanmış kendi aralarında konuşuyor, köyün kadınları davarlarını sağıyorlardı. Ben ve arkadaşım köylülere yaklaşmaya çekiniyoruz. Bizi yakalayabilirler diye korkuyoruz. Arkadaşım bana diyor: "Sen yanlarına yaklaş, ben uzakta seni korumaya durayım,"; ben ona diyorum, "Hayır, sen git, ben bekleyeyim." Meydanda bekleşen kalabalığın arasında Hüseyin Sezer'in babası Xıdır da vardı. Arkadaşım gitmeye niyet göstermeyince, ben yanlarına gittim. İnsanlar çevreme toplandı, bana kimin vurulup, kimlerin hayatta kaldığını sordular. Dedim: "Kaybımız yok, yaralılarımız var." Neden geldiğimiz sordular. Dedim: "Xıdır Ağa'nın selamı var. Yardım istiyor, üç-beş deste fişek vermenizi istiyor."

Qemê Qılçi dedi:

– Kardeş, kardeş biz kendi derdimize düşmüşüz, size nereden fişek bulalım?

Qemê Qılçi öyle dediğinde, Murti, kendisine kızıp dedi:

– Ulan adamlar dara düşmüş, Ana İsme'nin torunu Xıdır Ağa sizi adam yerine koyup, ayağınıza adam göndermiş. Sen bu selden kurtulacağını mı sanıyorsun?

Dönüp bana dedi:

– Bu adamı ciddiye alma!

Bize ekmek pişirdiler, bir miktar ekmek ve çökelek alıp arkadaşlarımızın yanına döndük. Ekmeğimizi yedik, geceden askerin nöbet tuttuğu noktaları ters taraflardan ateş altına aldık. Biz aradan çekildik. Askerler sabaha kadar birbirlerine ateş edip durdular. İzleyen günlerde Areylilerin askerin önüne düşüp, Pülümür köylerinden Mazra'ya, Gomê Guli'ye getirdiklerinin haberi geldi. Her yönden askerin ablukası yayılıyordu. Xıdır Ağa dedi: "Aşiretler bedbahtlık yaptı. Kalkın kendi bölgemize dönelim!"

İhanete uğradığımızı anlayınca, tuttuğumuz cepheyi bıraktık. Xıdır Ağa oradan direnişi sürdüren Demenanlıların yanına gitmeye karar kıldı. Ben de ona eşlik ettim. Xıdır Ağa'nın oğlu Hemed Ağa babasından da gözü pekti. Yakışıklı, cesur bir adamdı. Diğer oğlu Haydar Bey, Balıkesir'de sürgün yıllarında öldü. O da insan güzeliydi. Kıyamıyordun bakasın! Çanakkale'de Türkler çevresine toplanıp diyorlardı, "Bu hangi beyin, paşanın oğludur?" Haydar Bey tahsilli bir adamdı...

* * *

Bizi sürgüne göndermek üzere önce Gazıke'ye götürdüler, oradan Elazığ'a. Malatya yolu üzerinde Kesirik diye bir köy var, orada iki katlı bir binaya kapattılar bizi. Binanın dört bir yanında askerler bekliyordu. Dersim'den getirdikleri insanlarla binayı doldurmuşlardı. Milleti orada biriktirip parti parti trenlere doldurup batıya sevk ediyorlardı. Haydar Bey de orada yanımızdaydı. Kumandan ona dedi:

– Haydar Bey, git babanı teslim olmaya ikna et!

– Babam beni evlatlıktan ret etmiş, beni dinler mi ki?

– Git babanı getir, af çıkmış, ona bir şey yapılmayacak!

Haydar Bey'i babasını almaya yolladılar... O gidip babasına hükümetin af kararını iletince, Xıdır Ağa giyinip kuşanmış, boynuna da Rus Harbi'nde kendisine verilmiş madal-



Xıdê Alê İsme.

yasını asıp, Elazığ'a gelmişti. Subaylar yan yana oturuyorlardı. Xıdır Ağa geldiğinde müdür ve subaylardan biri kalkıp onu karşılamaya yürüdüler, elini toka ettiler. Oturması için kendisine bir sandalye verdiler. Xıdır Ağa, Türkçe bilmiyordu. Kumandan oğluna dedi:

– Haydar Bey, babana sor, madem boynunda savaş madalyası var, neden hükümete karşı çıkıyor?

Xıdır Ağa, oğluna dedi:

– Ne diyorlar?"

Haydar, söyleneni Kırmanckiye (Zazakiye) çevirince Xıdır Ağa dedi:

– Kendilerine de ki, Usên Avdıla Paşa geldi, dedi: "Arkadaşlarını getirip teslim et." Ben istediklerini götürüp teslim ettim. Teslim ettiklerimin birkaçını astılar, kimisine ağır cezalar verip hapse attılar. Ben hükümete karşı gelmek için değil, nefsi müdafaam için dağa çekildim!

Haydar söyleneni Türkçe ifade etti. Kumandan dedi:

– Doğru söylüyor.

Xıdır Ağa'yı, Harput'tan Balıkesir'e sürgün ettiler. Orada kendisine güzel de bir arazi verdiler. Oğlu Haydar, orada Hakkın rahmetine kavuştu.

'47 yılında garptan kendi vatanımıza döndük. Nazmiye'ye geri döndüğümüzde yüzbaşı, Xıdır Ağa'ya sordu:

– Xıdır Ağa, cephaneyi ne yaptın?

Biz dağdayken, askerden iki sandık cephane ele geçirmiştik. Yüzbaşı onu soruyordu. Xıdır Ağa dedi: "Yahu, bu ne diyor?" Dediler: "Xıdır Ağa, sen teslim olmaya gitmeden sakladığın cephaneyi soruyor; cephaneyi ne yaptın?" Xıdır Ağa dedi:

– Size ne diyorsam onu aynen tercüme edin. Kendisine söyleyin, bizden korkmasına gerek yok! Bizim hanelerimizi yaktınız, çoluk çocuğumuzu kırdınız, mal davarlarımızı kelepir götürdünüz, biz de birkaç takım silahı toprağa gömdük, çok mu? Biz düşündük ki, belki bir güz günü köylerimize döneriz, virane hanemizin yolu yolağını üzerine kurtlar, ayılar bekliyordur diye sakladık onları. Şimdi de, peşine düştüğünüz, toprak altında çoktan çürümüş o silahlar mı?

Söylediklerini Türkçeye çevirdiler, yüzbaşı kahkahayla güldü:

– Adam haklı, ben ne diyeyim.

Xıdır Ağa, korku bilmez yaman bir adamdı. Allah var, bulunmaz bir adamdı. Ben Xıdır Ağa'nın yanında dağda iki yıl kaldım. Öncesinde de zaten yanında büyümüştüm. Dağda birlikte geçirdiğimiz iki yılın sonunda ayrı ayrı bölgelere dağıldık. Dağın öncesinde Xıdır Ağa'ya çok eşlik ettim, kendisiyle cemaatlere katıldım. Hem Xıdır Ağa hem oğlu Hemed Ağa'yla darda zorda, sürgünde yıllar geçirdim.

Garptan vatanımıza geri döndüğümüzde, Memnu (Yasak) Mıntıka kapsamına alındığı için köylerimize dönmeye izin vermediler. Bir yıl Xarige'de kaldık. İkinci yıl Mazgirt Kaymakamı bizi Peri'ye götürüp, orada birkaç tarla verdi, derme çatma bir ev yaptırdı. Kırk yıl orada kaldık. Geçen süre içinde, doğup büyüdüğüm Hengırvan'a bir daha ayak basmadım...

"Süngüden kurtuldum ama sürgünden kurtulamadım"

ANLATICI Cêmila Çêna Şıxheseni

1. kayıt yeri, tarihi: İstanbul, 30 Eylül 1995 (Cemal Taş)
2. kayıt yeri, tarihi: Elazığ, 1997 (Cemal Taş, Hüseyin Ayrılmaz)



Ben Xeçeli köyünde dünyaya geldim. Abasan aşireti, Baba Ocağı'ndan Şıxhesen'in kızı, Seyit Rıza torunuyum. Dedem Seyit Rıza'nın (en büyükleri babam Şıxhesen, ortancası Baba ve en küçükleri Hüseyin adında) üç oğlu, beş de kızı vardı. Üç köyün sahibiydik. Bu köylerden biri Ağdad, biri Derê Arey, değeri Zenika'ydı. Dedem Ağdad'ta otururdu. Baba bazen Ağdad'ta, bazen Dere Arey'de; babam Şıxhesen ise Zenka'da otururdu.

Ben çok küçükken, babam Harput'ta hapisteydi. Hükümet babamı salıverdiğinde, ben henüz on yaşındaydım. Babam, salıverilip eve döndüğünde, dedem kendisine sordu:

– Evladım! Tahliye gününden evvel salıverildin. Ne oldu da Abdullah Paşa seni böyle erkenden salıverdi?

– "Seni salıyorum," dedi. "Git babanla konuş, eğer kendi gelip devlete teslim olursa, Harput'taki mülkün yarısını üzerine tapu edip, seni de Elazığ'a encümen tayin edeceğim," dedi.

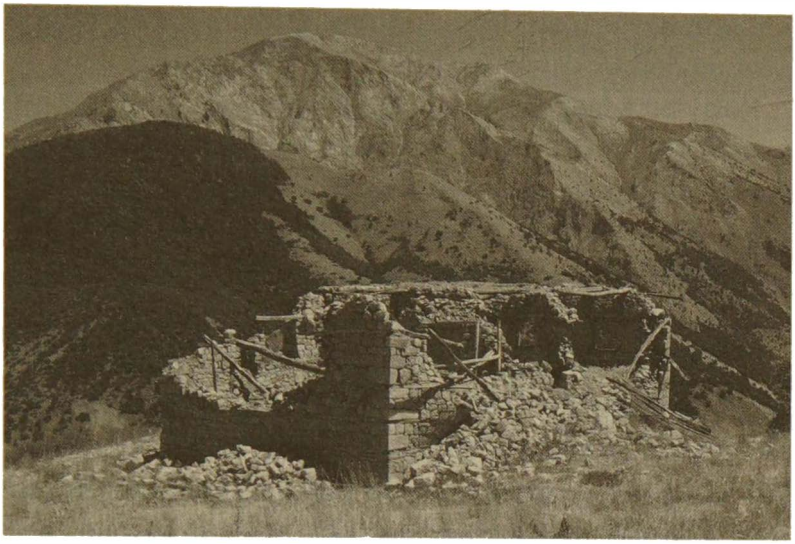
Dedem bu sözler üzerine aksakalını üç kez sıvazlayıp dudaklarına götürdü:

– Evladım, dedi öyle görünüyor ki, sen hükümetin çok somununu yemişsin. Bu başımın fermanıdır, imzalanıp oğlumun eliyle bana gönderilmiş, buna aklın ermedi mi? Ben teslim olsam da, olmasam da benim boynuma biçilmiş olan urgandır. Hükümetin yalanı, dolanı mı yok? Onlarda ne din, ne iman; ben onların geç dedikleri köprüde kurdukları düzeni, önceden görüp yaşadım. Sen gidip teslim olacak olursan baban, büyüğün olarak sana engel olmam. Niye ki, sonra demeyesin, babam ailemin, çocuklarımın sebebi oldu.

O günden sonra dedem ve babam, bu konu üzerine bir daha konuşmadılar. Her biri kendi suskunluğuna çekildi. Küs durdular. Babam, dedemin sözünden çıkmazdı. Birbirlerine çok düşkündüler. Kırgınlıkları bundandı.

Çok geçmeden, Dersim dağlarına asker yığılmaya başladı. Kimi silahlarını alıp hükümete karşı durdu, kimi aracı oldu, kimi hükümet birliklerinin önüne düşüp yol, iz sürdü, kimi dağlara, derelere kaçıp canını kurtarmanın bir yolunu aradı. Bizim aile, amcam Baba'nın çocuklarıyla birlikte askerlerin önü sıra kaçmakta buldu çareyi. Köyümüz Xeçeli'yi boşaltıp dağın bayırın yolunu tuttuk. Saan Ağa, Teslim, dayım Raybergiller, Wêli Ağagiller tümü bizimleydiler. Gidip Tılage köyünde bir hafta kaldık. Sonra oradan ayrılıp Sultan Baba Dağı'nın Topatan Tepesi'ne çıktık. Orada bir gün geçirdik, ertesi gün babamdan bir pusula aldık, diyordu ki, "Tekin olmayan üç kişi geliyor, bunlardan biri Zeynel! Ya bizi öldürmeye geliyorlar ya da Alişer Efendi ve Zarife Hatun'un başları için yola düşmüşler!" Dedem bu haberle dehşete düştü, dedi: "Korkarım ki Qop, Zeynel'i kandırıp peşimize düşürdü. Sultan Baba'dan dileğim varsa, dermansız bir dert versin ona!"

Alişer Efendi, bizim bulunduğumuz yerden daha aşağılarda bir mağara vardı; orada saklanıyordu. Herkesle veda-



Sultan Baba Dağı ve Seyit Rıza'nın Ağdad Konağı.

laşmış, başka ülkelere gitmenin yol hazırlığı içindeydi. Önceki gece dedemle bir araya gelmişlerdi. Annemin kadınlarla sohbetinde, "Kayınpederim Seyit Rıza, Alişer Efendi'den, Dersim'de olup bitenleri duyurması için dış ülkelere çıkmasını istedi; 'Dışarıda yaşananlar duyulursa belki kalanlarımız telef olmaktan kurtulur,' dedi. Alişer Bey ise 'Benim kanım sizden kırmızı değil,' diyerek Dersim'i terk etmeye razı olmadı. Bu söze karşılık kayınpederim, 'Bu mesele üzerine daha fazla tartışmayalım. Senin gidişin kalışından daha hayırlıdır bizim için. Nereye gidersen git, senden istediğim benim sözcüm, vekilim olman; mührüm senindir' diye konuştu," dediğini hatırlıyorum.

Bu konuşmaların olduğu günün ertesi akşamı, karanlık henüz çökmüştü ki, tüfeklerin sesi geldi. Dedem hırsından titremeye başladı, yerinde duramaz oldu, o yana bu yana vurdu. Bir süre ayakta dolandı. Birden dönüp dedi: "Ah! Alişer Efendi'yi vurdular!" O sıra babam, annem çığlığı kopardılar, saçlarını, başlarını yolup dövünmeye başladılar. Ka-

dınların haykırışları dağı taşı tuttu! Dedem, Sultan Baba'ya yüzünü döndü; dayım Rayber ve Zeynel'e beddualar etti.

Kolay bir adam değildi Alişer Efendi; akıllı, şahsiyetli, yaman biriydi. Mektepliydi. Beş dil biliyordu. Kitapları çoktu, sürekli okuyordu. O ve karısı Dersim aşiretleri arasında birlik, dirlik istiyorlardı. Kimseye gönül koymuyorlardı; herkesin birbirleriyle barış içinde yaşamasını istiyorlardı. Ama ne çare ki, bedbaht bir zamandı!

O lanetli geceyi de Topatan'da geçirdik; sabah oldu, benim bir büyük kardeşim vardı (adı Sa Heyder'di), gidip Ağdad'tan taşıyıcı atlar getirdi, yüklenip Laçinanlar tarafına gittik.

Bize Kerbela oldu Laçino Deresi

Laçinan yaylalarında bir hafta kaldık, yiyecek ve diğer ihtiyaçlarımızı taliplerimiz getiriyordu bize. Bir gün, tan vakti dedem uyanmış, babama gördüğü rüyayı anlatıyordu. "Oğlum," diyordu dedem, "ben bu gece bir rüya gördüm. Rüyamda diz boyu kırmızı kar yağmış. Öyle görünüyor ki, bizi burada kıracaklar, bizim mezarımız bu dere olacak! Bana kulak verirsen, biz Munzur Dağı'na doğru gidelim. Gidip Laçinanlar'dan binek hayvanı getirin, yerimizi değiştirelim!"

Babam, dedemin sözüne itiraz etmezdi hiç. Etrafına bakındı, ses seda vermedi. Haşa huzurunuzdan annem o sıra ikicanlı, dedemin anlattığı rüyaya kulak vermişti, dönüp dedeme yalvardı: "Hızır yapmasın! Benim bir yere gidecek halim kalmadı. Bizi kedi yavruları gibi kıracaklarsa burada kırsınlar. Kaç zamandır yazı yaban, diyar diyar dolaşıyoruz, daha nereye gidelim?"

Annemin bu itirazına dedem çok içerledi; bastonunu kaptı, o hırsla dik bir yokuşu tırmandı. Tepede bir yerlerde durdu. Tepe, bizden hayli yukarılardaydı. Babam bacaklarından

rahatsızdı, çok yürüyemiyordu, bizden biraz uzakta oturuyordu. Kardeşim ile küçük amcam Ali Êsan da dedeme kavuşmuş, tepede üçü yan yana oturuyorlardı.

Son sabah

Sabahtı artık! Güneş bir hayli yükselmişti, Usênê Bêji yanımızda bitiverdi. Usênê Bêji, dedemin çobanıydı. Dedem tepeye çekildiğinde, Usên de onunla gitmişti. Dedem, onu geri göndermiş babama şu haberi veriyordu: "Şıxhesen, Seyit Rıza diyor: Evladım hiç yerinizden kıpırdamayın, askerler bizim ve tüm Laçinanların etrafını çepeçevre çevirmişler, ne atları almaya kimseyi gönderin, ne de bir şey yapın!"

O gün ikindi sularına değin yerimizde kalakaldık. Akşam saat beş gibi, rahmetli annem dedi: "Aha! Süvariler budur göründü!"

O zamanlar askerler hep süvariydi. Affedersiniz, yanımıza bir köpek gelmişti! Abasê Sesbaçik'in karısı küsüp yanımıza gelmiş, köpek de onu takip etmişti. Kadınla öyle ayaküstü konuşurlarken annem bize dönüp dedi: "Korkmayın, süvariler atlarını Ovacık yönüne çevirmiş, geri gidiyorlar!"

Annem, bunu der demez köpek havlamaya başladı. Önce bir çift jandarma çıktı ortaya. Annem ellerini havaya kaldırıp jandarmaya, "Teslim! Teslim!" dedi. Jandarmalar aldırış etmediler: "Vurun! Ateş! Ateeeş!" dediler. Üzerimize dolu gibi kurşun yağdırmaya başladılar. Ben kardeşimin elinden tuttum, kaçmaya niyetlendik, annem bizi çekip yere oturttu. Öteki askerler henüz geriden yetişmemişler, sadece o iki asker, ateşe tutmuşlar bizi. Bağırtılarımız ağır makinelilerin cayırtısına, bombaların patlamasına karıştı. Çığlıklarımız yeri göğü tuttu.

Kırk canımızdan kırılmayan kimse kalmadı.

O alametin içinde çayırotu yığınının arkasına atlamış, ora-

da kendimi ölüme vermiştim. Askerler ölülerin arasında dedemi, babamı arıyorlardı. Üzerimize ilk silahlar patladığında, babam bizden biraz uzakta, çeşmenin başındaydı. Ailemizde tek silahlı kişi babamdı. Biz diğerlerimizin çoğu çocuk ve kadındı zaten. Jandarmalardan biri çeşme başında babamla karşı karşıya geldi. Asker babama, babam ona silahını doğrulttu. Jandarma birden bağırmaya başladı, "Cankurtaran! Cankurtaran!" Bağırtıyı duyan diğer askerler bir ara bizi bırakıp babamın çevresini sardı. Onu da öldürdüler mi, kaldı mı haberim yok. Aradan hayli zaman geçti. Silahların sesi hepten kesildi.

Olanların üzerinden ne kadar zaman geçti bilmiyorum. Ben baygın düşmüşüm, ayıldığımda karanlık basmak üzereydi. Etrafıma bakındım. Halam Leyla'nın da sağ kaldığını gördüm. Halamla diğerlerinin yanına gittiğimizde hepsinin kırıldığını ve üst üste yığılı olduklarını gördük. Halam Sebra, ölülerin arasında yaralıydı, yaşıyordu henüz. Bizi görünce, "Bacım benim, gel yüzümü kıbleye çevir. Tülbentimi yüzüme dolayıp çenemi bağla. Sonra da buradan gidin. Ölülerin üzerinde beklemeyin, gece sizi korku tutar!" Leyla halam, ablası Sebra'ya dedi ki: "Ben kıble nedir bilmiyorum bacım, bana kıblenin ne olduğunu söyle!" Sebra halam ona dedi ki: "Bacım benim, güneşin doğduğu yerdir kıble, yüzümü güneşin doğduğu yöne döndür. Dudaklarıma biraz su değdir. Poşumu çenemin altına bağla. Annenin bel kuşağının ucunda on üç altın bağlı. Altınları da yanınıza alın. Eğer ki, kurtulursanız onlarla bir süre geçinirsiniz."

Leyla halamla ölülerin başında ne yapacağımızı bilmeden bekliyorduk. Ne gözlerimizden bir damla yaş aksın ne bir şey; öylece donup kalmıştık. Sebra halam sayıklar gibi konuşuyordu. Leyla halam, nihayet hareketlenip annesi Bese'nin koynundan altınları bulup çıkardı. Ablası Sebra'nın başı etrafında poşusunu dolayıp çenesini bağladı, yüzünü güne-

şin doğduğu yöne çevirdi. Ağzını ıslatmak için subaşına indi, oradan seslendi:

– Sebra! Su, kana bulanmış!

– Öyleyse bırak kalsın, hadi buradan gidin!

Ölülerden sızmış kan derelere karışmış, öyle kan bulanık akıyordu su!...

* * *

Leyla halamla yola düşüp Bırdo'ya taraf gittik. Köyün yakınında duydum ki Türkçe konuşuyorlar, halam köye indi, ben korkup yönümü ormana çevirdim. Tek başıma geceyi geçirmek üzere ormana çekilip beklemeye koyuldum. Karanlık iyice çöktüğünde eteğimi kaldırıp başıma örttüm, beni yemeye gelecek yaban ayısını, kurdu, çakalı gözlerimle görmeyeyim diye. Küçük bir çocuğum henüz, bir başıma orman karanlığı içinde nasıl sabah ettim bilmiyorum. Gözlerimi açtığımda her taraf toz duman içindeydi, aralık bir yer görünmüyordu. Meğerki bulanıklaşan benim gözlerimmiş, şarapnel parçacıkları ve barut yanıklarıyla gözlerim bulanık görüyor, bir de kurşun yarası almışım. Ancak kurşunlar sıyırarak geçmişler. Her yanımda ağrı sızı, canım yanıyor.

O halde doğrulup yola koyuldum, gide gide Laçinan köyünün davar sürüsünün otladığı bir yere çıktım. Açığa çıktığımda askerler beni fark etti. Üzerime kurşun yağdırmaya başladılar. Etrafımda taş toprak havalanıyordu. Benimle oyun oynuyor gibiydiler, beni vurmuyor önüme, arkama, sağıma soluma boşaltıyorlardı kurşunlarını. O sıra sürünün çobanı bana seslendi, "Çocuğum, sen kız mısın, oğlan mısın? Asker seni vuracak! Çabuk sürünün içine girip saklan, sürüyle birlikte köye götüreyim seni. Hele ortalık durulsun, sana bir şey olmaz!"

Sürünün içine saklandım, çoban beni sürüsüyle Laçinanların yaylalarını kurduğu yere; Usênê Adıli'nin yörük çadırı-

na götürdü. Kadın tereyağı eritti, içirdi bana, can gelsin diye. Yaralarımı temizledi. İki asker çadırı yaylanın karşısına kurulmuş. Yayla düze yakın, ormana uzak açık bir yere kurulmuştu. Ev sahibi bana dönüp dedi: "Kızım, gel şu yığının arkasına geçip saklan. Süvariler geliyor, belki senin içindir, bize bir fenalık yapmasınlar. Asker çekilince içeri dönersin." Dışarı çıkıp kendime saklanacak bir yer buldum. Yüzbaşı, yanında birkaç askeriyle Usênê Adılı'nin çadırının önüne geldi, muhtarı çağırıp dedi: "Muhtar, askerin kurşunundan kaçan şu küçük kız, sizin sürünün içine gizlenip yaylaya kadar geldi. Onu getirip bize teslim edin, yoksa topunuzun gözünün yaşına bakmam. Demek Seyit Rıza'yı, siz burada besleyip barındırdınız?"

Muhtar, asker için sofra hazırlıyor, yemeklerini yiyorlar. Çekip giderlerken diyorlar ki: "Muhtar biz gidiyoruz, kız neredeyse bulup getirip bize teslim edeceksin!" Asker gittikten sonra muhtar gelip saklandığım yerde beni buldu. "Kızım," dedi, "ben kumandanın yanına gidiyorum. Sen de benimle gel, asker çadırlarına yaklaştığımızda sen korulùğa çekilip biraz oyalan, biz çadırda biraz kaldıktan sonra ortaya çık. Bilmesin ki, seni biz saklamışız. Korkma sana bir şey yapmazlar."

Peş peşe düşüp asker çadırlarına gitmek üzere yola koyulduk. Çadırlara yaklaştığımızda ben muhtardan ayrıldım, bir koruluğa girip orada çömeldim. Aradan biraz zaman geçince kalkıp asker çadırına gittim. Yüzbaşı bana bir şey sordu ama ben Türkçe bilmiyorum. Muhtarın dediğine bakılırsa, "Adın ne, kimin kızısın?" diye soruyormuş bana.

– Adım Cemila. Babamın adı Şıxhesen, dedemin adı Seyit Rıza'dır.

Kafa salladı:

– Ben senin o dedeni iyi tanıyorum. Peki, burada size kim ekmek verdi, sizi kim sakladı?

Sesimi çıkarmadım. Yüzbaşı beni atının terkisine attı, muhtarı da yanına aldı Çexperi Dağı'na götürdü. Alay oraya konaklamıştı. Alaya vardığımızda beni atının terkisinden yere indirdi. Baktım ki, toprak kazılıp çukur hale getirilmiş, babamın gövdesinden kesilmiş başı oraya indirilmiş. Babamın kesik başına öyle dehşetle baktım ki, yüzbaşı, "O senin neyin oluyor ki öyle bakıyorsun?" dedi. Dedim: "O benim babamın başıdır!"



Seyit Rıza'nın oğlu Şıxhesen.

Yüzbaşı bir jandarmaya emir verdi: "Neriman'ı alıp buraya getir!" Neriman, dediği benim büyük bacımdır. Teslim'in altı aylık oğlan çocuğu, Ali Abasê Sesbeçık'ın kızı ve büyük bacım Neriman'ı benden önce alaya sağ getirmişler, haberim yok. Onları Laçinan Deresi'nde sağ yakalamışlar. Yüzbaşı, muhtara bacım Neriman'ı eliyle işaret etti:

– Kıza sor bakalım dedi, Cemila senin neyin?

Neriman ses çıkarmadı. Yüzbaşı bu kez bana döndü:

– Neriman, senin neyin?

– Bacımdır!

Muhtar, askerle aramızda tercümanlık yapıyor, Yüzbaşı, ona döndü:

– Bak Muhtar! Biz ablasından soruyoruz inkâr ediyor, küçüğü diyor: "Bu benim babamın başıdır."

Muhtar dedi:

– Kumandan! Neriman büyüktür, kendinden korkuyor, Cemila daha küçüktür, aklı yetmiyor. Bunların ikisi de Şıxhesen'in kızlarıdır.

Bize kumanya çıkardılar yemek yiyelim diye, kimin boğazından bir lokma geçer ki? Kimden haber almışlarsa, Vezir-

oğlu'nun nenesi orada bitti. Duymuş ki, bizi alaya getirmişler, yola düşüp gelmiş. Kumandanın yanına çıkmış:

– Kumandan Bey! Bu kızları bana teslim et. Bunları evime götüreyim, kanlı elbiselerini yıkayıp, yaralarını temizleyeyim, sabah getirip sana teslim edeyim.

– Gezer Hatun! Bu çocukları sana teslim etmesine ederim ama bunlardan kaçan olursa seni mesul tutarım, başın ağrır sonra.

– Tamam, ben kefilim. Siz bana bırakın.

Gezer Hatun bizi ata bindirip yaylasına götürdü. Yaylası alaydan aşağılarda, dağın eteğindeydi. Hatun, o gece marabasına haber edip kazan kurdurttu, bizi yuğdu, üstümüzü başımızı yıkattı. Sabah oldu asker düdüğünü öttürdü. Ev sahibi, bizi alıp alaya teslim etti tekrar. Alay bizi Karaoğlan'a getirdi. Yüzbaşı, Karaoğlan müdürüne dedi ki: "Bunlar bir hafta sende kalacak. Bir hafta sonra sana Hozat'tan tel çekiğimizde merkeze gönder."

Biz orada, müdürün evinde kalmaya başladığımızın ikinci gününde müdür bize dedi ki:

– Annenizin ölüsünü tabuta koyup Rayber buraya getirmiş.

Ablam müdüre:

– Ne olur, izin ver annemizin mevtasını görelim son kez.

– Görüp ne yapacaksınız? Ölüyü bir daha tabuttan çıkarmayın. Ailenizden hayatta kalanlarını Hozat'a, merkeze istiyorlar. Babanızın mevtasının başı kesikmiş. Yüzbaşı vermemiş, sadece annenizin cesedini vermiş.

Karaoğlan karakolunda dört gün kaldık. Dayım Rayber bizi karakoldan alıp Hozat'a, Sılêmenê Fêci'nin evine getirdi. Bir gün Abasanlı Süleyman'ın evinde geçirdik. Ertesi gün sabahtan bizi merkez karakoluna götürdüler ki, ifadelerimizi alsınlar. Dayım Rayberê Qopi savcıya dedi ki: "Bunları devlete teslim etmem, bunlar benim öksüzlerimdir."

Rayber dayım bizi alıp Pıxami köyüne götürdü. O yılın kışını biz Pıxami'de geçirdik. Oradan taşınıp Zenika'ya geldik. Yıl 1938'di.

Ölüm sırası Rayber'e gelmişti

'38 yılında biz Xaçeliye köyünde Rayber dayımın evindeydik. Rayber, bir gün Deste'ye gidip geri döndü. Baktık ki Rayber, eski Rayber değil. Sinirli ve gergindi, kime çataca-ğını bilmiyordu, dönüp karısına dedi ki: "Deste'nin müdürü bugün bana dedi ki: 'Evine git, kıymetli neyin varsa yanına al, oğlun Ali Haydarla birlikte yanıma gel. Deste'ye asker yığılmış milleti toptan kıracaklar. Sen ve oğlun da, bu kırımdan kurtulamazsınız ama ben sizin kurtuluşunuzu sağlarım.'"

O sıralar Rayber, Hozat'tan Mehmet Aliye Weşi'nin kızıyla evliydi. Menese'nin üzerine Weşi'nin torununu getirmişti. O gece Rayber altın, gümüş, kıymetli neyi varsa toplayıp bir heybenin iki gözüne doldurdu, üzerine kilidi vurdu. Sabah oldu, amcam Baba'nın oğlu Polat da, Raybergil'de uyuyordu. O sıra Polat daha küçüktü. Dayım Rayber, amcam Baba'nın karısı Zekina'ya seslendi: "Kız Zekina, şu hayırsızı da uyandır benimle gelsin. Belki milleti kırarlar o da benimle kurtulmuş olur."

Sonraki yıllarda kaynanam olan Zekina akıllı, öngörülü bir kadındı. Olacakları sezip, Polat'ı uyandırıp ormana saklanmaya gönderdi, böylelikle çocuğu Rayber'e vermedi. Rayber marabalarının (yarıcılarının) evlerini tek tek dolaşıp her biriyle vedalaştı, her evden bir adam ayaklandırıp evini, barkını yükledi. Polatgiller, kız kardeşleri Cemila ve kardeşi Abas'ı, Xeçeli köyünden kafilesine kattı. Rayber'in tek oğlu vardı: Ali Haydar, onu da bir ata bindirip yola düştü. Boruca'ya vardıklarında Salman Ağa önlerine çıkıp demiş ki,

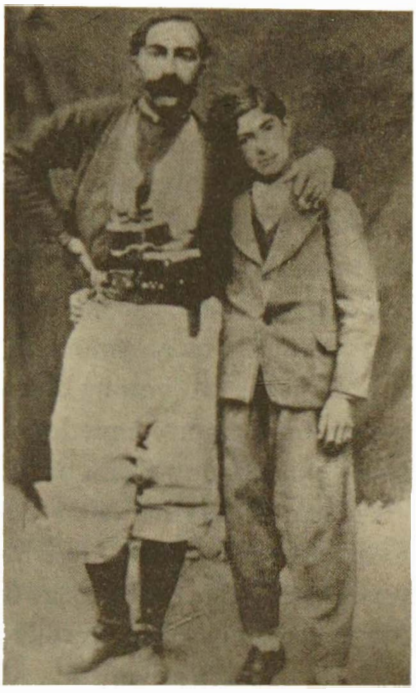
"Rayber, Rayber! Hak Teala seni niçin böyle ölümüne susattı. Sen bu çocuğu, bu davar doluğu, bu yaşlı faniyi, (anneannem –Diyap Ağa'nın kızı, Teslim'in annesi– Zeynep Ana'yı kast ederek), sen bu eksik etekleri nereye götürüyorsun, düğüne mi gidiyorsun be adam?"

Xêyican Hatun, Qeremanê Memedi, hepsi oğlu Ali Haydar'ı kendisiyle götürmemesi için yalvar yakar olurlar. Rayber, "Siz karışmayın, siz kendinize vekillik yapın. Ben nüfusumun tümünü Deste'ye, müdürün yanına götürüyorum," demiş.

Rayber, Ali Haydar'ı geride bırakmaz, Salman Ağa teselliden düşer. Polat ve Abas ailesi ve Cemila orada, Rayber'den kopup Zenika köyünü yön tutarlar. Rayber, oğlu Ali Haydar, anneannem Zeynep Ana'yı kendisiyle birlikte Deste'ye götürür. Deste köyünün karşına geldiklerinde toprakta karıncalar kadar çok askerin kaynadığını görüyorlar. Öyle ki, askerin boş bıraktığı bir karış alan yokmuş. Rayber, yanına aldığı nesi varsa gidip müdürün çadırında yere bırakıyor. Ali Haydar, atını bağlayıp yemlemekle meşguldür o sıra. İşini bitirip kendisi de çadıra yönelecekken, çadırdan yükselen canhıraş iniltiler, bağırtılar duyar. Haykırışların geldiği çadıra koşar bakar ki, babasının elbiseleri çıkarıp üzerine beyaz bir kefen giydirmişler. Dört bir yanından bedenine süngüler çalındıkça babası inliyor, Diyap Ağa'nın kızı Zeynep çığlıklar atıyor. Rayber'in iniltileri Zeynep'in çığlıklarını bastırmaya askerler de bağırıp çağırıyorlar. Ali Haydar, atından taraf koşar, yere çakılı mini sökmeye çalışır, beceremez, sonunda yaya olarak Deste'nin kışla yönüne koşmaya başlar. Kışlayla dere arasında orada nöbet tutan askerin cepheden sıktığı karabina kurşunuyla vurulur. Askerler arkadan yetişir. Henüz canlıdır. Kurtlar gibi iki ayaklarından çocuğu kaparlar, babasının ölüsünün yanına sürüklerlerken o da yolda can verir.

Zenika'ya haber geldi, dediler: "Deste'ye gidenlerin hep-

si öldürülmüş." Herkes davarını, eşyasını içerde bırakıp ormanlara saklandı. Üç gün sonra Rengule'ye geldik. Rahmetli Polat, büyük ablam Nare ve Rayber'in kızı Munzur Nehri'nden öte yakaya geçmişlerdi. Er Mıstafaê Khalu, onları yanına almış Birmo Dağı'na taraf gitmişlerdi. Biz de Rengule'de, İsmailê Heseni'nin evinde bir yer altı sığınağı vardı, orada saklandık. Yerimiz dar ve havasızdı. Uzunlamasına üç adım var yoktu. Hüseyin'in annesi Melek Ana bize üç mum getirmiş. Telaş içinde sığınağın duvarını yumrukluyor: "Menes Ana! Menes Ana! Üç süvari Rengule'nin karşısından Ağa'nın mezarından çıktılar. Öyle hızlı geliyorlar ki, ya bizi kıracaklar ya da o hızla geçip gidecekler. Eğer güç yetirebilirseniz dehlizin çıkışına dayadığımız sal taşını devirip kaçın!"



Rayber'in oğlu Ali Haydar, Zeynelê Ali ile.

Ev iki katlı, girişteki sekinin altına sığınak yapılmış önüne duvar örülmüş. Yandan çıkış için bırakılmış gedik koca bir sal taşıyla kapatılmış. Taşı devirip, gediğin dar aralığından süzülerek dışarı çıktık. Rengule Deresi'nden Bend'e taraf koşmaya başladık. Çocuklarını geride bırakanlarımızla, canımızı kurtarmaya koşuyoruz. Rengule'yi bitirip Bend Deresi'ne kavuştuk. Seydê Lıli arkamızdan seslendi: "Ana! Ana! Kendinizi helak etmeyin süvariler öldüreceğini öldürmüş. Salman Ağa'yı vurmuşlar, Bokıre Dağı'na doğru geçip gittiler."

Rengule'den pek çok kişi var aramızda, Xaçeliye'den tanıdığımız kimse yok. Biz orada Bend Deresi'nde bir süre kaldık, Salman Ağa'nın yarıcısı, Xıdê Xuni dedikleri adam çıkıp geldi. Xêyican Hatun göndermiş demiş ki, "Git araştır hele Rayber'in ikinci karısı Menese nerededir? Eğer yanıma gelirse, kendisi ve kızının günahı benim boynuma, ölürsek de, kalırsak da birlikte..." Xıdê Xuni'nin bu haberine, Xaçeliye'den Aliyê Mene şu cevabı verdi: "Kirvem sen hangi yoldan geldinse, oradan yoluna devam et. Menes Hatun'un Boruca'da ne işi var, onu ne diye oraya gönderelim? Biz öldük mü ki, niye bizim içimizden alıp götürüyorsun? Ölecekse bizimle ölsün, onun kanı bizden mi kırmızı?"

Bu sözler üzerine, Xıdê Xuni kalkıp geri gitti. Kasanê Çeqera'ya vardığında, Aliyê Mene dedi ki: "Kalkın sizi bir yere götüreceğim." Önümüze düştü Boruca tarafından Kertê Saê'ye geçidinden Xaçeliyelilerin yanına götürdü. O ormanda geceyi geçirip sabahladık, Ali dedi:

– Hatun! Siz burada kalın ben bizim köye bir göz atayım, hele köyü yakmışlar mı, harman tınazları yerinde duruyor mu, ne oldu? Bir bakayım!

Menese dedi:

– Ey Ali, biz açız. Kendini hele bir Sêypertage'ye at, bize yiyecek bir şeyler getir, sonra Xaçeliye'ye uğrarsın.

Ali, Sêypertage'ye gidip döndü. Ora köylüleri bize bir çuval arpa ekmeği, bir tulum ayran göndermişler onunla. Bir de keçi yavrusu kesmişler Menes Hanım için. Ali, bu kez de Xaçeliye köyüne gidip döndü, dedi: "Menes Hatun, köyü henüz yakmamışlar, tınazlar da toplandığı yerde duruyor. Alay Kumandanı Cevdet, seninle kardeşlik tutan hani, senin ambarının kilidini sökmüş, beş kilo yağını almış, altı kilo da bal. Aldığı yağ ve balın parasını köyde kalan tek canlı insan Kör İsmê'ye bırakmış, bir de Türkçe bir pusula yazıp bırakmış."

Ali, o notu çıkarıp Menese'ye verdi ama kimse okumasını bilmiyor. Sonra kim tercüme ettiyse bilmiyorum, Cevdet Sunay Kör İsmê'ye demiş ki, "Bu evlerin sahibini görürsen onlara de ki, damları altına dönüp otursunlar." Notta da bu yazılıyormuş. Bu haberi aldığımızda köyümüze geri döndük. Menese'nin eltisi Çaqe de bizimle kalıyor. Aradan bir hafta geçti, İmame Laçi haber getirdi:

– Hatun! Deste alayından Çaqe'yi istiyorlar.

Menese dedi:

– Başka kimi istiyorlar?

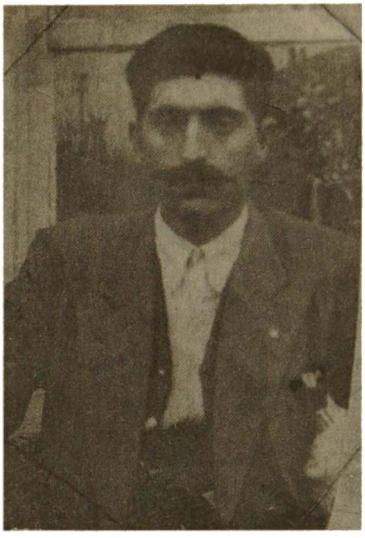
– Sadece Çaqe'yi.

O sıra köyümüzün muhtarı Sabır'dı. Muhtar ve İmam, Çaqe'yi Deste alayına teslim ettiler. Çaqe'yi oradan Hozat'a götürdüler. Muhtar Deste'den döndüğünde Hatun dedi:

– Hey Sabır, Wêş'in kızı nerede?

– Onu sürgüne gönderdiler.

Aradan bir ay geçti. Deste Müdürü'nden haber geldi: "Menese buraya gelsin." Menese, Deste'ye gidip ailemizden kim kalmışsa sürgüne gönderileceğimiz haberiyle döndü. Müdür diyormuş ki, "Neyiniz varsa satın, devlet sizi sürgüne gönderecek." Menese, Tosê Celêbi ve Memê Musa'ya haber edip ikisini de getirtti: Eşyalarını sayıp onları mülküne kefil tuttu, davarını da İmam'a teslim etti. Üç kuzuyu da kestirip yola yolluk için kavurma yaptık, göç yükümüzü hazırladık. O gece Abasanlılar, eşkıyalar gibi eve daldı. Ağdad'tan gelmişler, Zeynel'in karısı Cüware de aralarında. Dediler ki: "Sizin ne suçunuz, günahınız var ki sürgüne gidiyorsunuz. Biz Geme tarafında ormandayız gelin yanımızda durun." Evde ne var ne yok yüklenip ırmak (Munzur) kıyısına indik. Sultan o sıralar genç kızdı. Şafak vakti getirip başına bir poşu bağladılar Polat için. Ne yapıp ettilerse



Baba'nın oğlu Polat.

Sultan başına bağlanan poşuyu kabul etmedi. Gelinlik poşuyu üzerinden atıp dedi: "Polat benim kardeşim, babamdır, ben onunla evlenemem." Pirimiz Sıleman dedi ki: "Kızım, burada her aşiretten insan var. Mıstanlar, Beytular, Kırganlar, Khêwiler var, ayıptır. Bu poşuyu üzerinden atma. Ne zaman saklanacağımız köme ulaştık o zaman yine Polat'ı almayacaksan alma. Kimse seni istemediğine zorla vermez." Sultan (Cüware) sesini kesti, önce biz çocukları ırmağın karşı kıyısına taşıdılar.

Kırganların dört kafilesini geçtik Gomê Baba Kömü'ne vardık. Açız, ekmek, katık yok. Orada bize getirip iki keçi kestiler. Bir but getirip kemiğinden ikiye böldüler Polat ve Cüware'nin nikahı için. Senin Sultan artık sesini çıkarmadı, o hengâme içinde, Polat'ı sessizce kocalığa kabul etti.

Köyümüzü, derili ekinlerimizi askerler ateşe verdiler ardımız sıra. Geride ne ev kaldı ne bark!

Ağustos ayı, harman zamanıydı, ekinler biçilip harman yerlerine taşınmıştı. Tınaz yığınlarını evlerle birlikte yaktılar. Başaklar yangın içinde kavruldu, insanlar gidiyordu harman yerlerinde, tarlalarda kavrulmuş, kömürleşmiş başak, başaklar, tohum taneleri ayıklıyordu yangın yerlerinde. Bulduklarımızı rüzgâra savurup eliyor, el değirmenlerinde öğütüyor, bulamaç yapıp açlığımızı gidermeye çalışıyorduk. Aç bilaç insanlar karın doyurmak için phırça[1] yiyordu. Orada

1 Sözcüğün Türkçe karşılığını bulamadığımız için orijinal dildeki karşılığını koruduk. (Açlıktan yün yemek) – ç.n.



Cemila, Pule, Rayber'in eşi Menes Hatun, Lile, Hasan Efendi sürgün yılları sonrası.

(Baba Kömü'nde) bir ay kadar bekledik, sonra yüklenip harbeler içindeki köyümüz Xaçeliye'ye döndük.

Süngüden kurtuldum ama sürgünlükten kurtulamadım!

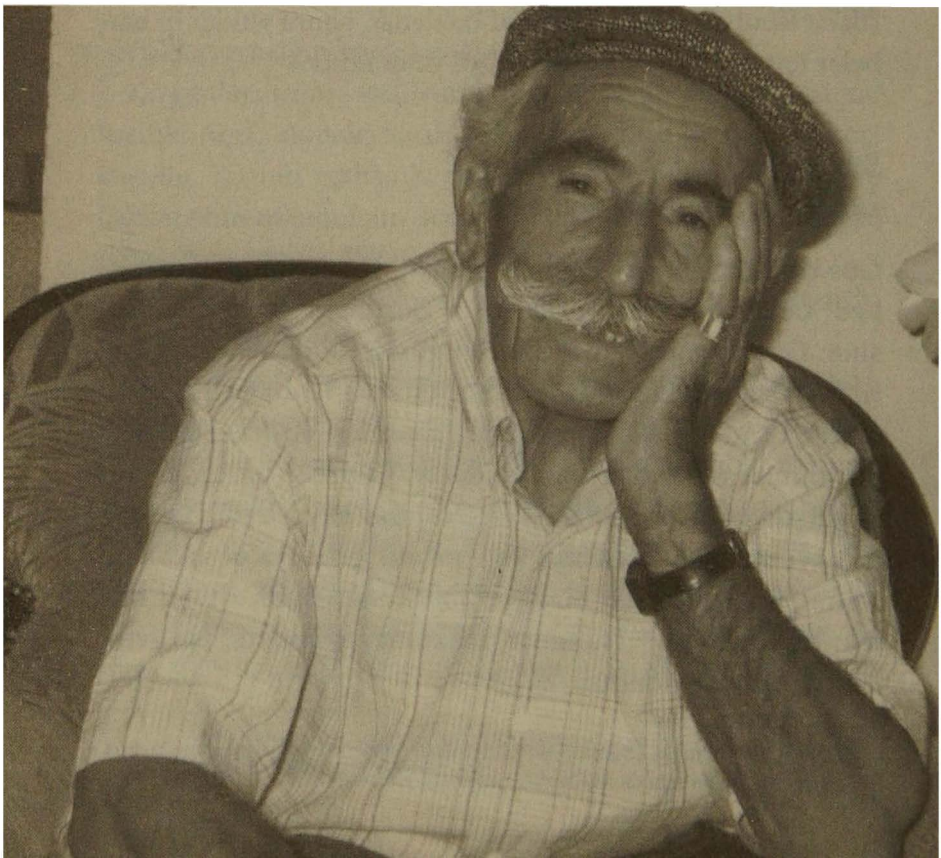
Güz dönmüş, artık yere don atmıştı. Kış kapıya dayanmışken Xaçeliye'den topladılar bizi. Çorum'un Sungurlu ilçesine; Garba, garbistana[2] sürgün gönderildik. Amcamgilleri, Baba amcamın sağ kalmış çocuklarını İzmir'e sürgün ettiler. Çorum'un Alevileri bize çok yardım ettiler. Diyorlardı, "Bunlar Seyit Rıza'nın silsilesidir." Yiyecek ihtiyaçlarımızı karşılıyorlardı, bizi hiç perişan bırakmıyorlardı. Yıl geçti, köyümüzden kavurma, yağ, peynir gelmeye başladıktan sonra Sungurlu halkı bize yardımı kesti. Orada altı yıl kaldık, bize hep iyi davrandılar. Hükümet af çıkardı, biz yeniden köyümüze döndük.

2 "Garp", Kırmancki (Zazaki) de batıyı ifade etmenin yanı sıra sürgün yeri, gurbetlik anlamında da kullanılır: Garbistan/garibistan.

Dağ ve yalnızlık

ANLATICI Begê Heseni

Kayıt yeri, tarihi: Mamekiye (Tunceli-Merkez),
18 Ağustos 2003-12 Ekim 2009
(Cemal Taş)



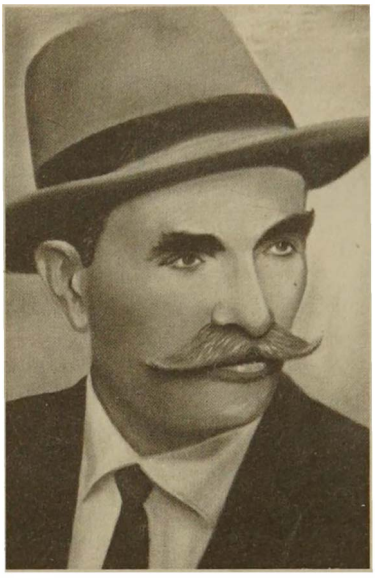
Adım Bego, Bedri de diyorlar. Kim nasıl çağırdıysa... Demenanlı'yım. Evce Demenan köylerinden Khalkundur'da oturuyorduk. Bir zaman Giniye'de yaşadık. Büyük dedemler, beş kardeşlermiş, ellerine kan bulaşmış, büyük annem çocuklarını alıp, Kureşan bölgesine göçmüş, onların arasında yaşamaya başlamış...

Çocuktum, daha altı-yedi yaşlarındaydım, Marçik'te harmanda döven döndüren babama yemek götürmeye yanına gittim. Babam yemeğini yedi, kalkıp döven çevirmeye devam etti. Bana, "Gel, tınazların gölgesinde yemeğini ye oğlum," dedi. Gidip buğday yığınının gölgesinde ben de yemeğimi yemeye oturdum. O sırada, dört silahlı adamın aşağıdan gelmekte olduklarını görünce, ayağa fırlayıp dedim:

– Baba, baba, hırsızlar geliyor! Öküzlerimizi götürecekler!

– Korkma! Onlar hırsız değil!

Adamlar, gelip tınaz yığınının gölgesinde oturdular. İçlerinden biri yaşlı, kamil bir adamdı. Diğerleri yaşlı adamın çevresinde çekinceyle oturdular. Yaşlı adamın gözleri dön-



Qemê Cıvê Khêji.

müş gibiydi, burnundan soluyordu! Babam gelip yaşlı adamın elini saygıyla öpüp, dedi: "Cıvrail Ağa, hoş gelmişsiniz!" Adamın ağzından tek kelime çıkmadı. Babam, iki-üç defa "hoş geldin" sözünü yineledi. Adam, yine karşılık vermeyince babam, "Cıvrail Ağa," dedi, "bir şey mi oldu? Hayırdır! Ağzını bıçak açmıyor!"

Gelenlerin Cıvê Khêji ile oğulları olduklarını bilmiyordum. O gün, o harman yerine gelişlerinde tanıdım onları. Çocuklarından biri Hemed, biri Qemer, bir diğeriyse Usên'di. Usên, "Uso Çhul" lakabıyla da anılırdı. Beyaz tenli, acayip kıllı bir adamdı. Ağabeyi Hemed, boylu poslu, babayiğit bir adamdı, bakmaya kıyamazdın... '38'den birkaç yıl sonra dağda vuruldu.

Cıvrail Ağa suskunluğunu bozup babama dedi:

– Adamım, adamım! Başıma gelen, ezeli düşmanımın başına gelmesin!

– Hayrola, ne oldu sana?

– Tabancamı düşürmüşüm!

– Tabancanı mı kaybetmişsin? Mesele bu mu? Çocukların sağ olsun.

– Ya, ne demezsin! Xızır üçünü de senden alsın demiyorsun, diyorsun çocukların sağ olsun!

Bu sözlerine babam kızdı, kızınca da, Cıvrail Ağa dedi:

– Akrabamsın. Tabanca bir şey değil. Düşman sahibi adamım, tabancam düşmanımın eline geçerse, benimle dalga geçmezler mi? Yarın, öbür gün insanlar bana ne diyecek bi-

liyor musun? "Cıvê Khêji tabancasını düşürmüş," diyecekler. Tabancamı bulacaklar, götürecekler oyun oynayacaklar. Tabanca bir şey değil ama namım var. Adıma, şanıma yakıştıramıyorum!

Babam elini uzattı, tınazların içinden bir tabanca çıkardı, getirip Cıvê Khêji'ye uzattı:

– Cıvrail Ağa, gece nehir kenarına indim, Karasu çeşmesinden su getirmeye. Bu tabancayı orada buldum, aha tabancan, buna mı üzülüyordun?

1937 yılıydı, o dönemde hükümet nehir üzerinde köprü yapıyordu, Cıvrail Ağa ve oğulları da Gewreke ormanlarında ağaç kesip, köprü yapılacak yere taşıyorlardı. Dönüş yolunda Cıvrail Ağa, yol üstündeki çeşme başında eğilip su içiyor, orada tabancasını düşürdüğünü de fark etmiyor.

Babam tabancayı Cıvrail Ağa'ya uzatınca gözleri parladı, hemen secdeye gelerek, babamın ayaklarına kapandı, babam hızla geri çekildi, onu ayaklarına bırakmadı:

– Allah, Allah! Ne oluyor sana? Delirdin mi ne? Ne yapıyorsun sen yahu?

– Gel, sekiz öküzüm var, içlerinden hangisini beğeniyorsan, seç al.

– Cıvrail Ağa, öküz almaya niyetim olsaydı, o tabancayı sana vermezdim. Siz dördünüzün ayağı buraya düştü, ben bir öküz vereceğim size, alın gidin.

Babamla birlikte bir süre gölgede oturdular, sohbet ettiler. Cıvrail Ağa, çocuklarına dönüp dedi: "Yahu bu adamımız burada bir aşiretin içinde yalnız başına yaşıyor. Birileri bu adama bir söz söylerse sahip çıkın, koruyun! Dar gününe yetişin, yardım edin, yazıktır."

Kalkıp gittiler. '38 tertelesi girdi araya, bir daha da onları görmedim.

Demenanlılar çok yiğit evlatlar yetiştirdi, içlerinde işe yaramaz adam yok gibiydi. Öyle delikanlılar yetişti ki, her biri birer selvi dalıydı. Hepsi o *tertele* yıllarında kırılıp gitti.

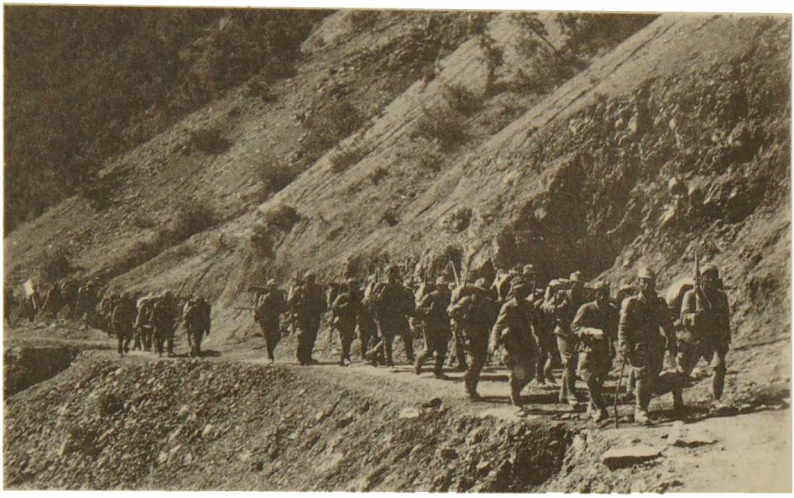
Aşiret liderleri birlikte yemin ettiler, ancak sözlerinde durmadılar

Yusufanlı Qemer Ağa kendi sorumluluğundaki bölgeye karakol istedi. Asker gelip Marçik'e karakol kurdu. Marçik Suyu üzerine de köprü inşa ettiler. Demirci Mustafa, diye ünledikleri demircilik yapan bir Ermeni vardı. Köprü yakma olayında onun da adı çıktı... Karakolda askerler vurulunca, diğerleri karakolu terk edip gittiler. Bir zaman sonra tekrar geldi askerler, köprüyü yenilediler. Köprü yine tahrip edilince, asker Khela Paxi tarafında yoğun bir şekilde konuşlandı. Bazı aşiret liderleri, "Askere karşı koyalım" dediler.

Aradan az bir zaman geçti, aşiret liderleri kendi aralarında toplandılar. İlk toplantı, 1935 yılında pek çok aşiretten liderlerin katıldığı Khalkundur'da yapıldı. Askere karşı koyma fikrine kimi liderler katıldı, kimileri karşı çıktı. Karşı çıkanlar, "asker güçlüdür, devlete devlet lazım, karşı koymaya gücümüz yetmez" gibi gerekçeler öne sürdüler. İtirazlara karşın toplantıdan "nefsi müdafaa" kararı çıktı. Ancak daha sonra aşiretlerin hemen hepsi aldıkları ortak karara uymadı. Demenanlılar kandırıldı, direnişte yalnız bırakıldılar.

Asker ilkin '36'da geldi. Bize, "Köyleri boşaltın, nereye giderseniz gidin!" dedi. Biz de gidip teslim olduk. Dediler ki: "Demenanlıların yaşadığı köyler 'memnu mıntıka' ilan edilmiştir, hepsi boşalacak." Biz başka köylere dağıldık. Nereye sığınabildikse artık!

İki yıl sonra '38'de, orak zamanı asker geldi. Arpalar sararmış, tarlaları biçmeye başlamışız... O sıra Hopıka İmamo'da



Büyük Harekât'ta 16 Ağustos 1938 Dersim. Vank köyüne gidiş.

kalıyoruz. Askerler köyleri tarıyor, nüfus kayıtlarımızı kontrol ediyor, kaydımız var mı, yok mu, diye. Kendilerine göre yakaladıkları aşiret adamlarını da "elebaşı" diye seçerek, kurşuna dizmeye götürüyorlardı. Demenanlıların hepsine ölüm fermanı çıkarılmıştı. Yakaladıkları herhangi bir Demenanlı'yı asla sağ bırakmıyorlardı.

Nahiye Müdürlüğü yapan Usên Aliyê Gaxi'yi, jandarmalar Sogayıge'den Hopıke'ye getirdiler, çeşmenin başında durdurdular, sakallı bir adamdı. Adam ağladı, dedi ki: "Bu zalimler sakalımı yola yola, bende sakal bırakmadılar!" Onu yalnız başına götürüp Mazgert'te öldürdüler.

Bir gün jandarmalar çıkıp Hopıke'ye geldiler, muhtara sordular: "Burada Demenanlı kimse var mı?" "Evet, varlar!" diyen muhtar, gereği için bizi askerlere teslim etti. Hakikatini sorarsan, Kırmanclar bizim ocağımızı söndürdü! Biz çocuktuk, Hopıke'de sığıntı yaşıyorduk. Pek çoğumuz çocuktuk orada, sahipsizdik. Muhtar, "Burada Demenanlılar yok" dese, kim ne bilecekti ki, asker ne sormuş, muhtar ne cevap vermiş. Ne olabilirdi ki yani? Kim ne yapabilirdi? Zaten

kimse Türkçe bilmiyordu ki. Gerçeğini sorarsan katlimize sebep olan Kırmanc milletiydi, onlar bizi katlettirdi!

Muhtar Kureşanlı Wêliyê İmami idi. Adını boş verelim, geçip gitmiş. Kabahatli olan yalnız o değildi, çoğunun kabahati vardı, milis çoktu, düşüyorlardı askerin önüne, yol yolağı onlar gösteriyorlardı. Tabii önlerine zorla kattıkları da vardı.

Evet, bizi askere teslim ettiler. Bizim hane altı nüfustu. Ben, annem, babam, iki ablam bir erkek kardeşim. Babamın adı Hesen'di, annemin adı Xumare, ablalarımdan birinin adı Êlife, ötekinin adı Xeycane idi, küçük erkek kardeşimin adı da Bıra... Ben altı-yedi yaşındaydım, ablalarım yetişkindi, evlilik çağındaydılar. Küçük erkek kardeşim dört yaşındaydı. [Anlatıcı burada ağlıyor – y.n.] İki ağabeyim de dağa kaçarak kurtuldular. Birinin adı Ali, diğeri Usên'di. Ailenin biz diğer aile fertlerini bağlayarak, ölüme götürülen kafileye kattılar. Artık karanlık basmak üzereydi. Bize, "Sizi sürgün etmeye götürüyoruz," dediler.

Harçık Suyu'nun karşı yamacından Sılêmano yönüne doğru yürütüp, Sogayıge tarafına götürdüler bizi. Orada Textêxel'in alt tarafında ırmağın kıyısında bir uçurum var, o uçurumun altında ırmak, derin bir göl oluşturmuş... Uçurumun beri başına dört-beş hafif makineli kurdular. Bizden önce başka taraflardan getirilen insanlar da vardı orada, Mamekiye'nin (Tunceli) karşısında bir köy var, oradan Usênê İbrahimi'nin aile fertlerini getirmişlerdi. Ayrıca Rayverê Sêysılemanigiller'den birkaç kişiyi de birbirlerine bağlı bekletiyorlardı orada. Rayverê Sêysılemani, Seyitanlı'ydı, Şüya Gêwre köyündendi. Çocuklar, kadınlar, erkeklerden oluşan toplam yirmi otuz kişiydik. Bizi önlü arkalı içtima ettiler, o Rayver önümüzdeki sırada, dizüstü yere çökmüş, Usênê İbrahimi, Rayveri tutup, dedi: "Ya Heq, ya Xızır... Yaklaş pirim yaklaş... Bu gün İmam Usên'in günüdür, kanımız birbirine karışsın!" Sözleri bitmişti ki, bizi taradılar. Makineliler "gır,

gır, gır" diye öttü, hepimiz düştük yere. İki ablamın yanında ayakta duruyorken, baktım yanlamasına uzaklarına savrulmuşum. Kurşun sağ elime isabet etmiş. Makinelileri durdurdular, sonrasında gelip cesetlerin arasında dolaştılar, yaralı bir-iki kişiye tüfekle ateş ettiler.

Karanlık bastı, ay yüzünü gösterdi. Akşam karanlığında her birinin bacaklarından tutup, sürükleyerek cesetleri nehre attılar. Süngüyle hamile bir kadının karnını yarmışlardı, o kadını yardan aşağı atarlarken bebek yırtık karnından boşaldı, göbek bağı koptu, annesinin cesedinin biraz uzağına düştü. Beni sürükleyip uçurumun kıyısına bırakmışlardı. Biri geldi beni postalıyla aşağı itti. Aniden ayıldım ki, suyun üzerinde yüzüyorum, nehir kıyısına yakınım, ancak bilincim tam olarak yerinde değil... Yanım sıra başka cesetler de su yüzeyinde yüzüyorlar... Irmağın kıyısında bir söğüt dalına tutundum. Sudan çıktığımda yaralı olduğumu fark ettim. Su o kadar ceset taşıdı ki, suyun üzerinde kütükler yüzüyor sanırsın. Bilincim yerine geldiğinde de, gördüm ki, su beni epeyce aşağılara sürüklemiş. Neyse ki, yaz sonuydu; ırmağın suyu o kadar taşkın değildi. Cesetler arasında paldır küldür sürüklendim, bayılıp ayıldım.

Sudan kıyıya çıktığımda can havli koşmaya başladım, Textêxel'i yön tuttum, ay ışığında yürüyerek köyün kıyısına vardım. Adamın biri beni gördü, yanındakilere, "Lan şu çocuğu yakalayın götürüp tekrar askere geri teslim edin! Şimdi askerler kan izini takip edip gelirlerse hepimizi katlederler," dediğini duydum. Biraz cesaretimi topladım, kaçmaya başladım. Peşimden gelen olmadı. Kan da öylesine akıyor ki, koynumda göllenmiş. Fazla giysim de yok, üzerimde uzun beyaz bir fistan var o kadar. Neyse lafı uzatmayayım, sağda solda epey bir perişanlık çektim, ora senin bura benim derken gidip dağdaki, kardeşlerime kavuştum.

Ben o kafileden, sağ elimden yaralı kurtuldum, iki parma-

ğım koptu. Orta ve yüzük parmağımı makinelinin kurşunları uçurdu. Açığa çıkan parmak kemiklerim çürüdü, kendi elimle kemikleri çekip aldım. Dağda, *nonê phepugi* diye bildiğimiz otu yarama merhem olarak kullandılar yaramın iyileşmesi için. Sözünü ettiğim o otun sütü var, sütü yaralara iyi geliyor. O sütü taze tereyağıyla karıştırıp elime sürdüler, elim on günde iyileşti. Bulunduğum otuz kişilik kafileden iki kişi kurtulabildi. Benim dışımda Uso Qız da kurtuldu. Demenanlı'ydı o da, çenesinden yaralanmıştı. Kurşun çenesine isabet etmiş, çene kemiğini yarıp geçmişti. O, bu son zamanlarda doktora gitti, plastik cerrahide çene yaptırdı. Hâlâ yaşıyor, dört-beş çocuk sahibi. Şimdi Uso Qız ile bazen karşılaşıyorum, beni gördüğünde, "Aha asker arkadaşım geldi" diye espri yapıyor.

Yaşamın ne tadı ne anlamı kaldı

Keşke biz de kurtulmasaydık. Bu dünyanın eziyetini çektik. Aç kaldık, susuz kaldık. Gün geldi, çalı hışırdardı ürperirdik; taş düşerdi, korkudan ödümüz patlardı. Sanırdık ki, taş bizimle dile gelmiş konuşuyor; sanırdık ki, ağaç dile gelmiş konuşuyor. Tabiatın her dalı, her otu, dağın taşı toprağı, bizimle dile gelmişti. Çok acı çektik... Çok...

Bir gün Gema Gewreke dediğimiz balta girmemiş ormanlık alandayız. Güz günleri, ağaç yapraklarının üzerinde yatıyoruz, gece uyandım, baktım üzerimize bir karış kar yağmış. Can gitti, ev gitti, mal gitti... Yaşamın ne tadı ne anlamı kaldı.

Dert çok... Zalimler süngüyü çalıyordu kadınların karnına, cenini çıkarıp atıyorlardı. Süngü daha zordur: Allah göstermesin, süngü saplandığında çığlık atılırdı, yer gök yarılırdı çığlıktan. Kurşun kolaydır: Kurşunu yer yemez sıcağı sıcağına anlayamazsın, hissetmezsin bile. Elim kurşun ile isa-

bet aldığında, hissetmedim bile, sanki de elime bir bardak sıcak su dökülüverdi. Süngü öyle değil!

Çok insan katlettiler. Hesê Mışti ailesi, çok zengin bir aileydi. Şu Gazıke'nin sahipleriydiler, adama Hesen Efendi derlerdi. Gazıke onun mülküydü, Dinar onundu, Turuşmege onundu. Af çıktıktan sonra onları da götürüp altınları için öldürdüler. Kocoğlu denen adam tarafından götürülüp katledildiler. Onları götürdüklerinde, şu Sorpiyan yamacından yürütüyorlar Pertek'e doğru. Hasan Efendi'nin eşi altınları şalına sarıp beline sarmış, altınlar çok ağırmış, durmadan belinden aşağı şalı kayıyormuş. Kadın durmadan eliyle alttan destek verip, şalını bele doğru düzeltiyormuş. Hepsini yolda katlediyorlar. Topraklarında kendilerine mezar bile nasip olmadı.

Marçik'te de çok insanımız katledildi. Askerler, yukarıdan ırmak boyuna inerken, kıyıda yığılı cesetlerin arasında küçük bir çocuğu sağ buluyorlar. Yaklaştıklarında bakıyorlar ki, çocuk ölü annesinin memeye yapışmış, süt emiyor. Subay diyor ki, "Dokunmayın! Çocuk, ölü annesinin kanlı memesini emiyor!" Manzarayı enteresan buluyorlar, bir süre çocuğu izleyip çekip gidiyorlar. Geriden gelen askerlerden biri çocuğa süngüyü saplıyor, kaldırıp suya fırlatıyor. Sonra o subay, askere hakaretler yağdırıyor. Aradan birkaç dakika geçiyor, o asker aniden karnını tutuyor, "Oy karnım, vay karnım" diyerek bir-iki saat içinde can veriyor...

Cellatlar köylerde insan avına çıkarlardı; tek tük buldukları insanları tınaz yığınlarının yanına götürürlerdi. Bulduklarını ekin yığınının içine atar, ateşle tutuşturur, diri diri yakarlardı.

Dağ, bayır, dere oradan oraya kaçıp göçerken her yerde cesetlerle karşılaşıyorduk. Yine bir gün ormanlık alanda saklanırken, yakaladıkları bir gurup insanı yakınlarımızda bir yerde önce öldürdüler, sonra cesetleri yan yana topla-

yıp üzerine gazyağı döküp yaktılar. İnsan etinin yanık kokusu dayanılır gibi değildi.

Turuşmege'de de üç-dört yerde insanlar ateşe atılarak diri diri yakıldı. 40-50 kişilik kafileyi Arê Albego'ya götürüp orada katlettiler. O insanların kan izleri hâlâ oranın taşında, toprağında. Bir başka kafileyi değirmenin içine doldurup katlediyorlar. Size o değirmenin yerini gösterebilirim. Ancak şu son yıllarda yapılan karayolu güzergâhı oradan geçti, değirmen yıkıntısının büyük bölümü dozerler tarafından söküldü. Turuşmege'de bir başka grubu da ırmağın kenarında katlettiler. O yerin yakınında bir dutluk vardı, dut yemeye giderdik. Köpekler oradaki cesetleri yemiş, kudurmuşlardı; acımızdan ölsek de, korkumuzdan dutluğa yaklaşamıyorduk.

Zulümdü, zulüm... Öyle darbeler yedik ki, düşman başına gelmesin. Ekinler biçilmiş, yığınlar harmanlara çekilmişti. Tarlada, harmanda ne buldularsa ateşe verdiler. Yangınlar aylarca sürdü. Köyleri, komları yaktılar. Mal-davar toplayıp götürüldü. Yağ, çökelek tulumları, kap kaçakları, kazanları, her şeyi telef ettiler. İşe yarar bulduklarına el koydular. Geride bir şey bırakmadılar. Sadece köpekleri canlı koydular. Köpekler, insan cesetleri yiye yiye kudurmuşlardı. Korkumuzdan köylere yaklaşamıyorduk.

Bir gün Halvoriye köyüne doğru gittik, köyün aşağılarında, Munzur Irmağı'nın kıyısında bir kayalık var. Değirmen Tarlası diyorlar. O tarlanın dibinde biten kayalıktan Munzur Suyu'na kurşuna dizdikleri Halborilileri atıyorlar. Biz oradan geçerken, öldürülenlerden birinin giysileri bir ağaca takılı kalmıştı, o elbiselere bakıp ağladık.

Yine başka bir yerde askerler ırmak kıyısında sahipsiz bir çocuğa rastlıyorlar. Daha emekleme yaşında bir çocukmuş, su kıyısındaki bir taşa tırmanmaya çalışıyor, her defasında aşağı kayıyormuş. Askerler bir süre çocuğu izliyorlar. Sonra çocuğa nişan almaya yarışıyorlar. Onlar ateş ettikçe çocuk

taştan aşağı düşüyor, tekrar taşa tırmanmaya çabalıyormuş. Çocuğa bir türlü de isabet ettiremiyorlarmış. Belki de çocukla oyun oynuyorlarmış kendilerince. Her neyse işte, oyunlarının sonunda çocuğu vurup ırmağa yuvarlıyorlar.

Şimdiyse bize, "Bunlar devrimci, bunlar anarşist, terörist" diyorlar. Peki, bu yapılanlara ne demeli? Böylesi zalimlikleri yapanlara ne denir? Ona da bir ad versinler bari... Yaptıklarını açıklamıyorlar, bizi karalıyorlar? Onların insanlara yaptığı anlatılacak cinsten değil, dilimin anlatmaya varmadığı o hakaretlerini, kötülükleri neden açıklamıyorlar? Onların yaptıkları halının altına süpürülmüş, üstü örtülmüş, bizimki aleni, apaçık ortada.

Af çıkınca da çok adam katledildi

Birkaç yıl dağda kaldık, sonra af çıktı, gelip teslim olduk. Af çıkınca da çok adam katledildi. Biz sürgün edilmedik. İki kardeşim dörder yıl askerlik yaptı. Ben çocuktum zaten, tek başıma, başkalarının yanında sığıntı büyüdüm. Bir yıl bir yerde, ikinci yıl başka bir yerde... Çoğu zaman yerlerde yattım, aç kaldım. Çok zaman dışarılarda yatıp kalktım. Neler yaşadım neler. Yedi yıl boyunca bu şartlarda yaşadım. Ta ki kardeşlerim askerden dönene kadar. Onlar dönünce de el evinde yaşadık, yetimdik. Köyümüze dönmeye de izin vermiyorlardı. Kaldığımız evlerde geceden bizi uyandırırlardı, "Hadi öküzleri otlatmaya" derlerdi. Yatak diye bir şey yoktu, yerde yatardık.

Yıllar sonra Manisa'ya gittim, orada çalışmaya başlamıştım ki, askere çağırdılar. Askerlik şubesine muayeneye gittim. İzmir'e havale ettiler. Orada beni heyete sevk ettiler, heyet bana "askerliğe elverişsizdir" raporu verdi. Yine de askere aldılar, Siirt'te altı ay askerlik yaptım. Orada bana rapor verdiler, eve döndüm.

Sonraki yıllarda sağa sola çabalandık, bugünlere kadar. Bak, şimdi sekiz nüfusuz, yanımda bir Allahın kulu yok... Yine yapayalnızım, dünyaya geldiğim yıllarda yalnız, ahir ömrümde yine yalnızım.

Geçmiş günlerin birinde, yolum Mazgirt'e düştü, orada başkatip olarak çalışan biri bana sordu, "Kimlerdensin?" diye. "Demenanlı'yım!" diye cevap verdim. Adam anlattı:

> "Demenanlılar çok yiğitti. Zaza ayaklanmasında bizim Kırmanclar Palo'ya baskına gittiler. O dönemde Demenanlılardan epey silahlı gelip gitti Palo'ya. Oxiye köylerine baskına gitmişlerdi. O yıllarda talebeydim. Peri'deki okulda okuyordum. Palo kuşatmasına katılanlar geldiler oraya, Demenanlı Sılo Sur da içindeydi. Aşiretler kendi aralarında gülle atma yarışına girdiler. Taşı atan hiç kimse okul duvarına dört metre mesafedeki çizgiyi geçemedi. Hangi aşiretin mensubu birinciliği ele geçirdi hatırlamıyorum ancak oradaki Demenanlılardan biri dedi: 'Lan bizden gülle atacak kimse kalmadı mı?' Bir diğeri, 'Sılo Sur var, onu çağırın,' dedi. Sılo Sur da berberde traş oluyormuş o arada. Gülle atacak adamımız kalmadı mı, diye soran genç Demenanlı koşa koşa gitti Sılo Sur'u çağırmaya. 'Sıleman amca, aşiretler gülle atma yarışına girdi, bizim aşiret herkesin gerisine düştü,' demiş. Genç adam onu der demez Sılo Sur eliyle berberi kenara itip, yüzündeki sabun köpüğünü silmeden gelmiş. Geldiğinde sabun köpüğü yüzünde duruyordu, yerden gülleyi kaptı, omuz hizasına götürdü, salladı, okul çatısına çakmasın mı gülleyi. Demenanlı Hesen Ağa oradaydı, Sılê Suri'ye bozuk atıp dedi: 'Eşek oğlu eşek, gel gülle at dedim mi, ben sana? Hadi attın diyelim, okulun çatısına mı atman gerekirdi?' diye söylendi. Nazara gelmesinden korkmuş olacak ki öyle söylendi."

O Sılo Sur, Palu Ayaklanması'nda Zazalardan birine, "Elindeki silahı bana ver," demiş. Adam vermemiş silahını. Sılo Sur demiş, "O silahı sabah elinden alacağım." Ertesi gün olmuş, Oxiye de kavgaya tutuşmuşlar. O Zaza, Allahın işi ya, vurulmuş orada, silahı Sılo Suri'ye kalmış. Ona ganimet kalan silah da, onu alana kalmadı. Sılo Suri suikasta kurban gitti. Su testisi, su yolunda kırılır da, peki, süngüye, kurşuna kurban giden onca masumun günahı neydi?...

Günahsızlar ve insafsız Yaradan

ANLATICI Gewera Maçi

1. kayıt yeri, tarihi: Qızıl Kilse (Nazımiye) Ağustos 2001
(Cemal Taş, Hıdır Çiçek, Şahin Çiçek)
2. kayıt yeri, tarihi: Mamekiye (Tunceli-Merkez), Haziran 2002
(Cemal Taş)



'38'den iki yıl önce haber yayıldı ki, "Pertek Suyu'nun beri yakası için devlet ferman çıkarmış, askerler gelecek Kırmancları küçükten büyüğe kırımdan geçirecek!"

Dursê İbê Qıci'nin babası İbo Qıc, Salvank muhtarıydı. Derê Roji, Boxçag, Keklig gibi Haydaran köylerinin tümünün muhtarlığını o yapıyordu. Muhtar İbrahim, babamla amca çocuklarıydı. Kara haberimizi muhtar olarak o getirdi. Söylediğine göre, fermanımız Ankara'dan imzalanmış.

Asker geldiğinde öncelikle silahları topladı. Aşiretler, askere direnmedi. Çoğu silahlarını teslim etti. Yusufanlılar bölgesinde karakol inşa ettiler. Affedersiniz, karakola yerleştirilen askerler kadınlara sarkıntılık yapıyor, kızları kaçırıyor, kötülük yapıyorlardı. Tabii bu olanlar yüzünden aşiretler huzursuzlanmaya başladılar. Bu haberler üzerine, Demenanlılar, "Biz silahlarımızı teslim etmeyeceğiz, karakol marakol da istemiyoruz," dediler. Bir kısmı dağa çekildi. Bizler köyde kaldık. Aşiret liderleri aralarında görüştüler ve sonuçta Pax Köprüsü'nü yakmaya karar kıldılar. Katledilmemize sebep olarak da o köprünün yakılmasını gösterdiler.



Ağustos 1938, Dersim. Komutanı başta olan bir takım Peri Suyu'nu geçiyor.

Bizim aile Xeceriye köyüne, Alan aşiretinin içine göçtü. Askerler dağlarda Demenanlıların peşine düştü. Demenanlılar nereye kaçtıysa, askerler peşlerini bırakmadı. Karşılarına top kurdular, ağır silahlarla yüklendiler, üzerlerine gaz sıktılar. Demenan aşireti dağıldı. Kimileri vuruldu, kimileri de mağaralara sığındı. Mağaralara sığınanların çoğunu gazla imha ettiler. Umutlarını yitirenler, kafileler halinde askere teslim oldu. Teslim olanların tümü kurşuna dizildi. Cesetler nehirlere atıldı. Marçik ve Muzur günlerce insan cesetleri sürükledi. Dağda kalanların izlerini takip etmeye milisler taktılar. Mağara mağara Demenanlı avı başlattılar. Büyük küçük görüldüğü yerde, uyarı yapılmadan üzerlerine ateş ediliyordu. Hükümet, sadece onları değil, onlara haber vereni de, ekmek vereni öldürmeye karar çıkarmıştı.

Hep anlatırlardı, ancak asker dedikleri nedir, nasıl bir şeydir, gözümüzle görmüş değildik. Sonbahar mevsimi üzerinden bir ay gibi bir zaman geçmişti ki, askerler geldiler. Kimi "zaptiye", kimi "jandarma" diyordu. Elbiseleri füme rengin-

deydi. Onlardan korkup, sağa-sola kaçışarak, bizi görmeyecekleri yerlere gizlendik. Toprağımızda muhacir olduk, köylerimizi terk ettik... Eşyalarımız sırtımızda, mal-davarımız önümüzde, orası senin, burası benim, sürekli kaçtık... Yer altına indik, mağaralara, kayaların yarıklarına saklandık... Gökyüzüne bakabilmeye bile hasret kaldık. Çileyle, dertle tam bir yıl geçti. Açlıktan kırılmak üzereydik artık.

Birine bir gün para verdik, bir yerlerden bize yiyecek bir şeyler temin etmesi için. Devir, gümüş para devri. Parayı alan Borgıniye köyüne gitmiş, bir çobanla karşılaşmış. Çobana, "Kardeş! Ekmek satın almaya geldim, buralarda ekmek satan birileri var mı, tanır mısın?" diye sormuş. Çoban ona bir köyü tarif etmiş, "Oraya git, orada un satan var," demiş.

Adamımız oraya gitmiş, bir köylünün kapısını çalmış. Ev sahibine, "Kaçaklar bir adam yollamışlar, kendilerine un satın alsın diye. Sen satıcıysan gelip alsın," demiş. Köylü, "Gelsin, parasının miktarına göre buğday vereyim," demiş. Olumlu cevap alan adamımız, hemen oracıkta paraları çıkarmış. Para madeni para. Köylü, "Kardeşim, bu para tedavülden kalktı; kâğıt para çıktı, ben bunları yeni paraya göre hesap edemem," demiş; işin içinden de çıkamamış. Ancak adamımıza, "Parayı alayım, karşılığında götürebileceğin kadar da buğday vereyim, tükenince yine gel, istediğin kadar alıp götürürsün," diye bir öneri sunmuş, adamımız satıcının önerisini kabul etmiş bir miktar un alıp getirdi. Ekmeği yiyince bize biraz can geldi.

O arada Demenanlıların çoğunu katlettiler. Teslim olanları yüzer kişilik kafileler halinde birbirine bağlayarak, Gema Koreko'da ve Khalxeru denen yerde kurşuna dizdiler. Eşkıya olup dağa çıkanların çoğu kurtuldu, teslim olanlardan kurtulanlar olmadı. Kurtulabilen birkaç kişi olduysa da onlar da sürgün yediler.

Yeminime sadık kalamadım

'38'den iki yıl evveli memelerim yeni uç vermişti. Beni, Hesenê Begi'nin oğluyla evlendirdiler. Hamile kalıp, bir erkek çocuk dünyaya getirdim. O çocuk öldü. Sonra ikinci kez hamile kalmıştım ki, kocamı bir kafileyle beraber katlettiler. Birbirimizi çok sevmiştik. Aşkımız o kadar temizdi ki, sağlığında yemine vurmuştu beni. Bana demişti ki, "Ben ölürsem sen evlenme. Sen ölürsen, ben evlenmeyeceğim!" Şahidimsin, ey kutsal güneş! Ben de ona söz vermiştim. O öldürülünce, sonrasında birçok erkekten evlenme teklifi aldım. Kalanlı biri vardı. Ağdad'ta Babo'nun torunu, sonra da Şıxhesenli biri teklif etti. Kimseye varmadım, kimseyle evlenmedim.

Sonra biri çıktı geldi, kurşuna dizilen bir kafileden kaçarak kurtulmuştu. Eşimin, askerlerce öldürüldüğünü duymuş, demiş ki, "Gewere, zaten bizim gelinimiz, gidip onu alıp, evleneceğim." Adam gelip bana, kendisini kabul etmemi istedi. "Amcanın oğluna yeminim var," dedim ona. Dedi ki: "Nasıl yeminleştiniz?" "Öyle yemin ettim ki, o ölürse, ben evlenmeyeceğim, ben ölürsem o evlenmeyecek. O öldü, yeminim yemindir, evlenmeyeceğim," dedim. Bana dönüp, "Sen gelinimizsin! Birine varacak olursan hem onu hem seni öldürürüm, bilesin. Benimle geleceksin, çaresi yok!" dedi. Günahı adam boynuna aldı, artık itiraz da edemedim ona. Adamın bir oğlu vardı, yetişkin. Benimki daha bebek. Çare bulamadım, vardım ona...

Askerler ilk geldiklerinde henüz yol, cadde, köprü falan yoktu. Khela'ya gelip, silahları toplamışlar. Benim adam silahını teslim etmemiş, çıkmış dağa. İki yıl sonra da beraber gezdiği kafileyle teslim olmaya karar kılmış. Teslim olmalarından birkaç ay sonra, asker tekrar köylere çıkmış, bulduklarını kırmaya başlamış. Adam, "Asker bizi kıracak, köyü-

müzü, evlerimizi de yakıp yıkacak. Hariye'ye kaçalım," demiş. Bir gün Khela'daki evinin tavanını sökmüş. Tavanda kullandığı bütün ağaç malzemeyi ormana götürüp saklamış. Babası da gözlerinden özürlüymüş, babayı alıp Pulê Dewrêso'da Phıtê Abasi'nin evine götürüp orada bırakmış. Ertesi gün, gün doğmadan, annesini, karısını, çocuklarını yanına almış, yataklarını ve erzakını öküze yüklemiş, keçileri önüne katıp köyden ayrılmış. Kilse'ye[1] yön tutmuşlar. Gece, Düzgün Baba Dağı eteklerinde Derê Hêwsê köyüne göç indirmişler. Öküzün üzerindeki yükü indirip, keçileri bir ağıla kapatmışlar. Niyetleri orada sabahlamakmış. Çocukları, "açız" diye tutturmuşlar. Yanlarına ekmek almışlar almasına, ancak çocuklar yolda acıktıkları için ekmeği çocuklara yedirmişler ve ekmekleri tükenmiş. Epeyce de yol yürümüşler, kadınlar yorgun, eşyalar balyalarda bağlı, dışarıda oldukları için sac kuramamışlar. Adam bir pişirimlik unu alıp ev ev dolaşmış, evin kadınlarına yalvarmış, "Çocuklarım aç, onlara birkaç ekmek pişirin, ne olur?" demiş. Gece vakti kadınlardan ekmeğini pişirecek birileri çıkmamış.

Adam çaresiz geri dönmüş. Tanrım! O adam ahretine kavuştu, ben de ardından gidecem... Adam bu olayı her anlatışında ağlıyordu:

> "O gece köyün deresine indim," diyordu, "yassı bir taş aradım. Taşı bulup, unları onun üstüne döktüm. Unların ortasına küçük bir çukur açtım sonra, dereden avuçlarımla su taşıyıp, un çukuruna boşalttım. Sonra yoğurmaya başlayıp, hamur haline getirdim. Gel gör ki, bulunduğumuz yer dere içi. Orman yok, çıplak bir yer, odun diye bir çırpı bulamazsın. Dere yatağında suyun taşıyıp geriye bıraktığı yanabilecek ne varsa topladım onları çabucak. Çakmağı çaktım, çer çöp ne varsa hepsini köz haline getirdim. Köz yığınını bir

1 Nazımiye. Kızılkilse.

ağaç yardımıyla daire şeklinde açtım güzelce. Köz tanelerini seçip, külden arındırdım onları. Hamuru ayrı ayrı birkaç parçaya böldüm, sonra da yaptığım hamur topaklarını köze yatırdım. Pişince de alıp çocuklara yedirdim. Çocukların karnı doyunca uyudular. Onlar uyurken oturup kendi kendime düşünmeye başladım: Peki, şimdi bu göçü Khela'dan alıp yola düştüm, yaşlı babamı orada bıraktım, annem, eşim ve çocuklar benimle. Bu açık dereyi mekân tutmuşum. Unları alıp kapı kapı dolaştım, kimse pişirmedi. Neyse, onları geçtim. Şimdi yanımda bir oğlum var, biri erkek, biri kız iki de kardeşimin çocukları var, etti mi üç. Eşimle dört, annem beş, bir de beni say. Etti altı. Tam altı kişiyiz. Mal-davarım orada kalsın, annemi de sayma... Eş ve çocuklarımı alıp dağa çıksam, dağdaki kafilelere yetişsem diye geçiriyorum içimden. Bilsem ki, bizi kıracaklar dağı seçerim diyorum, ama nasıl geçinirim dağda diye de düşünüyorum bir yandan. Dağı tercih etsem, köyde kalanlar öldürülmeyip de sürgün edilirlerse, pişman olacağım. Artık ne yapayım? Ne olacak diye beklemeye başladım. Düşündüm ki, annem Xırancıklı Hesê Memi'nin halası. Onun yeğeninin evine varıp, annemi orada bıraksam... Artık dağa çıkma fikri ağır bastı, ama dayanaktan yoksunum, dağdan vazgeçtim tamamen.

Gün doğumunda baktım askerler köylüleri katmış önüne yürütüyorlar, yüz şerit, yüz kafile. Hepsi yüzer kişilik kafileler halinde birbirlerine bağlanmış. Haydaranlı, Demenanlı o çevrede ne kadar insan varsa, hepsini toplayıp getirmişler. Bizi de onlara kattılar, Qıl köyüne götürüldük. Qıl'dan Solaxan'a yönlendirdiler bizi. Oradan Sıncan'a götürüldük, orada son durağımıza da varmış olduk. Caddenin üst tarafında yan yana, arka arkaya dizdirildik. Dediler: 'Paşa gelecek.' Paşa çıktı geldi, bizi teftiş etti. Bize 'Nasılsınız, iyi misiniz?' diye sordu. Dedik, 'Sağlığımız da, iyiliğimiz de sizin elinizde!' Geçip gitti. Şeritlerle bağlananlar, ağ-

lıyor, sızlıyor, figan içindeler, dağ taş inliyor feryadımızla. O insanlar ağzını havaya kaldırmış göğe doğru haykırıyorlar. Kadın, erkek, çocuk avaz avaza çığlık atıyorlar, nefeslerimiz iç içe karışmış, susuzluktan da dilimiz damağımız kurumuş. Eziyetimiz sürdükçe sürüyor. Artık ne yapacaklarsa bir an önce yapsınlar, bu zalimlerin elinden kurtulalım diyoruz. Sicimler ellerimizi o kadar sıkıyor ki, acısı dayanılır gibi değil. Bir ara, 'Cebinde bıçağı olan varsa, bu ipleri bıçakla kesip koparsın, ellerimizi çözüp, birbirimizi kurtaralım. Ormanın içine dalıp, her birimiz farklı yönlere kaçalım, kim kurtulabilirse şansına,' dedik. Anlaşamadık, birbirimizi ikna edemedik. Bazıları, 'Belki kurşuna dizmezler, neden o riski alalım,' dediler.

Oradan Mazgirt'e doğru yürüttüler bizi. Sıncan'dan Mazgirt'e doğru... Mazgirt Geçidi yönüne... Askerlerden kimi önümüzden yürüyor, kimi peşimizden geliyor, kimi de sağımızdan solumuzdan davar sürüsünü güder gibi süngüler dürtükleyerek yürümeye zorluyorlar bizi. Askerlerden biri Kırmanc'dı. Fırsatını bulduğunda bizim dille gizlice fısıldadı, 'Size su verirlerse, içmeyesiniz ocağı sönesiceler, On İki İmam'ın yolunda şehitsiniz,' dedi. Kafilede kimi ağlıyor, kimi dövünüyor. Kırmanc olan askere, yaşlı gözlerle, 'Madem sen Kırmancsın, ellerimiz bağlı, paralarımız ceplerimizde, bu paraları çıkar al, paralar senin olsun. Onlar yiyeceğine, sen götür, annenin sütü gibi helal olsunlar sana,' diyenler oldu. Asker kimisinin cebinden paraları çıkardı, kimilerinden çıkarmayı beceremedi, diğer askerler yaklaştıkça korkup uzaklaştı. Ellerimiz birbirlerine bağlı halde Kêrtê Mazgeri'ye yaklaştık nihayet. Dağın zirvesinden biri kayanın üzerine çıkmış, elleriyle işaret ediyor, habire bağırıyor, bizim için tarif ediyor, 'O kafileyi geri çevirin' diyor. Askerler bizi gerisin geri çevirdiler, aşağıya nehre doğru sürdüler. Sonra duyduk ki, bizden önce yürütülen kafile, orada

kurşuna dizilmiş, koku yayılmış, oraya yaklaştırmak istememişler, niyetleri anlaşılmasın diye."

Dertlere bak... Kurban olduğum kardeşim, dert dinle! Adam ağlayarak diyordu:

"Bizi Kertê Mazgeri'den aşağıya doğru sürdüler. Oradan Zêrza Axpano'ya götürüyorlar bizi. Sabah saatlerinde yola düşürülmüştük... Artık güneş batmak üzere, o saatlerde kafilenin içinden iki kişi sağa, iki-üç kişi de sola doğru kaçmaya başladı. Kafile hareketlilikle birbirine karıştı, iplerle birbirlerine bağlı oldukları için o arada kaçmaya fırsat kollayanlar dolandıkları iplerden kurtulamadı. Askerler kaçanların peşine düştüler. Her birini bir-iki asker kovalıyorken, baktım ellerimin bağlı olduğu ip gevşemiş. İp, bileklerimden parmak uçlarıma doğru kaydı, askerin biri bana doğru yaklaştı. 'Eyvah,' dedim, 'asker ipin gevşediğini gördü, tekrar ellerimi bağlamaya geliyor.' Ellerimi birleştirmem lazım ki, ipin gevşek olmadığına kanaat getirsin, diyorum içimden. Askerler birkaç kişinin ellerini kontrol etti, beni es geçtiler. Bizi yürütmeye devam ettiler. Vardık Zêrza Axpano'ya. Zêrza Axpano düzünde ağır makinelileri sıra sıra dizmişler, çadırlarla örtülüler ama belli oluyorlar yani. Farkına varamadıklarımızı sanıyorlar. Ama biz onların ağır makineli olduğunu hemen anladık. Makinelilerin üzerine bez örtmüşler. Güneş batarken bizi ağır makinelilerin kurulu beklediği o yerde sıra sıra dizdiler. Orada herkes anladı ki, makinelilerle taranacağız. Finale vardığımız o saniyelerde kafile dağıldı, her biri bir yana kaçıştı, askerlerden bazıları kaçanların peşine verdi, diğerleri kalanlarımızı çembere aldı. Askerler çevremizdeki daireyi kaldırıp arka tarafımıza çekildi. O sırada makinelerin üzerindeki örtülerde kaldırıldı. Ateşe hazır beliyorlar zaten. Makineliler bir anda 'gır, gır gır' diye

başladılar ötmeye. Korkudan gözlerimi kapamışım. Makineli sustu, bir an gözlerimi açıp baktığımda az önce sağımda solumda dizili duranların hepsi yerde kanlar içinde yatıyor... Adamın biriyle ikimiz yan yana dikili duruyoruz yerlere serilenlerin arasında. Korkudan ödüm kopmuş, birden kendime geldim, kendi kendime; 'Vay anam, kurşun isabet etmemiş, şimdi bize nişan alacaklar,' deyip, hemen kendimi yere attım. Yanı başımdaki adam hâlâ ayakta! Hale bak ki, ellerim onun ellerine iple bağlı. İpi sağa-sola sallayıp çektim. Bir elimi kurtardım, diğeri hâlâ bir diğer adama bağlı, tek bir silah sesi geldi: 'Tak!' Yanı başımdaki 'ah' deyip yere yıkıldı. Bacağımın üzerine sıcak su dökülmüş gibi bir sıcaklık hissettim, 'Eyvah,' dedim, 'kurşun bana da isabet etti!' Serbest elimi aşağı doğru götürüp bacağımı yokladım sapasağlam! Meğer o son vurulan adamın kanı sıçramış bacağıma... O arada diğer elimi de ipten kurtardım."

Bakın şimdi... Ciğere bakın... Cesarete bakın... Kurban olduğum kardeşim... Anlatmaya devam etti:

"Dedim: 'Yerden kalkmamalıyım ki beni öldü sansınlar. Karanlık çökünce, askerler çekilip gidecek, ben o esnada kalkar, öldürülenlerin ceplerini arar, para da varsa, alır uzaklaşırım.' Öylece ölü numarasına yattım. Karanlık basınca, askerler çekilip gitti oradan. Epeyce bir zaman sonra, 'Geceye kadar beklemeli, karanlık olunca para için cesetleri gezerim ancak burada saklanmış askerler de olabilir... Paranın maranın lüzumu yok.' deyip yerimden fırladım. Ölülerin arasından uzaklaştığımda aşağıdan gelen iki jandarmayla karşılaştım, yön çevirip kaçmaya devam ettim. Baktım taşlık bir yerde dikenli bir ağaç yeşermiş. O dikenli ağacın altına saklanıverdim. Gelen jandarmalar, daha önce kafilemizden kaçanların peşine düşendi. Kovaladıklarını yakala-

yıp öldürmüşler. Ölülerin üzerindeki paraları aramaya dönüyorlar. Dedim: 'Bunlar beni de bulup öldürecekler.' Çalılığın dallarını üzerimde toparlayıp arkasına sindim. Askerler çevremde dolaşıp sağa sola bakıyorlar. Yüreğim küt küt atıyor. Askerler, çevremizde epeyce dolaşıp gittiler. Oradan çıkıp, Sıncan'a doğru tabana kuvvet koştum. Ama açlıktan ölmek üzereyim, susuzluktan ağzım kurumuş. Sabah saatlerinde aç susuz yola düşürülmüştük, vakit artık gece yarısı. Susuzluktan bayılmak üzereyim. Bu Sıncan çeşmesi de neredедir, yerini bilmiyorum, görmemişim. Baktım mera da öküzlerin ayak izleri var, öküzlerin tırnak izlerinin küçücük göletlerinde su birikmiş, eğilip iki yudum çektim."

Adam o gece Sıncan'dan Hêwsê Dewe köyüne, oradan da Xıran'a varmış. Köydeki normal yaşamında, bir kadınla kan kardeş olmuş, varmış onun yanına. Hesê Uşi'nin evine varmış ki, orada saklansın. İnsanlarımız o dönem dinden de, imamdan da, vicdandan da çıkmıştı. Hesê Uşi'nin evi, köyden uzakta tek bir evmiş. Alt katı ahır, üst katta da kendileri oturuyor... Adamım anlatmaya devam etti:

"Birileri beni görse yakalayıp askere teslim eder, o evde saklanamazsam benim için hayatımın sonu demektir. Felaketim demektir. Umudumu kaybettim. Kaçan herkesin köylülerce tekrar askerlere teslim edildiğini biliyorum. Evin kapısına vardım, baktım evin önünde keçi ağılı. İçinde epey davar var. Hesê Uşi'nin davarının az olduğunu da biliyordum. Daha evvel Hesê Uşi'nin köpeği de yoktu, ama o gün gördüm ki, kapısı önünde bir kancık duruyor. Öteden havlayarak üzerime saldırdı. Dedim: 'Bu demek oluyor ki, bunların yanında birileri var.' Ağılın çeperine tırmandım, çeperin tepesinden baktım ki, ağılı ikiye ayırmışlar; birkaç keçi bir bölümde, birkaç keçi ve inek öteki bölüme konulmuş.

Komşulardan birinin bunların evlerine taşındığına kanaat getirdim. O an biri üst kattan seslendi, 'Kimsin sen, ne yapıyorsun orada?' Dedim: 'Evin kapısını arıyordum, bulamadım.' 'Gel,' dedi, 'bak kapı bu tarafta.' Eve girdim, içerde gaz lambası yanıyor, Hesê Uşi ile karısı beni tanıdılar, ikisi birden çığlık attı. 'Vay,' dediler, 'evi yanasıca üzerindeki bu ne kandır?' Ağlayarak sarıldılar bana. Beni o halde görünce dilleri tutuldu. Ayaklarıma kapandılar. 'Durun, Düzgün Baba aşkına sakin olun, hepsini katlettiler, size ne anlatayım? Kalkın, durulacak zaman değil. Hal böyle böyle!' dedim, başıma gelenleri kestirmeden, dilim döndüğünce anlattım. 'Böyle bir felaket yaşadım. Şimdi siz bu kanlı elbiselerime bir avuç su atıp yıkayın. Bu kanı temizleyin, ben buradan gideyim,' dedim. Ev sahibi, 'Korkma!' dedi, 'Günahın-vebalin çocuklarımın boynuna. Öyle bir yere götürüp saklayacağım ki seni, elli adam da gelip arasa seni bulamaz!' Bana bir yatak serip, temiz elbiseler verdiler. Üzerimdeki kanlı elbiselerimi soydum, bir-iki tas suyla yıkandım. Öyle bir bitkin düşmüşüm ki, başım gövdem üzerinde durmuyor. Yatağın başına süründüm, lamba gibi sönmüşüm. Ne kadar zaman geçmiş bilemiyorum, gece biri dürttü, fırladım yataktan. Baktım ki Hesê Uşi. 'Kalk,' dedi, 'Gece vaktiyken, evden çıkmalıyız.' Kalktım, elbiselerimi verdiler, giyindim. Hesê Uşi'nin eşi kan kardeşim, bir tülbente ekmek, çökelek ile bir şişe su koymuş. Alıp çıktık dışarıya. O yeni komşularının köpeği de rahat vermiyor, habire havlıyor. Sahibi gidip onu içeri alıp bağladı, çıkıp dışarıda zifiri karanlıkta yürüdük. Yol boyu yürüdük yürümesine de yol bitmek bilmiyor. Dedim: 'Yahu kardeş, biz bu yoldan böyle nereye yürüyoruz?' 'Sen gel, karışma,' dedi. Epey bir yürüyüşten sonra, sığ bir ormana daldık. Ormanın içinde, sel bir yeri dipten oymuş, Sağdan, soldan uzanan meşe dalları da oyuğun üzerini kapatmış. Orada öyle bir yerin varlığı akla

gelmezdi. Dayanamayıp ağladım. Hesê Uşi dedi ki: 'Ağlama ocağı sönesice, sakın ağlama. Dışarıda köpek mi havlar, ses mi gelir, çatışma mı olur, silah mı sıkılır, sakın sakın buradan çıkmayasın. Saklanmak için buradan daha emin bir yer bulamazsın. Dışkını bile burada yapacaksın. Sonra ben geldiğimde burada ıslık çalacağım, uygun bir zamanda da eve gideriz. Başka da kurtuluşun yok senin.'

Hesê Uşi, beni orada bırakıp gitti. Güneş ışıkları ortalığı aydınlattığında çocukları hatırladım. Kendi kendime, 'Çocuklara ne oldu? Kurşuna mı dizildiler? Onları nereye götürdüler acaba?' deyip, hıçkırıklara boğuldum o kuytuda. Kedi gibi miyavladım adeta. Sesim yükselmiş olacak ki, yakınımda biri, 'O ses nedir? Kimdir o?' dedi. Dedim: 'Demek ki sesimi duydular, yerimi tespit ettiler, beni yakalamaya birileri gelmiş.' Öğlen vaktiydi. Sesin sahibi göründüğünde, baktım ki Hesê Uşi'nin kızı. Üç etekli entarisinin bir ucunu şalının altına katlamış. Elinde de fistanlık bir kumaş var, kumaşı dikerek yaklaşıyor öteden. O fistanlık kumaşın içine su, ekmek ve ayran saklamış, bana getirmek için. Köyde de, 'İneğimiz yabanda kalmış, ormana gidip ineği arayacağım,' demiş. Kadın bana, 'Sana ses çıkarma denmiş, bu ne gürültüdür, neden sessiz durmuyorsun? Sesini duyarlarsa gelip burada seni bulur, alıp götürürler. Askerlerin yaptığı yol, aha bu değil mi hemen arkandan geçip gidiyor?' dedi. Kadından Allah razı olsun, bana su getirmiş, ekmek, ayran getirmiş, ama açlık ve susuzluk hiç aklıma gelmiyor. Kadın beni bırakıp gitti, kaldım orada. Epey zaman sonra, ekmeğimi yedim, suyumu içtim. Ağırlık basmış olacak ki, başım yere düştü. Gözlerim kapandı. Bir bebek gibi uyumuşum öylece. Rüyamda, aksakallı bir adam dikildi başıma, bana 'Onları katlettiler, hem çolukları hem kadınları öldürüldüler' dedi. Uykumdan fırladım."

Gerçekten de onun hayal gördüğü o saatte; çocukları ve kadınların hepsini Hêwsê Dewe'den alıp, Qıl'a götürüyorlar. O gün, askerler insanları Qıl'da öğlene kadar bekletiyor. Dertlerim ağır... Kurban olduğum kardeşim, dertlerim ağır... Ciğerimi kemiriyor... İçimde yara bağlamış, içimi çürütüyorlar... Ciltlenmiş defterler gibi, sayfa sayfa çeviriyorum, yaşadıklarımı yeniden yaşıyorum... Bu dertler bizi böyle divane etti, kardeşim! Adam yerinden kalkıp Hêwsê Dewe'nin yolunu tutuyor. Hêwsê Dewe'de Pir'imizin evi var, onlardan soracak, hele çocuklar ve kadınların akıbeti ne oldu, diye. Hêwsê Dewe'ye varıyor, Baba Bertal'ın çobanı ağılda davarın içinde, evin hanımına sağması için keçileri tutuyormuş. Kadın, keçi sağıyormuş. Bir taşın arkasına saklanmış, kimseye görünmek istememiş. Küçücük bir taş parçasını alıp çobana doğru fırlatmış. Çoban ona doğru bakınca, parmağını ağzına götürerek "sesini çıkarma" işareti yapıp, el işaretiyle çobanı yanına çağırmış. Bir süre sonra çoban yanına varmış. Çobana, "Kardeşim, Pirimiz nerede?" diye sormuş. Çoban, "Bak bütün erkekler ötede toplanmış, konuşuyorlar," diye cevap verince, "Hak aşkına, yanına var, bir fırsatını bulup yanıma çağır," demiş.

Çoban tekrar işine dönmüş. Bir ara erkeklerin bulunduğu yere doğru açılmış çoban. Birkaç dakika sonra da, Pir adamın saklandığı yere doğru gelmiş.

– Piro.

– Söyle, ne diyorsun?

Yalvaran bir ses tonuyla demiş ki:

– Pirim... Ne olur, bir haber, bir havadis, duyduğun bir şey var mı?

– Hayır. Hiçbir haber de yok?

– Kadınları ve çocukları Hêwsê Dewe'ye getirmişler. Ne oldu onlara, söyle lütfen?

– Oğul, onların peşine ne düşmüşsün, ne yapacaksın. Bu

Kemerê Duzgını'den tut, bu dere tepe askerlerce sarılı, her yanı karış karış arıyorlar.

Gördün mü? "Birkaç gün burada dur" diyemiyor, ağzı varmıyor, o hâlâ diyor ki, "Buralarda asker var." Orada kalmasını istemiyor. Pir dönüp demiş:

– Buradan git, buralarda durma, kurtuluşun yok!

– Piro, Piro... Evine gelip kalacak değilim, ekmeğini yiyecek değilim, korkma!

Adamın umudu tükenmiş, Putık'a doğru gitmiş, oraları dolaşmış. Oralarda dağa çıkanları sormuş. Xulız taraflarına sığınanlara rastlamış...

Bu anlattığım ilk eşim Hesenê Begi'nin hikâyesiydi. İkinci eşimse Usêné Begi'nin oğluydu. İlk ve ikinci eşim amca çocuklarıydılar. İkinci eşim, benden önce Mıstê Cerre'nin abisinin kızı Efê ile evliymiş. Mıstê Cerre, benim ahret kardeşim. Yara berelilerin imdadına o koşuyordu. Hekimlik yapıyordu. Sılıcu'da ikamet ediyordu, Mıstê Sılici olarak da tanınıyordu. Sılıcu köyü onun adıyla anılıyordu. Nur içinde yatsın... Onca yaralının pek çoğunu iyileştiren oydu, cerrahtı. Mısto Cerre demeyin ona. Dersim'in Lokman Hekim'i deyin. Neyse, bizim adam ilk eşi Efê'yi bırakmış, ayrılmış ondan. Gelip beni aldı. Efê'den bir oğlu olmuş. Efê'nin kocası beni alınca, o kadıncağız da gidip köylülerinden biri ile evlilik yapmıştı. Bir gün kadın, bana dedi: "Sılıclı kocayı bırakıp, senin yanına geleceğim." Birbirimize değer veriyorduk anlayacağınız.

O zamanlar bu ikinci eşimin bir oğlu varmış. Ağabeyi de Korto'dan Mıstê Memedi'nin kızı ile evliymiş. Onun eşiyse, Alan aşiretinden Usê Mışti'nin kız kardeşiymiş. Biri erkek, diğeri kız, iki çocuğu varmış. Ağabeyi ölüyor. Ölümünün üzerinden bir yıl geçiyor, ertesi güz, Hesen Begi'nin oğlu gidip şelalenin karşı yamacından mezar taşları çıkarıp, ağabeyinin

mezarını yapıyor. O ara adamın eşi kocasından şüphelenmiş, kendi kendine, "Bu adam beni boşayıp yengesiyle evlenecek" diye düşünmüş. Adam mezarı yaptığı gün, el değirmeniyle un öğütüyormuş, karısına "Davar otarmaya git," demiş. Kadın, davarı meraya sürüp götürmüş ama yabanda davarı bırakıp babasının evinin yolunu tutmuş. Gün akşam olmuş, davar yabandan dönmüş, kadın ortalıkta görünmemiş. Gece geç vakit kadın hâlâ eve dönmeyince, "bu kızgınlıkla sakın kendisini asmasın?" diye telaşlanmışlar. Her birinden bir ses çıkmış. Kadın, baba evine gitmiş gitmesine ama oradakilerin haberi yok. Çünkü baba korkusundan evdekilere görünmeyip, gidip baba evinin ahırına saklanmış. Koca evinden, çocuğunu birine verip, dede evine yollamışlar. Çocuğu dedeye bırakıp, demişler: "Çocuğun annesi küsüp gelmiş, çocuk da annesiz durmuyor." Çocuğun dedesi, "Ne annesi ne küsmesi, ben kızımı görmedim," demiş. Dedeye meseleyi anlatmışlar: "Hikaye şu: Kocası ağabeyinin mezarını yaptığı için, o da eltisi ile evlenecek diye şüphelenip, küsüp evi terk etmiş."

Kızın babası, "Bu demek oluyor ki, kızımı öldürdüler. Bunu Demenanlılara bırakmayacağım, öcümü alacağım," demiş. Akşam olmuş, kadın ahırdan çıkmış, babasının evinden içeri girmiş. Babası, "Efê! Neredeydin sen?" diye sorunca, Efê, "Geldim ama eve girmeye cesaret edemedim, kızarsınız diye düşündüm, korkumdan ahırda saklandım," demiş. Baba Efê'yi aramaya yolladığı adamlarına haber göndermiş, onları geri çağırmış. Ama Efê'nin kaygıları gerçekleşmiş, gerçekten de kocası yengesi ile evlenmiş.

Kız kardeşlerimin hikâyesi benimkinden daha acıklı

Xanıme, adında bir kız kardeşim vardı. Akraba evliliği yapmıştı, ikisi erkek, biri kız, toplam üç çocuğu vardı. Eşinin

adı Hemed idi, Hemo Dund diye çağrılırdı. Sonradan Haydaran aşiretinden birinin eliyle vuruldu. Askerler, erkekleri Gema Koreku denen yerde birbirlerine bağlıyorlar. Xanım'ın kocası Hemed ile iki kardeşi de kafilenin arasındadır. Kardeşlerden birinin adı Ali, diğeri Bıra idi. Makineli tüfekler kafilenin karşısına kurulmuş, kurşuna dizecekleri anda Ali arka sırada, Hemed ile Bıra ise yan yana ön sıradakilere bağlı bulunuyorlarmış. Kurşun yağmuru başlamadan Hemed ile Ali ellerini bağlardan kurtararak kaçmaya başlamış. Askerler arkalarından ateş etmiş. İki kardeş dosdoğru bir doğrultu alıp kaçmaya çalışırlarken kafilede bağlı olan Ali, çığlık çığlığa kardeşlerine bağırmış: "Lan Hemo! Aliii! Sağa-sola zikzaklayarak kaçın! Size diyorum, düz koşmayın, düz koştukça kurşunlara hedef olursunuz." Arkalarından sıkılan kurşunlardan biri kardeşlerden birinin sağ koluna isabet etmiş, dirseğini kırmış. Gema Koreku'dan Alanlıların köyü Vanku'ya doğru kaçıp uzaklaşmayı başarmışlar.

O sırada Vanku köyünün kadınlı çocuklu ahalisini köy harmanında toplamışlar, Vanku çevresinde yaşayan Alan aşiretinin adamlarını da at bindirip kafilenin çevresinde nöbetçi dikmişler. Nöbetçiler, kafileyi kurşuna dizecek askerleri beklemekte. Hemo Dund ile kardeşi Bıra, o kafilenin içinde bulunan eş ve çocuklarına kavuşmak için kaçmışlar.

Bıra, kız kardeşim Xane ile evliydi. Xane de, eşi ve kayınbiraderinin firar ettikleri gün çocuklarıyla kaçmanın planını yapar. O gün sabahtan ekmek pişirir, çökelek, yağ, ayran gibi erzak hazırlar ki, akşamüstü köyden çıkıp uzaklaşsınlar. Ancak aynı gün Vanku köyünde kalan kadın ve çocukları teslim almak üzere Alan aşiretine mensup erkekler evleri basar, kapıları insanların üzerine kapatıp, dışarı çıkmalarını engellerler. Xane, Bese'ye der ki, "Kız Bese, bunlar yarın bizi Pax'a götürüp askere teslim edecekler. Bundan adım gibi eminim. Akşam davarı geldiğinde, bunlar davar telaşına

kapılırlar. Kızını uyut, erkek çocuklar yetişkin sayılır, onları alıp, kaçalım. Başka türlü kurtuluşumuz yok, bunu bilesin." Bese, yatsı zamanında küçücük kızının yanına uzanır, memesini ağzına verir, uyutmaya çalışır. Kız çocuğu uyurken, erkek çocuklar da uyuyakalmıştır. Xane, kız kardeşi Bese'yi bekler, Bese bir türlü gelmeyince, "Çocukları uyutayım derken kendisi de uykuda kalmıştır" diye düşünür. Xane karanlık basmadan, azığı sırtına atar, çocuklarına der ki, "Kuzularım, dinleyin, Alanlılar bizi askere teslim etmek için kapılarımızı tutmuşlar. Bu gece sessizce kaçalım. Köy kalabalık, sakın ses çıkarmayın, sessiz olun, bizi gördükleri an öldürürler." Evinin önünde bostan var, bostanın çeperinden bir kaçını usulca yukarı kaldırıp, çocukları evin önündeki yeşillenmiş tarlanın içine bırakır. Tarlada, buğdaylar insan boyunda boy vermiş. Çocuklarla annesi peş peşe sürünerek ekinin arasından dışarıya doğru ilerlerler, tarlanın içinde bir yerde saklanırlar. Bir ara kapıda nöbet bekleyen adamlar kapıyı kontrol ettiklerinde, kapının kapalı olduğunu, bir anormallik olmadığını görünce, "kapıları kapalı, evde olmalılar" diye düşünmüşler.

Epey zaman geçince, Xane'nin çocuklarıyla firar ettiklerinin farkına varırlar. Birbirlerine, "Xane babamızın ağzına ...tı. Gözleriniz aydın!' diyerek, köyü köşe bucak ararlar. Sağa sola koştururlar. Xane, saklandığı yerden gürültülerini duyar, çocuklarına usulca, "Sakın sakın hışırtı yapmayın, yerinizden kıpırdamayın. Kıpırdarsanız tarlanın başakları oynar, yerimizi tespit ederler. Şimdilik köyü arıyorlar, evlerde bulamadıklarında bulunduğumuz tarlaya bakabilirler," der.

Gece ilerleyip zifiri karanlık çöktüğünde tarladan çıkıp, yola düşerler. Xane'yi bulamayan Alanlı erkekler, köydeki bütün evleri kontrol etmeye başlarlar, başka kaçan var mı diye. Bese'nin evine girdiklerinde çocukların uyuduğunu ama Bese'nin olmadığını görürler. Bese'yi aramaya koyu-

lurlar, evin bitişiğindeki samanlıkta bulup, götürürler onu.

O gün Xane ile çocukları Vanku'dan kaçarken, Xane'nin kocası Hemo ve kayınbiraderi de Qalxeru'dan kaçıyordu. Ne Xane onlardan ne de onlar Xane ve çocuklardan haberdardılar. Hemo ile kardeşi Vanku'daki eve vardıklarında, evde kimseyi bulamazlar. Kendi aralarında, "Bu demek oluyor ki, bizi orada kurşuna dizerlerken, çocuklarımızı da burada katlettiler," diye konuşurlar. Köye doğru yol alırlar, Alanlılar, biri yaralı, diğeri sağlam iki adamın karşıdan geldiklerini görürler. Bu iki adamı yakalayıp, bir eve kapatırlar. Xane'nin yaralı kocası Hemo, "N'olur ulan, n'olur! Xızır aşkına, bari biri bir lokma ekmek versin, açlıktan ölmek üzereyim," der.

Hemo dirseğinden yaralıdır, kardeşindeyse hiçbir yara yoktur. Adamın biri karısına, "Yahu kadın, bu adam yaralıdır. Git biraz çorba pişirip getir, adamcağız yesin," der. Kadın gidip bir tas bulamaç pişirip kapıdan yaralı Hemo'ya uzatır. "Al kardeşim, siz iki kardeş beraber yiyin," der. Hemo'nun kardeşi yemekle hiç ilgilenmez, ellerini koynunda bağlar, bir köşeye çöküp, iki büklüm olur. Yaralı Hemo kardeşine döner, "Yahu be kardeşim! Gel beraber yiyelim, biz acımızdan öldük, ben yaralı, sen sağlamsın, ocağı sönesice. Biliyorum ki, bizi yarın götürüp öldürecekler, aç kalmanın anlamı ne peki? Biliyorum ki, sen de benim gibi açsın. Benim çocuklarım da senin çocukların gibi götürülüp öldürülmüş," der. Yaralı kardeş oturup yemeği yer ama sağlam kardeş tabağa dokunmaz bile. Hemo yemeği bitirdikten sonra boş tavayı kapının arkasına koyar, "Gelin tavanızı alın," der.

Hemo, yemekten sonra kafasını önüne eğer ve uyuyakalır. Gece bir ara uykudan sıçrar, etrafına bakınır ancak kardeşini odada göremez. Odanın içi karanlıktır, el yordamıyla etrafını kontrol eder, evin içinde daire halinde döner, ama nafile, kardeşi sırra kadem basmıştır. Çığlık çığlığa kapıya yönelir, kapıyı dövmeye başlar, bağırır çağırır. "Koşun, koşun,

kardeşim yanımda yok, onu bulamıyorum," diye feryat eder. Alanlılar, iki kardeşi hapsettikleri evin kapısını sürgülemiş. Kapının önüne de bekçi dikmişler. Gün ağardığında kardeşleri Pax karakoluna götürüp, askerlere teslim edeceklerdir. Dışarıdakiler Hemo'nun feryadı üzerine hemen bir idare lambasını yakıp, içeri dalarlar, sağa-sola çırayı gezdirip odayı kontrol ederler. Gözlerine inanamazlar, kardeş şalvarının uçkurluğunu çözmüş, damın merteğine atıp intihar etmiştir. Hemen ipten indirirler, yere iner inmez adamın içinden bir hırıltı kopar. Etraftakiler, "Daha ölmemiş ama canı teslim etmek üzere, hâlâ sağdır bu," derler. Bir zaman sonra, hırıltı sesinin tekrar canlanma sesi olduğunu anlarlar. Birkaç dakika sonra adam kendine gelir. Adamlar tekrar iki kardeşi odaya kilitlerler, sabahı beklerler.

Gün doğumunda adamlar ip alıp gelir, iki kardeşi birbirine bağlarlar, Pax karakoluna götürecekler. Hemo, adamlara dönerek, "Ulan siz ne vicdansız adamlarsınız? Etrafımızda on silahlı adamsınız, biz ise sadece iki kişiyiz. Üstelik ben yaralıyım, bizi bağlamakla ne elde edeceksiniz? İzin verin, hiç olmazsa yolda rahat yürüyelim," der. Adamlar iki kardeşi aralarına alıp, kimi önlerinde, kimi de arkalarında Pax karakoluna doğru yol alırlar.

Birike Düzü, diye bir yer vardır, oraya vardıklarında, yaralı olan Hemo kardeşine, "Lan sen ne dik kafalı bir adamsın, uçkurumu çöz de, işeyeyim," der. Etrafında bulunan adamlar sırtını döner, Hemo işesin diye. Hemo kardeşine, "Bak kardeşim, bu adamlar bizi Pax'a götürüp öldürtecekler. Orada öldüreceklerine, varsın burada öldürsünler. Gel kaçalım, belki de kurtuluruz," der demez kaçmaya başlar, bir taraftan da bağırır, der ki, "Kaç, kaç, durma kaç!"

Adamın işemesi için sırtını dönen silahlı adamlar, yaşadıkları bir anlık panik ve şaşkınlık sonrası hemen silahlarına davranırlar. Silahlardan boşalan kurşunlar yine gidip ya-

ralı kardeşe isabet eder. Bu sefer de kurşun sol dirseği parçalar. Buna rağmen kardeşler ormanda izlerini kaybettirip, Çala Cemedi, denen yere varırlar. Çala Cemedi, buz tutan soğuk bir çukurdur. Çukurun içinde bir taş yarığı vardır, iki kardeş üst üste yarığa yatarlar. Milisler ise her tarafı didik didik eder ancak kaçakları bulamazlar.

Hemo'nun karısı Xane, üç çocuğunu alıp ormana kaçar. Erkek çocuklar, kız kardeşlerinden daha büyük olduklarından anneye yük olmazlar. Fakat küçük kız çocuğu sözden anlayacak yaşta değildir. Kaçtıkları günün akşamı, Kutu Dere'ye varıp, Harçik Suyu'nun Korta Sure yakasında dururlar. Alanlıların her yıl yayla tuttukları bu yerde bir çeşme vardır. Çeşme ormanlık bir alandadır. Xane ve çocuklar çeşmeye yakın bir mesafede sığ ormanlığa saklanırlar. Xane çocuklara, "Burada durup bakalım suyu geçebileceğimiz uygun bir geçit bulabilecek miyiz? Dikkat edin, insanların hareketli olduğu yer neresi ise geçit oraya yakın demektir. Geceyi bekleyelim, nehrin etrafında asker olmazsa, karşı yakaya geçer, dağa tırmanırız. Dağda bizim insanlarımıza nasıl olsa kavuşuruz," der.

Bir gece orada kalırlar, sabah olur. Ertesi gün öğle sonraları, çocuklar susuzluktan ağlamaya başlarlar. Anne etrafta kimsenin olamayacağına kanaat getirerek, yüksek sesle, "Yakamızı bırakmayan düşmanın ..kunu yiyesiceler, sabredin diyorum. Hele bir gece olsun, şu karakolu bir atlatalım, gece nehri bir karşıya geçelim diyorum, anlamıyor musunuz? Haydi öyleyse, şu çeşmeye gidip hiç olmazsa su içelim, hele halimiz ne olacak. Ne ağlayıp sızlanıyorsunuz! He, söyleyin bakalım? Siz benden ne istiyorsunuz?" diye söylenir.

Hemo ile kardeşi de, o anda oradaki çeşmenin başındadırlar. Hemo Dund, Xane'nin sesini duyar, anında o sesi tanır, heyecanla bağırır:

– Xanee!

– Vay! Hemooo! Buradayız.

Koşarlar, birbirlerini kucaklarlar, hemen sorarlar:

– Xane, Besê nerede? Çocuklara ne oldu?

– Kendisine söyledim, kaçalım bacım, dedim. Tarlanın arasında onu çok bekledim ama gelmedi. Sonra kaçtığımın farkına vardıklarında, başka kaçan var mı yok mu diye meşaleyle aramaya koyuldular, Bese'yi samanlıkta buldular. Konuşmaları duydum, kendisi de çocuklar da uykuda kalmış, gelemedi. Bizden sonra da akıbetleri ne oldu, bilmiyorum.

Hemo, eşi, çocukları ve kardeşi ile dağa çıktı. Biz de dağdaydık. Gelip bizi buldular. Kız kardeşim Xane dağlarda şifalı otlar toplayıp, otları kavurarak merhem yaptı. Kocası Hemo'nun kollarına yaptığı o merhemi sürüp, onu iyileştirdi.

Bizi kendi bebeklerimizin celladı yapanların rüyalarından çıkmayacağız!

Mağaraya sığınmışız. Çocuk yedi ayını doldurmuş. Demenanlıların bir kısmı aşiretlerinin reislerinden Khez Ağa'nın yanında kalmış, kimi Xozmerage'de kalmış. Khela ve Çhêm halkı ve Khêji ailesiyle bizde Gema Gewreka'de Çığê Pil denen yerde saklanıyoruz. Yanımızda bir köpeğimiz bir de horozumuz var. Horoz durmadan ötüyor. Demenanlılar üç gruba ayrılıp yer tutmuşlar. Grubun biri, Dêmi sırtının arkasında, biri Mir civarında, diğeri de Çığê Pili'de konumlanmış. Ama dağdayız, açız ve devletin gözünde hayduduz.

Bir gün eşim Hemıli ile Alê Khali, bir yerlerden yiyecek bulsunlar diye bulunduğumuz yerden ayrıldılar. Bir akrabamız var, Ap Heşi'nin kızı. Derê Hagi'den Usıvu aşiretinden biri ile evliydi. Bizimkiler onun yanına varıp, bir teneke buğday alıp, ormanda onunla idare edelim diye oraya yönelmişler. Bu arada biz ormanın içindeyiz. Yanımıza baba-

ları vurulmuş iki çocuk da sığınmış. Güz aylarındayız, kırağı var, soğuk anlayacağın. Biraz ateş yaktık. Ormanın içinde ağaçlardan korunak yapmışız, yayla evi gibi, içine kap kacak koyuyoruz, önünde de yatak serip açıkta yatıyoruz. Yanımıza sığınan yetim çocuklar gece çok üşümüşler ve uyanıp ateş yakmışlar. Ateşten kolları tutuşmuş, dirseği yanmış birisinin. O arada yayla da tutuşuyor tabii. Çevredekiler koşup, tutuşan kuru dal ve yaprakları söndürdüler. Askerler o gece Jêle Dağı'nın zirvesinden bakıp çıkan alevi görmüşler. Aziz Avdel Dağı'nda konumlanan askerler de Derê Qutiye'de bulunan askerler de dumanı görmüş, böylece yerimizi tespit etmiş oldular. Ertesi sabah her iki askeri karargâh haberleşip anlaşmışlar, iki cepheden kuşatmışlar bizi. Aşağıdan, yukarıdan, sağdan, soldan sarılmışız. Mir'den, Dara Heşi'den, Arekiye'den, Gêwreku arkasından. Çığê Pili'nin etrafı tam bir daire halinde kuşatılmış adeta. Bor tarafında Kertê Harşiye geçidi de tutulmuş. Kimsenin bu kuşatmadan haberi yok. Farkında değiliz. Gün doğumunda horoz öttü, köpek havladı, çocuklar, "Bakın bakın, askerlere bakın, işte Gerisa Kırnige'de asker var!" dediler.

Sabahın erken saatlerinden askerin bizi kuşatmaya hazırlandığını ve çembere alındığımızı anladık. Fakat Demenanlılar hakikaten yiğit insanlardı. Hemedê Mırzê Sıli, kuşatmadan habersiz olanlar için dövünüp dedi: "Khela halkından Alê Khali ile Hemed, Derê Haygi'ye gittiler, şimdi öteden gelecekler, Kırnige zirvesinde asker yollarına çıkacak, onlar da askerin yollarını tuttuğundan habersizler. Ah, vah! Onları orada öldürülecekler."

Eşim ve Alê Khali o gece eve gelmediler, Derê Haygi'de kalmışlar. Gece buğday getirmeleri gerekirken, bir taşın oyuğuna saklanmışlar. Yola çıkıp, Xul'a vardıklarında, ayakları bir tele takılmış. Şaşırmışlar, önce böğürtlen dalına takıldıklarını sanmışlar, çünkü orada bir tel falan beklemiyorlar-

mış. Bakıyorlar ki tel çekilmiş, hemen geri çekiliyorlar. Dikkatli davranmasalar vurulacaklar, nitekim üzerlerine kurşunları yağdırmaya başlıyorlar. Bizimkilerden önce o yoldan giden arkadaşları varmış. Arkadaşlarının, onları korkutmak için ateş ettiklerini de düşünmüşler. Kurşun birinin mavzer kayışını omuz hizasından koparınca, işin ciddiyetini anlıyorlar. Her biri kendini bir yere atıp, siper alıyorlar. Eşim yayla yıkıntılarından kalma bir tomruğun arkasına yatıyor. Oradan da sürünerek yakındaki Gema Gewreka sırtının ardına kendini atarak kurtuluyor.

Güneş ışınları bulunduğumuz yere vurunca, Hemed ile Alê Khali çıkıp geldiler. Hemedê Mırzê Sıli elini toprağa vurup yüzüne sürdü, dedi ki: "Tanrım, sana şükürler olsun ki, çıkıp gelebildiniz. Pusuya düşürülüp öldürüldüğünüzü sandık. Hakkın cemaline şükür ki, yaşıyorsunuz." Eşim, "Hemed amca, aşağıdan Derê Qutiye karakolundan gelmişler, yukarıdan Jêle'den gelmişler, bu taraf da Aziz Avdel'den gelen askerlerce kuşatılmış. Bizi davar sürüsü gibi çembere almışlar," diye uyardı.

Askerlerin yanında köpekleri var. Askerler, davarlarımızı kesip köpeklere yediyorlar. Hayvan eti yiyen köpekler kudurup nereye saldıracaklarını şaşırmış vaziyette havlayıp duruyorlar. Demenanlılar dürbünle bakıp askerin konumunu belirlemeye çalışıtılar. Askerin sığ ormanın içinde mevzilendiğini tespit ettiler. O gün yukarımızdaki Kırnige'de yağmur yağmış, kar suyu ile yağmur suyu birleşmiş, sel coşarak bulunduğumuz alana akmış. Yakınımızda bir dere yatağı var, bayağı derin bir yarık oluşturmuş. Erkekler, deredeki oyuğun üzerini aceleyle odunlar çalı çırpıyla örtüler. Üzerine yapraklar, yaprağın üzerine de toprak serdiler. Kadınları ve çocukları o boşluğa doldurdular. Erkekler toplanıp, kimi Arekiye sırtına, kimi Kertê Hariye'ye gidip mevzilendiler. Bize doğru gelebilecek saldırıyı önleme çabasındalar.

Xıdır Ağaê Dıl Ağay da ailece o gece gelmiş Demenanlıların arasına. Demenanlılar ona, "Xıdır Ağa, sen kadınların ve çocukların yanında dur. Demenanlılar vicdanlıdır, sen Haydaranlıların büyüğüsün. Vurulursan, sonra aşiretinin adamları, 'Demenanlılar, ağamız ile çoluk-çocuğunu koruyamadılar, öldürüldüler,' demezler mi? Bugün burada kal, yarın seni tekrar Haydaranlıların yanına götürürüz," dediler.

Demenanlıların üç kafilesi pusuya düşürüldü. Hem Şüya Dêmi'de hem Mir Yakası'nda hem biz diğerlerimiz asker çemberinde kaldık. Erkeklerden birkaçı bizim çevremizde, birkaçı da yukarı doğru biraz açılarak askerin bize doğru gelmesini engellemeye gittiler. Yanı başımızdaki köpek de habire havlıyor, adamın biri Kemerê Kırnige zirvesinden bağırıp askere komut veriyor: "Köpeğin havladığı, horozun öttüğü yere ateş edin, orayı kuşatın."

Demenanlı birkaç savaşçı etrafımızda bizi kolluyor, biri bize seslendi: "Kadınlar size sesleniyorum, beni dinleyin! Sizi bırakmayacağız. Yeriniz iyi, ne olursa olsun, sakın yerinizden çıkmayasınız."

Xırancık tarafından bir adam yanımızda. Cıvê Alê Mırzê Sıli'nin damadı. Köpek havladıkça, askerler bize yaklaştı. O adam havlayan köpeği aldı, bir meşe ağacın köküne yaklaştırdı. Boynuna bir kement atıp, köpeği boğdu. Horozun da başını keserek susturdu. Sığınakta koyun koyuna bekliyoruz. Asker giderek yaklaştı bize. Etrafımızdaki Demenanlıların silahları aynı anda patlamaya başladı. O esnada bir asker vurulmuş olacak ki, "Vay anaaam, öldüm!" diye bağırışını duyduk. Hemê Mırzê Sıli'nin kızı Melê dedi ki: "Yaralı askerin oraya koşacağım. Üzerinde ne varsa alıp getireceğim." Sövmeye başladık Melê'ye, dedik ki, "Sakın ha, sakın adım atmayasın, adamlar ölüyor, sen neyin derdindesin, kaldı ki sen de vurulabilirsin."

Vurulan askerin bir arkadaşı kapanmış yaralı arkadaşının

üzerine. Onu korumaya çalışıyor. Yukarıdan askerin biri bizim tarafa doğru seslendi:

– Sizde hiç merhamet yok mu?

Biz Demenanlılar Türkçe bilmiyoruz, bizi korumaya çalışanlardan Sılê Phıti Türkçe cevap verdi:

– Hadi diyelim, biz merhametsiziz, sizin merhametiniz nerede? Kim sana dedi ki, bu askeri bu ormana sal. İstesek askerin kökünü kazırız! Ama bu gariban askerleri öldürmek gibi bir niyetimiz yok. Buna rağmen, hâlâ askeri üstümüze salmaya devam edersen, sen pişman olursun. Bu balta girmez ormanda ha köpek havlamış, ha horoz ötmüş... Seni ilgilendirmez? Söyle bakalım, ne istiyorsun? Askeri daha fazla aşağıya doğru salma, emir vermeye devam edersen, çoğu ölür. Yazıktır bu garibanlara, günahtır. Derhal geri çek onları!

Tanrı masumlarımızın vebalini ya nasıl taşır?

Qemerê Sılêmani ile biri Dara Heşi'ye gidiyorlar. O taraftan askerler geliyor. O ikisi oraya gelen askerleri geri püskürtüyorlar. Ama sığ ormana girenlerin çoğu öldürüldü. Yarab... Dağ taş inledi.

O gece yerimizde kaldık. Ertesi sabah derhal boşalttık yerimizi, Gıniye'de, Bor'un karşısına sığınmayı uygun bulduk. Gece oldu, kafile halinde ilerliyoruz. Yolda ekin yığını gibi bir karartı gördük. Ancak bu kararının ne olduğunu anlayamadık. Kimi "bu asker", kimisi de "davar sürüsü" dedi. Sılê Phıti, kadın ve çocukları arkasına alıp, grubun önüne geçti. Bize dönüp, "Şöyle geri durun, şimdi o tarafa doğru sesleneceğim. Eğer bunlar küme küme insan topluluğuysa karşıdan cevap verirler," dedi. Sılê Phıti Türkçe seslendi, "Kimdir o?" Karşılık gelmedi. Asker olduklarından şüphelendik. Sılê Phıti çatışmadan bir makineli tüfek ele geçirmişti, devamlı

onu kullanırdı. Bir kez daha seslendi: "Yolu açın, geçip gideceğiz! Siz bize dokunmazsanız, bizden de size zarar gelmeyecek. Ama silaha davranırsanız, sizden bir kişinin bile sağ kalmayacağını bilmenizi isterim, seçim sizin."

Meğerse askerî bir karargâhmış. Davar sürüsü gibi yarısı yolun sağına, yarısı da sola bölündü, yolu açtılar. Aralarından geçip gittik Petere'ye doğru...

Bize, "Peter tarafında asker yok," demişlerdi. Petere'ye vardık ki, belanın büyüğü orada bizi bekliyor. Daha da beteri Bor tarafında. Sabah vakti. Nereye gidebilirdik ki? Derenin karşı yamacı dağ ve orman. Öğlen vakti asker kuşatmasına düştük yine. Dedik ki, "Artık bugün kurtuluşumuz yok, bu defa asker bizi kurşuna dizecek." Orada Peterli biri bize, "Ormana çekilin, geçiş yolu kapalı, asker kökünüzü kazır yoksa. Demenanlılardan bazıları o çevredeki mağaralara sığınmış. Sizler de bir yolunu bulup mağaralara sığının," dedi.

Evet, sağımız solumuz balta girmez ormanlık alan ama kuytu ormanlık, karanlık bir yer, çevreye yabancıyız, yol yolak bilmiyoruz. Oranın yerlisi iki adam bulduk. Adamlar yaşlı ve çaresizler. Dere yatağında bir taşın altına sığınmış, bekliyorlar. Onlara, "Bor halkı nerede?" diye sorduk. "Biz yaşlı olduğumuzdan dolayı gidemedik. Onlar da mecburen bizi bırakıp kaçtılar. Herkes kendi derdine düştü, her biri bir yana," dediler.

Petere Deresi civarındaki ormana çekildik. Koca bir orman, oldukça geniş bir bölge. Bu orman aynen Gewreka Ormanı gibi asırlık meşe ağaçlarıyla kaplı. Çiğê Pili, ormanına da benziyor. Orman ama nasıl bir orman. Yılan bile içinden çıkamaz, duman başımıza... Mılislik yapan yerliler, askerlere, "Sığ ormanlık alanlara girmeden bekleyin, ormanı dikkatlice izleyin, ne zaman bir ağacın oynayan dalını görürseniz, bilin ki orada insanlar vardır." demişler. Eli silah tutan erkekler bizi sıkı sıkı tembihlediler: "Kadınlar ve çocuk-

lar bu ormanın arasında dursun, biz etrafınızda çember gibi açılıp, sizi koruyacağız. Sakın ha sakın, bir ağacın dalını oynatalım demeyesiniz! Asker karşıdan yerimizi tespit edip, gelip hepimizi kurşuna dizer. Olur da asker yerimizi tespit eder ve bizi kuşatırsa, biz sizi sonuna kadar koruyacağız. Sakın sizi bırakacağımızı düşünmeyin. Diyelim ki, biriniz kafileden koptu, o an geri gelebilme fırsatınız olmayabilir. Gayret edip kafileye ulaşmaya çalışın."

Erkeklerden Şosenê Hozmırage, Hemedê Mırzê Sılı ile birkaç silahlı biz kadın ve çocukları koruma görevi alıp yanımızda kaldılar. Usê Hemê Mexşi'nin karısı ile İbo Qıcı'nin kız kardeşi de yanımdalar. Çocuğu kucağımda taşıyorum. İlk evliliğimden... Çocuğun babası öldüğünde hamileydim. Çocuk doğunca da, ikinci evliliğe zorlanmıştım. Çocuk açlıktan ağlıyor, memede süt yok. Zavallı kadınlar yiyecek bir şey mi buluyorlar ki, sütleri olsun? O an kucağımdaki çocuğun ağzına memeyi verdim. Çocuk memeyi ağzına alıyor ama süt yok, açlıktan ayak sallıyor. Ben de kucağımda sağa sola beşik gibi sallıyorum, oradaki erkekler birden sırtımı tekmelediler, dediler ki: "Memeyi ağzına ver, ağlamasına müsaade etme. Bak askerler kuşatmış bizi, karşıdan da ayna gibi görünüyoruz, görmüyor musun?" Dedim: "Yahu ocağınız sönsün, şimdi ben cimrilik mi yapıyorum, süt vermemezlik mi yapıyorum? Göğsümde bir damla süt yok, eee çocuk da aç, ne yapabilirim, siz söyleyin?" Kadınlardan biri elleriyle çocuğun kafasını mememe doğru bastırdı, ağzını mememe dayadı. Erkekler arkamdan omuzlarıma çöktüler. Kadınlar çocuğun kafasını mememe bastırdıkça, çocuk kollarımla göğüs kafesim arasında sıkıştı, kendimi oynatmama bile izin vermediler. Birkaç dakika içinde çocuk nefessiz kalarak, kucağımda kaskatı kesildi. Cansız bedeni kucağımda öylece kala kaldı. Yaa... Kurban olduğum... Biz neler gördük... Tanrı Tanrıysa, bize bunun hesabını nasıl verecek?

Orada bulunan kadınlar beni tembihleyerek: "Bak bacım," dediler, "sakın sakın çocuğun boğularak öldüğünü kimseye söylemeyesin. Çocuk evin fidanıdır. Sorana 'aniden öldü!' dersin. Demenanlılar çocuk için kavgaya tutuşup birbirini öldürürler sonra." Dedim ki, "Be bacım, öbür dünyada günahkârım, ilk eşimin yeminine sadık kalamadım. Şimdi de ondan olan çocuğumuza sahip çıkamadım, topraklar başıma, ne edeyim ben?"

Kucağımdaki cansız beden ile akşama kadar kalakaldım. Akşamüstü, erkekler kendi arlarında görüşüp, söz birliği ederek çocuğun babasına, çocuğun aniden fenalaşıp öldüğünü söylüyorlar. Adam da bunlara soruyor tabii, "Sapasağlam bir çocuktu, nasıl olur da aniden ölür?"

Gün batımına kadar Usê Hemê Mexşi'nin eşi ve İbo Qıci'nin kız kardeşiyle beraber aynı yerimizdeyiz. Eşim yanıma gelip, "Bana doğruyu söyle kadın. Diyorlar ki: 'Çocuk boğdurulmuş.' Bu çocuk eceliyle mi öldü, boğduruldu mu?" diye sordu. "Boğdular," desem, Demenanlılar birbirine girip, köklerini kazırlar. Kendi kendime, "Bu boğuldu, artık bir daha geri de gelmez. Bunlar da birbirine girer. Acının büyüğünü esas o zaman yaşarım," dedim. Adam bir-iki mavzer dipçiği dürttü sırtıma, "Neden konuşmuyorsun?" dedi bağırarak. Ne "öldü" dedim ne de "boğuldu" dedim. Dipçiklerin sayısını da, şiddetini de arttırarak, "Konuşmadığına göre bu çocuk boğdurulmuş demektir," dedi. Yanımızdakiler aramıza girerek adama müdahale ettiler. Yemin billah ettiler. "Zavallı kadından ne istiyorsun? Bu çocuk öldü. Varsayalım ki, boğuldu. Bu dağda boğulan yalnızca senin çocuğun mu? Yüzlerce çocuk boğuldu!" dediler.

Birkaç metre basma kumaş vardı yanımda, o basmayı çıkardım, sardım yavruma. Bir çukurcuk kazdım, indirdim çukura, yerimizden kalkıp yürüdük. Evet ya... Size kurbanım... Tanrım... Yaa... Ne acılar çektik...

Demenan erkeklerinin hepsi de yiğitti. Khêji ailesi yaşıyordu, bütün aile hepsi yaşıyordu. Hemedê Cıvraili, Qemerê Cıvraili, Usênê Cıvraili üç kardeştiler. Cıvrail vardı. Hemedê Mırzê Sıli oradaydı. Mırzê Sılê Hemi, Welê Hemê Mıli, Alê Khali, eşim Hemıli, Qemerê Sılêmani hepsi oradaydı. Bor ahalisinden Yıvısê Sêy Khali vardı, Xıdê Memê Khêki vardı, Hesê Sıvecani vardı, İmamê Qemê Cengi vardı. Hepsi de aslandı aslan... Yıvıs vurulunca, üstüne ağıt yakıldı:

Askeri Bor eteğine saldılar
Anavare karşısına yaydılar
Alay komutanı
Pir Xatune Tepesi ardına saklar kendisini
Oradan dürbünle bakar
Söylenmeye başlar:
"Yıvıs hem silah sıkar, hem ağıt yakar
Dilinden anlamıyorum ki
Bize ne laflar atar
Akşam olduğunda, gün batar
Yıvıs sahipsiz kalmış yüklerce silahımızı sırtlar!"

Yıvıs de der ki,
"Azrail yaşamama izin verirse
Sanma ki, askerlerinden bir tek nefer yaşar"

Gidin bakın hele, o ne şin ne şivan sesidir
Kavgamıza tanık, gökyüzünü yarılayıp donan güneştir
Mağaranın önünde vurulan
Yiğidim, aslanım Qemerê Sılêmani'dir

Akşam oldu, asker Dere'ye girdi
Yağlı kurşun Yıvıs'ıma değdi
Anne-babaya kim götürsün bu kara haberi
Katlimizden sonra, ne ola ki aşiretlerin hali

Yanası Bor u Gıniye, sırta bakar
Yiğidimin vücudundan al kan akar
Uyan Yıvıs'ım uyan, kaldır başını
Biz Demenanlıları öldürenler
Bu işi rüşvetle, parayla yapar

Yıvısê Sêy Khali kavgaya tutuştuğunda, akşama doğru çatışma alanını teftişe çıkıp, asker silahlarını toplardı. Odun istifi gibi sırtlar, götürüp saklardı. Ah vah... Ah ile vah... İşitme duyum zayıflamış... Aklım gitmiş... Öyle bir zamanda geldiniz ki... Şaşkın zamanımda... Başım sanki benim başım değil... Dilim sanki benim dilim değil... Konuşmaya mecalim yok...

Kurban olduğum canlarım
Tanrı sizi ve çocuklarınızı korusun
Sizi ve evlatlarınızı esirgesin
Acı gün göstermesin
Belayı kurbanlarınıza, lokmalarınıza, ibadetinize saysın
Masum evlatlarınızı atalarınızın ödediği bedelle sakınsın!
Eski halim olsaydı, neler anlatırdım neler.
Dünyanın bin bir halini...
Eski gücüm de yok ki anlatayım.

* * *

Hemedê Cıvê Khêji, önce amcası Qemê Khêji'nin kızıyla evliydi. O kadından bir kızı oldu. Sonra Qemerê Sılêmani vurulup öldürülünce, Hemedê Cıvraili amcasının kızını kovdu, Qemerê Sılêmani'nin karısını aldı. Birinci eşini kovduğunda, ondan olan kızı artık gezebiliyordu. Kız deme... Ay ile güneşin kızıydı sanki. İşte o güzeller güzeli kız yetim kaldı. Qemê Khêji'nin kızı, kocasının inadına kızının banyosunu yaptırdı. Oturdu saçını taradı, güzel güzel ördü, temiz el-

biselerini giydirdi. Biz Demenanlılar hepimiz nehrin kıyısına vardık, karşıya gececeğiz. Göç kafilemiz önde, biz arkasında yürüdük. Qemê Khêji'nin kızı, kızı Fatose'yi köprünün ortasında durdurdu, orada bırakıp yürüdü. "Beni kovdu, kızı yetim bıraktı. Başka bir kadın almasını biliyor da, kızına neden sahip çıkmıyor? Kadın başımayım, bu dağda kızı gezdirecek kudretim yok, besleyemem, kızı babası yanına alsın!" dedi.

Yolumuz üstünde köprü olan bir dereden geçiyor. Köprüden karşıya geçiyoruz. Diğerleri ardımızdan geliyorlar. Hemedê Cıvraili bizden geride oyalandı, yeni karısıyla beraber bizi takip ediyor. İlk eşinden olan kızını, annesi köprünün üstünde bırakmış, kız hâlâ orada bekliyor. Babası ona yaklaşınca, kollarını kaldırdı, kanatlarını çırptı. Öyle sevindi ki, babasının onu gelip alacağını sandı. Baba kızı almayıp geçti. Kızı, üvey annesi de almayıp, o da es geçti. Hemed eski eşine döndü, "Ben kızı almadım, sen de almayacaksan suya ver!" dedi. Kadın elleriyle kızı itip, köprüden suya attı. Kız dalgalara bir battı, bir çıktı, bir battı, bir çıktı, gözlerimizin önünde diri diri gitti öyle...

Niceleri çocuğunu boğdu, niceleri suya attı. O dönem sıkıntılı bir dönemdi, "yüz adam gideceğine biri gitsin" diye var olma savaşı veriliyordu.

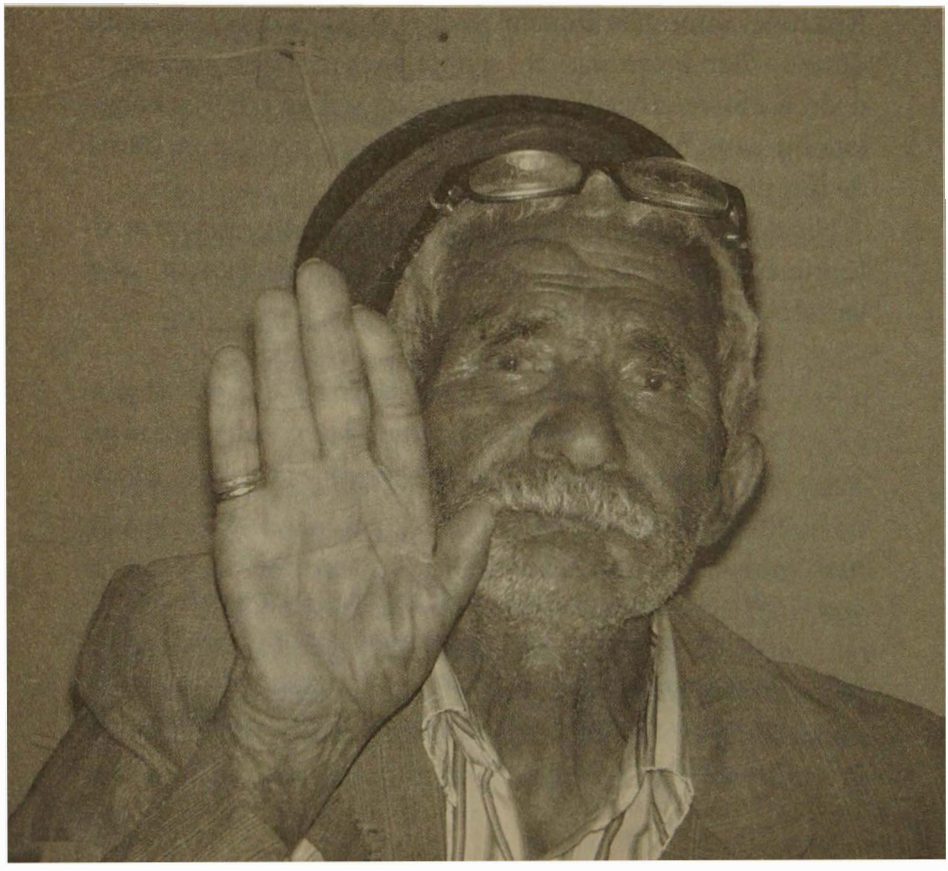
> *"Ma çı di ma çı nêdi, ma êjiatê na dina di... Derdê ma giraniê... butu marê defteriê, pelge ve pelge demdayme, yêne ra ma viri; zerrê ma poynenê; ez qedaê bıray bıcerine... Haq, çıtu bıne guna mara vecino?"*

> "Biz neler gördük, neler... Dünyanın olanca gamını çektik. Dertlerimiz ağır... Yazılı bir defterdir, yaprak yaprak çevirdikçe hatırlanır her biri... Yüreklerimizi gam kederle çürüttüler, canım kardeşim... Tanrı, masumlarımızın vebalini ya nasıl taşır?"

"Atlar tepişir, eşekler ayak altına gider"

ANLATICI Usênê Borê Sereni / Hüseyin Gül

Kayıt yeri, tarihi: Mamekiye (Tunceli-Merkez), 12 Ekim 2009
(Cemal Taş, Mikail Aslan)



Ben Bor'danım. Babamın adı Hıdır, benim adımsa Usên. Bizim kabileye Khalê Soyigiller diyorlar. Demenan aşiretindeniz. Yukarı Bor köyünde dünyaya gelmişim. Annem, ben çocukken ölmüş. Yaşımı bilmiyorum ama '38 yılında on-on iki yaşlarında olduğumu hatırlıyorum. Ben hanemizin tek çocuğuydum, ne erkek kardeşim ne kız kardeşim...

Bor'da arazi sınırlı, ekmek kıt, insanlar çokmuş, geçim derdi varmış. Babam idaresine çare bulamayınca, oradan Paxê Suru'ya göç etmiş. Kımıl zararlısının ekinleri yok ettiği o yıl babam Bor'dan göçünü almış. Hayal meyal hatırlıyorum; Sogayıge'den Paxê Suru'ya uzanan yol üzerinde Bavaê Sadıqigil'in bir değirmeni vardı. O yol üstünde bir de Wêliyê Bavogil'in bir değirmeni daha vardı. O iki değirmeni hatırlıyorum. Paxê Suru'da bir-iki yıl kaldık, oradan taşınıp Kureşanlıların Howare köyüne konduk. Howare'de iki-üç yıl kaldık, tabii ben çocuktum ama hatırlıyorum. Oradan da Hopıke'ye göç ettik. Hopıke'ye, Hesenê Hemedê Khalıki'nin yanına gittik.

Hopıke'de birkaç yıl kaldık, askerler geldi! Ahalinin kırımdan geçirildiği yılın öncesiydi. Bir önceki yıl mezraları, yay-

la evlerini boşalttılar. Ahalilerini merkez köylere topladılar. Köylerinden çıkardıklarının bazılarını Qawune'ye, bazılarını Çanture'ye, Qılaçiye'ye, Qeredere'ye götürdüler. Bizi de Ali Efendiê Qılaçi'nin köyü Rewune'ye götürdüler. Asker Hopıke'ye geldi... Hopıke sulak bir köydü. Her yanı bahçe bostandı. Yımamê Demigiller'i, Süleymanlardan Hesen ve Hemed'i öldürmek üzere ağır makinelinin önüne dizdiklerinde, Hemed dedi ki: "Ben Rus seferberliği sırasında askerlik yaptım." Meğer asker arkadaşı geçen zamanda rütbe alıp yüzbaşı olmuş, kendilerini kurşuna dizecek birliğin başında o eski asker arkadaşı bulunuyormuş. Bunun üzerine o rütbeli, askerlerine işaret verip Hemed'i grubun içinden ayırdı. Rütbeli dedi: "Bu Hemed, benim asker arkadaşım, seferberlikte birlikteydik."

Aynı yıl Sogayıge'den Aliê Gaxigil'i, Mazgirt geçidine götürüp orada öldürdüler. Sonraları bir adam anlattı bana, Aliê Gaxi'yi Hopıke'ye getirip orada sakalını yoluyorlar, sakalından bir tel bırakmıyorlar! Adamcağıza çok hakaret ediyorlar. Aliê Gaxi Seyitti, Kureşanlıların büyüğüydü, ozanlık yapıyordu.

Önceki yıl askerler Demenanlılar üzerine gitti. Demenanlıların bazıları teslim oldu. O yıl babam Hakkın rahmetine kavuştu. Annem zaten çok önceden ölmüştü. İki halam vardı, birini Hopıke'de askerler öldürdü, diğeri de bu son senelerde eceliyle öldü. Babam öldükten sonra ben Süleymanlar bölgesindeki Hopıke'de kalan halamın yanına gittim. Ama önce Kerzu'ya yerleştirilmiş amcamın yanına gittim. Amcam, 1937'de teslim olmuştu. Dayımgil Derê Haygi'de, Kerzu diye bir yer var, oraya yerleştirilmişler; aç, susuz perişanlık içindeler. El değirmeniyle bir avuç arpa öğütüyorlar onu bulamaç yapıp yiyorlar, başka da bir şeyleri yok. Ne mal ne davar... Orada amcam bana dedi: "Git dilencilik yap, birileri sana bir parça bir şey verirse onunla karnını doyur, halimizi görüyorsun."

Baktım ki, amcamla birlikte aç kalacağım üç hafta sonra halalarımın yanına sığındım. Halalarımın biri evli, diğeri daha bekardı. Evli olanın benimle yaşıt bir oğulluğu vardı. Halamlar hem o çocuğa bakıyorlar hem bana... Elbiselerimizi yıkayıp banyomuzu aldırıyorlar. Büyük halamın birkaç baş davarı ve de üzerinde yatacak kilimlerimiz vardı. Ben şimdi kendimi methedem, ayıptır! Dünya ahrette el âleme karşı *yüzüm karalıdır*. Biz çok fakirdik. Gerçeği söylemeyen Hakka düşmandır! *Yahu yalan söyleyen, hakikat düşmanidir. Heqsızlık yapan da Heqqa düşmandır. Yahu, ben anasız babasızım, ez torê (ben sana) heqetine qonuşuyorum, ele bil ki, heqetin qonuşuyorum. Mı uza (ben orada) dilençine kerde.*[1] Diğer sene oldu, '38'de asker dağdan çekildi. Biz dedik, asker çekildi, biz kurtulduk! *Nerde?* İki üç gün geçmedi daha büyük bir kalabalıkla döndüler. Paxê Suru'dan askerler Hopıke'ye geldiler, muhtar dedi: "Aramızda bulunan Demenanlılar ve Haydaranlıları, askerler, kendilerine teslim etmemizi istiyorlar." Ben halamın oğulluğuna dedim: "Gel biz kaçalım, gidip kayalıklara saklanalım!"

Çocuğun basireti bağlandı, benimle gelmeyi kabul etmedi. O gelmeyince ben de kaçmadım. Bizi meydana toplayıp beklemeye aldılar. O arada askerler Qawune ve Textêxel köylerine bir yıl önce yerleştirilen Demenanlı aileleri de toplamaya gittiler. Bir kadını kucağında çocuğuyla getirdiler, kadın perişan haldeydi. Kucağındaki çocuğu öyle güzeldi ki, alıp göğüs kafesine bastırasın geliyordu. Saçının perçemi alnına düşmüş, öyle melül, masum bakınıyordu çevresine. Masum, hiçbir şeyin farkında değildi. Seyitızlı birini aşağıdan getirdiler. Hopıke muhtarı yanındakilerle bizi sığınmacı bulunduğumuz evlerden toplayıp askerlere teslim etti. Sağ-

1 Bu son satırlarda anlatıcı meramını Türkçe ifadelerle dile getiriyor. Hikâyesinin sonrasında da anlatıcının arada Türkçe olarak ifade ettiği kırık dökük cümleler, kelimeler italik olarak verilmiştir – ç.n.

dan soldan getirilenlerle bizi bir araya getirdiler. 35-40 kişi kadar kadın, çocuk, birkaçı yetişkin erkek...

Rayver Sey Sılêman, Rayver İmam Wuşe de bizim kafile içindeydiler. Henüz Hopıke'deyken, Rayver Sey Sılêman'ın elini kolunu sıkı sıkıya bağladılar. Sonraları onun adıyla anılan bir ağacın (Lêa Rayveri) yanında silahların cayırtısı koptu. Dönüp baktık ki, Howare ile Hopıke arasında bulunan o yerde askerler, Howare'den toplayıp getirdiklerini yaylım ateşe veriyorlar. Bir anneyi, iki oğlu, iki kızıyla birlikte oracıkta öldürdüler. O zaman anladık ki, bizi de öldürecekler. Bizi bir yere oturtmuşlar, halam ağlıyor, dizlerine vuruyor, bir yandan da biz iki çocuğa, "Dalımın altına sokulun," diyordu.

Arkadan askerin biri halamın belinin ortasına öyle bir süngü çaktı. Süngü çakarken de, bağırarak bir şeyler söylüyordu, dilini bilmiyoruz ki, ne dediğini anlayalım. Halam süngü darbeleriyle kana boyandı, yüzükoyun yere serildi. Bizi orada biraz daha beklettiler. Artık güneş yükseliyor. Belli ki, bizim güneşimiz akşama varmadan sönecek. Oradan bizi ayaklandırdırıp bayır aşağı sürmeye devam ettiler.

Textêxeli'de Kureşanlı birinin evinde bir Demenanlı kalıyordu, hem elinde hem de bacağında yılancık yaraları taşıyordu, onu da getirip bizim kafileye kattılar. Bizi Sogayıge'ye doğru sürüp dereden karşı kıyıya geçirdiler. Sogayıge'den Xıdê Hami dedikleri Kureşanlı biri var, eski yazı okuryazarlığı vardı, bekçilik yapıyordu. Daha evvel, "Hükümete karşı gelmeyin," diye ahaliyi uyarmış. O yanımızdan geçip giderken Rayver Sey Sılêman geriden seslendi:

– Xıdê Hami, Xıdo!

Paxe Suru karakolunda görevli Memedali Çavuş ve bir manga askerin arasında ilerliyoruz, Xıdê Hami bize dönüp dedi:

– Ne diyorsun?

Rayver Sey Sılêman, cebinden cüzdanını çıkarıp ona doğru fırlattı.

– Al bu sana hayrım olsun! Bu para sana ahret sadakam olsun!

O zamanlar cüzdanlar, mumlu bezlerden yapılıyordu, cüzdan bezi birkaç kat üst üste katlanıp ortasından kayışla bağlanıyordu. Rayver Sey Sılêman'ın ucundan tutup fırlattığı cüzdanı, Xıdê Hami havada kapıp, arkasına bakmadan beraberindekilerle uzaklaştı. Cüzdanda ne kadar para vardı bilmiyorum. O zaman kimse de pek kâğıt para bulunmazdı. O zamanın yüz lirasıyla insanlar dükkân açıyordu. Askerler, öğleye doğru Textêxeli Deresi'ne indirdiler bizi. Dere kıyısında mazı ağaçları vardı. Orada arkamızda ağır makineliler kurdular, ateş emri verdiklerinde, yetişkinler dedi: "*İllahiillallah, Muhammed'e Ressullullah, ya İmam Hasan, ya Hüseyin bugün sizin gününüzdür!*"

İnsanlar salavat getirdiklerinde, *qiyamet qopti artıx sana ne diyem, başımıza qiyamet qopti...* Ateş ettikleri zaman aynen değirmen taşı gibi çark döndük, hani bir kalburla un elersin ya, işte öyle patır patır döküldü insanlar. Artık hesap etmedim kaç kere şerit değiştirdiler, kaç namludan ateş ettiler. *Bir ataş, bir ataş... Sana ne diyem.* Doldurup doldurup üzerimize boşalttılar. Zaman sonra kendime geldim ki, bu şekilde yere uzanmışım, uzun beyaz gömleğim kandan simsiyah kesmiş. Üzerimdeki kan kurumuş, ben bilmiyorum ki, arkamda asker duruyor. Demek içi elvermiyor beni öldürmeye. Askerin varlığını fark edince sırt üstü yine yere uzandım. Korkudan kaskatı kesildim. *Heqqetini qonişam, isterse inanın, ha inanmayın.* Ha böyle sırt üstü yatıp kendimi ölüme verdim. Öyle kaskatı beklerken baktım ki, askerin biri süngüyü taktı, kolumdaki ipi kesti. A böyle ayağımdan tutup taşın çakılın üzerinden beni sürükledi. On metre kadar

sudan uzaktayız. Askerin biri daha kavuştu, beni başımdan tuttu, öteki de iki ayağımı kavradı, beni havada bir iki sallayıp, yardan aşağı attılar. Yar dediğim kavak boyundan yüksek bir kayalıktı. Irmağın kıyısına bir düşüş düştüm ki, bana bu canı veren vermez olaydı! Ne dünyaya geleydim ne de o günü göreydim. Üzerime düşen o leşlerin altında öleydim, leşlerin altında kalakalaydım... Askerlerin geri çekildiği boşlukta, kendimi aha böyle suyun altına çektim. Korku belası işte, akıl başka türlü çalışıyor o dar saatte, düşündüm ki, asker yarın dibinde de sağ kaldığımı görürse, yukarıdan bana tüfek sıkar, üzerime taş, kaya atar. Bu sol elimi ağzımın üzerine kapattım, kendimi suya yuvarladım. Suyun dibinde hani bir tavuğun, horozun başını vurursun, daha can çekişmeden çırpınır ya, ben de öyle suda çırpındım. Suyun içinde *waxto ke na nefesê mı kesilmiş beno* (suda bu nefesim kesildiğinde), ha böyle elim ağzımın üstünde, ha böyle *'huuu, huuu, huuu*" ediyorum, ayaklarımı basacak bir yer arıyorum, ne ayak basabiliyorum ne suyun üstüne çıkabiliyorum. O kadar ki çırpınıyorum.

Çoktan az bir zaman, epeyce yani su beni götürdü. Böyle bir taşa ayağım takıldı, değirmen taşı gibi yusyuvarlak... Ayağımı sıkıca taşa yapıştırdım. Arkam Tunceli, önüm Pax Köprüsü öylece durdum. Suya zorum yetmiyor, su öyle bir çarpıyor ki, böyle tepeden tırnağa titriyorum. Yahu baktım ki, akşam alacası çökmüş, ay ışığı huzmeleniyor suda. Gece aydınlığıdır yani ha! Baktım ki, bir ceset geliyor suda. Meğer halamın oğlu... Böyle yanımdan geçtiğinde, ben bilmiyorum ki, kurşun bu elime değmiş, taşın üzerinde beklerken sol elimden yaralı olduğumu fark ettim. Diğer elimi uzattım halamın oğlunun elinden *tutmağ için*... Ha baktım ki, o da benim elimi tuttu. O zaman anladım ki sağdır! Elimi tutunca ayağımı taştan kurtardım...

[Çene altını işaret ederek] Su bazen burama, [göğsünü

işaret ederek] bazen burama geliyor... Irmağın büyük kolu Harçiğe tarafında kalmış, bulunduğumuz kolda su daha sığ akıyor. Tabii işte suyun bir yarısı diğer koldan, bir yarısı bizim bulunduğumuz koldan akıyor. Ne zaman kıyıya ayak basmaya niyetlensem, makinelinin takırtısı geliyor! O takırtılardan korkup suya dönüyorum. Bak, *çocux aqli işte, duymamış, görmüş yaşamış ondan korkuyor işte. Diyor, yine ateş eder bizi vururlar.* Meğerki, daha yukarılarda o otomatik tüfek sesi başka Demenanlıları taramak içinmiş, ama ben öyle zannediyorum bize ateş ediyorlar: *"Gır, gır, gır" otomotik sıkıyorlar*, elinden tuttuğum çocuğu karanlık bir kıyıya çektim nihayet. Çocuk kendisini suya çekti. Peşi sıra suya dalıp yeniden onu kıyıya çektim. Baktım ki, yeniden suya doğru sürünüyor. Bıraktım... Daha peşinden gitmedim yani... Sonra dayanamadım yine gidip suda yakaladım onu. Üçüncü defa suyun altında kolundan tutup kumun üzerine çekince, ben öyle zannettim ki, yukarıdan gök üzerime çöktü! Yani öyle zannettim göğün ağırlığı üzerime bindi ha! Hem kan tutmuş beni hem de ölüm korkusundan demek ki, ikimiz de mum gibi söndük. Bir daha kendime geldiğimde üzerine yıkıldığımız kumun sıcaklığını hissettim. Yani ki, gün ışığının sıcaklığına uyanmışım. Dinle! Yani sen bilen birisin ha. *Düşmüş, qaxmış gezmişin*, ırmağın kumu ısınmış, ertesi gün olmuş, güneş yükselmiş, ben kendime gelmişim. *Kardeşime söyliyem*, baktım ki iki Kureşanlı geliyor öteden... Biz onların köylerinde yaşıyorduk, onlar bizi tanıyor, biz onları. Kimsesiziz, anasız, babasızız. Onlar gelip yaralarımıza baktı, arkadaşım için biri dedi: "Buna değen kurşun, değdiği yeri çok yaman dağlamış, bunun iflahı yok, bu can verir."

Burasından [alnını işaret ediyor] vurulmuştu, alnının açıklığından değmiş, aha böyle bir çukur almıştı. Üç tane burasına [sağ göğsünü gösteriyor] değmiş, sırtında pencere açmıştı. Böyle kendisini çevirip ağır makineliye bakmış ya,

kurşunlar sağ yanından değmiş arka sol yanından çıkmıştı. Benim de, bir kurşun üst dudağımdan değmiş dudağımı yırtarak çenemden çıkmıştı, üsten çenemden üç süt dişlerimi de dökmüştü. Kurşunun biri ayağıma, iki tane kalçama değmiş, etimde yol almış ama kemiğime ulaşmamış... Bizi yan yana dizip, ağır makineliyi arkamızda kurdukları sırada, biz dönüp arkamıza baktık ki, hele bize ne zaman sıkacaklar! Ateşe başladıkları sırada aha ben böyle oldum, böyle oldum [girdiği şekilden şekli, halden hali tarif ediyor]. Beni gözle, işte böyle, makinelinin namlusunu aşağı, yukarı indirip kaldırıyor, sağa sola çeviriyorlar. Namlunun doğrultusuna göre kurşun her defasında başka bir yerimden isabet etmiş o sebeple. Ben böyle bakınca kurşun üst dudağımdan isabet ediyor alt dudağımı parçalayıp çıkıyor. İşte o yara izi... [Dudağındaki yara izini gösteriyor] Buramdan değiyor böyle dudağımı koparıp götürüyor. Benim süt dişlerimin üçünü de yukarıdan götürmüştü ha. Alt dudağımı da çenemden kopardı. Ağzım kapanmıyor, nasıl kapansın, alt dudak mı kalmış...

Üç gün üç gece karayılanlar, karıncaların önünden ben o çocukla sazlıkta, bükte bir o yana bir bu yana dönüp durdum. Üç gün üç gece söğütlüğe, kavaklığa vurdum, meşelikte *gezu*[2] toplayıp getirdim ki, açlıktan ölmeyek. Şimdi kardeşime diyem, her şey başıma geldi, *her çi mı unutmuş kerdo* (her şeyi unuttum), ama canımıza musallat olan o karıncalar aklımdan gitmiyor. Hani bir leşten paylanmaya kurtçuklar, böcekler, sinekler yarışır ya, öyle kımıl kımıl bir afet kaynıyor üzerimizde... Be mübarekler durun hele ölek, ondan sonra leşimizi yiyin yiyecekseniz! Hama yılan çıyan ne bilsin biz düştüğümüz yerde öyle ölü gibi yatınca, kurt-karınca da iştaha geliyor irin bağlamış yaralarımızın kokusuna! İnanıyor musun? Allahına inan ha... Daha o karıncaların verdiği

2 Gezu: (Kırmancki) Bazı seneler aşırı yaz sıcaklarında meşe yaprakları üzerinde biriken balımsı, doğal şekerleme.

acıyı duyar gibiyim. Yattığımız yerlerde üzerimize sürüsüyle geliyorlar böyle kerpeten gibi canımızdan parça parça et koparıyorlar. Yerimde duramıyorum, canımın acısıyla dolaşıyorum, yiyecek bir şey de bulamıyorum. Gidip ağzımı ırmağın suyuna dayıyorum, bir yudum su gidip kursağıma ulaştığında ben öyle hissediyorum ki, göğsümde ateş yakmışlar, *ona göre pay biç!* Ya sen çocuk değilsin, *sen bilensin, gezmişin, görmüşün ha*, ona göre canımın acısını düşün artık. Dördüncü gün baktım ki, artık can vermek üzere, kendisine bir iki kez dedim: "Gel, gidelim halangile."

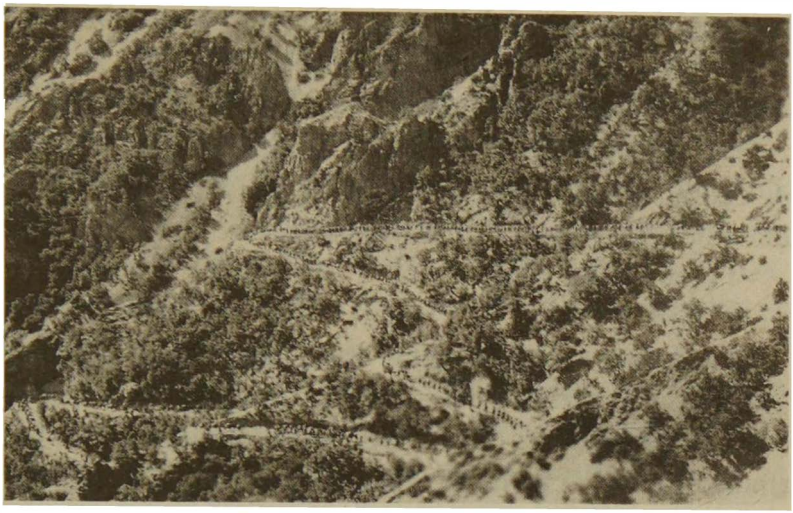
Halamın oğulluğunun halası var, biliyorum ki onları daha kırmamışlar. İstiyorum ki, onu halasının yanına götüreyim ama gözlerini açmıyor. Bir-iki adım suya atıyorum, geri dönüp çocuğun başına gidiyorum, başını kaldırmıyor. Birkaç kez karşıya geçmek için suya girdim her defasında geri döndüm, son kez dönüp geriye baktığımda gördüm ki, artık başını topraktan kaldırmıyor. Bırakıp Textêxel köyüne gittim, Aliê Seyitaligiller Rehberlerimiz oluyordu. Onların evine gittim. Aliê Seyitali'nin karısı Ana, ateşte bulamaç pişirdi, beni sırt üstü yatırıp, yağlı bulamacı kaşık kaşık ağzımın boşluğuna verdi. Bana bulamacı yedirdikten sonra, dedi: "Haydi kalk, yoluna git!"

Ben kalkıp Piku'ya gittim, oradan Ova Çole'ye, oradan Heniyê Ğerji'ye dönüp dolaştım. Ortalıkta büyümüştüm, her tarafı tanıyordum. Kıyıda köşede salatalık yiyip artığını atmışlar, kavun karpuz kabuğu bırakmışlar, ortalıkta ne buluyorduysam onu yiyordum. Heniyê Ğerji'de suyumu içip Howare'ye gittim. Köyün girişinde Bava Doğan, ekmek alıp bana doğru geldi, ben ekmeğini almadım. Bava Doğan bana dedi: "Köye girme!"

Köye girmeden dönüp Bava İmami'nin armutluklarının oradan, sırtı yukarıdan takip ederek, Qawunê ağıllarından birinde yere uzandım. Öyle vaktidir, birden uykumdan fır-

ladım, meğer davar sürüsü ağılına dönmüş, ben sürünün ayakaltında kalmışım. Aliê Mıstefa'nın kızı, annesiyle davarı sağmaya geldi. Kızcağız bir keçinin boynuzundan tutup annesine doğru çekerken benimle göz göze geldi, korkudan fırlayıp öteye düştü. Ben uyanığım, onun tepetakla oluşunu izliyorum yattığım yerden. Üzerimde arı kovanından boşalmış gibi sinekler sürüsü uçuşuyor. Perişan bir haldeyim. Kardeşime söyleyeyim, davar sağmaya oturmuş kadın dedi: "Ne bela geldi de sana, öyle tepetakla oldun kızım?" Kız, beni işaret edip dedi: "Burada yatan nedir?" Demek beni bir şeye benzetemiyor ki, "Bu nedir burada?" diyor. Annesi beni görünce, "Kızım," dedi, "git bana içeriden bir tas ve bir kaşık al getir."

Kız gidip bir bakır tas ve tahta kaşık getirdi. Annesi keçiyi sağıp o tasla bana süt getirdi, sırt üstü yattığım yerde kaşık kaşık sütü ağzıma verdi. Ben yerimden kalktım su başına gidip yüzümü ağzımı yıkadım, yallah! Oradan yola düşüp Qeredere'ye gittim. Niye ki? Benim öteki halam orada ama ölü mü, sağ mı bilmiyorum. Halam, Mursaê Aliê Qoji'nin evinde kalıyordu, kendisine "Besa Paşi" diyorlardı. Öyle bir kadın Dersim'de yoktu. Allah'a konuşuyorum! İbraimê Qeremani ona "Besa Çhike" (Kıvılcım - Uçkun Bese) lakabını takmıştı. Bir de diyorlardı, "Çhika Vıliskêri" (Dişbudak Uçkunu)! Qeredere'ye gittim. Orada bir Kureşanlı vardı. Ali Efendiê Qılaçi amcasının oğluydu, adı Aleyder'di, tarladan bana seslenip adımı ünledi: "Usê Xıdi Uso, Usê Xıdi!" Ama adam bilmiyor ki, ben ona cevap verecek durumda değilim. Yaram kurumuş, sıcak başıma vurmuş, sinekler üzerimde oğul veren arı gibi vızıldıyor. Ona ses veremeden geçip Ali Efendi'nin evine gittim. Adamdan kaçıp, halamın kapısı önüne vardım. Evin üst katına çıkan taş merdiven var, merdiveni yarılayıp oraya yıkıldım. Ali Efendi'nin kardeşi Hese, halam ve tanımadığım bir kadın evin çardağında kendi aralarında



16 Ağustos 1938, Dersim. Munzur kenarından Kızıl Dağ'a çıkış.

kırımdan konuşup, diyorlardı, "Milleti kırıp bitirdiler. Milleti 15 Temmuz'da kırmaya başladılar. Bugün 33 gün olmuş, dediklerine göre Tunceli'de makineleri soğutmuyorlarmış. Aliê Efendi'yi de götürmüşler; kaymakamın karısı mı, yüzbaşının karısı mı artık kimin karısıysa, onu kaçırtmış, diyorlar . Aliê Efendi de dağa gitmiş."

Kendi aralarında konuşuyorlar, beni görmüyorlar. Ben merdiven taşı üzerinde böyle oturmuşum. Onlar epeyce konuştular. Komşu evin damı arkadan Ali Efendi'nin damına bağlanıyor. Evde bulunan Ali Efendi'nin karısı ve tanımadığım o kadın, yandaki dam üzerinden çıkıp gittiler. Beni görmediler. Onlar gidince ben kalkıp merdiveni son basamağına kadar çıktım, ayağımı son basamağa atar atmaz halamla göz göze geldik, halam zaten rahatsızdı, cuma günleri bayılıyordu. Şimdi adını andım, günahını çekiyorum onun, gözü bana değdiğinde çığlığı basıp, *"Pheppo, khekko!" dedi ve* boylu boyunca yere devrildi. Onun bağırtısına Hesen geri geldi, yanı sıra Wusê Xane'nin kızı da koşup geldi. Bana sordular:

– Nedir? Ne olmuş?

Ben cevap veremiyorum, onlar ısrarla soruyorlar:

– Ne oldu? Sana ne olmuş böyle?

Yaram kurumuş, konuşmaya ağzımı açamıyorum. Tepemde uçuşan sinekler benden daha fazla ses çıkarıyorlar! Bana biraz su verdiler, ağzımı aralayıp dedim:

– Kurşun değdi bana!

Tabii halam kendisine geldi. Bana darı unuyla yağlı bulamaç pişiriyorlar. Evde ne arpa var ne buğday, darı unuyla bulamaç pişiriyorlar. Halam üzerimdeki elbiseyi soydu, başındaki yazmayı çıkarıp üzerime örttü. Eskiden kadınların yazmaları çok genişti, ben de zaten çocuğum, yazma bütün bedenimi sarınca sineklerin saldırısından bir an kurtuldum. Halam hazırladığı bulamacı bir dilim karpuzla birlikte yanıma indirdi. Elbiselerimi götürüp çeşmenin kurnasında yıkadı. Güneşte kurutup getirip bana giydirirken dedi: "Kocam ve oğlum ormana kaçtılar, sen de git evden uzakta yolun kıyısında bir yerde otur."

Köyden çıkıp yol kıyısında bir yere uzanıp yattım. Sabah gün atımında bir çocukla birkaç yetişkin yanıma gelip sordular, "Yahu sana ne olmuş, böyle?" Dilimin döndüğünce olanları anlattım. Çocuğu yanımda bıraktılar, diğerleri köye döndü; yoğurt, ekmek, yağ, et getirdiler. Yanımıza alıp ormanda yiyelim diye. Gelip bana eşlik edenlerle birlikte Qeredere'nin arka taraflarından ilerliyoruz. Halam da bizimle beraber. Biraz yol gidince, azığımızın bir kısmını orada bir yere sakladık. Bir kısmını yanımıza alıp yola devam ettik.

Mazgirt Geçidi'ne doğru, Minê Osnêni çeşmesi diyorlar, orada soluk almaya durduk. Başımızda iki kişi belirdi, Ali Efendi'nin kardeşi Hesen, diğeri de yarıcıları Xıdo idi. Bu iki adam bizi yakalayıp askere teslim etmek için arkamızdan gelmişler. Halam onları görünce yine bayıldı. Paso De-

menız de bizimleydi. Paso, Hüseyin Kızılaslan'ın yakınıydı. O da Demenanlı'ydı, Hega u Pil köyündendi; yaşlı biriydi, bir oğlu da yanındaydı, yüzünü Düzgün Baba Dağı'na çevirip dedi: "Bizim davamız Düzgün Baba'nın davası olsun!" Beni de tekrar askere teslim etmeye götüreceklerini, söylediler. Emir gelmiş sağ kalan Demenanlıları istiyorlarmış, bizi teslim etmezlerse kendilerini de öldürülecekmiş. Ben ağlamaya başladım... "Xıdo, Xıdo sen de yetimsin, benden ne istiyorsun?" dedim.

Paso Demenız'ı, beni, Hesen Koç ve Wusê Momê Qıji'nin oğlunu önlerine katıp götürdüler. Paso Demenız oğlu için ağlayıp, dövünmeye başladı. Ben de ağlıyorum... Halam ve oğlunu geride bıraktılar. Bizi götürüp bir yere kapattılar. Kapattıkları yerde bir gece kaldık. Sabah uyandık ki, Paso aramızda yok. Onu götürmüşler. Ali Efendi'nin kardeşi Sey Mamudo Qız dedikleri bir adama teslim etmişler onu. Dünya malı için adamı götürüp öldürtüyor. Bazı insanlar vardı iyi yürekliydi, kimileriyse çok zalimdi. Dağ taş Demenanların izini sürüyorlardı. Devlet para veriyordu onlara, kimileri de zalimliklerinden ihbarda bulunuyorlardı. Sana şunu söyleyeyim, askerlerin içinde iyi insanlar vardı. Bizim milletten bazı insanlar, askerden daha beterdi!

Evet... Paso Demenız'ı götürüp teslim ettiklerinde, şakaları olmadığını anladım, bizi beklettikleri yerden kaçıp Qılaçiye'ye gittim. Orada Ali Efendi'nin Lolanlı karısı yırtık dudağımı böyle birbirine yaklaştırdı ama elleri titredi, yaramı dikemedi. Bir Suranlı oradaydı, o çuvaldız alıp dudağımı dikmeye başlamadan önce parmaklarıyla yaramdaki kurtları temizledi. Yaram hem irin bağlamış hem kurtlanmış... Öyle eziyet çektim ki, sana ne diyeyim. Bir yandan zulüm, bir yandan fakirlik, kimsesizlik ve de yaralarımdaki kurt... Ben daha sana ne diyeyim. Ben yaramı temizledikçe yeniden kurtlanıyordu. Kurtçuklar hem ağzımdaki yara üzerin-

de hem elimdeki yara içinde kaynıyordu. Ben parmağımı götürüp böyle çenemden kurt çıkarıyordum.

Yahu ben nereye gidiyorduysam kimse beni köyüne bırakmıyordu. Diyorlardı, "Köye girme asker seni görür, senin yüzünden bizi de öldürür." *Heqa inan ki, belki* korkularından öyle yapıyorlardı.

O insanların çoğu öldü, üçü beşi hayattadır. Korku insana olmadık işler yaptırıyor. O zaman çok insanın da iyiliğini gördüm. Evlerine gittiğimde bana süt veriyorlardı, yoğurt, yağ, çökelek veriyorlardı. İnsanlar bana ekmek, su vermeselerdi kurtulabilir miydim? *E ke, hekmek vermeseydi, ben ki ayran görmeseydi, ben ki yağ görmeseydi, ben qurtulur mu?*

Akşam karanlığı çöktüğünde köylerin yakınlarında bir yerlerde dururdum. *Ya köye uzax, ya köyde yaxın, nerede qaranlıx oldu, mesela orda duruyorum. Nire gidecem?* Yazı yabanda yatıyordum. Yayla evlerinde, derelerde geceliyordum. Şimdi o yerler bizden görünmüyor ki, ben sana diyeyim aha şu filan yerde, şurada, burada yattım. Ben sağ kalırsam, sen de bir daha beni görmeye gelecek olursan, seni götürür oraları tarif ederim. Bu Qeredere'de, Ali Qoçi'nin köyünde bir dere var, Ceviz Deresi diyorlar... Dağın dibinde, en çok da gidip kuytu derede yatıyordum. Ne diyordum beni kurt yer, ayı parçalar... Yılan mı sokar? Gece karanlıklarında derelerde, yazı yabanda insanın başına her türlü hal gelirse gelsin, insandan gördüğümden daha beter olamaz, yabanilerden çekeceğim de varsa...

Sık sık çeşme başlarına gidiyordum. Yaralarımı temizliyor, üstümü başımı yıkıyordum. Bazen birileri bana merhemler yapardı. *Nerebend* otu var, onun sütünü şey yapıyorlardı, yaralarıma merhem diye sürüyorlardı.

O uzun yaz günlerde, Temmuz ayında, belka günde, on iki köyü geçmişim a. Bak şimdi, bu Howare'den Qawune'ye gidiyordum, Qawune'den Qeredere'ye, Qeredere'den Qıla-

çiye'ye, Qılaçiye'den Xeverasure'ye, Xeverasure'den Aşağı Çalaqçiya'ya, Aşağı Çalaqçiya'dan Lazvan'a, Lazvan'dan Dinar'a, Dinar'dan Temırtaxt'a, Temırtaxt'dan gidiyordum Taxtesure'ye, Taxtesure'den gidiyordum Çanaxçure'ye, bilmem Sordeg'e... *Bax on, on iki köyü yani temmuz ayında, on-on iki geçmiş, gezmiş biyo, tabii*

Sonraları Hesenê Hemedê Khalık'ın evlerinde altı yıl kaldım. Kendilerine çobanlık yaptım. Hak onlardan razı olsun onların bana verdiği değeri ne karım ne kızım ne oğlum verdi bana. Haneleri güzeldi. Wusênê Anagilin evi, peygamber eviydi. Qeredere, Howare, Qılaçiye her bir köyü dolaşıyordum. İnsanlar bana yiyecek bir şey verdiklerinde yırtık ağzımdan aşağı dökülüyordu. Ben bir ay öyle yırtık ağızla dolaştım. Sonra bir gün Mazgirt, Yetimoğlu dedikleri muhitte bulunan Aliê Qılçi'nin evine gittim. Ali, Yusufanlı'ydı. Birkaç gün o adamın evinde kaldım. Aliê Qılçi, gelinine dedi: "Kullanılmamış sabun getir!" O dedi: "Sabun yok." Aliê Qılçi, gelinine kızdı, "Nasıl yok?" diye...

O adam bana hayli yardım etti. Oğlunu gönderdi benim için *nerebend* otunun sütünü getirtti, tereyağıyla sütü karıştırıp merhem yaptı. Merhemi sürünce sinekler bana iyice musallat oldu. O felaket yılında her taraf ceset, derelerde, yol boylarında güneşin altında çürümeye kalmış insan leşlerinden geçilmiyordu. Bu yüzden kıyamet gibi sinek türemişti, sinekler yağlı yaraya musallat olunca, bana yaptığı ilacı sürmekten vazgeçtim. Aliê Qılçi'nin çocukları Mursa, Hese, Wusên Ali'den de Hak razı olsun! Ben Lazvan'dan, Dinaru'dan, Temırtaxt'tan dolaşıp akşam yine o eve dönüyordum. Dışarıda kaldığım geceler başıma her türlü hal geliyordu. Hopıka Sılêmanu'nun yakınlarında bir mezarlık var, bir gece gidip orada yattım. Yahu gece üzerime bir şey geldi, günahın benim boynuma olsun, ben korkudan başımı kaldıramadım, öyle bulunduğum yere sindim: *Bu tilkidir? Bu yılan-*

dır? Bu ayı mıydı? Bu qurt mu du? Bu domuzdu? Qorxusundan ben başımı qaldıramadı. Sabah gün ağardığında kalkıp köyün karşısına gittim. Gecenin o tuhaf mahlukundan kurtuldum. Bu kez de köylüler yakamı tuttu, dediler: "Sen Demenanlıların yanına gidip, *yataxçılık* yapıyorsun. Artık Demenanlıların devri geçti, şimdi hükümetin devri başlamış, Demenanlıları kırıyorlar."

Yemin billahi ediyorum, ben canımın derdine düşmüşüm diyorum, ne diyorsam çare bulamıyorum. Yahu ben dedim: "Ben dağa nasıl çıkayım? [Ümüğünü işaret ederek] Ruhum aha buradan çekilmek üzere, görmüyor musunuz halimi?" Artık ikna oldular mı, olmadılar mı bilmiyorum ama dediler: "Geceleri, Demenanlılar ormandan çıkıp sizin yüzünüzden bizi öldürüyorlar. Siz çocuklarının başına bir şey gelse bizden biliyorlar."

Textêxel, bu yakınlarda bulunuyor, Harçik'in karşı yakasında bizi kırdıkları o yerde, asker millete görev vermiş çalıştırıyorlar. Çocuk aklıyla yanlarına gideceğimiz tuttu. Orada Seyitızlı biri var, bize kafayı takıp, dedi: "Siz Demenanlılar milletin kırımına sebep oluyorsunuz, sizi devlete teslim edeceğiz." Sılêmanê Qersuni'nin karısı, "Yahu sen bu gariplerden ne istiyorsun?" dedi, "Bunlar zaten belalarını bulmuş."

Neyse bize ekmek verdiler, biz hemen selameti kaçmakta bulduk. Halamın oğulluğu da yanımdaydı, daha ölmemişti. Howare yolunda çocuk epey ağladı. Qeredere'ye gittik. Ali Efendi'nin amcasının oğlu bir Kureşanlı var, bakıyorsun sanki Mısır Melekesi! Beşli mavzerini atmış omzuna, namlusunu aşağıya vermiş... Köyün tarlalarının yakınına vardık. Adam karşımıza çıktı.

– Sizi öldüreceğim, kaçarsanız vururum! Gelin bakalım! Gelin önüme düşün, Demenalıların yerini gösterin bana.

Kureşanlı'yı tanıyoruz, o da bizi tanıyor, onların köyleri içinden gelip geçiyoruz... Yahu ben dedim:

– Kardeş... Seninle Demenan bölgesine gelirsek, onları bulacak mıyız sanıyorsun? Onlar gece yaban kurtlarıyla, gündüz başka bir yerdeler.

Tabii ikna oldu, yakamızı bıraktı, biz geçip köye gittik. Adam "önüme düşün" derken, bizi kılavuz alıp Demenanlıların izini sürmeyi düşünüyordu aklı sıra. Demenanlıları avlayacak, gidip para alacak devletten! O yüzden öyle diyor ha! Qılaçiyeli Ali Efendi'nin amcasının oğluydu, adı da Wel'di. O herifin kendisinde, gayrısında Cenabı Allah'ın verdiği ruha tahammül yoktu. Daha sonraları cehennemlik olup gitti. Avlayacak insan bulamadığında dağ keçisi öldürüyor, yaban kuşlarını avlıyordu, adam canlıya düşmandı. '38'den iki-üç yıl sonra da belasını buldu.

Atlar gibi ağzımda gemle dolaştım

Dudağımdaki yırtıktan içtiğim su ağzımda durmuyordu, ağzıma aldığım sıvı çenemdeki delikten geri dökülüyordu. Böyle ağzıma pençe yapıştırıp iple kulak arkasına bağlıyordum, atlar gibi. İnsanların yanında ben su içemiyordum. Dudağımın açıklığından su dökülünce, ben insanlardan utanıyordum.

'57 mi, '58 miydi? Beni askere almak için heyet kontrolünden geçirdiler. Elazığ'a gittim, orada beni muayene edip, Ankara'ya havale ettiler. Ankara Gülhane Hastanesi'nde çenemden ameliyat ettiler. Bak ha! Tam yirmi yıl sonra, yine askeri doktor, çenemde kurşunla açtıkları yırtığı dikti. Yahu ben ameliyat olup döndükten sonra iyileştim. Ondan önce yediğim içtiğim çenemden dökülüyordu. Çenem buradan açıktı. Ameliyat sırasında ağzım kan doldu, birkaç kez beni kan tuttu, bayılıp ayıldım, doktor dedi: "Qanı *yut*, kanını yut gitsin!" Ağzıma dolan kanı yutmadım yine bana dedi: "*Qani-*

ni yut, yut!" Yani diyor ki, "Kendi kanını iç" ha! Yine kanımı yutmadım, elini böyle havaya kaldırdı, şaplak indirecekken dedi: "*Bir tanê atam, anan ağlacağ ha*!" Dayak korkusuyla kanımı yuttum ne yapayım...

Doktor bana sordu:

– Bu nasıl bir yara? Nasıl aldın bu yarayı?

– Ben damdan düştüm. *Damdan düştüm, damdan...*

Yarama şöyle bir bakıp, dedi:

– *Lan oğlum, bu qurşun yarası?*

Öyle deyince ben mosmor oldum. Doktor, "qurşun yarası" deyince öyle zannettim ki, ciğerlerim koptu. Sesimi çıkarmadım. Okumuş adam da... Adam doktor, bilmez mi? *Burun yapıyor, qulax yapıyor, çene yapıyor.* Nasıl inkâr edeyim? Şimdi senin gibi bilgili biri bana dedi ki: "Seni ameliyat edecek olana deme ki, çenemdeki kurşun yarası!" Dedi: "Bazıları var ki, yakınları bizim memlekette ölmüş. Sana hakaret ederler, annene, babana küfrederler." *O konda* (o nedenle) *ben söylemedi. Bax, heqqeti* (hakikati) *qonuşuyorum...* Dedi: "*Nêre gidiyorsun, sana diyor 'ne oldu', deme ki, '38 başıma geldi ha" Hı. Qafan..* [kafasını işaret ediyor] *Onun için oyle soledim.* Beni ameliyat eden o doktorun bizim memleketten olduğunu söylüyorlardı. Ameliyat olduğum serviste Hopıke'den bir Kureşanlı vardı, o dedi: "Doktor bana dedi 'Ben senin memleketindenim.' Bana bir mektup verip dedi: 'Kardeşim Tunceli'de doktor, bu mektubumu götürüp kardeşime ver.'" Babası Ermeni'ymiş, bu Pulê Çayıre'nin karşısında bulunan Xasorige'de oturuyorlarmış zamanında. Haklarında şikâyette bulunmuşlar. '37'de Tavşanlı'ya sürgün edilmişler. Kütahya'dan öte Tavşanlı var, oraya...

Tertele'den kurtulduktan sonra

Bir gün köydeyiz, davara gittim... Davar yayıldığı yamacın yukarılarından taş yuvarladı. Taş gelip aha burama isabet etti [yüzünü sağ tarafını işaret ediyor], kafamın içinde yıldızlar uçuştu, gözlerimde şimşekler çaktı. Yani o taş kafama değseydi, ebediyen sesimi keserdi. Köyün karşısına geldim, bir-iki kez niyetlendim ki, diyeyim kafama taş düştü, yine vazgeçtim. Ayıptır diye düşündüm, bana gülerler! [Dediğine kendisi gülüyor] Yahu felaket başımdan eksik olmuyordu ha, sana ne diyeyim..

Sonra bu son on yıllar önce [1990'lı yılları kastediyor] hükümet yine köyleri yaktı. Hükümet, asker bize ekmek vermedi, *yasağ etti,* köyler boşaldı, biz taşınıp şehre geldik. Çarşıdan ekmek satın alıyordum. Bazen *belediya ardım* [yardım] veriyordu. Bir gün bir sitil ve bir miktar tuz dolu poşetle caddenin kıyısında bekliyorum. İki ırmağın kavuştuğu su çatının beri tarafında bir okul binası var, o okulun önünde bir taksi öteden hızla geliyor. Ben elimdekileri yol üstüne indirmişim. Taksiyi durdurmaya el kaldırdım. "Dur! Dur! Dur!" demeye kalmadı... Yani niye dur diyorum, taksi gelip kaplarıma çarpmasın diye. Binmek için değil ha! Kapları almaya eğilirken taksi gelip bana çarptı. Ben tepetakla oldum. Şoför bir Kureşanlı'ydı, arabasından inip dedi: "*Bi şey varsa xestexaneye götürem!*" Adamın günahını niye alayım, "*Xeta bende de var,*" dedim: "*Yok qardaş, bi şe yok. Sen yoluna git, qibet bende de var.*"

O zaman demek sıcaklığından aldığım hasarı fark etmemişim. Aradan yıllar geçti kalçama bir ağrı girdi. Beni iki büklüm etti. Şimdi gördüğün gibi ben ayakta düzgün yürüyemiyorum. Böyle iki büklüm kalkıyorum ama yol yürüyemiyorum. Ne bileyim, yedi-sekiz sene oluyor işte, dedim iyileşirim ama... Kış ayları her gün sırtımla iki evin yaprağı-

nı taşırdım ormandan. Hem kendi davarım için hem bir başka evin ihtiyacı için. Daha bu geçen kalçam tutmaz oldu, bu yaştan sonra daha da durum kötüye gider herhalde...

Bir gün birileri bana dedi: "Gel, benimle davarı götürmeye eşlik et." Onunla, davarı yol kıyısından sürüp götürürken, iki askeri panzer geldi... Biri geçip gitti, geriden gelen ikincisi benden uzakta yolun ortasından gidiyordu, diyeyim ki benden yakındı adamın günahını alırım, niye ahrette günahını alayım. Allah bilir onlar *devrimciler* peşine yoluna gidiyordu. Gerideki panzer geldi, böyle el sırtı gibi (yumruk gibi) bir demir var yanında, o demir tam burama çarptı [alnını işaret ediyor], yüzüm, gözüm kan içinde kaldı. İçinde bir subay oturuyordu. Arkasına bile bakmadı, Ben diyorum, "*Panzar bana çarptı!" Hiç umurunda?* Qutudere'den Cıvrailê Khêji'nin torunu Memed Ali var, o geldi beni doktora götürdü, *pansuman mansuman* yaptırdı, başıma sargı sardırdı.

Demek vadem tamam olmamış, daha göreceklerim varmış, *Ala ne halla ölüyorum,* artık ne, onu da bilemem.

Yahu sen benim dertlerimle kendini niye cefaya sokuyorsun? *Yao beso, êndi. Hıı. Ben sana qonuşurum, sen de icabında dert sabi oluyorsun a. Yeter...*